

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАГОРОДНЯ ОЛЬГА ФЕЛІКСІВНА

УДК 81'23'37 (=161.2) : 167.23] : 004

ДИСЕРТАЦІЯ

АСОЦІАТИВНІ ПОЛЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

(комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту)

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.Ф. Загородня

Науковий керівник: Недашківська Тетяна Євгенівна, кандидат філологічних наук, доцент

Житомир – 2018

АНОТАЦІЯ

Загородня О.Ф. Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2018.

У дисертації *запропоновано* новий підхід до вивчення асоціативних полів суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців за допомогою комп'ютерних технологій. *Розроблено* авторську комп'ютерну інформаційно-аналітичну систему для опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS”. За її допомогою досліджено денотативний і конотативний компоненти асоціативних структур значень лексичних одиниць суспільно-політичного змісту, визначено фактичні й потенційні зсуви в конотативних структурах, а також динаміку конотативного компонента значення. *Ідентифіковано* концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців, *змодельовано* конотативні площини для груп стимулів як відображення психолінгвістичного забарвлення суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців.

У першому розділі *розкрито* поняття мовної картини світу, *уточнено* визначення таких термінологічних дескрипцій, як “суспільно-політична лексика”, “психолінгвістичне значення”, “асоціативне поле”. *Доведено*, що суспільно-політичний фрагмент мовної картини світу динамічний і може бути досліджений шляхом аналізу асоціативних полів слів за допомогою комп'ютерних інструментів. Другий розділ *присвячено* розробці комплексної методики аналізу мовного матеріалу й опису вільного асоціативного експерименту, проведеного з носіями української мови. У третьому розділі *представлено* можливості авторської інформаційно-аналітичної комп'ютерної системи “STIMULUS” для опрацювання результатів асоціативного експерименту.

У четвертому розділі структуруванню 100 асоціативних полів суспільно-політичної лексики за допомогою комп'ютерного інструмента "STIMULUS".

Виявлено таку структуру асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту: 57 % ядерних реакцій з відмовами реагувати ("–") на стимули як особливий тип реакцій, з яких 9 % – на стимули ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, НАТО, ОДНОСТАЙНІСТЬ, ПАРЛАМЕНТ, ПЕРЕГОВОРИ, ПІКЕТУВАННЯ – з високим індексом продуктивності (0,11 – 0,2).

Установлено, що обсяг накладання та переважання структур лексичного й асоціативного значень одиниць суспільно-політичного змісту має три зони: ядро (1 – 20% від загального обсягу асоціативного поля), периферію (залежить від ядерної зони прямо пропорційно: що менша ядерна зона, то більша периферійна, і навпаки), зону переважання асоціативної структури над лексичною (від 12 – 15% до 67%). Утім, наявні і деякі відхилення від загальних тенденцій. Так, у 7 стимулів (БЕЗПЕКА, ГРОМАДЯНСТВО, ЖИТТЯ, ІНФОРМАЦІЯ, КРЕДИТ, МІТИНГ, СПІЛЬНОТА) ядерна зона накладання асоціативної і лексичної структур менше 1%; у 33 стимулів (БАГАТСТВО, БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ, БОРОТЬБА, ВЕРХОВНА РАДА, ВИМАГАТИ, ДЕМОКРАТІЯ тощо) обсяг цієї зони малий і варіюється в межах 1 – 5 %; у 9 стимулів ядерна зона накладання асоціативної і лексичної структур більше 20% (БЮДЖЕТ (25,62%), ГРОМАДЯНИН (22,52%), ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА (44,17%), ДИКТАТОР (31,13%), ДОГОВІР (31,65%)). Периферійна зона взаємодії структур досліджених у дисертації стимулів суспільно-політичного змісту варіюється в межах 14% – 79 %. Утім, у 4 стимулів периферійна зона накладання двох структур складає більше 80%: ОБМІН (80,48%), СУСПІЛЬНИЙ (81,64%), ПРАВА (82,93%), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (84,24%). Зону переважання асоціативної структури значення над лексичною зафіксовано в усіх без винятку асоціативних полях досліджених стимулів суспільно-політичного змісту. Обсяг цієї зони нерівномірний від стимулу до стимулу і коливається від 12% – 15% до 67%.

Визначено, що 3 стимули мають мінімальну перевагу асоціативної структури над лексичною (3 % – 7 %): МАЙДАН (3,67%), НАЦІОНАЛЬНИЙ (5,48%), СУСПІЛЬНИЙ (4,92%); у 18 стимулів асоціативна структура переважає лексичну майже вдвічі і складає 50% і більше: АРМІЯ (54,39%), БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ (65,78%), ВЕРХОВНА РАДА (66,51%), ВИБОРИ (62,12%), ВЛАДА (50,21%) тощо; у 8 стимулів (ЄДНІСТЬ, МІТИНГ, ПАТРІОТ, РАБСТВО, ХАБАР тощо) зони накладання структур і переважання асоціативної структури над лексичною є рівномірними.

Унаочнено структуру конотативного компонента досліджених одиниць, субкомпонентами якої є співвідношення обсягів реакцій з позитивно/негативно/нейтрально забарвленими конотаціями, та *визначено* її динаміку (нульова, спадна, висхідна, флуктуаційна) за період дослідження 2013 – 2016 рр. В аналізі структур конотативного компонента стимулів та їхніх конотативних коефіцієнтів, обчислених на основі оцінювання конотацій асоціатив та асоціативних зв'язків в асоціативних полях, визначено 3 ранги позитивності та 3 ранги негативності стимулів. Нульова динаміка конотативного компонента зафіксована у 7 стимулів (ДОГОВІР, НАЦІОНАЛЬНИЙ, МОБІЛЬНІСТЬ, ПРАВА, КОНФЛІКТ, РАСИЗМ, ТЕРОРИЗМ), висхідна у 21 стимулу (ІНВЕСТИЦІЇ, РЕФОРМА, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, БОРОТЬБА, ВТРУЧАННЯ, РЕВОЛЮЦІЯ, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА тощо), спадна у 32 стимулів (ДЕРЖАВА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЛЮДИ, УКРАЇНЕЦЬ, НАТО, СПІВПРАЦЮВАТИ, ПЕРЕГОВОРИ, ЗМІНИ тощо), флуктуаційна висхідна у – 20 (КРАЇНА, УРЯД, ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, ВЕРХОВНА РАДА, ДЕПУТАТ тощо) та флуктуаційна спадна також у – 20 (НАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, ГРОМАДА, СПІЛЬНОТА, ПАТРІОТ тощо). *Установлено*, що домінантними є стимули зі спадною динамікою конотацій.

Уперше розроблено систему оцінки конотацій реакцій (за шкалою -1/0/1) і асоціативних зв'язків “стимул-реакція” (за шкалою -1/-0,5/0/0,5/1); *зафіксовано* тенденцію щодо напрямів зсувів (фактичних, потенційних – у бік позитивності (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЗАКОН, ІНТЕГРАЦІЯ тощо) / негативності

(ЕМІГРАЦІЯ, ПАРЛАМЕНТ, ПІКЕТУВАННЯ тощо) конотативного компонента значення суспільно-політичної лексики під впливом позамовних чинників.

Доведено, що асоціативні поля є полілінгвальними утвореннями, в яких домінують україномовні реакції (в середньому 84% – 86% від загального обсягу реакцій в асоціативному полі). Визначено 9 стимулів з обсягом україномовних асоціатів в асоціативному полі більше 90%: ДЕРЖАВА (92,22%), АРМІЯ (91,21%), БЛАГОДІЙНІСТЬ (90,67%), БОРОТЬБА (90,28%), ЗАХИСТ (90,78%), КРАЇНА (91,67%), НАРОД (93,24%), РЕСУРСИ (91,17%), УКРАЇНЕЦЬ (91%). В асоціативних полях лексичних одиниць суспільно-політичного змісту наявні також реакції російською (4 – 8%), англійською (1 – 2%) та іншими мовами (менше 0,5 %: у 7 стимулів (БАГАТСТВО, ВІДДАНІСТЬ, ВЛАДА, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ПРАВО, УМОВИ ЖИТТЯ, РЕСУРСИ) зафіксовано реакції арабською, китайською, японською, італійською мовами). Асоціати російською мовою зафіксовано в усіх асоціативних полях досліджених 100 стимулів суспільно-політичного змісту, асоціати англійською мовою мають місце в асоціативних полях 64 стимулів (БАГАТСТВО, БЕЗПЕКА, ДЕРЖАВА, ЕКОНОМІКА ЕМІГРАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ тощо), що свідчить про вплив міжкультурних чинників на мовну свідомість українців.

Уніфіковано класифікації типів асоціативних зв'язків “стимул – реакція” за двома рівнями: змістовим і структурним. Змістовий рівень засновано на специфіці реакцій, на структурному рівні – на формі вираження реакції та відношеннях між стимулом і реакцією. За типами асоціативних зв'язків “стимул – реакція” асоціативні поля лексики суспільно-політичного змісту містять на структурному рівні парадигматичні асоціативні зв'язки (0,3 % – 41 % від загальної кількості асоціативних зв'язків у асоціативному полі), а також синтагматичні (34 % – 86 %), вербально складені (4 % – 32 %) і піктографічні (0,3 % – 3 %). За змістовим рівнем асоціативні зв'язки в асоціативних полях суспільно-політичної лексики є тематичними (з масовою часткою від 23 % до 84 %), словотвірними (0,2 % – 8,9 %), фонетичними (0,2 % – 5 %), ремінісцентними (0,3 % – 24,5%), емоційно-оцінними (2,8 % – 68 %).

Наявні також власні назви (0,2% – 43 %), комплексні асоціати, що включають вербальний і невербальний елементи, містять символ, пунктуаційний знак, емотикон, цифри тощо з масовою часткою від 0,3% до 5,5 %, перекладні одиниці (0,2% – 5,6 %), аббревіатури (0,2 – 23 %), граматичні (0,3% – 1,7 %) й невербальні асоціати-піктограми і асоціат-прочерк, що позначає відмову реагувати на стимул, з масовою часткою від 2,3% до 27 %. У реєстрі типів асоціативних зв'язків в асоціативних полях суспільно-політичної лексики визначено високопродуктивні, середньопродуктивні та низькопродуктивні типи асоціативних зв'язків “стимул – реакція”.

Ідентифіковано концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців як домінантні реакції респондентів (*Україна, гроші, народ, свобода, Президент* тощо), яке складають 19 найчастотніших реакцій з 34 тис. реєстру реакцій експерименту.

Виконано комп'ютерне моделювання конотативних площин лексики суспільно-політичного змісту на основі співвідношення індексів пейоративності (визначені для кожного зі 100 стимулів) та меліоративності (визначені для кожного зі 100 стимулів) у конотаціях лексичних одиниць, що об'єктивно відображають психолінгвістичне забарвлення цього фрагмента мовної картини світу українців.

Ключові слова: мовна картина світу українців, суспільно-політична лексика, асоціативне поле, психолінгвістичний експеримент, комп'ютерна система “STIMULUS”, стимул, реакція, ядро, периферія, конотації.

SUMMARY

Zahorodnia O.F. Associative fields of social and political lexis in the Ukrainian language world view (computer processing of the psycholinguistic experiment results). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.21 – Structural, Applied and Mathematical Linguistics. – Zhytomyr Ivan Franko State University. National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The thesis presents a new formalized approach to modeling associative fields of Ukrainian social and political lexis with the help of computer programme “STIMULUS” specially created for the research. This research supports psycholinguistic approach to the studied above mentioned lexis, applying free associative experiment method and computer modeling to forming and analysis of the associative fields.

The study has two major purposes: 1) to investigate the denotative and connotative components of the associative meaning structure of the social and political lexis in Ukrainian; 2) to create a computer instrument for the associative experiment results analysis.

The first chapter reveals the notions of the language world view, social and political lexis, psycholinguistic meaning, associative field. The results prove that social and political lexis is a dynamic fragment of the Ukrainian world view and its psycholinguistic meaning can be analyzed through the creation of associative fields.

The second chapter is devoted to the investigating the free associative experiment for the research of the lexical units via psycholinguistic approach. The free associative experiment held on social and political lexis with 1000 Ukrainian male and female students aged 17 – 22 is described. This experiment aimed at creating 100 associative fields of above mentioned lexical units to be structuralized with the help of computer instrument “STIMULUS”.

In the third chapter the computer information and analytical system for the processing the associative experiment results “STIMULUS” is given. This system was

specially created within the research for studying the denotative and connotative components of the psycholinguistic meaning both of stimulus and the world view fragment on the whole. The “STIMULUS” 20 parameters are realized via visual aids for perfect data presentation. The “STIMULUS” functional and operational capability can be used in linguistics and non-linguistic sciences such as psycholinguistics, cognitive linguistics, sociology, political science, marketing etc.

In the fourth chapter the focus is on the creating and structuralizing the 100 associative fields of the social and political lexis via “STIMULUS”. Specific features of the fields and associative links “stimulus – response” are given. As a result of statistical measuring of each associative field’s structural component, the field’s core and periphery, specific actualized meaning zones, types of associative links “stimulus – response”, connotative structures and their dynamic types were elicited and described.

The specificity of the Ukrainian social and political associative fields has been found to be a great number of “deny”- responses (57 % stimuli contain “deny”-response in the core). The lexical and associative meaning structures are mutually complementary and interact in core (1 – 20 % of the total associative field) and periphery zones; associative structure is larger than lexical one by 12 – 67 %. Nevertheless, there are some departure from the norm. The core zone of lexical and associative interaction of 7 stimuli is less than 1%; in the associative fields of 33 stimuli this zone is too small and vary between 1 – 5 %; 9 stimuli have core zone of lexical and associative interaction more than 20 %. Periphery zone of lexical and associative interaction has been found to be 14% – 79 %, but it has been revealed more than 80% in 4 stimuli’s associative fields. Associative predomination zone is found in 100 associative fields. It is not standard and vary in different associative fields from 12 % – 15 % to 67 %. In the 3 stimuli’s associative fields associative meaning predominates over lexical one only by 3 % – 7 % but in the 18 associative fields the predomination is over 50%. 8 stimuli have equal zones of associative and lexical interaction and associative predomination.

It was applied visual methods to the presentation of connotative structures of the stimuli. The structures of the stimuli’s connotative components based on positive, negative and neutral responses are dynamic. This dynamics in the period of 2013 – 2016

has been found to be stable (7 stimuli), declining (32 stimuli), growing (21 stimuli) and fluctuating (40 stimuli: 20 of them fluctuate down and 20 of them fluctuate up). There are also 3 ranks of positive and 3 ranks of negative connotations of the stimuli.

It has been developed the system of the stimuli connotations evaluation based on two scales: for response's connotations (-1/0/1) and associative links' connotations (-1/-0,5/0/0,5/1); the positive and negative shifts in the stimuli connotative structure have been found. These shifts has been occurred factual and potential under extralingual influence.

The associative fields of the social and political lexis are not monolingual. They contain Ukrainian (84 % – 86 % from the total amount of the associative field), Russian (4 – 8 %), English (1 – 2 %) responses and responses in other languages (less than 0,5 %; 7 stimuli have Arabic, Chinese, Japanese and Italian responses). 9 stimuli have more than 90 % Ukrainian responses in their associative fields. Russian responses have been found in 100 associative fields and English are in 64 ones. This fact proves intercultural influence on the Ukrainians' mind that is reflected in their world view.

The classifications of the associative links have been unified. The correlation of the associative links “stimulus – response” according two layers has been stated. These layers are content and structure. Content layer of classification is based on the specificity of response and structural layer is based on the form of response and “stimulus – response” interrelation. Thus, associative fields of social and political lexis contain in the structural layer such associative links as paradigmatic, syntagmatic, verbal complex (includes verbal and non-verbal elements such as symbols, figures etc.) and iconic links. Content layer consists of thematic, emotional, phonetic, integrated, translated, personal names, reminiscence, word building, grammatical, abbreviations, non-verbal (includes iconic response and “deny”-response) associative links.

The types of the associative links “stimulus – response” in social and political fragment of the Ukrainian world view are high-productive (syntagmatic – 34 – 86 % in each field; thematic – 23 – 84 %, emotional – 2,8 – 67 %), medium-productive (personal names – 0,2 – 43 %; paradigmatic – 0,3 – 41 %; verbal complex – 4 – 32 % etc.) and low-productive (word building – 0,2 – 8,9 %; translated – 0,2 – 5,6 %;

integrated – 0,3 – 5,5 %; phonetic – 0,2 – 5 %; iconic – 0,3 – 3%; grammatical – 0,3 – 1,7 %).

The Ukrainian language world view conceptual core (notions *Ukraine, money, nation, liberty, law* etc.) and visual connotative areas on lexical groups have been formed to show the Ukrainians' psycholinguistic values.

Keywords: Ukrainian language world view, social and political lexis, associative field, psycholinguistic experiment, computer programme "STIMULUS", stimulus, response, core, periphery, connotation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Загородня О.Ф. Семантичні доміанти в структурі суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу української та зарубіжної молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки”*: зб. наук. пр. / гол. ред. Н.О. Данилюк. Луцьк : Вид-во Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Л.Українки, 2015. Вип. 4 (305). С. 304–311.

2. Загородня О.Ф. Система оцінювання конотативного елементу асоціацій та асоціативних зв'язків. *Мова і культура*: зб. наук. праць / гол. ред. Д.С. Бураго. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16, Т. 5 (167). С. 28–37.

3. Загородня О.Ф. Асоціативні портрети українця й патріота в мовній картині світу українців. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”* : зб. наук. праць / гол. ред. І.В. Ступак. Одеса : Вид. дім “Гельветика”, 2017. Вип. 27. Т 1. С. 133–138.

4. Загородня О.Ф. Сопоставительный анализ ассоциативных полей семантически тождественных лексем-стимулов в условиях билингвизма. *Русский язык и литература: Проблемы изучения в школе и вузе*, 2011 : зб. наук. праць / за ред. Л.О. Кудрявцевої. Київ : ТОВ “Вид. Будинок “Аванпост-Прим”, 2011. С. 157–163.

5. Загородня О.Ф. Асоціативна структура концептів на позначення національного в мовній картині світу українців. *Znanstvena misel / chief ed. Christoph Machek. Slovenia*, 2017. № 7. Vol. 1. P. 55–63. ISSN 3124-1123.

6. Загородня О.Ф., Недашківська Т.Є. Комплексний аналіз стимулів в асоціативному експерименті. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. праць / гол. ред. Л.О. Калмикова. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015. Вип. 18 (г). С. 41–61.

7. Загородня О.Ф., Загородній Ю.В. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій для обробки даних асоціативних експериментів. *Мова і культура* : зб. наук. праць / гол. ред. Д.С. Бураго. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. С. 502–511.

8. Загородня О.Ф., Недашківська Т.Є. Особливості сприймання суспільно-політичної лексики як асоціативні стратегії респондентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”*: зб. наук. праць / гол. ред. О. Семенюк. Кіровоград: Вид. Лисенко В.Ф., 2016. Вип. 143. С. 89–95.

9. Загородня О.Ф. Суспільно-політична лексика в мовній картині світу майбутніх фахівців-економістів. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 16 жовтня 2015 р.). Київ: НАСОНА, 2015. С. 275–278.

10. Загородня О.Ф. Поняття “економіка” в мовній свідомості студентів економічних спеціальностей. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: матеріали III-ї Міжнар.наук.-практ. конф., (Київ, 17 жовтня 2016 р.). Київ: НАСОНА, 2016. С. 364–368.

11. Zagorodniy Yu., Zagorodnia O. Evaluating the state of social group on the basis of psycholinguistic tests and fuzzy logic. *Problems of Decision Making under Uncertainties (PDMU-2010)*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., (Ялта, 4 – 8 жовтня 2010 р.). Київ : Освіта України, 2010. С. 26–27.

12. Загородня О.Ф., Загородній Ю.В. Системний аналіз асоціативного поля та формування мовної картини світу. *Problems of Decision Making under Uncertainties (PDMU-2015)*: матеріали XXIV Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 24–28 серпня 2015 р.). Київ, 2015. С. 89.

13. Загородня О.Ф., Недашківська Т.Є. Стимул як система зв'язків та його аналіз в асоціативному експерименті. *Психолінгвістика в сучасному світі – 2015*: Тези X Міжнар. наук.-практ. конф., (Переяслав-Хмельницький, 22–23 жовтня 2015 р.). Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015. С. 78–80.

14. Загородня О.Ф., Недашківська Т.Є. Образ лідера в мовній свідомості українців в період різких суспільно-політичних змін. *Психолінгвістика в сучасному світі – 2016* : Тези XI Міжнар. наук.-практ. конф., (Переяслав-Хмельницький, 20–21 жовтня 2016 р.). Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2016. С. 95–97.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.	18
ВСТУП.	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ ЯК ФРАГМЕНТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.	29
1.1 Мовна картина світу як об’єкт наукових досліджень.	29
1.2 Суспільно-політична лексика як фрагмент мовної картини світу та шляхи її аналізу в сучасній лінгвістиці.	39
1.2.1 Проблема визначення поняття суспільно-політичної лексики.	39
1.2.2 Принципи дослідження суспільно-політичної лексики в сучасній лінгвістиці.	41
1.3 Значення та його компоненти в науковому аналізі.	43
1.4 Асоціативне поле – структурний компонент мовної картини світу	55
1.4.1 Структура асоціативного поля: ядро і периферія.	57
Висновки до розділу 1.	58
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА КОМП’ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ. ...	60
2.1 Асоціативний експеримент як метод побудови асоціативного поля.	60
2.1.1 Асоціативний експеримент у сучасній лінгвістиці.	64
2.2 Комп’ютерне моделювання асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту за допомогою інформаційно-аналітичної комп’ютерної системи опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS”.	68
2.2.1 Формування стимульної вибірки суспільно-політичного змісту. ...	68
2.2.2 Вільний асоціативний експеримент на матеріалі суспільно-політичної лексики в українській мові.	71

2.2.3	Процедура побудови і структурування асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту за допомогою комп'ютерного інструмента КС "STIMULUS".	73
	Висновки до розділу 2.	74
РОЗДІЛ	3. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА	
	ОПРАЦЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АСОЦІАТИВНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ	
	КС "STIMULUS" ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ	
	АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ.	76
3.1	Комп'ютерні асоціативні бази та словники на сучасному етапі розвитку лінгвістики	76
3.2	Комп'ютерна інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів "STIMULUS" як інструмент дослідження асоціативних полів	80
3.2.1	Загальні характеристики та набір показників у КС "STIMULUS".	80
3.2.2	Можливості структурування асоціативного поля та фрагментів мовної картини світу за допомогою КС "STIMULUS".	88
3.2.3	Статистичне вимірювання системно-структурних компонентів асоціативного поля у КС "STIMULUS".	98
3.2.4	Дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць за допомогою КС "STIMULUS".	109
3.2.4.1	Принципи дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць у КС "STIMULUS".	109
3.2.4.2	Система оцінювання конотацій асоціацій та асоціативних зв'язків "стимул – реакція" у КС "STIMULUS".	114
3.2.4.3	Комп'ютерне моделювання конотативних площин за допомогою КС "STIMULUS".	127
	Висновки до розділу 3.	129

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ СТИМУЛІВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ.	131
4.1 Ядро і периферія асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту.	131
4.2 Взаємодія лексичного й асоціативного значень суспільно-політичної лексики на сучасному етапі.	152
4.3 Характеристика і зміст семантико-структурних компонентів асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту, актуалізовані зони значення.	157
4.4 Концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу сучасних українців.	167
4.5 Мовна структура асоціативних полів суспільно-політичної лексики.	169
4.6 Типи асоціативних зв'язків “стимул – реакція” в асоціативних полях мовних одиниць суспільно-політичного змісту.	180
4.7 Дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць суспільно-політичного змісту за допомогою КС “STIMULUS”.	186
4.7.1 Конотативні зсуви в лексичних одиницях суспільно-політичного змісту під впливом екстралінгвістичних чинників.	186
4.7.2 Динаміка конотативного компонента значення суспільно-політичної лексики під впливом різких суспільно-політичних змін.	202
4.7.3 Лексика суспільно-політичного змісту у конотативних площинах.	217
Висновки до розділу 4.	223

ВИСНОВКИ.	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	230
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.	255
ДОДАТКИ (ОКРЕМА ЧАСТИНА)	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЗ – асоціативний зв'язок між стимулом і реакцією

АП – асоціативне поле

ВАЕ – вільний асоціативний експеримент

ІЯ – індекс яскравості реакції

ЗНС – зона накладання структур лексичного й асоціативного значень стимулу

ЗПС – зона переважання структури асоціативного значення над структурою лексичного значення

КС “STIMULUS”, KCS – комп'ютерна інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS”

МКС – мовна картина світу

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛЗ – лексичне значення

СІЯ – сумарний індекс яскравості

англ. – англійське

ас. – асоціат

рос. – російське

R – реакція

S – стимул

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню асоціативних полів суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців за допомогою авторської програми – комп'ютерної системи (далі – КС) “STIMULUS”, розробленої для автоматичного опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту. За допомогою КС “STIMULUS” у роботі сконструйовано 100 асоціативних полів суспільно-політичної лексики як фрагмента мовної картини світу українців; встановлено співвідношення денотативного та конотативного компонентів значення цих одиниць як структурних компонентів кожного асоціативного поля та виявлено їхні конотативні зсуви; виміряно динаміку асоціативних семантичних структур досліджуваних одиниць; змодельовано конотативні площини для відповідних груп стимулів на основі співвідношення їхніх конотативних характеристик; визначено концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців шляхом кількісно-статистичного обчислення домінантних реакцій українців на запропоновані слова стимули.

Сучасна когнітивно зорієнтована лінгвістика продовжує досліджувати різні структури свідомості людини, однією з яких є *мовна картина світу* (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, О.І. Горошко, П.М. Грабовий, С.Я. Єрмоленко, Н.Ф. Клименко, М.П. Кочерган, К.В. Красовська, Л.А. Лисиченко, Н.О. Мех, І.М. Мирошніченко, В.М. Русанівський, Н.І. Скрипник, Ж.П. Соколовська, J. Deese, G. Kiss, Kevin J.Y. Lam, D.L. Nelson, J. Newman, W.A. Russel та ін.) – утворення, яке, незважаючи на потужну традицію його вивчення в багатьох аспектах, зокрема у *психолінгвістичному* (Н.П. Бутенко, О.І. Горошко, О.О. Залевська, С.В. Засекін, Л.О. Калмикова, Р.М. Фрумкіна та ін.), *когнітивному* (О.Р. Бурдейна, В.З. Дем'янков, С.В. Мартінек, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, О.О. Яцкевич та ін.), *лінгвокультурологічному* (Т.В. Бісовецька, А. Вежбицька, В.І. Карасик, А.В. Корольова, В.В. Красних, В.А. Маслова, У.Б. Марчук, С.В. Форманова та ін.), *етнолінгвістичному* (В.В. Жайворонок, О.В. Тищенко, Т.С. Толчеева та ін.), і донині актуалізує інтерес у плані розробки

ефективних методик його аналізу як цілісної моделі, так і фрагментів, з яких воно складається в кожній конкретній етнокulturі.

Останнім часом дослідники (Н.П. Бутенко, О.І. Горошко, О.О. Залевська, С.В. Мартінек, З.Д. Попова, Й.А. Стернін та ін.) припускають, що онтологічна сутність феномена “мовна картина світу” може бути розкрита шляхом проведення психолінгвістичних експериментів з носіями мов, результати яких дадуть змогу реконструювати окремі його фрагменти, насамперед те, як вони відображені в мовній свідомості представників того чи іншого етносу. Наразі вже наявні наукові праці із залученням психолінгвістичних методик опрацювання таких фрагментів мовних картин світу, як *економічний* (Л.В. Кушмар), *рекламний* (О.В. Денисевич, Н.В. Кутуза, Т.Ю. Ковалевська), *соматичний* (Д.І. Терехова), *державного управління* (Т.Є. Недашківська), *соціального статусу людини* (Т.В. Бісовецька), *власних назв* (О.Ю. Карпенко) тощо, в результаті яких дослідники намагалися побудувати *асоціативні поля* (термін Ш. Баллі) – структури, організовані шляхом об’єднання навколо слова-стимулу певних груп слів-асоціатів, які виявляють певний ступінь подібності і характеризуються семантичною близькістю (О.О. Залевська, Т.В. Бісовецька та ін.).

У цьому контексті було зроблено припущення про те, що найбільш динамічним фрагментом мовної картини світу будь-якого етносу, зокрема й українців, є *лексика суспільно-політичного змісту* (А.А. Бурячок, Г.Б. Мінчак, І.Ф. Протченко, Я.С. Снісаренко, І.В. Холявко та ін.), яку почасти вже намагалися проаналізувати шляхом побудови асоціативних полів таких слів-стимулів, як “держава”, “народ” – у східнослов’янських мовах (Д.І. Терехова), термінознаки зі сфери держслужби (Т.Є. Недашківська, Н.П. Слепиніна) тощо. Проте механічна обробка лінгвістичних результатів цих та інших проведених експериментів не дає змогу об’єктивно оцінити, як організовані асоціативні поля лексики суспільно-політичного змісту та як вони відображені в мовній свідомості, передовсім, українців.

З цією метою лінгвісти почали розробку комп’ютерних інструментів для опрацювання різних мовних явищ. В Інституті української мови НАНУ розпочато

інформатизацію лінгвістичних ресурсів у відділі лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики (Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, І.В. Критська, Ю.В. Романюк). Уже створено комп'ютерні частотні словники українських текстів суспільно-політичної тематики, які розміщені на порталі www.mova.info. Така постановка проблеми підтверджує необхідність розробки комп'ютерних інструментів, одним із яких і стала КС "STIMULUS" як спроба нової методологічної процедури опрацювання лінгвістичних результатів вільного асоціативного експерименту, проведеного з метою побудови асоціативних полів суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається її спрямуванням на вивчення одного з найдинамічніших фрагментів мовної картини світу українців, яким є суспільно-політична лексика. Обраний у роботі психолінгвістичний підхід у поєднанні з методами структурної і прикладної лінгвістики є необхідним, по-перше, для конструювання асоціативних полів досліджуваних одиниць з подальшим виявленням співвідношення денотативного й конотативного компонентів їх значень, а, по-друге, для характеристики сучасного стану суспільно-політичної свідомості українців, що потребує вимірювання шляхом розроблення та застосування нових комп'ютерних інструментів опрацювання результатів проведення різних асоціативних експериментів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Житомирського державного університету імені Івана Франка за напрямом "Психолінгвістичні дослідження" (тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 5 від 26 грудня 2014 р.; перезатверджено на засіданні вченої ради ЖДУ імені Івана Франка, протокол № 13 від 27 квітня 2018 р.; уточнено і перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Д. 26.053.26, протокол № 2.2 від 19 червня 2018 р.).

Метою дисертації є конструювання асоціативних полів суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців за допомогою авторської програми – КС “STIMULUS”, розробленої для комп’ютерного опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

– сформулювати теоретичні положення дисертації і представити науково-коректне витлумачення її ключових понять, пов’язаних із питаннями мовної картини світу, суспільно-політичної лексики, лексичного значення і його асоціативної структури, психолінгвістичного (асоціативного) експерименту;

– розробити нову методологічну базу для формалізованого аналізу асоціативного поля одиниць суспільно-політичної лексики, а також скласти програму проведення психолінгвістичного експерименту для побудови цих полів;

– створити комп’ютерну інформаційно-аналітичну систему КС “STIMULUS” для опрацювання результатів проведеного експерименту;

– побудувати асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців за допомогою комп’ютерної програми КС “STIMULUS”:

1) визначити ядро і периферію асоціативних полів та взаємодію лексичного й асоціативного компонентів значення обраних лексичних одиниць, обсяги зон їх накладання і переважання, актуалізовані зони семантичної структури;

2) ідентифікувати концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців;

3) унаочнити мовну структуру асоціативних полів суспільно-політичної лексики;

4) проаналізувати типи асоціативних зв’язків “стимул – реакція”;

5) обчислити коефіцієнти конотацій українських лексичних одиниць суспільно-політичного змісту та виявити конотативні зсуви в їх значеннях з фіксацією інтенсивності цих зсувів;

6) показати динаміку конотативних компонентів значень одиниць суспільно-політичного змісту під впливом позамовних чинників;

7) змоделювати конотативні площини суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців.

Об'єктом аналізу є асоціативні поля лексичних одиниць суспільно-політичного змісту в українській мові.

Предметом дослідження є структурні компоненти асоціативних полів, їх зміст і кількісні характеристики, типи асоціативних зв'язків “стимул – реакція” в межах асоціативного поля, денотативний і конотативний компоненти значень, концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців, створення комп'ютерного інструмента опрацювання результатів асоціативних експериментів КС “STIMULUS”.

Фактичний матеріал дисертації становлять 100 асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту української мови, побудованих за результатами вільного асоціативного експерименту, проведеного серед студентів вищих навчальних закладів України в період 2013 – 2016 р.р. (здіяно 12 обласних центрів західного, центрального, східного, північного та південного регіонів України). До експерименту було залучено понад 1000 респондентів, приблизно рівна кількість респондентів чоловічої і жіночої статі. Проаналізовано понад 34 тис. асоціативів (реакцій інформантів) та 34 тис. асоціативних зв'язків “стимул – реакція” – всього понад 68 000 одиниць. Асоціативне поле кожного дослідженого стимулу містить від 250 до 450 реакцій респондентів.

Джерельною базою дисертації є: тлумачні словники української мови (Словник української мови: в 11 т. (за ред. І.К. Білодіда); Словник української мови: в 20 т. [Електронний ресурс]. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>; Великий тлумачний словник сучасної української мови (уклад і гол. ред. В.Т. Бусел)); суспільно-політичні енциклопедії (Абетка укр. політики: Довідник (авт.-упор. М. Томенко та ін.); Енциклопедія політичної думки (за ред. Д. Міллера)); багатомовні перекладні словники (Англо-французько-німецько-український словник термінології Європейського союзу (гол. ред. В. Єрмоленко); результати пілотного, попереднього ВАЕ зі словами-стимулами *суспільство, політика, суспільно-*

політичний; частотні словники української мови для верифікації стимульної вибірки (портал www.mova.info).

Методи дослідження. У роботі застосовано такі методи і прийоми дослідження: *метод репрезентативної вибірки* – для добору лексичних одиниць суспільно-політичного змісту у лексикографічних джерелах і I етапу складання стимульного реєстру мовних одиниць; *метод вільного асоціативного експерименту* – для II етапу складання стимульного списку лексичних одиниць суспільно-політичного змісту (найчастотніші реакції на слова “суспільство”, “політика”, “суспільно-політичний”), накопичення реакцій на слова-стимули; *метод класифікацій* – для розподілу стимульного реєстру за тематичними групами, добору опцій при характеризуванні реакцій і асоціативних зв'язків “стимул – реакція”; *структурний метод*, зокрема його методики *компонентного аналізу*, – для виявлення семантичної структури досліджуваної суспільно-політичної лексики шляхом здійснення *семної атрибуції вільних асоціацій* респондентів в їх співвідношенні з компонентами лексичного й асоціативного значень; *елементи когнітивно-семантичного підходу* – для фіксації актуалізованих зон лексичного й асоціативного значень обраних одиниць дослідження, відображених у мовній свідомості сучасних українців; *процедура оцінного шкалування* – для вимірювання оцінки конотацій реакцій респондентів та асоціативних зв'язків “стимул – реакція”; *статистичні методи*, зокрема *статистичне зведення* – для обчислення обсягів реакцій у кожному структурному компоненті асоціативного поля; *методи зображення статистичних даних* (статистичні графіки, діаграми, таблиці) та *статистичних показників* – для унаочнення мовної та конотативної структури асоціативних полів, динаміки конотацій стимулів, обсягів реакцій у структурних компонентах асоціативного поля; *процедура кількісних підрахунків* – для визначення кількісних характеристик реакцій та сумарного індексу продуктивності реакцій (Й.А. Стернін), оцінок конотацій реакцій асоціативного поля; *прийом обчислення середніх величин* – для визначення коефіцієнтів конотацій стимулів; *математичні формули* – для визначення ступеня семантичної близькості реакцій

(Ю.Д. Апресян), меж ядра і периферії асоціативного поля (Г.П. Клименко); *метод комп'ютерного моделювання* – для побудови комп'ютерної моделі асоціативного поля з зображенням ядра і периферії, мови вираження реакцій, конотативної структури асоціативного значення лексичних одиниць суспільно-політичного змісту та її динаміки, побудови конотативних площин на основі співвідношення індексів пейоративного і меліоративного забарвлення конотацій лексичних одиниць суспільно-політичної сфери.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *уперше розроблено й застосовано* авторський спеціалізований комп'ютерний інструмент для опрацювання результатів асоціативних експериментів КС “STIMULUS”; *здійснено* комп'ютерне моделювання 100 асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту як фрагмента мовної картини світу українців з відображенням денотативного та конотативного компонентів значення слів-стимулів, з виділенням ядра та периферії кожного поля, індексів продуктивності реакцій респондентів, коефіцієнтів конотацій запропонованих стимулів; *виявлено* таку структуру асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту: 57 % ядерних реакцій з відмовами реагувати (“–”) на стимули як особливий тип реакцій, з яких 9 % – на стимули ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, НАТО, ОДНОСТАЙНІСТЬ, ПАРЛАМЕНТ, ПЕРЕГОВОРИ, ПІКЕТУВАННЯ – з високим індексом продуктивності (0,11 – 0,2); *установлено*, що обсяг накладання та переважання структур лексичного й асоціативного значень одиниць суспільно-політичного змісту має три зони: ядро (1 – 20% від загального обсягу асоціативного поля), периферію (залежить від ядерної зони прямо пропорційно: що менша ядерна зона, то більша периферійна, і навпаки), зону переважання асоціативної структури над лексичною (від 12 – 15% до 67%); *зроблено* припущення, що асоціативна структура значення лексичної одиниці є ширшою за лексичне значення цієї одиниці, зафіксоване у відповідних лексикографічних джерелах; *унаочнено* структуру конотативного компонента досліджених одиниць, субкомпонентами якої є співвідношення обсягів реакцій з

позитивно/негативно/нейтрально забарвленими конотаціями, та *визначено* її динаміку; *вперше розроблено* систему оцінки конотацій реакцій (за шкалою -1/0/1) і асоціативних зв'язків “стимул-реакція” (за шкалою -1/-0,5/0/0,5/1); *зафіксовано* тенденцію щодо напрямів зсувів (фактичних, потенційних – у бік позитивності (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЗАКОН, ІНТЕГРАЦІЯ тощо) / негативності (ЕМІГРАЦІЯ, ПАРЛАМЕНТ, ПІКЕТУВАННЯ тощо) конотативного компонента значення суспільно-політичної лексики під впливом позамовних чинників; *доведено*, що асоціативні поля є полілінгвальними утвореннями, в яких домінують україномовні реакції (в середньому 84% – 86% від загального обсягу реакцій в асоціативному полі), наявні також реакції російською (4 – 8%), англійською (1 – 2%) та іншими мовами (менше 0,5 %: 7 реакцій арабською, китайською, японською, італійською мовами); *уніфіковано* класифікації типів асоціативних зв'язків “стимул – реакція”: *установлено* співвідношення асоціативних зв'язків “стимул – реакція” за двома рівнями: змістовим і структурним; *ідентифіковано* концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців як домінантні реакції респондентів (*Україна, гроші, народ, свобода, президент* тощо), яке складають 19 найчастотніших реакцій з 34 тис. реєстру реакцій експерименту; *виконано комп'ютерне моделювання* конотативних площин лексики суспільно-політичного змісту на основі співвідношення індексів пейоративності (визначені для кожного зі 100 стимулів) та меліоративності (визначені для кожного зі 100 стимулів) у конотаціях лексичних одиниць, що об'єктивно відображає психолінгвістичне забарвлення цього фрагмента мовної картини світу українців.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їх використання у процесі викладання дисциплін “Прикладна лінгвістика” (розділи “Обчислювальна лексикографія. Створення комп'ютерних словників”, “Штучний інтелект”, “Експертні системи”), “Загальне мовознавство” (розділи “Взаємозв'язок мови і мислення, мови і мовлення”, “Соціальна та знакова природа і теорія мови”), “Психолінгвістика” (розділи “Методи психолінгвістики. Асоціативний експеримент”, “Мовна свідомість і національно-етнічні особливості культури”),

“Сучасна українська літературна мова” (розділ “Лексикологія”), у матеріалах спецкурсу “Асоціативна лексикографія”, а також для укладання словника асоціативних норм української мови на матеріалі суспільно-політичної лексики. Інформаційно-аналітична комп’ютерна система “STIMULUS” може використовуватися для опрацювання будь-яких інших результатів проведення психолінгвістичних (асоціативних) експериментів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на *одинадцяти міжнародних* наукових конференціях: Третій міжнародній лінгвістичній он-лайн конференції для молодих науковців (Житомир – Варшава, 2015); “Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2015); “Мова і культура” (Київ, 2013, 2015); “Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності”, (Ялта, 2010; Одеса, 2015); “Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри” (Київ, 2015, 2016); “Психолінгвістика в сучасному світі” (Переяслав-Хмельницький, 2015, 2016); “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2016) та *одній міжнародній науковій школі-семінарі* “Бази даних і системи для потреб сучасного мовознавства” (Київ, 2017).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у *чотирнадцятьох* публікаціях: у *сімох* статтях у фахових виданнях України, в *одній* – у періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей *шістьох* наукових конференцій.

Особистий внесок здобувача. Основні положення та висновки дисертації розроблені автором особисто. У наукових працях, опублікованих у співавторстві (номери 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14), автору належать:

- витлумачення понять “картина світу” та “асоціативне поле”;
- опис процедури проведених експериментів;
- опис принципів роботи КС “STIMULUS” та ілюстрація операцій опрацювання асоціативних полів суспільно-політичної лексики;
- опис етапів роботи та операційних процедур КС “STIMULUS”;

– розроблення методики оцінки й аналізу конотацій асоціатів та асоціативних зв'язків “стимул – реакція”;

– розроблення удосконаленої дворівневої класифікації типів асоціативних зв'язків “стимул – реакція”;

– опис асоціативних полів та їхніх структурних компонентів.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (275 позицій, з яких 40 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (15 позицій) та 9-ти додатків (6 таблиць, 100 діаграм, 156 графіків). Повний обсяг дисертації – 256 сторінок, основний зміст – 214 сторінок, включно з рисунками (діаграми і графіки).

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації та структуру роботи.

У **першому розділі “Теоретичні й прикладні засади вивчення асоціативного поля як фрагмента мовної картини світу в сучасній лінгвістиці”** витлумачено поняття мовної картини світу на тлі інших картин світу, схарактеризовано попередній науковий досвід у вивченні різних фрагментів мовних картин світу, одним із яких є суспільно-політична лексика; розкрито суть компонентів значення лексичних одиниць, уточнено поняття асоціативного поля.

У **другому розділі “Методологічна база комп'ютерного моделювання асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту в мовній картині світу”** обрано вільний асоціативний експеримент для побудови асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту; описано процедури формування вибірки стимулів суспільно-політичного змісту та здійснення ВАЕ, визначено принципи побудови асоціативних полів суспільно-політичної лексики за допомогою комп'ютерного інструмента КС “STIMULUS”.

У третьому розділі **“Інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів КС “STIMULUS” як інструмент дослідження асоціативного поля”** описано розроблений у дисертації комп’ютерний інструмент опрацювання результатів асоціативних експериментів КС “STIMULUS” на тлі світового досвіду застосування комп’ютерних технологій у психолінгвістиці. Запропоновано систему оцінювання конотацій асоціативів і асоціативних зв’язків “стимул – реакція”.

У четвертому розділі **“Системно-структурні характеристики асоціативних полів стимулів суспільно-політичного змісту в мовній картині світу українців”** представлено багатоаспектну систему структурних характеристик АП суспільно-політичної лексики на основі якісно-кількісного аналізу за допомогою КС, схарактеризовано концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента МКС українців, а також конотативні площини з групами стимулів як унаочнення психолінгвістичного забарвлення суспільно-політичного фрагмента МКС українців.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ ЯК ФРАГМЕНТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1 Мовна картина світу як об'єкт наукових досліджень

Сучасна когнітивно зорієнтована лінгвістика продовжує досліджувати різні структури свідомості людини, однією з яких є мовна картина світу.

Проблему мовної картини світу почали розробляти зі спроб тезаурусних описів лексики. Серед відомих лінгвістів, які присвячували свої роботи проблематиці мовної картини світу, Ю.Д. Апресян [2 – 4], Н.Д. Арутюнова [5], Г.А. Брутян, С.А. Васильєв, А. Вежбицька, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, В.В. Морковкін, Ю.С. Степанов, Н.І. Сукаленко, В.М. Телія, О.С. Яковлева та ін. Традиція дослідження мовної картини світу як складного явища залучає багато аспектів, зокрема *психолінгвістичний* (Н.П. Бутенко [28], О.І. Горошко [43 – 46], О.О.Залевська [65 – 72], С.В. Засєкін, Л.О. Калмикова, Р.М. Фрумкіна [205] та ін.), *когнітивний* (О.Р. Бурдейна [27], В.З. Дем'янков, С.В. Мартінек [115 – 117], З.Д. Попова [149], Й.А. Стернін [175 – 176], О.О. Яцкевич [220] та ін.), *лінгвокультурологічний* (Т.В. Бісовецька [17 – 18], А. Вежбицька [30], В.І. Карасик, А.В. Корольова [91], В.В. Красних [85], В.А. Маслова [112], У.Б. Марчук [119], С.В. Форманова [204] та ін.), *етнолінгвістичний* (В.В. Жайворонок [62], О.В. Тищенко, Т.С. Толчєєва [191 – 192] та ін.) тощо.

Витоки поняття мовної картини світу традиційно пов'язують з роботами В. фон Гумбольдта. За В. фон Гумбольдтом, будь-яка мова, що позначає окремі предмети, насправді творить картину світу, формує її для народу, який є її носієм [48]. Але і сучасні вчені робили неодноразові спроби надати витлумачення цього феномена.

Ж.П. Соколовська мовну картину світу визначає “як сукупність уявлень людини про реальний світ, що закріплена в системі значень певної мови, у її

лексико-семантичній підсистемі, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні” [171, с. 87 – 88].

В етнолінгвістиці, за В.В. Жайворонком, мовна картина світу – “мозаїкоподібна польова структура взаємопов’язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об’єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загальною картину (модель) світу” [62, с. 15].

Поняття мовної картини світу невід’ємне від понять “картина світу”, “когнітивна картина світу”, “концептуальна картина світу”, “національна мовна картина світу”, оскільки це утворення – цілісне, багатогранне явище, і кожний елемент просотує, повторює, накладається один на одний, є частиною іншого елементу, а концептуальна і мовна (а також і національна мовна) картини світу є сторонами цього явища.

Термін “картина світу” (Г. Герц), зароджений у фізиці межі ХІХ–ХХ ст. (сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, з яких логічним шляхом можливо отримувати інформацію відносно поведінки цих предметів (Г. Герц [40]); “образ світу”, що відображає реальні закономірності природи (М. Планк [145])), пов’язаний зі свідомістю людини, її уявленнями і здатністю перетворювати дійсність, згодом входить у логіку та філософію (Л. Витгенштейн), семіотику (Л. Вайсгербер), мистецтво (візуальна картина світу як ментальна репрезентація культури (К.О. Воронцова [35])), лінгвістику (упорядкована система, сукупність знань про дійсність, сформована у суспільній, груповій та індивідуальній свідомості (З.Д. Попова, Й.А. Стернін [149])); одна з іпостасей ментально-лінгвального комплексу, поруч зі свідомістю та мовою (Н.Н. Гончарова [42])).

З бурхливим розвитком психолінгвістики та когнітивної лінгвістики, поширенням лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного напрямів досліджень на межі ХХ–ХХІ ст. в науковий обіг введене поняття когнітивної картини світу, а

мовну картину світу нерозривно пов'язують з національною картиною світу і формують поняття національної мовної картини світу.

Під когнітивною картиною світу З.Д. Попова розуміє ментальний образ дійсності, сформований когнітивною свідомістю людини чи народу в цілому, який є результатом як прямого емпіричного відображення дійсності органами чуттів, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності в процесі мислення. Таку картину світу названо *когнітивною*, оскільки вона являє собою результат *когніції* (пізнання) дійсності, виступає як результат діяльності когнітивної свідомості та заснована на сукупності впорядкованих знань – концептосфері. Отже, *когнітивна картина світу* – це сукупність концептосфери та стереотипів свідомості, які задаються культурою [149, с. 37].

Місце мови як інструмента відображення когнітивної картини світу простежуємо у тлумаченні понять представником контрастивної лінгвістики Р. Ладо, який зазначає, що мовна картина світу – це відображений засобами мови образ свідомості, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою [96].

Таким чином, погоджуємось з думкою Ю.О. Герас про те, що когнітивна картина світу є основою мовної картини світу, а мовна картина світу, в свою чергу, інструментом часткової репрезентації когнітивної картини людства, соціуму, нації. З іншого боку, когнітивна картина світу у синхронічному зрізі – лише частка мовної картини світу з огляду на її високу динамічність і здатність відносно швидко змінюватись під впливом екстралінгвістичних чинників на відміну від мовної картини світу, яка є значно консервативніша і зберігає у собі архаїчні елементи попередніх епох культурно-історичного розвитку народу [39, с. 141].

З огляду на складність явища мовної картини світу, її взаємозв'язок з концептуальною картиною світу має дискусійний характер.

Деякі дослідники (Г.А. Брутян, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, Р.І. Павіленіс, В.І. Постовалова, Б.О. Серебреніков, В.М. Телія) розрізняють концептуальну і мовну картини світу. Інші вчені (Н.Н. Гончарова,

В.В. Морковкін) вважають таке протиставлення недоречним, оскільки ці терміни є різнонаправленими: термін “мовна картина світу” вказує на те, що експлікатором картини світу є мова, тоді як термін “концептуальна картина світу” вказує на те, з яких елементів складається обговорюваний гносеологічний об’єкт [127, с. 52]. Проте, для більшості лінгвістів саме концепти є конституюнтами мовної картини світу, а концепти розглядають як когнітивну структуру, результат відображення фрагмента дійсності, у якому зафіксовано поняттєвий, вербальний, асоціативний, культурологічний зміст (Р.І. Павіленіс [138]); “пучок” уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, що супроводжують слово і є предметом емоцій, симпатій, антипатій, а іноді і зіткнень (Ю.С. Степанов [174, с. 40]); утворення, яке включає в себе і психологічне значення, і особистісний смисл (В.А. Піщальнікова [144, с. 15]), а смисл – складова свідомості, що об’єднує візуальні, тактильні, слухові, смакові, вербальні та інші можливі характеристики об’єкту [144, с. 12] тощо.

О.С. Кубрякова говорить про таке співвідношення концептуальної та мовної картин світу, коли мовна картина світу вбудована в концептуальну і є частиною цілого. Мовну картину світу науковець розглядає як важливу складову частину загальної концептуальної моделі світу в голові людини, тобто сукупності уявлень і знань людини про світ, інтегрованої в певне ціле, сукупності, яка допомагає людині в її орієнтації в сприйнятті і пізнанні світу [93, с. 169].

Н.Н. Гончарова зазначає, що мовна картина світу є ментально-лінгвальним утворенням, елементами якої є концепти, тобто позначені інформеми, а експонентом мовної картини світу є етнічна мова. Н.Н. Гончарова пропонує розуміти під “концептуальною картиною світу” – відображення світу у свідомості, уявлення людини про світ, інформацію про середовище і людину, а під “мовною картиною світу” – інформацію про середовище і світ, зафіксовані в мові [42, с. 397].

Важливим в осмисленні поняття мовної картини світу є розуміння її суттєвих характеристик. Мовну картину світу часто називають наївною, на відміну від концептуальної, яку вважають науковою. З огляду на це, С.А. Песина

осмислює мовну картину світу у філософському та лінгвокультурологічному аспектах і зазначає, що мовна картина світу включає дві взаємопов'язані тези: 1) кожна мова створює свою картину, що відображає дійсність трохи інакше, ніж інші мови; 2) картина світу, яка пропонується мовою, відрізняється від наукової картини світу і є, у певному розумінні, наївною картиною світу, оскільки відображає побутове розуміння дійсності носіями мови. Під час відображення у процесі діяльності об'єктивного світу людина фіксує в слові результати пізнання. Мовна картина світу, за С.А. Песиною, є результатом перетворення інформації про середовище і людину [142, с. 359].

Вплив окремої мови на картину світу її носіїв підтверджують теорією лінгвістичної відносності американських етнолінгвістів Е. Сепіра – Б. Уорфа, які зазначають, що наше ставлення до навколишнього світу залежить від мовних форм, і влада мови над свідомістю і сприйняттям має тиранічний характер [162], проте теза щодо абсолютної влади мови над свідомістю не є однозначною. Ю.О. Герас полемізує з цим твердженням і зазначає, що реліктові уявлення про влаштування універсуму не перекривають сучасної когнітивної картини світу у свідомості освічених людей. Такі люди мислять не архаїчно і не міфологічно, хоча і регулярно використовують мовні засоби, в яких зафіксовано фрагменти колишніх когнітивних картин світу і які утворюють мовну картину світу [39]. Ю.О. Герас полемізує і з тезою В. фон Гумбольдта про те, що мова описує навколо людини коло, за межі якого можливо вийти за умови володіння іншою мовою, натомість зазначає, що сучасна доросла освічена людина здатна бачити світ по-різному, крізь призму різних картин світу (повсякденної, наукової, художньої), розуміє їх співвідношення і не обов'язково засвоює нову мову. У просторі однієї етномови, за Ю.О. Герас, існує декілька картин світу (наприклад, альтернативні наукові теорії світобудови, альтернативні релігійно-міфологічні уявлення про світобудову), і людина може переходити від однієї до іншої, якщо виникає необхідність, але не відмовляється від колишніх уявлень і враховує їх [там само, с. 144].

Другу тезу про наївність мовної картини світу, як зазначає Ю.О. Герас, підтверджено розумінням особливостей сприйняття реальної дійсності свідомістю індивіда. Люди мислять традиційними уявленнями та виражають думки традиційними категоріями мовної семантики, перебувають під владою минулої, а не новітньої картини світу, і роблять так у всіх випадках, крім тих, коли потреби наукового дискурсу штовхають їх чинити інакше [39].

Ю.Д. Апресян називає мовну картину наївною в тому значенні, що наукові визначення і мовні тлумачення не завжди співпадають за місткістю та змістом [2, с. 357].

Структура мовної картини світу і шляхи дослідження цієї структури також є предметом осмислення у наукових працях.

Вітчизняні лексикологи Л.А. Лисиченко, В.М. Русанівський звертають увагу на структуру мовної картини світу в етнокультурній парадигмі. Л.А. Лисиченко зазначає, що для структури мовної картини світу важливе її перебування у тричленній парадигмі картин світу: домовної (психічної), концептуальної (логічної) та мовної – власне лінгвальної. Ці три рівні парадигми перебувають у тісній взаємодії і впливають один на одний, на що, згадаємо, звертав увагу ще В. фон Гумбольдт (мова не тільки відбиває і виражає дух народу, а й впливає на його формування). Трьом рівням відповідають і три наукових терміни: концепт як домовне уявлення про явище, який супроводжується в свідомості численними ознаками й асоціаціями, поняття як мовно-логічна одиниця, що є наслідком узагальнення найсуттєвіших із погляду мовця рис концепту, що супроводжується мовним вираженням, і значення слова, яке містить поняттєву основу й ускладнюється ознаками (значеннєвий ореол), пов'язаними в свідомості носіїв мови з цим концептом та з внутрішньомовними зв'язками [109, с. 38–39]. Домовне мислення є не тільки джерелом для створення мовної картини світу, а й саме збагачене за рахунок явищ мовної картини. Результати домовної розумової діяльності в мовній картині світу втілено у певних значеннях слова. У процесі мовлення значення можуть зазнавати змін, що впливають і на попередні домовні уявлення, і на зміст понять, що є основою лексичного

значення, тому зміни в лексичній системі на рівні мовної картини світу можуть призводити до змін у концептуальній системі і до переінтеграції ознак у домовних уявленнях [там само, с. 39].

М.П. Кочерган висвітлює значення зіставного мовознавства (контрастивної лінгвістики) і, зокрема, зіставно-типологічного методу для дослідження мовних картин світу – вербалізованих інтерпретацій мовними соціумами навколишнього світу і самих себе в цьому світі. М.П. Кочерган зазначає, що мовні картини світу можливо порівнювати на лексико-семантичному (найбільш продуктивному), граматичному та синтаксичному рівні, а іноді необхідним є включення і фонетичного рівня у парадигму зіставлення [84, с. 12–22].

С.А. Песина називає мовну картину світу гештальтом високого ступеня складності, який має багаторівневу організацію (картина світу окремої людини, групи, народу, загальнолюдська), поєднує загальнолюдське та національно-специфічне, загальне та індивідуальне, фундаментальне та історично обумовлене, глобальне і часткове. Мова має стимулюючу функцію по відношенню до формування у людини єдиної картини світу, оскільки саме через лексику мови можливо і потрібно вивчати концептосферу, національну і мовну картини світу [142, с. 361].

Національний характер мовної картини світу є незаперечним фактом, що призводить до появи поняття “національна мовна картина світу”, яку розглядають у тісній взаємодії з концептуальною і мовною картинами світу (праці О.В. Барабаш-Ревак [12], П.М. Грабового, І.А. Живіцької, К.В. Красовської, О.Б. Новосадської, Н.І. Скрипник, К.В. Терещенко, Л.В. Юдко; російських дослідників І.В. Андрєєвої, Ж.О. Вардзелашвілі, Н.Н. Гончарової, С.А. Песиної), і співвідношення концептуальної та мовної картин світу розглядають в етнографічному, лінгвокультурологічному, лінгвосемантичному аспектах, ілюструють діахронічний аспект дослідження мовної картини світу, аналізують трансформацію концептуальної і мовної картин світу етносів на тлі суспільних процесів.

За К.В. Красовською, мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини крізь призму мовних та культурно-національних особливостей. Мовна картина світу представлена лінгвокраїнознавчими відомостями про слова-поняття, що стали надбанням української національної культури і є мовними знаками культури [86, с. 121]. Національна мовна картина світу – це зафіксоване в лексиці відповідної мови специфічне бачення (тобто логічне осмислення, відчування й оцінювання) реального світу й усього, що привнесене в нього людською свідомістю [86].

За І.Б. Штерн, мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами [213, с.156].

І.О. Голубовська визначає національну мовну картину світу як “виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі” [41, с.29].

Тлумачення мовної картини світу як об’єкта лінгвокультурологічних досліджень відображає узагальнений погляд на специфіку мовного вираження картини світу.

П.М. Грабовий, за аналізом сучасних теорій мовної картини світу, простежує думку, що специфіка мовного вираження картини світу залежить від соціокультурного досвіду людини, спільність поглядів на довкілля може спричинити утворення семіотичного навантаження певного знака. Оскільки в мові, зокрема в її лексико-фразеологічній системі, відбиті особливості спільного погляду на довкілля, особливості світобачення, як соціуму загалом, так і окремих соціокультурних угруповань у його складі, виявлені у спільному використанні тих чи тих мовних одиниць із соціокультурною специфікою [47].

Таким чином, історичне розуміння мовної картини світу досить різнопланове і схоже на строкате спіралеподібне коло (цит. за пр. З.Д. Попової [149]), в якому прослідковується декілька етапів:

1) ідеї В. фон Гумбольдта про “дух народу”, відображений мовою, та ідеї Л. Вайсгербера від об’єктивно-універсального до суб’єктивно-національного характеру мовної картини світу;

2) теорія лінгвістичної відносності американських етнолінгвістів Е. Сепіра – Б. Уорфа;

3) вітчизняне семасіологічне і, певною мірою, психолінгвістичне тлумачення О.О. Потебні, який убачав у мові механізм породження думки;

4) лінгвофілософське і, великою мірою, етнолінгвістичне розуміння В.В. Жайворонка та І.О. Голубовської;

5) широко розповсюджене у сучасній лінгвістиці психолінгвістичне і когнітивістське розуміння мовної картини світу.

Психолінгвістичне і когнітивістське розуміння мовної картини світу також проходить декілька стадій:

1) роботи нейрофізіологів, лікарів, психологів (В.М. Бехтерев, П. Брок, К. Верніке, І.П. Павлов, І.М. Сеченов та ін.);

2) дослідження нейролінгвістів (Л.С. Виготський, О.Р. Лурія);

3) психолінгвістичний етап (роботи американських психолінгвістів Дж. Гринберга, Дж. Керрола, Ч. Осгуда, Т. Себеока та ін., російських лінгвістів І.Н. Горелова, О.О. Залевської, Ю.М. Караулова, О.О. Леонтьєва; українських психолінгвістів О.І. Горошко, С.В. Засєкіна, Л.О. Калмикової, Л.Ф. Компанцевої, Д.І. Терехової, О.М. Холод та ін.), які вивчають процеси породження та сприйняття мовлення, процеси вивчення мови як системи знаків, що наявна в свідомості людини, співвідношення системи мови та її використання і функціонування;

4) етап когнітивної лінгвістики кн. XX – поч. XXI ст. (американські когнітивісти Р. Джанкендофф, Р. Лангакер, Дж. Лакофф [97]; російські учені: Ю.Д. Апресян, М.М. Болдирєв [21 – 24], В.З. Дем’янков [49], А.К.Жолковський,

О.О. Залевська [67 – 68], В.В. Красних [85], Р.І. Розіна [154], І.Г. Рузін [157], В.І. Шаховський [210]; Р.М. Фрумкіна [206]; польська дослідниця А. Вежбицька [30] та ін.); когнітивісти досліджують ментальні процеси у сприйнятті, осмисленні й пізнанні дійсності свідомістю, а також види і форми їх ментальних репрезентацій.

У когнітивній лінгвістиці, як зазначає З.Д. Попова, згодом виділено три підходи до дослідження мовної картини світу:

1) лінгвокогнітивний (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, В.Н. Телія та ін.);

2) лінгвокультурний (Н.Ф. Алефиренко, В.І. Карасик, В.В. Красних, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов та ін.), що передбачає вивчення специфіки національної концептосфери у напрямку від культури до свідомості, визначає концепт як базову одиницю культури з образним, поняттєвим і ціннісним компонентами, з переважанням останнього;

3) лінгвокультурологічний підхід, в межах якого досліджують названі мовними одиницями концепти як елементи національної лінгвокультури в їхньому зв'язку з національними цінностями і національними особливостями цієї культури у напрямку “від мови до культури” (Т.В. Бісовецька, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, А.В. Корольова, У.Б. Марчук, Г.Г. Слишкін, Г.В. Токарев, Т.С. Толчесва, С.В. Форманова та ін.) [149].

Еволюція розуміння і методів тлумачення мовної картини світу неодмінно зачіпає національну специфіку явища, і якщо не безпосередньо, то опосередковано, але обов'язково йде поруч з національною свідомістю. Будь яка людина не існує ізольовано, але обов'язково належить певному соціуму, конкретній етнічній групі. У зв'язку з цим погоджуємося з думкою З.Д. Попової про те, що дослідження чи то картин світу когнітивних, концептуальних, мовних, окремо виділених в межах одного суспільства чи взятих в порівнянні з іншими картинами світу, завжди є дослідженням когнітивної матриці (бази, простору) народу, його ментальності та способу самопрезентації у світі.

У О.О. Селіванової зустрічаємо поняття “ментальний лексикон мови”, що характеризує не свідомість окремого мовця, а інтерпретацію реального світу свідомістю цілого народу, який є носієм тієї чи тієї мови [161].

За К.В. Красовською, ментальність – це спосіб сприйняття і відображення світу, характерний для певного національного колективу і виражений через настрої, установки певного індивіда, сформований в залежності від традицій культури, соціальних структур, у яких живуть люди [86].

З огляду на таке розуміння ментальності, оскільки мовна картина світу так чи інакше відображає ставлення і, певним чином, зумовлює поведінку, можемо говорити про те, що вивчення мовних картин світу (разом із когнітивним простором, концептуальною та національною картинами світу) є вивченням ментальності народу. Проте, оскільки жодний соціум не позбавлений іншомовних впливів, бо не є етнічною групою у чистому вигляді, свідомість індивіда чи колективу завжди носитиме різномовні елементи, тому мовна картина світу окремого народу має поставати синкретичним багатомовним явищем, динамічним, з нелінійною природою.

Спираючись на попередній досвід дослідження мовної картини світу та на різноманіття тлумачень цього синкретичного, динамічного явища, *мовну картину світу* у дисертації розуміємо як когнітивну мозаїкоподібну польову структуру взаємопов'язаних мовних одиниць (В.В. Жайворонок), яка через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних явищ та стилістичних засобів відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу певного народу, у даному разі – українців.

1.2 Суспільно-політична лексика як фрагмент мовної картини світу та шляхи її аналізу в сучасній лінгвістиці

1.2.1 Проблема визначення поняття суспільно-політичної лексики. Обсяг поняття “суспільно-політична лексика” і критерії розмежування окремих тематичних груп – складових суспільно-політичного лексичного шару – в науковій літературі не мають єдиного тлумачення.

За лексикографічним визначенням (тлумачний словник під ред. А.О. Івченко), суспільно-політична лексика – це “особливий шар термінологічної лексики, що займає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами, позбавленими емоційно-експресивної лексики, з якою він постійно інтерферує, що робить диференційну межу між ними мінливою, рухливою” [265, с. 468].

Існують праці, спрямовані на роз’яснення критеріїв розмежування “лексики політичної комунікації” та “суспільно-політичної термінології”. Зокрема, Я.С. Снісаренко зазначає, що одні вчені (С.А. Маник, Т.І. Панько) включають до складу суспільно-політичної лексики частину термінології політичних наук, інші (Ю.А. Бельчиков, Л.О. Жданова) чітко диференціюють поняття “суспільно-політична лексика” і “суспільно-політична термінологія”, треті (В.В. Акуленко, Т.С. Коготкова) використовують ці вислови як синоніми [169].

За Т.І. Панько, суспільно-політична лексика “створює не строго замкнену термінологічну систему, а систему більш вільних лексичних одиниць, ядро якої складають терміни” [140, с. 110–111].

За Н.О. Яценко, суспільно-політична лексика – це група слів, властива для періодичної преси і публіцистичного стилю [219]. І.Ф. Протченко визначає суспільно-політичну лексику як частину словника, яку складають назви явищ та понять зі сфери суспільно-політичного життя, тобто зі сфери політичної, соціально-економічної, світоглядно-філософської [151].

У дисертації визначаємо *суспільно-політичну лексику*, спираючись на думку І.В. Холявко, як “неоднорідну за складом макроструктуру одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму” [208, с. 5].

1.2.2 Принципи дослідження суспільно-політичної лексики в сучасній лінгвістиці. Суспільно-політична лексика як об’єкт мовознавчого аналізу приваблювала багатьох дослідників: А.А. Бурячка,

А.Л. Голованського, І.Ф. Протченка, О.Л. Литвина, Т.П. Клімушенко, Л.А. Мурадову, Т.Б. Крючкову, І.В. Холявко, Л.Л. Михайленко та інших [125, 151, 208]. У мовознавчих дослідженнях суспільно-політичного дискурсу впродовж багатьох десятиріч панує текстоцентричний підхід. Джерелами дослідницького матеріалу, як правило, слугують засоби масової інформації, публіцистичні та художні твори, тексти політичних промов тощо. Суспільно-політичну лексику здебільшого вивчають у структурно-семантичному (Г.Б. Мінчак, І.В. Сівков, Н.В. Сніжко) та функціональному (Н.М. Акоп'янц, І.В. Холявко, Н.О. Яценко) аспектах.

Існують дослідження становлення і збагачення суспільно-політичного лексикону в певний історичний період, і це є актуальною демонстрацією трансформаційних процесів, у які занурюється суспільство на зламі віків: праці М.А. Жовтобрюха, Л.Л. Михайленко, І.В. Холявко, Г.Климчук. У цих дослідженнях велика увага приділяється проблемам класифікації та структурування лексики суспільно-політичного змісту.

Серед новітніх досліджень лексики суспільно-політичного змісту – роботи Л. Довбні (аналізує нові лексичні одиниці, що ввійшли до складу української та російської мов у період Революції Гідності на українському Майдані, а також розглядає словотворчі процеси, що призвели до їх появи) [56], Г.Б. Мінчак (досліджує ідеологічно марковані номінативні одиниці та способи їх функціонування у публіцистиці, питання реідеологізації та деідеологізації суспільно-політичних номінативів) [121–123], Я.С. Снісаренко (розв'язує проблеми термінологічного визначення суспільно-політичної лексики) [168–169], О.О. Бірюкової (досліджує особливості відтворення суспільно-політичних евфемізмів в англійській та українській мовах) [19], І.В. Сівкова (досліджував суспільно-політичну лексику в Корані) [163], Л.В. Туровської (проаналізувала суспільно-політичну лексику, використану в творах Т.Г. Шевченка та надала її тематичну класифікацію) [195] тощо.

Розпочато розробку комп'ютерних інструментів для опрацювання різних мовних явищ, зокрема і лексики суспільно-політичного змісту: сучасну

українську лексикографію поповнено електронними ресурсами, що представляють лексикографічні роботи на лінгвістичному порталі лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка www.mova.info (розробники Н.П. Дарчук, О.М. Зубань, В.М. Сорокін). Зокрема, на цьому порталі представлені частотні словники за суспільно-політичною тематикою, а саме: “Частотний словник українського публіцистичного стилю – 2004”, укладений за матеріалами всеукраїнських та обласних газет, виданих протягом кінця 2003 та всього 2004 року (матеріал згрупований за рубриками: “Політика” (67 тис. слововживань), “Суспільство” (56 тис.), “Помаранчева революція” (54 тис.), “Культура” (46 тис.), “Закон” (29 тис.), “Економіка” (20 тис.), “Релігія” (6 тис.) та ін.); “Частотний словник сучасної української публіцистики”, укладений на лексичних одиницях української періодики тощо [107]. Створено електронний тезаурус (розробники Н.В. Сніжко, М.Д. Сніжко), що містить 54 тисячі іменників, відібраних із 11-томного СУМ, і налічує близько тисячі лексичних одиниць із семантичною домінантою *суспільство* (*агентура, апарат, альянс, віче* та ін.) і *політика* (*апартеїд, колоніалізм, неонацизм, радикалізм, расизм, шовінізм* та ін.) [166–167].

Утім, дуже мало уваги приділено експериментальним дослідженням суспільно-політичного фрагменту мовної картини світу українців. Сучасні експериментальні дослідження суспільно-політичної сфери – це окремі праці Д. Белан [16] (досліджено асоціативну структуру значень абстрактних іменників політичних слоганів передвиборчої кампанії 2012 р.), Н.О. Слепиніної [165] (проаналізовано асоціативні поля невеликого списку стимульних лексем суспільно-політичного змісту), Д.І. Терехової (дослідила лексичні одиниці *народ, держава* в аспекті міжкультурного зіставлення) [183; 185]. У російській психолінгвістиці експериментальне дослідження ряду суспільно-політичних лексем проведено Р.М. Фрумкіною: опитувала учнів московських шкіл (100 респондентів), результати експерименту відображають зріз російської мовної свідомості в період з весни 1994 р. до весни 1996 р. і описані у праці авторки “Психолінгвістика” [205, с. 174–182].

Суспільно-політичний фрагмент мовної картини світу вбачаємо динамічним, а його вивчення – актуальним у теперішній період суспільно-політичних змін в Україні. Психолінгвістичний підхід до аналізу фрагментів мовної картини світу уже був застосований: досліджено такі фрагменти, як економічний (Л.В. Кушмар [95]), рекламний (О.В. Денисевич [52 – 54], Н.В. Кутуза, Т.Ю. Ковалевська [94]), соматичний (Д.І. Терехова [189]), державного управління (Т.Є. Недашківська [130–132, 134]), соціального статусу людини (Т.В. Бісовецька [17]), власних назв (О.Ю. Карпенко) тощо. З огляду на це, у дисертації запропоновано застосування психолінгвістичного методу (зокрема, вільного асоціативного експерименту) для ретельного аналізу суспільно-політичного фрагменту мовної картини світу сучасних українців. Такий підхід поєднає семантико-структурний, функціональний, психолінгвістичний, етнопсихолінгвістичний аспекти дослідження суспільно-політичної лексики, а також віддзеркалить взаємопов'язані суспільно-політичну, культурну, соціальну площини існування і функціонування мовної свідомості українців.

1.3 Значення та його компоненти в науковому аналізі

Змістова сторона є однією із найбільш суттєвих сторін вербальної картини світу суб'єктів. Людина діє, думає, творить, занурена у змістовий (значущий) світ мови. Усі мовні засоби виступають лише формальними операторами, за допомогою яких людина здійснює процес спілкування, співвідносить їх із системою значень і отримує осмислений текст.

За О.Ф. Лосєвим, принципом мовного осмислення є сигніфікація, а сама мова є функцією такої сигніфікації, оскільки саме внаслідок неї дійсність перетворюється на нескінченний ряд окремих значень [110].

Бажання осмислити природу значення хвилювало багатьох дослідників, і це призвело до формування різних концепцій значення впродовж розвитку наукової думки.

У філософії Нового часу значення дорівнювало поняттю. Такий постулат закріплено семіотичним трикутником Огдена – Річардса: “знак – поняття – предмет”, – який слугував основою логіко-раціонального аналізу значення: виявленні суттєвих ознак об’єктів певного класу, групи тощо. Критика такого підходу, як занадто спрощеного, призвела до розуміння значення як співвідношення між знаком, значенням, поняттям і предметом: послідовність букв (або звуків) викликає у носія мови ментальний образ предмета, певний набір суттєвих ознак класу таких предметів (тобто поняття), а також значення (денотативне, сигніфікативне, прагматичне). Отже семіотичний трикутник було витіснено лінгвістичною теорією угорського лінгвіста Е. Лендваї, який презентував трапецевидну репрезентацію структури значення [99]. Під терміном “значення” розуміють предмет, що називається, уявлення про предмет (або ідеальний предмет), поняття, функція слова-знака, інваріант інформації [89, с. 10]. Поняттєва система носіїв мови – це ряд структурних елементів – понять, – які перебувають у співвідношеннях один з одним на основі семантичної схожості чи належать одному психічному образу. З іншого боку, поняття, що фіксоване в мові мовним знаком (словом, словосполученням), є багатокомпонентною структурою, яку складають менші за значення одиниці. Витоки такого розуміння значення знаходимо у лексикографії, вони представлені працями Л.В. Щерби [216], Ш. Баллі [11], Е. Сепіра [162], В.В. Виноградова [33]. Іншим джерелом розуміння значення як багатокомпонентної структури є лексична семантика, що відображено у працях Ю.Д. Апресяна [2], Л. Єльмслева [59], А. Греймаса [235], А. Мартіне [114], Б. Потье, С. Ульмана [260] та ін. Структурні компоненти значення досліджено Н.Ф. Алефіренко [1], В.Г. Гаком [37], Б.І. Косовським [90], Б.А. Плотніковою [147], та ін.

Теоретичні засади вивчення семантики слова та різних аспектів російської лексикології висвітлено у працях О.С. Ахманової, В.В. Виноградова, А.П. Євгенєвої, Л.А. Новикова, Ю.О. Степанова, Г.А. Уфімцевої, Н.Ю. Шведової, Д.М. Шмельова та ін. Питання семасіології української мови знайшли наукове висвітлення у дослідженнях І.К. Білодіда, М.А. Жовтобрюха,

Л.Г. Скрипник. Окремі аспекти лексикології української мови розглянуто у працях А.А. Бурячка, В.О. Винника, М.П. Кочергана, О.А. Сербенської, О.Г. Аксьонової та ін.

За Л.А. Лисиченко, значення слова утворено внаслідок діяльності людського мислення у процесі пізнання навколишнього світу. Під час пізнання явищ людина дає їм назву, тобто закріплює за кожним з них певний звуковий комплекс. Слово стає елементом мови тільки у тому випадку, коли назва стає спільною для мовного колективу, тобто суспільно усвідомленою. Таким чином, слово дає найменування явищу, отже виконує у мові номінативну функцію. Таку функцію слово виконує безпосередньо чи опосередковано [108, с. 11].

Лексичне значення слова складає не тільки предметно-поняттєва віднесеність звукового комплексу, а й цілий ряд інших позамовних і внутрішньомовних чинників. Тому в сучасній лінгвістиці говорять не про лексичне значення слова, а про семантичну структуру слова, про компонентний склад лексичного значення. Слова розкладають на елементи (семи), за якими протиставлені окремі значення, або лексико-семантичні варіанти полісемантичного слова, що складають семантичну структуру слова [там само, с. 13].

Лексичне значення слова як мовного знака є двосторонньо визначеним, його зміст обумовлений: а) відношенням його до позамовної дійсності; б) системними зв'язками з іншими словами. У залежності від такої двосторонньої зумовленості можливо поділити фактори, що характеризують лексичне значення слова, на дві групи: 1) зумовлені позамовними явищами; 2) зумовлені місцем слова у мовній структурі [108, с. 13]. Предметно-поняттєва віднесеність слова – це перший, один з найголовніших, компонент лексичного значення, зумовлений позамовними факторами, а емоційно-експресивне забарвлення слова – другий компонент, адже слово називає певне явище і виражає його експресивну, емоційну оцінку. Значення слова мають підґрунтям не тільки поняття, а й уявлення. Поняття і уявлення є різними ступенями абстрагування від того, що людина отримує в

почуттях. У слові фіксується не тільки суб'єктивна, але й суспільна оцінка [там само, с. 15].

Для визначення семантичних компонентів, пов'язаних із позамовними чинниками, розглядають слово у зв'язку з явищем, яке називають цим словом, із суспільно-усвідомленим оцінним елементом у ньому. Під час аналізу семантичних компонентів, пов'язаних із внутрішньомовними чинниками, необхідно оперувати не одним, а кількома словами і визначати семантичні зв'язки, що існують між ними. Один із головних компонентів – це стилістична характеристика слова, яка залежить від місця слова у стилістичній системі. Другий структурно обумовлений компонент лексичного значення – властивість сполучення з певним колом слів [108, с. 16–17].

Загальноприйнято, що усю множину значень можливо описати за допомогою обмеженої кількості сем (семантичних множників). У дисертації під семою розуміємо операційну одиницю компонентного аналізу [цит. за лінгвістичним енциклопедичним словником. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/437c.html>]. Ієрархічна організація значення має під собою неоднорідність семантичних складових, що закріплена у таких поняттях як принцип ядра і периферії семантики (набору сем) А. Греймаса [235]; у поняттях архісеми (загальної семантичної родової ознаки) та диференційних сем, що несуть смислові ознаки і дозволяють звузити зміст слова до його конкретних значень; у поняттях асоціативних чи потенційних ознак, що відображають несуттєві властивості об'єкта – денотата значення слів, проте таких, які грають певну роль у метафоризації. Крім того, лексемі – виразнику певного поняття, властиві конотативні значення – сукупність семантичних нашарувань, почуттів, уявлень про знак, лексичне поняття чи деякі властивості та якості об'єктів, для позначення яких уживають слово-значення. З огляду на вищесказане, лексичне значення слова є багатошаровим і має компоненти.

Під *лексичним значенням слова* у дисертації розуміємо компонентну структуру, яка являє собою сукупність декількох простих значень, нерозривно

пов'язаних між собою, і таких, що забезпечують можливі вживання слова [82, с. 36].

Компонентну структуру значення в сучасній лінгвістиці розглядають крізь призму відношень, в які вступає слово, і визначають з урахуванням таких аспектів: 1) зв'язок із предметом або явищем реальної дійсності (денотатом); 2) відношення до категорій логіки, тобто до поняття (сигніфіката); 3) співвідношення із думками, почуттями та бажаннями людини включно з суб'єктивним та оцінним компонентами (конотат); 4) системно-мовна значущість; 5) фізичний контекст та прагматичні особливості [199, с. 335].

В основі плану змісту мовної одиниці перебуває денотат – окрема реалія, відображена і закріплена мисленням у значення мовного знака [1, с. 158]. Денотатами можуть бути не тільки предмети, але й дії, почуття, відчуття, пов'язані із внутрішнім світом людини, моральні та логічні поняття, події, властивості. З іншого боку, денотат нерозривно пов'язаний із сигніфікатом – поняттям, що є мисленневою категорією і відображає об'єктивну реалію у свідомості індивіда. Поняття також лежить в основі лексичного значення, а лексичне значення містить у собі два тісно пов'язаних компонента: денотативний і сигніфікативний. Сигніфікативне значення – це відношення словесного знаку до сигніфіката, або поняття.

Окрім денотативного та сигніфікативного компонентів значення виділяють структурний і прагматичний компоненти. Структурне значення вказує на входження слова в синтагматичні та парадигматичні відношення у лексичній системі. Воно допомагає визначити місце слова в лексичній системі мови через протиставлення його іншим словам системи [172, с. 113]. Синтагматичне структурне значення характеризує лінійні відношення слова, його семантичну дистрибуцію і валентність, здатність вступати в смислові відношення з іншими лексичними одиницями. Парадигматичне структурне значення характеризує вертикальні відношення слова, яке входить у певний клас [199, с. 336].

Додаткову по відношенню до предметного змісту інформацію про учасників і умови комунікації відображає прагматичний компонент значення [74, с. 79].

Способи розуміння світу і внутрішній світ учасників комунікації відображений у семантиці слів у конотативному компоненті.

Розуміння конотації в наукових дослідженнях від часів К. Ердманна і Л. Блумфільда, роботи яких стоять у витоків конотативної теорії, до сьогодні еволюціонує і ускладнюється. Від розуміння існування “супутнього смислу та чуттєвої цінності у семантиці лексем” [233; цит. за пр. Л.А. Українець: 197, с.71] та інтерпретації конотації як “семантичної реальності, що виникає в результаті застосування слів у змодельованій ситуації” [20; цит. за пр. Л.А. Українець: 197, с.71], славісти впродовж століття прийшли до розуміння конотації як системного явища і почали розглядати її на всіх рівнях мови, а також враховувати всі аспекти змісту конотації залежно від напрямку досліджень. Це зумовило багатовекторність розуміння й аналізу конотацій.

XX ст. – це час інтерпретації конотацій у контексті семантичних чи стилістичних нашарувань.

Традиційне визначення конотації знаходимо у О.С. Ахманової, яка інтерпретує конотацію як “додатковий зміст слова чи виразу, його супутні семантичні або стилістичні відтінки, які накладені на основне значення й служать для вираження різноманітних експресивно-емоційно-оцінних обертонів, які можуть надавати висловленню урочистості, жартівливості, невимушеності, фамільярності тощо” [9, с. 203 – 204].

Г.Б. Мінчак у дослідженнях конотативних характеристик ідеологічно забарвлених номінативів полемізує з цим твердженням, зазначає, що конотація не нашаровується на основний зміст, а перебуває у складній єдності з ним [121, с.109]

На кн. XX – початок XXI ст. у мовознавстві окреслюються вектори у дослідженнях конотаційності: *семіотичний* напрям інтерпретації конотацій (В.М. Телія) [182, с. 3], коли конотацію уявляють окремим змістом понад денотативний; *психологічний* напрям (О.О. Леонтьєв, В.І. Шаховський) [100; 212], у розумінні якого конотації впливають з асоціативної і емотивної організації мови; *стилістичний* (Т.Г. Винокур) [34], у якому конотація – результат

функціювання мовних одиниць залежно від екстралінгвальних чинників; *культурологічний* напрямок розуміння конотації, який вбачає у конотації віддзеркалення культурно-історичного тла слова, що виражає національну специфіку мови (О.О. Тараненко) [181, с. 248].

Найсучасніші вітчизняні дослідження конотації згуртовані навколо вивчення “семантичних конотацій” концептів (М.В. Бондар) [25], конотативної семантики фразеологічних одиниць (Ж.А. Дягілева) [57], способів та засобів мовного вираження стилістичних конотацій (Н.Г. Ходаковська) [207], проблеми фонетичних конотацій (Л.А. Українець) [196], досліджень лінгвокультурного потенціалу конотацій (В.А. Птуха, О.В. Мироненко) [153; 124], ролі конотацій у ідеологізації номінативів (Г.Б. Мінчак) [122–123].

Н.Д. Арутюнова розглядає у якості конотату аксіологічне значення, представлене у мові двома основними типами: загально оцінним і частково оцінним. Перший тип реалізований прикметниками “гарний”, “поганий”, а також їх синонімами з різними стилістичними та експресивними відтінками. Ці прикметники виражають холістичну оцінку, аксіологічний підсумок. Частково оцінні значення можуть бути поділені на такі категорії: 1) сенсорно-смакові, або гедоністичні, оцінки (*приємний – неприємний, смачний – несмачний, привабливий – непривабливий* тощо); це найбільш індивідуалізований вид оцінки; 2) психологічні оцінки з певною мірою раціоналізації, осмислення мотивів оцінки: а) інтелектуальні оцінки (*цікавий, захоплюючий, глибокий – нецікавий, нудний, дурний* тощо); б) емоційні оцінки (*радісний – сумний, бажаний – небажаний* тощо); 3) естетичні оцінки, які впливають із синтезу сенсорно-смакових та психологічних оцінок (*гарний – негарний, прекрасний – жахливий* тощо); 4) етичні оцінки (*моральний – аморальний, добрий – злий* тощо); 5) утилітарні оцінки (*корисний – шкідливий, сприятливий – несприятливий* тощо); нормативні оцінки (*правильний – неправильний, коректний – некоректний, нормальний – ненормальний*); 7) телеологічні оцінки (*ефективний – неефективний, доцільний – недоцільний, вдалий – невдалий*) [5, с. 198–199].

Отже, очевидними стають намагання науковців дослідити конотацію, як особливий зміст, на усіх мовних рівнях: від фонетичного до синтаксичного.

Структура конотації досить повно і вдало досліджена К.М. Сторожевою [177]. На основі аналізу сформованих підходів до розуміння явища конотації, наукової літератури з питання, а також спеціальних ідентифікаторів характеру конотативності лексичних одиниць у словниках (наприклад, міток про стилістичну приналежність, якості і актуальності слововживання тощо), дослідниця вибудовує класифікацію конотативних компонентів, вирізняє внутрішньомовний та зовнішньомовний компоненти конотації. Внутрішньомовний компонент, за К.М. Сторожевою, складений з діахронічного (співвідносний з мітками “архаїчне”, “застаріле”) і мотиваційного (синхронічного, співвідносного з міткою “переносне”) субкомпонентів. Зовнішньомовний компонент є більш комплексним і розгалуженим. Він містить функціонально-стилістичний, ідіомний (соціальний), психологічний та національно-культурний субкомпоненти. Ідіомний субкомпонент, у свою чергу, містить макроідіомні елементи (співвіднесені з мітками “літературне”, “розмовне”, “просторічне”, “діалектне”), мікроідіомні (або соціолектні) елементи (“жаргонне”, “професійне”, мітки щодо соціальних характеристик групи комунікантів) та ідіолектні елементи. Психологічний субкомпонент конотаційної структури містить, за К.М. Сторожевою, емоційний (позитивне, негативне, нейтральне), експресивний (грубе, іронічне, презирливе, пестливе тощо) та фоносемантичний елементи. Отже, узагальнення всіх ймовірних проявів конотативності в мовних одиницях у такій структурі дає змогу зробити висновок, що розуміння конотації, за описом В.М. Телії, як “стилістичного співзначення” (Ш. Баллі); “стилістичного значення” (Т.Г. Винокур); “емотивного значення” (Л.О. Новіков); “прагматичного значення” (Л.С. Бархударов); “прагматичного змісту”, “прагматичного компонента значення”, “семантичної асоціації” (Ю.Д. Апресян); “емоційне нашарування”, “експресивне забарвлення” (Д.М. Шмельов); “потенційні ознаки” (В.Г. Гак); “лексичний фон” (В.Г. Костомаров, Є.М. Верещагін); “приховані семи”

(Р.З. Гінзбург) тощо [цит. за пр. Л.А. Українець: 197] є акцентуацією основних структурних компонентів конотації.

У дисертації під *конотативним компонентом значення* розуміємо додатковий зміст слова чи виразу, його супутні семантичні або стилістичні відтінки, накладені на основне значення для вираження різноманітних експресивно-емоційно-оцінних обертонів, які можуть надавати висловленню урочистості, жартівливості, невимушеності, фамільярності тощо (О.С.Ахманова) і мають соціально-психологічну природу (К.М. Сторожева).

Такий погляд на природу конотації дозволяє будувати психолінгвістичні моделі конотацій, які дали б змогу розглянути не тільки конотацію в її статичному, синхронічному стані, але відображали б і динаміку конотативного компонента мовних одиниць.

Експериментальний підхід до вивчення конотацій є актуальним. Деякі проблеми і труднощі експериментального дослідження конотацій висвітлено у праці О.П. Михайлович [126], у якій акцентовано на лінгвістичному інтерв'юванні як найбільш доцільному способі експериментального дослідження конотацій. О.П. Михайлович виділяє і розглядає, у межах лінгвістичного інтерв'ювання, методи, найбільш придатні для вивчення конотацій спеціальної лексики, а саме: контекстуальне перефразування, семантичне шкалування і асоціативне виділення семантичних компонентів.

Психолінгвістичні методика дослідження конотацій розроблено О.О. Леонт'євим, Г.П. Клименко, В.В. Левицьким, Е. Бендиксом, Ч. Осгудом. Психолінгвістичної моделі конотацій засновані на працях О.О. Залевської, В.М. Телії, В.Ф. Петренко.

В.А. Маслова реалізувала комплексний підхід до побудови моделі конотації, ставила на меті дослідження сприйняття та оцінки конотативних аспектів значення реальними носіями мови, вивчення конотативних слів як феномена психіки мовця, екстеріоризацію результатів усвідомлення конотативних аспектів значення носіями мови. Для цього В.А. Маслова використала декілька експериментальних методик, а саме: асоціативний експеримент, психометричну

методика ознакового шкалування (в основу якої покладений метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда), метод лінгвістичного інтерв'ювання, методику Е. Бендикса [14], у якій інструментарієм слугували набори конотативних і неконотативних словникових одиниць у парному протиставленні, а інструкцією – доповнення текстової конструкції експлікуванням ознаки, за якою, з точки зору респондентів, були протиставлені слова. За проведеними серіями експериментів В.А. Маслова довела, що: 1) область конотативних значень концептуальна, психічна, специфічна для кожної мови і навіть окремих її носіїв, а тому залучення респондентів для дослідження конотацій є не тільки справедливим, але й необхідним; 2) існує принципова можливість побудови ймовірнісної конотативної моделі на основі психолінгвістичного експерименту. Ця модель має бути співвіднесеною зі сферою так званої “семантики сприйняття”, оскільки конотація – ланка між мовним знаком і структурою мовної свідомості комуніканта і реципієнта; 3) конотації можуть бути імпліцитним компонентом значення, проте носії мови його усвідомлюють; 4) конотації – це ознака, що асоціюється зі словом, заснована на внутрішній формі, належна “картині світу” і властива носіям певної мови і культури.

Роль асоціативних механізмів у формуванні і функціонуванні конотацій велика, оскільки конотації формують постійні конотативні зв'язки у носіїв певної мови. Тим самим конотація відсилає до асоціації, створює “невидимий світ”, проте сама вона не є асоціація. Асоціативний експеримент у такому контексті є методом, що експлікує конотації [112].

Отже, у структурі значення слова, за В.А. Масловою, виділяють такі компоненти: 1) денотативний, або логіко-предметний – компонент, що відображає зв'язок фонетичної оболонки слів із речами об'єктивної дійсності, характеризує співвіднесеність слова із предметом, який ним позначається; 2) сигніфікативний або поняттєво-семантичний – компонент, яким позначається відношення слова до поняття, узагальненого мисленнєвого уявлення про клас предметів; 3) емотивно-конотативний – компонент, пов'язаний із емоційно-експресивним та оцінним відображенням предметів і явищ зовнішнього світу; 4) структурний – компонент,

що вказує на відношення слова до інших слів мови, з якими воно вступає у синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні зв'язки; 5) прагматичний – компонент, який несе інформацію про учасників комунікативного акту [199, с. 337].

Антропоцентричні дослідження значення слів невід'ємні від розуміння психологічної природи значення. Широка теоретична розробка проблеми значення у психологічній науці представлена працями Л.С. Виготського [36], О.М. Леонтьєва [106], О.Р. Лурії, П.Я. Гальперина, О.О. Леонтьєва [100; 104], В.В. Давидова та ін. Психологи розвивають ідеї щодо ролі чуттєвого образу в пізнанні і формуванні значень. Значення пов'язане з образами свідомості індивіда за допомогою моделі психосеміотичного тетраедру [31], складовими якого є зовнішній світ (предметний зміст слова), внутрішній світ (особистісний смисл), культура (значення) і мова (слово). Кожна складова цієї моделі звернена і до об'єктивної реальності, і до індивіда.

Першими дослідженнями психологічного аспекту значення у вітчизняному мовознавстві стали роботи О.О.Потебні. Він вперше показав, що слово не є жорстким зв'язком звукової оболонки із закріпленим за нею лексичним значенням, а є динамічним утворенням, в якому між звуком і значенням лежить уявлення (“внутрішня форма”), як ознака, спосіб означування. Внутрішня форма, за О.О. Потебнею, є відношенням думки до свідомості, тобто об'єктивує чуттєвий образ і обумовлює його усвідомлення, виступає способом передачі знання [150].

Значення являє собою складну багатопшарову структуру, яка не існує поза мисленнєвою діяльністю людини.

За О.О. Леонтьєвим, значення має розглядатися як психологічний феномен, оскільки дослідник має справу не з сумою семантичних компонентів, а зі складною, лабільною, мінливою під дією різних чинників системою психологічного взаємозв'язку слів. Значення як психологічний феномен є не річчю, а процесом, не системою чи сукупністю речей, а динамічною ієрархією процесів [103]. Однією з найважливіших властивостей слова є асоціативність, під якою розуміють потенційну й універсальну здатність одиниць лексичного рівня

викликати у свідомості носіїв мови асоціації з системою мови, світом понять та явищами навколишньої дійсності [10, с. 26].

Психологічна структура значення визначається системою співвіднесеності та протиставлення слів у процесі їх вживання в мовленні, а не в процесі їх співставлення як одиниць лексикону. Така система співвіднесеності і співставлення слів, якщо розглядати її під психологічним кутом зору, являє собою систему *асоціативних зв'язків слів*. Відповідно, психологічна структура значення є його *асоціативною структурою*, яку вивчають психолінгвістичними методами [143].

Під *психолінгвістичним значенням слова* (термін Й.А. Стерніна) у дисертації розуміємо впорядковану єдність усіх семантичних компонентів, реально пов'язаних з певною звуковою оболонкою у свідомості носіїв мови (Й.А. Стернін, В.М. Рудакова [176]).

Обсяг семантичних компонентів актуалізує ізолювано взяте слово в свідомості носіїв мови в єдності усіх його компонентів – більш і менш яскравих, ядерних і периферійних [176, с. 99]. Посилаючись на попередні дослідження О.О. Леонтьєва, який вживав термін “психологічно релевантне значення”, “психологічне значення” [101 – 102], Й.А. Стернін вважає термін “психолінгвістичне значення” зручнішим, так як він вказує на джерело виявлення та опису значення – психолінгвістичний експеримент, а також його локалізацію – психіку людини.

За думкою Й.А. Стерніна, психолінгвістичне значення зазвичай ширше його лексикографічного кореляту (який, як правило, повністю входить в психолінгвістичне значення, хоча його компоненти можуть займати в психолінгвістичному значенні різні місця за яскравістю), а також ширше комунікативного значення, так як може включати комунікативно нерелевантні семантичні компоненти, які виявляються експериментально [176, с. 100]. Такої ж думки притримується й І.Г. Овчиннікова, зазначаючи, що під лексикографічним значенням розуміється словникове тлумачення, а під психолінгвістичним – інтерпретація експериментальних даних, яка дозволяє визначати смисли,

пов'язані зі словом у мовній свідомості [136, с.261]. З огляду на це, доцільним є дослідження обсягів лексикографічного й психолінгвістичного значень суспільно-політичної лексики через дослідження її асоціативних структур (асоціативних полів) засобом психолінгвістичного (асоціативного) експерименту. Такий психолінгвістичний підхід до вивчення значення мовних одиниць суспільно-політичного змісту виявить і національні особливості розуміння значень суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців, оскільки подвійне життя значення слова, за О.О. Залевською [66, с. 24], полягає в тому, що однією своєю іпостассю слово звернене до соціуму (містить соціокультурний досвід), а іншою – до особистості (репрезентує особистісні смисли індивіда).

1.4 Асоціативне поле – структурний компонент мовної картини світу

Асоціативне поле (термін Ш. Баллі) виникає в процесі проведення асоціативного експерименту і відображає асоціативну структуру значення слова.

Витоки терміну *асоціативне поле* (далі – АП) у лінгвістиці сягають розробок проблеми поля (Л. Вайсгейбер Р. Мейер [236], Й. Трір, Л.Ш. Абдураманова), його різновидів: *семантичного поля* як сукупності слів зі спільним значенням (Г. Іпсен [237, с. 225]); сполучення двох чи більше слів, яке є семантичною єдністю і зумовлене лексичним значенням цих слів та моделлю їх синтаксичних відношень (В. Порциг [252]); *смислового поля* – сукупності слів із семантичним зв'язком між ними (А. Йоллес [238]) *морфо-семантичного поля* – комплексу відношень форм і значень, які утворює група слів (П.Гіро) тощо.) та будови семантичних полів (праці Ю.М. Караулова [80], Ж.П. Соколовської [171], С.В. Жаботинської [61] та ін.).

Польовий підхід до вивчення семантики слів зумовлює зацікавленість науковців у вивченні полів, що існують безпосередньо у свідомості людини – асоціативних полів. Ця теза підтверджена О.О. Залевською, яка зазначає, що асоціативне поле інтегрує в себе всі відомі на даний час види полів та

семантичних угруповань, не є змодельованими штучно, а дійсно присутні у свідомості носіїв мови [72, с. 157].

О.С. Ахманова визначає асоціативне поле як сукупність асоціативних уявлень, так чи інакше пов'язаних із певним словом [9, с. 334].

Г.С. Щур зазначає, що під час формування асоціативного поля використовують слово-стимул та його асоціати, об'єм поля формується в результаті експерименту з респондентами і спирається, таким чином, на аналіз психіки респондентів. Асоціації не є винятково психічними явищами, а зумовлені соціальним досвідом індивіда [217, с. 83–87].

За З.Д. Поповою, асоціативне поле є одним з основних типів лексичних мікросистем і характеризується набором таких ознак, як позамовні зв'язки денотатів; внутрішньомовні зв'язки слів; елементи поля не можуть замінити один одне; всі елементи пов'язані асоціативним зв'язком зі словом-стимулом, іменем поля, що знаходиться всередині поля. До складу поля входять одиниці різних частин мови, об'єднані однією або декількома семами або які не мають спільних сем [148, с. 32–33].

За думкою Ю.М. Караулова, асоціативне поле максимально наближене до відновлення деяких образів і структур мислення [80].

О.О. Залевська зазначає, що асоціативне поле значення слова побудоване так, щоб забезпечити перетинання смислових просторів не тільки на рівні актуально ідентифікованої частини поля, але також на рівні зон перспективного розвитку, які визначають межі залучення додаткової інформації [65, с. 107].

У дисертації, спираючись на визначення Т.В. Бісовецької й О.О. Залевської, під **асоціативним полем** розуміємо структури, організовані шляхом об'єднання навколо слова-стимулу певних груп слів-асоціатів, які виявляють певний ступінь подібності й характеризуються семантичною близькістю [17]. Асоціативні поля – це також сукупність вербальних і невербальних реакцій на певне слово-стимул, здобутих у ході вільного асоціативного експерименту. *Асоціат* – виразник реакції респондента на слово-стимул, складовий компонент асоціативного поля – трактуємо як вербально чи невербально оформлену реакцію респондента на

пред'явлені суспільно-політичні мовні одиниці під час асоціативного експерименту. Терміни “асоціат” і “реакція” вживаємо як синоніми.

Мовна картина світу є утворенням, яке складають значення слів. Оскільки психолінгвістичні значення віддзеркалені в асоціативних полях, останні вважаємо складовими мовної картини світу, її мікрофрагментами, які, у свою чергу, складають макрофрагменти – сукупності значень певного змісту.

1.4.1 Системно-структурні характеристики асоціативного поля: ядро і периферія. Незважаючи на польові якості, асоціативне поле має певну ієрархічну структуру. Психолінгвістичне значення слова, віддзеркалене асоціативним полем слова, структуроване за польовим принципом, а компоненти, які його утворюють (реакції респондентів-асоціати), вибудовані ієрархічно за критерієм яскравості (частотності появи певної реакції, міри її семантичної близькості стимульному слову). У межах семантики багатозначного слова окремі психолінгвістичні значення також ранжовані за рівнем яскравості, у них виокремлюють ядерні та периферійні значення. Кількість психолінгвістичних значень зазвичай більша за набір значень у лексикографічних джерелах, і співвідношення периферійних значень також може не співпадати з лексикографічними описами. Спираючись на польову концепцію мови в цілому, описуючи її принципи [175, с. 37–40], Й.А. Стернін накладає ці принципи на значення слова, і тим самим стверджує польовий принцип структурування значення слова.

За Й.А. Стерніним [176, с.125]: 1) у значенні існують ядерні та периферійні семантичні компоненти; 2) ядро значення утворюють постійні, яскраві, часто актуалізовані семантичні компоненти; ядро семантики – це найбільш яскраве і частотне значення; 3) ядерні семи протиставляють значення іншим значенням у системі мови, складають основу системних внутрішньоструктурних протиставлень, парадигм; периферійні семи доповнюють ядро і великою мірою обумовлюють семантичний розвиток слова і його комунікативне варіювання; 4) межа між ядерними та периферійними семами нечітка, існує ближня, дальня та

крайня периферії; 5) семи у складі одного значення повторюються і в інших значеннях, ядерні семи в одному значенні можуть бути периферійними в іншому.

Висновки до розділу 1

Мовна картина світу – когнітивна мозаїкоподібна польова структура (В.В. Жайворонок) взаємопов'язаних мовних одиниць, яка через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних явищ та стилістичних засобів відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу певного народу, у даному разі – українців. У мовній картині світу наявні різні її фрагменти, одним із яких є суспільно-політичний, утворений на основі одиниць суспільно-політичної лексики.

Суспільно-політична лексика – неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму (І.В. Холявко). Цей шар лексичних одиниць складає найдинамічніший фрагмент мовної картини світу українців, який доцільно досліджувати психолінгвістичними методами через вивчення лексичного і психолінгвістичного значень слів та їх компонентів. Лексичне значення слова – компонентна структура, яка є сукупністю декількох простих значень, нерозривно пов'язаних між собою, і таких, що забезпечують можливі вживання слова.

Психолінгвістичний підхід до вивчення лексичних одиниць суспільно-політичного змісту реалізований у дослідженні їхніх психолінгвістичних значень – впорядкованих єдностей усіх семантичних компонентів, реально пов'язаних з певною звуковою оболонкою у свідомості носіїв мови, які утворюють асоціативні поля. Асоціативні поля – структури, організовані шляхом об'єднання навколо слова-стимулу певних груп слів-асоціатів, які виявляють певний ступінь подібності і характеризуються семантичною близькістю.

Асоціативні поля є структурними компонентами мовної картини світу українців, структуру асоціативних полів складають ядро і периферія.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

2.1 Асоціативний експеримент як метод побудови асоціативного поля

Асоціативний експеримент у його різновидах за способом проведення (вільний, скерований, ланцюжковий, психофізіологічний) – це психолінгвістичний метод “виявлення зв’язків уявлень, які зумовлені попереднім досвідом і завдяки яким одне уявлення, що з’являється у свідомості, викликає на основі схожості, суміжності або протилежності інше” [цит. за пр. Сурмач О.Я. [179], який передбачає отримання асоціацій (реакцій) від інформантів на слово або ряд слів (слова-стимули), і ці реакції є конститuantами асоціативного поля слова.

За всю історію існування асоціативного експерименту від зародження до сьогодення дослідники використовують цей метод для формування й аналізу асоціативних полів залежно від специфіки наукових завдань (вивчення особливостей мислення, способу організації знань, асоціативних норм соціальної групи та її лінгвокультурних особливостей тощо).

Асоціативний експеримент спершу використовують у психології та психодіагностиці як метод дослідження структур свідомості. Це експерименти Ф. Гальтона, В. Вундта, С. Холла, Р. Бессера, М. Траутшольдта [257] (вивчення різноманітності асоціативних ідей і часу для виникнення асоціацій, створення класифікацій асоціацій), Х. Мюнстерберга (визначення індивідуальних особливостей особистості), Дж. Кеттела (масовий експеримент з 500 респондентами, склав нормативні таблиці для тестування розвитку інтелекту), Е. Крепеліна (ввів поняття “стійкості асоціації” та пропонував установити норми стійкості для нормального і патологічного станів свідомості) [43],

Г. Ашаффенбурга (вивчав вплив стану виснаженості та чинників національності, епохи та середовища на продукування асоціацій).

На початку XX ст. метод вільних асоціацій почали застосовувати у практиці психоаналізу як засіб проникнення у підсвідомі шари психіки людини. Німецький психіатр і психоаналітик К. Юнг вважав асоціативний експеримент цінним діагностичним інструментом, оскільки виявив, що латентний період збільшується, коли слова-стимули пов'язані з обставинами, що травмують респондента. Під час зачитування стимульних слів пацієнт мав сказати перше, що спадає йому на думку, у цьому процесі фіксували час реакції, зміни у частоті дихання, електропровідність шкіри й інші показники, що свідчили би про емоційну реакцію пацієнтів. Якщо психофізіологічні реакції на певне слово були відмінними від реакцій на решту слів, К. Юнг робив висновок, що у респондента існують певні підсвідомі емоційні проблеми, пов'язані зі стимульним словом чи з можливою реакцією на нього [239].

Ідеї К. Юнга у вітчизняній психології розвивав О.Р. Лурія (20-ті роки XX ст.). Він запропонував “сполучену моторну методику”, яка за суттю є модифікованим варіантом теста К. Юнга, з метою дослідження прихованих слідів афекту (цит. за пр.: Горошко О.І. [43]).

У лінгвістиці експериментальні методи дослідження починають використовувати в кін. XIX – поч. XX ст. Визначною є спільна праця лінгвіста А. Тумба і психолога К. Марбе які продемонстрували міждисциплінарну, психолого-лінгвістичну, сутність вербальних асоціацій. А. Тумб і К. Марбе вважали, що вербальні асоціації – це зв'язки не тільки між уявленнями мови, але і між уявленнями елементів мови, і пов'язували утворення мовних аналогій з асоціативними процесами [258].

Першими власне психолінгвістичними дослідженнями поч. XX ст. стали створення асоціативних норм на основі асоціативних експериментів американських психологів Г. Кент і А. Розанова (1910 р.). Г. Кент і А. Розанов застосували 100 найпоширеніших слів у якості стимулів на вибірці 1000 дорослих респондентів, різними освітою, фахом, віком і статтю. У лінгвістичній парадигмі

ці норми відомі як Кент-Розанівський список [241]. Рассел і Дженкінс розробили “Повні Міннесотські норми” [254], Баусфільд – “Коннектикутські норми” [223], Джироу і Полліо звели “Міннесотські”, “Коннектикутські” та власні асоціативні дані від інформантів штату Тенессі в єдиний реєстр американських асоціативних норм II пол. ХХ ст.

У вітчизняній лінгвістиці перші звертання до експериментальних методів дослідження мови і мовлення та їх зв’язків з психологічними феноменами пов’язані з іменами І.О. Бодуєна де Куртене (1879 – 1918) – засновника казанської школи мовознавства, Л.В. Щерби (1880 – 1944), О.О. Потебні. Впевненість в тому, що феномени мови і мовлення можливо вивчати за допомогою експериментів, виникає приблизно в 70-ті роки ХІХ ст. І.О. Бодуєн де Куртене першим показав, що потрібно вивчати саме живе мовлення і що з ним можна експериментувати. Л.В. Щерба висвітлив значення експериментів у мовознавстві у праці “О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании” [216]. Саме з робіт Бодуєна де Куртене та Л.В. Щерби, які вивчали функціонування живих мов і діалектів, розпочато новий етап розвитку вітчизняної лінгвістики, вихід її за межі дослідження текстів і словників у сферу “польових досліджень” живого мовлення. Разом з тим змінюється і погляд на значення слова, яке починають вивчати у психологічному аспекті.

У працях Джеймса Діза [227 – 229], був узагальнений та теоретично осмислений великий досвід експериментальних досліджень асоціативного, а також і категоріального значення, проявленого, за О.О. Залевською, при вільному відтворенні слів через об’єднання їх в семантично чи тематично зв’язані групи (“кластери”) [65, с. 104]. Такі дослідження важливі для розуміння когнітивної структури людини. Книгу Дж. Діза доповнює “Асоціативний словник”, який він називає когнітивним словником, здатним показати спосіб, яким “думка відображена у мові”. Спроби виявити внутрішню організацію значень через аналіз асоціацій зроблено у працях Дж.Кіша та його колег [243]. Дослідники пояснювали механізми функціонування асоціативного значення через мінливі рівні активності зв’язків між нейронами головного мозку. “Асоціативний тезаурус англійської

мови” [232] з відображенням “прямих” (стимул – реакція) та “зворотніх” (реакція – стимул) зв’язків заснований на працях Дж. Кіша.

Російська асоціативна лексикографія кн. ХХ ст. представлена дослідженнями О.О. Леонтєва, Ю.М. Караулова, Н.В. Уфимцевої, Г.О. Черкасової та ін. В українській асоціативній лексикографії цього періоду визначним є “Словник асоціативних норм” під ред. Н.П. Бутенко [28].

Вербальні асоціації як феномен цікавили не тільки психологів (і згодом – психолінгвістів), а й науковців негуманітарних галузей. Видатний математик, спеціаліст з теорії ігор Р. Люс запропонував у 60-ті роки ХХ ст. математичну модель виникнення словесних асоціацій. Р. Люс хотів запропонувати точний вид залежності між частотністю слова-відповіді та довжиною латентного періоду. Він вважав, що після пред’явлення слова-стимулу перед “внутрішнім поглядом” суб’єкта виникає вся можливість відповідей на слово (все поле ймовірних конотацій – Р.М. Фрумкіна); далі респондент у дуже швидкому темпі проглядає всі елементи цієї множини і “викреслює” всі непотрібні слова; слово, що залишилося, надається респондентом у якості відповіді. Таке уявлення про характер процесу допомогло Р. Люсу запропонувати залежність між досліджуваними величинами у вигляді рівняння, яке і є математичною моделлю процесу [цит. за Р.М. Фрумкіною [205]. Отже, погоджуємось з думкою О.О. Залевської [65, с. 75] про те, що метод асоціацій за всю історію свого існування розвинувся з окремих розвідок асоціацій та теорії асоціанізму поч. ХІХ ст. у психологічній галузі у потужний інструмент дослідження мовної свідомості через асоціативні поля у ХХІ ст. у галузі психолінгвістичній, коли мова йде уже не про механістичне уявлення асоціативного механізму як продукту частоти повторень певних суміжних елементів, а про асоціативне значення мовної одиниці у розумінні “специфічної внутрішньої структури, глибинної моделі зв’язків і відношень, складену у людини завдяки мовленню і мисленню – моделі, яка лежить в основі “когнітивної організації” його багатостороннього досвіду і може бути виявлена через аналіз асоціативних зв’язків слів”.

2.1.1 Асоціативний експеримент у сучасній лінгвістиці. У сучасній лінгвістиці ХХІ ст. метод асоціативного експерименту набув широкого застосування для вивчення мовної свідомості через дослідження асоціативних полів на різних рівнях і у багатьох функціональних проявах. Власне, і сам метод стає об'єктом дослідження. Зокрема, О.І. Горошко у праці “Інтегративна модель асоціативного експерименту” [43] докладно дослідила етапи становлення і розвитку асоціативного експерименту як інструменту психологічних, лінгвістичних і психолінгвістичних досліджень. У цій праці розглянуто труднощі організації проведення експерименту і проблеми асоціативної лексикографії; наданий огляд класифікацій асоціацій; детально виписані математичний апарат опрацювання результатів експерименту і кількісні норми респондентів для подібних досліджень. О.І. Горошко розглядає застосування методу вільних асоціацій у дослідженнях мовної свідомості під кутом зору психології особистості, психіатрії, психоаналізу, вікової психології, психолінгвістики, навчанню іноземним мовам та теорії міжкультурної комунікації.

На початку ХХІ ст. над проблемою розробки, зокрема, вільного асоціативного експерименту (далі – ВАЕ) як методу дослідження асоціативних полів, плідно працюють українські дослідники О.І. Горошко, Д.І. Терехова, С.В. Мартінек, О.Я. Сурмач, Ж. Марфіна, Т.Є. Недашківська, С.В. Самійлик та ін.

О.І. Горошко розробила методологію ВАЕ, Д.І. Терехова працювала над систематизацією вербальних асоціацій та створенням класифікації асоціатів [184; 187], Ж. Марфіна досліджує мовну асоціацію як поняття лінгвістики та лінгвостилістики, аналізує асоціації, що лежать в основі художнього образу, пропонує виділяти традиційні (фольклорні) та оригінальні (індивідуально-авторські) асоціації [118]. Т.Є. Недашківська і С.В. Самійлик працювали над удосконаленням добору стимульних лексем [133]. А.Н. Запорожець, С.Г. Акчалова (Казахстан) досліджують асоціативний експеримент як метод вивчення концептів [73].

У сучасній асоціативній лінгвістиці ВАЕ виводять у мережу Інтернет зокрема зусиллями російських дослідників Н.В. Уфімцевої, Г.О. Черкасової, Ю.М. Караулова, Ю.М. Філіппович, І.В. Шапошникової та ін. [7; 128; 164].

Широкої популярності набув прикладний аспект застосування ВАЕ з бурхливим розвитком прикладних галузей лінгвістики. У галузі теорії масової комунікації Н.М. Рудніченко за допомогою асоціативного експерименту вивчала концепт “ПОМАРАНЧЕВИЙ/ ОРАНЖЕВИЙ/ ORANGE” під час дослідження дискурсу електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві. Експеримент був проведений серед читачів Інтернет-видань з метою з’ясування ступеня сприйняття ними дискурсу “Помаранчева революція” (2009) [156].

У галузі лінгвокультурології працює У.Б. Марчук (дослідження асоціативного потенціалу лінгвокультурних концептів ЖІНКА, МАТИ, ДІМ, БАТЬКІВЩИНА, ВОЛЯ, СВОБОДА в англійській, французькій, польській та українській мовах (2009)) [119], Т.С.Толчєєва (дослідження асоціативної структури міфонімів) [191], Т.В. Бісовецька (вивчення асоціативних полів лексики на позначення родинних стосунків) [17] та ін.

Багато робіт, що залучають ВАЕ, зустрічаємо в галузі когнітивної лінгвістики для досліджень певних концептів та їхніх окремих елементів і явищ. Н.В. Кутуза використала ВАЕ та метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда для вивчення асоціативних полів стимулів-слоганів рекламних кампаній. На основі такого дослідження укладено “Короткий асоціативний словник рекламних слоганів” (2011) [94].

У працях Д.В. Плисак розглянуто вплив особливостей асоціативного мислення і процесів розвитку мови на когнітивно-метафоричне вираження англійських медичних термінів у художньому дискурсі [146].

А.М. Ерліхман вивчає асоціативний компонент значення і розглядає його як засіб реалізації імпліцитності на матеріалі англомовних п’єс ХХ ст. Дослідниця робить висновок, що асоціати є імпліцитними за своєю природою, оскільки виникають у свідомості читача внаслідок інтерпретаційної діяльності, а також вони виступають стрижнем імпліцитного смислу та уможливають часткове

усвідомлення механізмів формування такого смислу. Асоціативність є тією імпліцитною “ниткою”, що пов’язує вербальний план вираження (стимул) з позатекстовим (асоціатом), актуалізує зв’язки, які завжди є прерогативою імпліцитного рівня тексту [60].

О.О. Яцкевич досліджувала концепт “воля” в українській мовній картині світу [204]. О.Р. Бурдейна досліджувала зв’язки між окремими концептами (INSULARITY та концептами SOLITARINESS, ISOLATION, NARROW-MINDEDNESS) через співставлення базових семантичних ознак в семантиці лексем, вивчала поняттєво-концептуальне підґрунтя для встановлення міжконцептуальних зв’язків [27]. Т.В. Бісовецька досліджувала концепти на позначення родинних стосунків в українській, польській, німецькій мовах [18] та ін.

BAE застосовують у лексичній семантиці. К.В.Тараненко використала асоціативний експеримент для дослідження прагматики антонімії української мови [180]. С.В. Форманова за допомогою BAE виявляла мікросистеми оцінних назв в українській, російській та англійській мовах; нею були визначені спільні та відмінні риси лексичної семантики прикметників на позначення негативної оцінки [204] та ін.

У сучасній психології Л.К. Спиридонова аналізувала можливості асоціативного експерименту як засобу дослідження образу світу: використала у якості стимулів слова “свобода”, “счастье” (рос.), розподілила отримані асоціації за семантичними категоріями, підрахувала відсоткові частки реакцій у кожній категорії [173].

Етнопсихолінгвістичні дослідження з BAE представлені працями Д.І. Терехової, яка працює над виявленням етноспецифіки образів світу через дослідження окремих концептів. Д.І. Терехова досліджувала концепти “народ”, “держава” в українській та російській мовах з виявленням особливостей у зонах асоціативних гештальтів цих стимулів; виконала психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу СТАРІСТЬ та його корелятивів у російській та білоруській мовах за матеріалами BAE для виявлення спільного й відмінного в

мовній свідомості східних слов'ян; працювала над визначенням асоціативних стратегій східних слов'ян [185, 186].

Манюх Н.Б. вивчала асоціативний потенціал концепту БАТЬКІВЩИНА для виокремлення універсальних та ідіоетнічних рис кодування світу в процесі вивчення української мови як іноземної [111].

ВАНЕ застосували в дослідженнях власних назв та їх специфічних ознак: О.Я. Сурмач виявила активність власних назв як вербалізаторів концепту “wealth” в англійській мові [178].

Новітні психолінгвістичні дослідження ХХІ ст. використовують ВАНЕ для дослідження цілих фрагментів мовних картин світу. Праці Т.Є. Недашківської присвячені реконструкції фрагменту української мовної картини світу держслужбовців [130 – 132; 134], Л.В. Кушмар дослідила фрагмент МКС економічної сфери [95], О. Денисевич вивчала лексику реклами як фрагмент мовної свідомості українців засобом ВАНЕ [51 – 54].

Ведуть дослідження в галузі української асоціативної лексикографії: новітній асоціативний словник української мови розроблено С.В. Мартінек [116, 117].

В європейській науці новітні психолінгвістичні дослідження акумульовані навколо Міжнародного інституту психолінгвістики Планка [225, 231, 234, 236, 240, 242, 246], і мають на меті виконання ряду завдань, зокрема вивчення особливостей мислення людини.

Отже у лінгвістиці ХХІ сторіччя вільний асоціативний експеримент набуває широкого застосування у психолінгвістиці, когнітивній лінгвістиці, лексичній семантиці, етнопсихолінгвістиці, лінгвокультурології, теорії масової комунікації, лексикографії; не оминає цей метод і психологію сучасності, і методику викладання іноземних мов. У таких дослідженнях ВАНЕ виступає і як базовий, самостійний метод, і як частина наукової парадигми дослідження для побудови й аналізу асоціативних полів.

2.2 Комп'ютерне моделювання асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту за допомогою інформаційно-аналітичної комп'ютерної системи опрацювання результатів асоціативних експериментів "STIMULUS"

Для дослідження асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту як складових суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців у дисертації було обрано вільний асоціативний експеримент, за допомогою якого реалізовано психолінгвістичний підхід до вивчення значення таких одиниць, і залучено комп'ютерне опрацювання асоціативних полів за допомогою авторської системи КС "STIMULUS".

2.2.1 Формування стимульної вибірки суспільно-політичного змісту. Апробація вільного асоціативного експерименту в дослідженні суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців передбачала спершу укладання списку слів-стимулів. Отже, на першому етапі побудови асоціативних полів було укладено реєстр 100 лексичних одиниць суспільно-політичного змісту, які формують суспільно-політичний фрагмент мовної картини світу українців і є одиницями-стимулами для проведення масового ВАЕ.

Формування списку стимулів є однією з труднощів організації ВАЕ зокрема тому, що такий список має бути: 1) обмеженим певною кількістю одиниць; 2) репрезентативним – тому у дисертації процедуру формування стимульного списку 100 одиниць для вивчення асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту було проведено у 4 етапи:

I-й етап – *вибірка з лексикографічних джерел*. Було задіяно 15 джерел (тлумачні словники української мови [263, 265, 273, 274], суспільно-політичні енциклопедії [261, 264, 266], термінологічні і перекладні словники суспільно-політичного тематики [262, 267 – 272, 275]). Важливим джерелом добору одиниць-стимулів став багатомовний перекладний термінологічний словник

“Англо-франко-німецько-український словник термінології Європейського Союзу” під ред. В. Єрмоленко [262], адже у період суспільно-політичної перебудови в Україні 2013 – 2016 рр., політичного курсу на європейські цінності необхідним є дослідження асоціативної структури значення тих лексем суспільно-політичного змісту, які відображають найістотніші суспільно-політичні цінності Європи і світу, адже наразі вони стають ключовими орієнтирами світогляду української нації. На цьому етапі як стимули обрано 18 актуальних суспільно-політичних номінацій з 86 дібраних одиниць;

II-й етап – *пілотний, попередній вільний асоціативний експеримент* зі словами-стимулами “суспільство”, “політика”, “суспільно-політичний”. Цей етап виявив бачення суспільно-політичної сфери існування самими респондентами. Як стимули обрано 20 найчастотніших (*суспільство, життя, мітинг, народ, нація, держава, закон, депутат* тощо) із 235 отриманих одиниць-реакцій;

III-й етап – *аналіз стимульних списків власних попередніх досліджень* (опитування 2000 – 2001рр., 2004 – 2006 рр. – 19 стимулів, опитування 2013 – 2014 рр. – 35 стимулів) *і актуальних суспільно-політичних тенденцій* (2014 р.: *Майдан, сепаратизм, реформа, революція, гуманітарна допомога, НАТО, переговори, армія, благодійність* тощо.);

IV-й етап – *верифікація* вибірки за частотними словниками суспільно-політичної тематики, зокрема Частотним словником сучасної української публіцистики, Частотним словником українського публіцистичного стилю – 2004, розміщеними на лінгвістичному порталі лабораторії комп’ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (розробники проекту Н.П. Дарчук, О.М. Зубань, В.М. Сорокін) *мова.info* [107]: частотність лексеми *вибори* 3177 слововживань, *держава* – 9485, *конституція* – 2710, *армія* – 816, *єдність* – 429 тощо (за даними частотного словника публіцистики). Висока частотність лексем, дібраних у якості одиниць-стимулів суспільно-політичного змісту для дослідження їхніх асоціативних полів, а також розташування багатьох з них у ядерній зоні стимулів пілотного ВАЕ підтверджують репрезентативність сформованої вибірки.

Стимульний реєстр склали 100 одиниць: 81 іменник, 5 прикметників, 6 дієслів, 7 словосполучень, 1 аббревіатура.

Для побудови конотативних площин з метою зіставлення конотацій аналізованих одиниць у комплексному дослідженні асоціативних полів реєстр стимульного матеріалу був розподілений на 7 тематичних груп (“Суб’єкти суспільно-політичної діяльності”, “Суспільно-політична діяльність”, “Ознаки суспільно-політичного життя”, “Суспільно-політичні якості”, “Суспільно-політичні цінності” тощо, які послідовно склали 21 підгрупу:

Суб’єкти суспільно-політичної діяльності: *Територіально-адміністративні одиниці*: **стимули держава, Європейський Союз, країна;**

Суб’єкти суспільно-політичної діяльності: *Керівники та керівні органи*: **Верховна Рада, депутат, парламент, президент, прем’єр-міністр, уряд;**

Суб’єкти суспільно-політичної діяльності: *Населення*: **грумада, люди, народ, нація, спільнота, сусіди, суспільство, українець;**

Суб’єкти суспільно-політичної діяльності: *Організації*: **армія, НАТО, партія, церква;**

Суб’єкти суспільно-політичної діяльності: *Суб’єкти за статусом*: **громадянин, диктатор, лідер, патріот;**

Суспільно-політична діяльність: *Суспільно-політичні дії*: **вимагати, володіти, голосувати, домовитись, керувати, співпрацювати;**

Суспільно-політична діяльність: *Фінансово-економічна діяльність*: **інвестиції;**

Суспільно-політична діяльність: *Політична діяльність*: **вибори, державна допомога, договір, переговори, реформа;**

Суспільно-політична діяльність: *Революційна діяльність*: **боротьба, втручання, зміни, майдан, мітинг, пікетування, революція;**

Суспільно-політична діяльність: *Соціальна діяльність*: **гуманітарна допомога, еміграція, захист, інтеграція, обмін;**

Ознаки суспільно-політичного життя: **міжнародний, національний, недоторканий, соціальний, суспільний;**

Суспільно-політичні якості: **відданість, мобільність, одностайність;**

Суспільно-політичні цінності: *Політичні:* **демократія, незалежність, права, свобода, справедливість, стабільність;**

Суспільно-політичні цінності: *Соціальні:* **безпека, гарантія, добросусідство, єдність, життя, право;**

Явища суспільно-політичного життя: *Політичні:* **партнерство, політика;**

Явища суспільно-політичного життя: *Економічні:* **багатство, економіка, добробут, конкуренція;**

Явища суспільно-політичного життя: *Соціальні:* **благодійність, розвиток;**

Явища суспільно-політичного життя: *Негативні прояви суспільно-політичного життя:* **бідність, конфлікт, корупція, кредит, рабство, расизм, сепаратизм, тероризм, хабар;**

Атрибути суспільно-політичного життя: *Політичні:* **влада, закон, конституція, кордон, прапор, устрій;**

Атрибути суспільно-політичного життя: *Економічні:* **безпечні харчові продукти, бюджет, ресурси;**

Атрибути суспільно-політичного життя: *Соціальні:* **громадянство, громадянський обов'язок, інформація, національність, умови життя.**

З огляду на ґрунтовний добір стимульного матеріалу, у поле аналізу потрапили 100 суспільно-політичних одиниць, які, з одного боку, формують український суспільно-політичний фрагмент мовної картини світу в очах самих респондентів-носіїв мовної свідомості, а з іншого, – є найбільш актуальними і вживаними у період дослідження 2013 – 2016 рр.

2.2.2 Вільний асоціативний експеримент на матеріалі суспільно-політичної лексики в українській мові. На другому етапі побудови асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту було проведено вільний асоціативний експеримент у його усно-письмовій формі для формування фактичного матеріалу дослідження. За інструкцією проведення ВАЕ інформанти занотовували першу реакцію (слово,

словосполучення, знак, символ, емотикон, схематичний малюнок тощо), яка спадала їм на думку (зі збереженням мови мислення реакції (українська, російська, англійська, інша), коли вони сприймали на слух слово-стимул. У разі відмови реагувати інформанти надавали прочерк (“ – ”).

До експерименту було залучено понад 1000 респондентів, приблизно рівну кількість респондентів чоловічої і жіночої статі. Респондентами виступили студенти ВНЗ України з понад 12 обласних центрів західного, центрального, східного, північного та південного регіонів (Київ, Житомир, Переяслав-Хмельницький, Львів, Рівне, Івано-Франківськ, Одеса, Вінниця, Донецька і Луганська обл. тощо) віком 17 – 22 роки.

Проаналізовано близько 34 000 реакцій та 34 000 асоціативних зв'язків “стимул – реакція” (далі S – R) – всього понад 68 000 одиниць. Асоціативне поле (далі – АП) кожного стимулу містить від 250 до 450 реакцій [76 – 78]. За тезою про “золотий переріз”, оптимальна кількість асоціативів в АП має дорівнювати 400 – 500 одиниць [91, с. 8]; у працях з контрастивного аналізу стимулів, беруть до аналізу АП кількістю у 200 R (100 – 200 респондентів) [120]. Асоціативні бази англійської мови презентують асоціативні норми з розрахунку до 200 одиниць реакцій в АП стимулу. Отже, кількість залучених у дисертації асоціатив-складників асоціативного поля у 200 – 450 одиниць (з огляду на організаційні можливості проведення ВАЕ в регіонах) є достатньою матеріальною базою для конструювання асоціативних полів одиниць суспільно-політичного змісту, може свідчити про характер сучасних асоціативних норм за матеріалом дослідження та бути використаними у зіставних дослідженнях.

На третьому етапі побудови асоціативних полів для комплексного опрацювання результатів вільного асоціативного експерименту було розроблено й застосовано авторську комп'ютерну інформаційно-аналітичну систему “STIMULUS”, яку описано у третьому розділі дисертації.

2.2.3 Процедура побудови і структурування асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту за допомогою комп'ютерного інструмента КС “STIMULUS”. На четвертому етапі за допомогою КС “STIMULUS” побудовано і структуровано асоціативні поля суспільно-політичної лексики в українській мові: 1) визначено індекси яскравості реакцій-складових асоціативного поля (застосовано *математичне обчислення за формулою* Ю.Д. Апресяна) та обчислено сумарні індекси яскравості (Й.А. Стернін); 2) проведено межі між ядром і периферією асоціативного поля (на основі частотності реакцій *за формулою* Г.П. Клименко) й виокремлено ядерні та периферійні асоціати; 3) за допомогою *компонентного аналізу і семної атрибуції вільних асоціацій* сформовано компоненти лексичного й асоціативного значень лексики суспільно-політичної сфери; визначено обсяги асоціатів у кожному компоненті лексичного й асоціативного значень; на основі кількісного співвідношення асоціатів у цих компонентах було зафіксовано найбільш і найменш актуалізовані компоненти лексичного й асоціативного значень кожної суспільно-політичної лексеми у мовній свідомості українців, зони накладання лексичної й асоціативної структур значення (ядро та периферію накладання) і зону переважання асоціативної структури над лексичною, які обчислено у відсотках; 4) мовну структуру асоціативного поля побудовано *методом комп'ютерного моделювання* і унаочнено за допомогою діаграми; у кожному асоціативному полі зв'язки “стимул-реакція” розподілено за типами, у відсотках обчислено обсяги кожного типу та виявлено високопродуктивні, середньопродуктивні та низькопродуктивні, а також домінантні типи цих зв'язків; 5) на основі співвідношення індексів яскравості виокремлено концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців; 6) за допомогою *процедури оцінного шкалування і прийому обчислення середніх величин* визначено коефіцієнти конотацій асоціативних полів суспільно-політичних стимулів, а також індекси їх пейоративності та меліоративності; за допомогою *процедури кількісних підрахунків* обчислено обсяг асоціатів і асоціативних зв'язків “стимул –

реакція” певного знаку (+ /0/ –) в асоціативних полях, побудовано графічні структури конотативних компонентів значення лексичних одиниць і графіки їх динаміки за період дослідження, визначено стимули з фактичними і потенційними конотативними зсувами в асоціативній структурі відносно їх лексичної структури.

На основі індексів пейоративності й меліоративності стимулів за допомогою методу *комп’ютерного моделювання* було побудовано 23 конотативні площини, які відображають психолінгвістичне забарвлення суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців.

Висновки до розділу 2

Асоціативний експеримент, з огляду на його історичне й сучасне застосування, є ефективним методом побудови асоціативних полів мовних одиниць. Для дослідження асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту обрано вільний асоціативний експеримент у його усно-письмовій формі з близько 1000 інформантами-студентами ВНЗ віком 17 – 22 роки чоловічої та жіночої статі з понад 12 областей України.

Побудову і структурування асоціативних полів мовних одиниць суспільно-політичного змісту із залученням до опрацювання матеріалу комп’ютерного інструмента КС “STIMULUS” було здійснено у 4 етапи:

I-й етап – формування реєстру стимулів для проведення масового ВАЕ. 100 одиниць-стимулів було відібрано у 4 етапи: I-й етап – репрезентативна вибірка з 15 лексикографічних джерел; II-й етап – пілотний, попередній вільний асоціативний експеримент зі словами-стимулами “суспільство”, “політика”, “суспільно-політичний”; III-й етап – аналіз стимульних списків власних попередніх досліджень (опитування 2000 – 2001pp., 2004 – 2006 pp., 2013 – 2014 pp.) і *актуальних суспільно-політичних тенденцій* (2014 p.); IV-й етап – верифікація вибірки за частотними словниками суспільно-політичної тематики, розміщеними на лінгвістичному порталі mova.info;

II-й етап – проведення масового ВАЕ на матеріалі лексики суспільно-політичного змісту;

III-й етап – розроблення й застосування авторської комп’ютерної інформаційно-аналітичної системи “STIMULUS”, яку описано у третьому розділі дисертації;

IV-й етап – побудова і структурування асоціативних полів суспільно-політичної лексики за допомогою КС “STIMULUS”.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА ОПРАЦЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АСОЦІАТИВНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ КС “STIMULUS” ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ

3.1 Комп'ютерні асоціативні бази та словники на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки

Застосування ІТ технологій у сучасній асоціативній лінгвістиці виходить на рівень використання мережевих інструментів досліджень.

Російські вчені створили платформу науково-освітнього кластеру CLAIM (Computer Linguistics, Artificial Intelligence, Multimedia and more), який об'єднав зусилля понад 80 науковців, серед яких визначні лінгвісти Ю.М. Караулов, Є.Ф. Тарасов, Н.В. Уфімцева, А.Ю. Філіпович, Г.О. Черкасова та інші [128]. CLAIM веде дослідження за такими напрямками, як комп'ютерна лінгвістика, штучний інтелект, імітаційне та ситуаційне моделювання, мультимедіа, інфо-когнітивні технології тощо. Потужна державна підтримка та фінансування дозволили науковцям розробляти масштабні проекти на основі асоціативного експерименту, такі як “Інформаційна дослідницька база сучасної російської мови на матеріалі масового асоціативного експерименту” (*тут і далі переклад авторки – Загородня О.Ф.*), “Автоматизована система наукових досліджень динаміки асоціативно-аербальної моделі мовної свідомості росіян як індикатора образу Росії у новітній історії і сучасності”, “Мовна свідомість сучасника: когнітивна структура і лінгвокультурний зміст”, “Інформаційна система когнітивних експериментів (ІСКЕ)” тощо. У межах цих проектів російські дослідники втілюють розробки, що включають використання мережевих ресурсів. Серед таких розробок – “Система проведення інтерактивного асоціативного експерименту, 2007 р.”, “ІПС “Російський Асоціативний Тезаурус” web версія 2008 р.”, “Web-сервіс для візуалізації асоціативних та семантичних мереж, 2008 – 2009 рр.”, “Лінгвокультурний тезаурус російської мови, 2006 – 2008 рр.”.

Ще одним напрямком роботи CLAIM, пов'язаним з асоціативним експериментом, є створення новітніх асоціативних словників он-лайн або інформатизація і переведення у віртуальну комп'ютерну площину вже виданих раніше асоціативних словників: проект “Асоціативні експерименти та словники он-лайн”. Мета – інформатизація асоціативних словників, інтеграція результатів асоціативних експериментів та створення площини для їх комплексного дослідження [7, 8, 128]. У межах проекту розробляють, наприклад:

1) Російський асоціативний тезаурус (100 тис. реакцій) – інтернет-сервіс для роботи з базою даних масштабного асоціативного експерименту на російській мові (1988 – 1997 рр.), на основі даних якого були створені російські асоціативні словники під ред. Ю.М. Караулова, Н.В. Уфимцевої, Г.О. Черкасової та ін. [128];

2) Слов'янський асоціативний словник – HTML- та PDF- версії мультимовного асоціативного словника, складеного на основі експериментів, проведених російською (66 тис. реакцій), білоруською, болгарською та українською мовами (1998 –1999 рр.) Друкований варіант словника виданий у 2004 р. [128] тощо.

Усі названі матеріали науково-освітнього кластеру CLAIM доступні для некомерційного користування у мережі Інтернет.

У Росії складають і регіональні інтерактивні асоціативні словники. Таким є Російська регіональна асоціативна база даних (Сибіру та Далекого Сходу) 2008 – 2016 рр.) [164]. Проект реалізовано дослідницькою групою у секторі російської мови в Сибіру Інституту філології (СО РАН) та Новосибірського державного університету (НГУ), керівники проекту – І.В. Шапошникова та О.А. Романенко. Матеріали словника є доступними для вільного некомерційного користування.

Європейським аналогом інтерактивного асоціативного словника у мережевій Web-площині є “The Edinburgh Associative Thesaurus (EAT)”(Единбурзький асоціативний тезаурус) [232]. Цей тезаурус містить список з 8 500 слів, побудований на основі 200 стимулів емпіричного дослідження, 1 000 найчастотніших англійських слів, лексики з тлумачних словників. Принципи, за якими побудовано тезаурус (дослідження 1964 – 1973 рр.), описано в роботі

Г. Кіша – С. Армстронга [243]. Тезаурус є у вільному доступі в мережі Інтернет і дає можливості користувачу внести у нього власні асоціації. Мета тезауруса – створення великої семантичної мережі (23 219 слів та 325 624 зв'язки “S –R”); забезпечення психологічно валідної бази семантичних зв'язків між словами; надання джерела асоціацій для галузі рекламного бізнесу.

Американськими асоціативними словниками у Web-площині є Список асоціацій Г. Кента – Дж. Розанова (1910 р.) [241], який можна придбати на комерційній основі. Новішою асоціативною базою Сполучених Штатів є база асоціативних норм Д. Нельсона – Т. Шрейбера (1998 р.) [249], яка надана для вільного користування.

Роботи Д. Палермо – Дж. Дженкінса (1964) [253], Л. Дж. Постмена – Дж. Кеппела (1970) та Г. Мосс – Л. Олдер (1996) доповнюють перелік словників асоціативних норм англійської мови.

Інтерактивний асоціативний словник у двох мовних версіях під назвою “Dicționar semantic bazat pe relații de asociere” (румунська версія) / “Семантический словарь базирующийся на ассоциативных связях” (російська версія) (“Семантичний словник, що базується на асоціативних зв'язках”) створюють лінгвісти Молдови – В. Бобіцев і В. Максим – на базі Технічного університету Молдови [222]. Стимульний список словника складає 150 найпоширеніших румунських слів, респондентами виступили 50 студентів віком 19 – 21 роки. Учені мають намір розширювати асоціативну базу, а словник викладений у мережі Інтернет для вільного користування [222].

В Україні на цей час уже існує певна кількість паперових асоціативних словників власне української мови (що відмежовує українську асоціативну лінгвістику від асоціативної лінгвістики радянського періоду та сучасної російської асоціативної лінгвістики). Це, зокрема, праці Н.П. Бутенко [28], С.В. Мартінек [116, 117], Т.Ю. Ковалевської та Н.В. Кутузи [94], масштабні наукові дослідження фрагментів мовної картини світу (асоціативних структур значення) за допомогою вільного асоціативного експерименту Т.В. Бісовецької [17], Т. Є. Недашківської [131; 134], Л.В. Кушмар [95],

О.В. Денисевич [52, 53], – проте комп'ютерні технології для створення українських інтерактивних асоціативних словників он-лайн іще не було застосовано.

Найбільша трудність, яка виникає перед дослідником під час роботи з асоціативним експериментом, – це опрацювання, аналіз і систематизація отриманих реакцій. Українські асоціативні словники містять АП стимульних лексем з простим кількісним підрахунком випадків отримання реакцій (частотністю реакцій), у словнику С.В. Мартінек [116,117] надане розмежування АП за статтю респондентів з кількісним підрахунком частотності реакцій чоловіків і жінок. У секторі української асоціативної лінгвістики бракує ефективних інструментів для аналізу АП стимулів, і тому комплексне статистичне опрацювання результатів ВАЕ практично не знаходить втілення. Для проведення статистичного опрацювання експериментальних даних існує програмний продукт “Статистичний пакет для соціальних наук” (SPSS – Statistical Package for the Social Sciences), що посідає провідне місце серед програм статистичного опрацювання інформації. У 2010 р. це програмне забезпечення було перейменовано на PASW Statistics (Predictive Analytics Software “Програмне забезпечення для прогнозу й аналітики”) і придбане компанією IBM. Можливості використання SPSS досліджували А.Ю. Алексєєва, А.Д. Наследов, В.В. Паціорковський, В.В. Паціорковська [141], Бююль Ахим [29], Г.А. Морган [248]. Існують фірмові портали, а також сайти компаній, на яких можливо ознайомитися та скористатися послугами пакету (www.spss.com, www.spss.ru, <http://www.predictivesolutions.ru>).

О.І. Горошко відмічає, що дослідники майже не використовують SPSS [43]. Новим на українському ІТ ринку пакетом статистичного опрацювання інформації є система TABLEU, умови використання якого є схожими з SPSS. На жаль, скористатися послугами цих пакетів і використовувати їх для тривалих досліджень з накопиченням експериментальних даних майже не можливо, оскільки їх надають для користування на комерційній основі за високої ціни, а тестові безкоштовні версії надто обмежені у часі (не більше 30 днів). З огляду на це, використання SPSS і TABLEU окремими на науковцями, які проводять

локальні дослідження малого чи середнього масштабу, досить сумнівне. Цей факт спонукав до створення програмного продукту (у даному разі – КС “STIMULUS”), який би автоматизував опрацювання великих масивів даних асоціативного експерименту і був доступним та гнучким у використанні.

3.2 Комп’ютерна інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS” як інструмент дослідження асоціативних полів

3.2.1 Загальні характеристики та набір показників у КС “STIMULUS”. Програмний продукт “Інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS” (Розробники: Загородня О.Ф. – постановка завдання, лінгвістичний алгоритм та аналіз результатів роботи програмного комплексу, к.т.н., доц. Загородній Ю.В. – реалізація лінгвістичного алгоритму, налагодження програмного комплексу) створено на мові програмування Delphi 7 [6]. Цей програмний продукт складається з таких модулів: модуль баз даних експериментів та модуль аналізу даних. Модуль баз даних містить компоненти введення, перегляду та зв'язку даних. Модуль аналізу даних містить компоненти фільтру, аналізу мовної картини світу та аналізу стимулів. Кожний компонент складається з окремої процедури, звертання до якої в програмному продукті характеризується окремим значенням спеціального ідентифікатора. У кожній з процедур використано створені у КС “STIMULUS” (далі – KCS) бази даних респондентів, стимулів та реакцій. Математичний апарат для статистичних розрахунків заснований на статистично-математичних відношеннях, частково викладених у праці О.І. Горошко [43]. Застосовано, зокрема, статистичні відношення частки до цілого, обчислення ентропії реакцій (міри стереотипності асоціативного поля) за формулою К. Шеннона, визначення індексу яскравості реакцій (міри семантичної близькості стимулу, відомої як індекс Апресяна (Ю.Д. Апресян), формула структурування асоціативного поля на ядро і периферію (Г.П. Клименко), формули обчислення

індексів пейоративності та меліоративності конотацій стимулів як відношення частки пейоративних / меліоративних реакцій до загальної сукупності асоціатів на стимул тощо. Опції для вибору персональних даних респондентів обрано за аналогією до опцій сайтів платних опитувань для маркетингових досліджень [160], а також російської асоціативної бази СІБАС [164].

Метою розробки KCS є: 1) створення практичного багатофункціонального інструменту статистичної обробки даних асоціативних експериментів з виведенням сталих та змінних показників, функцій, залежностей, графіків у площинах координат тощо; 2) у подальшому – створення масштабної бази асоціативних опитувань для вивчення динаміки показників мовної свідомості.

Багатофункціональність, універсальність та висока адаптивність KCS до завдань дослідження дозволяє використовувати її у цілому ряді напрямків лінгвістичної науки, а також у суспільних науках для вирішення різноманітних завдань. Припускаємо, що такими завданнями оперування системою можуть бути 1) у *традиційній лінгвістиці (семантиці)*: вивчення семантичних зв'язків лексикону; дослідження семантичної структури лексем, визначення актуалізованих ЛСВ або сем семеми; встановлення додаткових конотацій лексем; 2) у *психолінгвістиці*: дослідження психологічної (асоціативної) структури значення лексем, визначення міри її співвіднесеності з семантичною структурою; дослідження характеру асоціативних зв'язків, визначення асоціативних стратегій респондентів; дослідження характеру асоціювання у респондентів різних вікових груп, а також динаміки асоціювання за фактором віку; дослідження механізму відмови реагувати на стимул; дослідження феноменів міжмовної інтерференції, білінгвізму, полілінгвізму; дослідження змісту та характеру функціонування мовної свідомості; 3) у *когнітивній лінгвістиці*: дослідження концептів на основі вивчення асоціативного поля стимулів; дослідження асоціативного гештальту концепту, його актуалізованих та знехтуваних компонентів; дослідження і реконструкція фрагментів мовної картини світу; 4) в *етнолінгвістиці*: дослідження національно-культурних особливостей концептів та мовних картин світу; дослідження національно-культурних цінностей народу; 5) у

соціолінгвістиці та соціальній комунікації: дослідження характеру впливу соціологічних чинників на мовну свідомість та формування мовної картини світу; вивчення мовної свідомості різних соціальних груп; 6) *у міжкультурній комунікації та перекладі*: контрастивні дослідження різномовних концептів; 7) *у прикладній лінгвістиці, комп'ютерній лінгвістиці*: створення джерельної бази для комп'ютерних семантичних мереж, розроблення штучного інтелекту; створення джерельної бази для комп'ютерних моделей функціонування мовної свідомості, продукування знань, прогнозування залежностей мовної свідомості від зовнішніх чинників; 8) *у психології*: дослідження ціннісних орієнтацій особистості, соціальної групи, спільноти; дослідження психоемоційного стану особистості, соціальної групи, спільноти; 9) *в інших науках (галузях маркетингу і реклами, політичній лінгвістиці тощо)*: дослідження усталених асоціативних стереотипів та пошук оказіональних креативних зв'язків для вдосконалення маркетингових стратегій, розробки іміджу тощо; створення джерельної бази для моніторингу суспільної думки тощо. Отже, KCS дозволяє використовувати весь функціонал асоціативного експерименту, представлений сучасними напрямками наукових досліджень у галузях лінгвістики та суспільних наук.

Об'єми функціонування KCS дозволяють проводити масштабні дослідження із залученням близько 500 стимулів, 1000 респондентів, понад 100 тис. асоціативних зв'язків “стимул – реакція” (далі – S – R) . Встановлення цього програмного продукту в комп'ютерних лабораторіях збільшить потужності використання у рази.

KCS – це універсальний інструмент, конкретний зміст, обсяг і можливості якого визначає сам дослідник-користувач в залежності від власних завдань дослідження. У цьому значенні KCS є індивідуалізованим інструментом, аналіз та інтерпретація даних в якому засновані на закладеній дослідником-користувачем інформації. Ця особливість потребує від користувача виконання трьох операційних етапів: 1) підготовчого; 2) практичного; 3) аналітичного.

Підготовчий етап роботи з KCS – формування баз даних, необхідних для опрацювання реакцій респондентів (асоціатів). На підготовчому етапі досліднику доступне виконання таких процедур:

1) створення бази даних стимулів (введення стимульного матеріалу в корпус програми із зазначенням мови стимулу та присвоєння порядкового номеру-коду);

2) формування списків стимулів (перетворення переліку стимульного матеріалу, розташованого за алфавітом, у списки за порядковими номерами відповідно до номерів пред'явлення респондентам; цей компонент полегшує роботу з отриманими анкетами респондентів);

3) формування бази лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ) або сем слів-стимулів та бази компонентів асоціативного гештальту стимула (Д.І. Терехова), семантичної сфери реакції (Т.Є. Недашківська). Цей модуль KCS є гнучким і може бути доповнений новими компонентами значення одиниць-стимулів на практичному етапі у разі необхідності;

4) формування баз типів асоціативних зв'язків S – R (одночасно доступне введення двох класифікацій асоціативних зв'язків S – R, обраних користувачем KCS для виконання необхідних завдань дослідження).

Практичний етап роботи з KCS є етапом роботи з анкетами респондентів, внесення інформації з анкет у комп'ютерну систему. На практичному етапі роботи з KCS дослідник, в залежності від конкретних завдань і створених попередньо баз даних, виконує такі процедури:

1) формує базу респондентів. Цей компонент є обов'язковим, проте гнучким, оскільки база респондентів поповнюється в залежності від опрацювання анкет респондентів. Внесення персональних даних респондента та опрацювання його анкети (внесення у “тіло” системи відповідей-реакцій на обраний список стимулів) є взаємопов'язаними процедурами. Під час введення персональних характеристик респондента дослідник залучає такі дані: ім'я (не обов'язковий компонент), вік, стать, країну та місто проживання, рік народження (може бути виведений з віку та року опитування); обирає з множинної вибірки освіту, сферу діяльності, зайнятість респондента, рідну мову та іншу мову, вивчену

респондентом. Такі персональні дані респондента надають широкі можливості аналізу даних на аналітичному етапі оперування KCS;

2) обирає № списку стимулів, за яким система надаватиме стимули один за одним за порядковими номерами списку автоматично;

3) вводить дату анкетування;

4) вносить реакцію респондента на відповідний стимул;

5) обирає мову реакції (а також опції “Знаки, символи”, “Відмова асоціювати”, “Омографи”);

6) обирає ЛСВ (сему) та семантичну сферу (компонент асоціативного гештальту) реакції;

7) обирає тип асоціативного зв'язку $S - R$ за введеними класифікаціями;

8) присвоює оцінку конотаціям реакції (асоціату) окремо та асоціативного зв'язку $S - R$ за шкалами “-1/0/1” (для асоціатів) та “-1/-1У (умовно негативний асоціативний зв'язок $S - R$)/0/1У (умовно позитивний асоціативний зв'язок $S - R$)/1” (для асоціативного зв'язку $S - R$).

Процедури практичного етапу роботи KCS поділено на *обов'язкові* до виконання, тобто такі, що забезпечують роботу системи і мінімальний дослідницький результат, і на *варіативні*, тобто такі, виконання яких розширює можливості аналізу даних на аналітичному етапі. Обов'язковими процедурами є формування баз респондентів, внесення дати анкетування, внесення реакції респондента, присвоєння оцінки конотаціям асоціату та асоціативного зв'язку $S - R$. Варіативними процедурами є вибір списку стимулів (коли кількість стимулів велика, і їх тестують у групах респондентів за декількома списками), обрання мови реакції (під мовою реакції розуміємо мову, якою респондент прореагував на пред'явлений стимул; в процесі аналізу даних ВАЕ на матеріалі лексики суспільно-політичного змісту було визначено, що на лексеми української мови респонденти можуть реагувати лексемами інших мов, символами, цифрами, піктограмами, емотиконами і прочерком, що позначає відмову асоціювати); співвіднесення реакції з відповідними лексичними (ЛСВ, семами) та

асоціативними (зонами гештальту (Д.І. Терехова)) компонентами; обрання типу асоціативного зв'язку S – R за внесеними класифікаціями таких типів.

Аналітичний етап роботи з KCS є етапом пред'явлення дослідникові результатів опрацювання даних асоціативних експериментів системою KCS. Цей етап включає як відображення коефіцієнтів та статистичних показників, так і візуальне супроводження аналізу: побудовані графіки, діаграми, площини координат, які характеризують специфіку асоціативних полів.

На аналітичному етапі оперування KCS, в залежності від конкретних завдань дослідження, попередньої роботи на підготовчому та практичному етапах, змістового наповнення системи, дослідникові доступні такі можливості аналізу:

1) визначення змісту асоціативного поля (АП) стимулу, його ядра та периферії, показників частотності реакцій (міри семантичної близькості або індексу яскравості асоціації). Це мінімальна базова можливість KCS;

2) визначення загальної кількості реакцій та кількості різних реакцій на стимул;

3) визначення коефіцієнту гомогенності (стереотипності) асоціативного поля (АП) стимулу;

4) визначення структури АП стимулу за допомогою кількісного та якісного аналізу АП;

5) визначення мовного наповнення АП;

6) визначення характеру та динаміки конотацій стимулів;

7) визначення семантичних домінант (концептуального ядра) MKC;

8) визначення емоційно-оцінного сприйняття дійсності мовною свідомістю респондентів;

9) визначення впливу екстралінгвістичних (соціологічних) чинників на мовну свідомість респондентів.

Дослідження впливів персональних характеристик респондентів на сприйняття ними стимульної лексеми реалізується у KCS за допомогою встановлення ряду фільтрів на операційні бази даних. Завдяки встановленню фільтра залежно від мети дослідження, науковець має можливість аналізувати

стимули за всіма вищеописаними параметрами, проте на автоматично відсортованому KCS матеріалі.

За допомогою фільтрів та налаштувань, досліднику доступні такі операції: 1) вибір робочої бази даних (дві бази даних реакцій полегшують автоматичне опрацювання даних та збільшують можливості щодо об'ємів використання емпіричного матеріалу (кількості стимулів, респондентів тощо); 2) встановлення фільтру на список стимулів (дозволяє оперувати окремими фрагментами баз даних для загального дослідження стимульних груп, відмежовувати групи стимулів різних мов); 3) встановлення фільтру на мову стимула (дозволяє відмежовувати АП стимулів однієї мови від АП стимулів іншої мови та працювати в одномовній площині, що при великій кількості асоціативних зв'язків S – R запобігає перевантаженню операційної системи); 4) встановлення фільтру на стать респондентів (є необхідним у дослідженнях гендерних особливостей сприймання стимулів та фрагментів МКС); 5) встановлення фільтру на вік респондентів (для досліджень чиннику впливу віку); 6) встановлення фільтру на сферу діяльності респондентів (для вивчення чиннику впливу фаху респондентів на асоціювання).

Модуль фільтрів значно збагачує операційні можливості KCS, розширює спектр дослідницьких задач і можливості застосування системи, а також посилює наукову валідність результатів завдяки точності в ідентифікації персональних характеристик респондентів. Проаналізовані діючі інтерактивні асоціативні словники і бази онлайн (Sociation.org), що пропонують діючі віконця їх поповнення будь-яким респондентом, який натрапив на них в Інтернет-мережі не забезпечують високої наукової об'єктивності, оскільки валідність респондентської вибірки лишається сумнівною і неконтрольованою. Такі бази найкраще забезпечують потреби маркетологів (пропонують асоціативний матеріал, зібраний з неструктурованої загальної вибірки респондентів), проте не можуть слугувати джерелом серйозних наукових досліджень у галузі лінгвістики. Експериментальний портал Sociation.org (розробники не вказані), пропонує гру в асоціації з колективною свідомістю. Sociation.org – це експериментальний

некомерційний проект, метою якого є збирання асоціацій від користувачів Інтернету та укладання великого словника асоціацій російської мови. З іншого боку, словники, що надають тільки перевірені наукові результати і закриті для поточного поповнення, не пропонують можливостей для розгляду особливостей сприймання стимулів респондентами різних соціальних, фахових, гендерних, вікових тощо груп. З існуючих словників-баз лише один – російський СІБАС (2008 – 2016) (автори-укладачі І.В.Шапошникова, А.А.Романенко) [164] – надає можливості фільтрації матеріалу за сферою діяльності респондентів. Отже, фільтри в KCS є додатковим інструментом оперування під час дослідження.

У порівнянні з вищевказаними порталами та словниками, KCS має ряд переваг: 1) пропонує оперування стимульним матеріалом мовою вираження на вибір дослідника (можливо вводити стимули українською, російською, англійською, іншими мовами); 2) забезпечує науковість результатів (над опрацюванням результатів експериментів працюють науковці (запити KCS потребують професійного лінгвістичного опрацювання матеріалу, що вводять у програму, людиною-користувачем; у цьому розумінні KCS є лише інструментом дослідження АП і МКС, а не самостійним штучним інтелектом); характеристики респондентів, запитувані KCS, унеможливають вплив так званого “респондентського шуму”, тоді як асоціативні словники онлайн для маркетингових досліджень є незахищеними від втручань будь-якого користувача Інтернету); 3) багатофункціональність; 4) має високу варіативність і адаптивність до завдань конкретних досліджень; 5) пропонує масштабні бази даних; 6) виводить статичні і динамічні показники; 7) надає візуальний супровід результатів (діаграми, графіки); 8) гнучкість у використанні (дослідник-користувач самостійно визначає обсяг параметрів, які внесе у “тіло” KCS залежно від своїх наукових цілей).

Фільтрація матеріалу за статтю респондентів допоможе виявити особливості сприймання суспільно-політичних лексем окремо чоловіками та жінками і стане підґрунтям аналізу чоловічого і жіночого бачення суспільно-політичної (та інших) сфери існування респондентів. Фільтрація матеріалу за регіонами

дослідження значно збагатить діалектологічні дослідження. Аналіз і зіставлення структур АП стимулів-еквівалентів в українській і англійській мовах (та інших мов) допоможе виявити спільне і відмінне в розумінні ідентичних суспільно-політичних понять українцями і західними респондентами.

Отже, програмний продукт “Інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS” є достатньо потужним, ефективним, доступним, легким у користуванні, багатокритеріальним, гнучким інструментом роботи з даними асоціативних експериментів у дослідженнях асоціативних полів окремих концептів і цілих фрагментів МКС, а також механізмів функціонування мовної свідомості.

Перспективами подальшого вдосконалення KCS є розроблення інших модулів та можливостей опрацювання результатів асоціативних експериментів, таких як: 1) українізація інтерфейсу та розширення його до полілінгвального; 2) встановлення фільтрів на країну та місто проживання респондентів (для дослідження регіональних особливостей МКС), рік народження респондентів (для зіставних досліджень МКС різних поколінь); освіти, рід занять та зайнятість респондентів; рідну мову респондентів (для досліджень проблем білінгвізму); 3) розроблення залежностей емоційно-оцінного сприйняття реалій від року народження респондентів; 4) розроблення інших модулів аналізу: МКС окремої особистості і малої групи; емотивної налаштованості окремої особистості і малої групи; побудови асоціативно-вербальних мереж за прикладом Единбургського англійського тезауруса [232] тощо.

3.2.2 Структурування асоціативного поля та фрагментів МКС за допомогою КС “STIMULUS”. Однією з труднощів обробки АП є його структурування та систематизація асоціатів. О.О. Залевська зазначає, що розкид різних реакцій на слово (або інтервал між найнижчим і найвищим показниками) може виявитись досить значним [69, с.17].

Традиційно в АП виділяють ядро і периферію на основі показників частотності реакцій або міри семантичної близькості асоціатів. С.В. Мартінек

підраховує загальну кількість реакцій, викликаних стимулом, і кількість відмінних реакцій; кількість реакцій респондентів чоловічої та жіночої статі [116].

Д.І. Терехова розглядає і застосовує у дослідженні лексичних одиниць на позначення психосоматичних процесів показник – індекс Апресяна, зазначає, що застосування індексу Апресяна дає можливість наочно представити кількісну характеристику асоціативних полів [189, с. 36 – 37, с.46].

Звичним стає дослідження типів вербальних асоціативних зв'язків S – R і укладання класифікацій за специфікою отриманих даних. Великий спектр відомих класифікацій вербальних асоціацій описано О.І. Горошко [43]; Д.І. Терехова пропонує власну класифікацію вербальних асоціацій [184].

Існують когнітивні дослідження, у яких в АП виділяють зони асоціативного гештальту [183; 185]. Такі підходи є частковими, фігурально – окремими пазлами у дослідженні мовної картини світу. Разом з тим, усі відомі шляхи дослідження АП стимулів у психолінгвістичних працях і концептів (з якими, фактично, прямо співвідносяться стимульні вербальні одиниці) в роботах когнітивістів дозволяють узагальнити напрацьований науковий досвід та, за допомогою залучення до досліджень комп'ютерних технологій, розширити можливості аналізу.

З огляду на широкий спектр досліджень окремих рис АП та фрагментів МКС, у дисертації запропоновано 2 рівні дослідження лексики суспільно-політичного змісту:

- 1) мікрорівень – рівень окремого стимулу;
- 2) макрорівень – рівень цілісного фрагмента МКС.

Мікрорівень складають АП окремих стимулів.

Макрорівень складає загальна кількість всіх реакцій, отримана під час експерименту на усі стимули вибірки. Аспекти дослідження суспільно-політичної лексики на цих двох рівнях локально накладаються один на одний, проте не є тотожними. Так, аспектами рівнів, що є ідентичними, є дослідження на кожному з них таких членів структури: 1) змісту (семантичний аспект) і 2) конотацій (емотивний аспект).

Зміст на мікрорівні досліджено шляхом аналізу семантики асоціатів АП.

Зміст на макрорівні досліджено через виявлення найбільш частотних реакцій з усього реєстру отриманих реакцій на всі стимули вибірки (концептуального ядра суспільно-політичного фрагмента МКС).

Конотації на мікрорівні досліджено через аналіз конотацій реакцій АП.

Конотації на макрорівні досліджено через співвідношення конотацій стимулів в межах тематичних груп стимулів шляхом побудови емоційно-оцінних (конотативних) площин.

Крім того, елементами структури АП, які є абсолютно аналогічними на мікро- та макрорівні є, на наш погляд, ядро і периферія. Це зумовлено тим, що увесь реєстр асоціацій, наданих на усю вибірку стимулів ВАЕ, можливо представити у вигляді асоціативного макрополя так само, як асоціативним полем є реєстр асоціацій на окремий стимул, оскільки показником, що забезпечує поділ АП на ядро і периферію, є частотність реакцій (абсолютна частотність (кількісний підрахунок асоціатів) або частотність, представлена у вигляді коефіцієнту (індекс яскравості асоціату (Й.А. Стернін), міра семантичної близькості або індекс Апресяна (Ю.Д. Апресян)).

На мікрорівні запропоновано комплексний аналіз окремих стимулів та структурування АП стимулів за такими параметрами: 1) визначення ядра і периферії АП; 2) визначення міри семантичної близькості асоціатів АП за індексом Апресяна; 3) обчислення обсягу асоціатів, співвідносних із семами лексичного значення (компонентами лексичної структури) стимулу, визначення актуалізованих на сьогодні для мовної свідомості сем-компонентів лексичного значення; 4) обчислення обсягу асоціатів у зонах асоціативного гештальту стимулу (стратифікація асоціативної структури значення); 5) зіставлення лексичної та асоціативної структур значення стимулу, визначення зон їх накладання і переважання; 6) визначення структури АП за критерієм мовного вираження асоціатів; 7) визначення типів асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу; 8) визначення характеру конотативної структури стимулу; 9) визначення динаміки конотативної структури стимулу за період дослідження.

На макрорівні досліджено цілісний суспільно-політичний домен МКС – увесь реєстр асоціатів, отриманих у ВАЕ. За С.В. Мартінек, оскільки концептуальні структури характеризуються щодо когнітивних доменів, які належать до різних аспектів профільованої сутності [244, с. 62], отримані реакції дають змогу не лише експлікувати ці структури, але й визначати ступінь їхньої значущості для носіїв мови і культури [115, с.30].

Суспільно-політичний домен МКС, як велике асоціативне макрополе, структуровано у такий спосіб: 1) визначення ряду найчастотніших асоціатів – семантичних домінант (концептуального ядра) суспільно-політичного фрагмента МКС; 2) побудова емоційно-оцінних площин – дослідження конотативного шару суспільно-політичного фрагмента МКС через зіставлення конотацій окремих стимулів.

Інструментом, з одного боку, і результатом, з іншого боку, структурування АП окремих стимулів та цілого суспільно-політичного фрагмента МКС виступають якісний та кількісний аналіз матеріалу за допомогою KCS.

Якісний аналіз передбачає аналіз змісту, зокрема – семантики реакцій, семантичних якостей ядра та периферії, змісту актуалізованих зон значення лексичних одиниць, концептуального ядра суспільно-політичного фрагмента МКС, типів асоціативних зв'язків S – R, мов вираження асоціатів. До якісного аналізу у дисертації віднесено і визначення характеру конотативних структур стимулів, виявлення фактичних і потенційних конотаційних зсувів у них, динаміку конотативних структур за період опитування.

Кількісний аналіз передбачає статистичний підрахунок асоціатів в АП і виведення статистичних показників. До кількісного аналізу віднесено визначення індексу яскравості асоціатів (індексу Апресяна), розмежування ядра і периферії, визначення міри стереотипності АП, обчислення відсоткових часток асоціатів за певними критеріями в певних групах, виведення коефіцієнтів конотацій тощо. Кількісний аналіз АП у дисертації виступає основою якісного, а якісний – тлумачить і роз'яснює кількісні характеристики АП

Новим підходом до структурування АП стимулів у дисертації є зіставлення лексичної й асоціативної структур значення на основі кількісних статистичних характеристик АП.

Для дослідження співвіднесеності лексичної й асоціативної структур значення стимульних одиниць було виділено компоненти лексичних і асоціативних структур стимулів. Компоненти лексичних структур виділено на основі компонентного аналізу словникових дефініцій лексичної одиниці-стимулу. За Й.А. Стерніним, значення, що зафіксоване в тлумачних словниках є лексикографічним значенням, а лексикографічне значення можливо розглядати як сукупність основних, ядерних сем значення, які відображають, за думкою лексикографів, основний зміст значення [176, с. 13]. Було використано тлумачні словники сучасної української мови, зокрема он-лайн версії Академічних тлумачних словників української мови СУМ-11 [273] та СУМ-20 [274], “Великий тлумачний словник сучасної української мови” під ред. В.Т. Бусела [263]. Для кожного стимулу було виділено конкретний, унікальний, зумовлений семантикою цього стимула, набір сем, який було закріплено за стимулом на підготовчому етапі оперування KCS. Такі набори сем сформували у KCS базу компонентів лексичних значень. Наприклад, для стимулу ВЛАДА було виділено такі змістові компоненти: 1) *право керувати державою*; 2) *керівні державні органи; уряд*; 3) *право на можливість розпоряджатися ким-н, чим-н*. Співвіднесення конкретної реакції, отриманої на стимул, з одним із лексичних компонентів за критерієм спільності семантичних ознак дає змогу виявити актуалізовані на сьогодні компоненти значень стимулів у лексичній структурі стимулу, а значить свідчать про зміст і характер актуальних для мовного колективу сторін денотату в сучасній мовній картині світу.

Оскільки лексична структура значення не тотожна асоціативній структурі, у KCS введено додаткові опції “Реакція спільна для декількох сем” і “Реакція своєрідна, за межами сем”. До першої опції віднесено реакції, семантичні ознаки яких мають спільність із семантичними ознаками двох і більше сем-компонентів лексичного значення стимулу. До другої опції віднесено реакції, семантичні

ознаки яких надто персоналізовані, особистісні, індивідуальні, емоційно-оцінні, містять особистісні смисли і не можуть бути співвіднесені з семантичними ознаками денотату безпосередньо.

Наприклад, реакції (R), що увійшли в АП стимулу ВЛАДА, розподілено за компонентами лексичної структури таким чином: 1) право керувати державою – R: *народу, політика, керування, правління, управління, владу народу* тощо; 2) керівні державні органи; уряд – R: *уряд, президент, Верховна Рада, керівництво, парламент, політики, Порошенко* тощо; 3) право на можливість розпоряджатися ким-н, чим-н – R: *сила, володіння, вплив, пригнічення інших, мати силу, так хочу, яка змінює людину* тощо; за опцією “Реакція спільна для декількох сем” – R: *державна, в державі, державна, право, відповідальність, керувати рештою* тощо; за опцією “Реакція своєрідна, за межами сем” – R: *гроші, корупція, обман, брехня, ім'я, зло, бездіяльність, погана, порядок, закон* тощо.

Статистичний підрахунок кількості реакцій – обсягу у відсотках – за допомогою KCS в опціях, що відповідають семантичним компонентам лексикографічних дефініцій стимулів, вказують на зміст, актуалізований в мовній свідомості в сучасних умовах її існування. Кількість реакцій в опціях “Реакція спільна для декількох сем” і “Реакція своєрідна, за межами сем” дає змогу виміряти ступінь відхилення психолінгвістичної (асоціативної) структури значення стимулу від лексичної структури, виділити зони накладання (далі – ЗНС) двох структур і зони переважання (далі – ЗПС) асоціативної структури над лексичною (див. додатки 2, 3). Отже, у дослідника виникає можливість кількісного зіставлення лексичної та психолінгвістичної (асоціативної) структур значення, чого досі не спостерігали у дослідженнях когнітивного напрямку. Релевантність саме такого підходу до структурування АП стимулів зумовлена пошуком нових підходів до аналізу АП і має за передумову думку В.Б. Касевича, який зазначав, що існує розходження між архаїчною і семантичною системою мови і тією актуальною моделлю, що є дійсною для певного мовного колективу і проявленою у текстах, що породжує колектив, а також у закономірностях його поведінки [81]. С. В. Мартінек, у свою чергу, зазначає, що в умовах формування

нової наукової парадигми – когнітивного напрямку лінгвістики – перед дослідниками виникає ряд чергових проблем. Зокрема, у зв'язку зі зверненням до глибинних концептуальних структур у свідомості мовця проблему становить психологічна релевантність отримуваних експлікацій. С.В. Мартінек, наслідуючи думку Дж. Ньюмена [250], погоджується з тим, що більшість висновків у дослідженнях когнітивного напрямку ґрунтується на лінгвістичній інтроспекції вченого [115, с.25]. Є. Бартмінський також надає інтуїції значущу роль, наголошує, що лінгвістичний аналіз має спиратися на дані, вилучені з трьох найважливіших джерел: системи мови, матеріалів анкет і текстів – і верифіковані на ґрунті інтуїції дослідника [221 с. 66]. Саме лінгвістична інтуїція дослідника, особливо коли він є носієм мови, яку досліджує, стає вельми допоміжною в розподілі реакцій АП за структурними компонентами. У дисертації при дослідженні суспільно-політичної лексики під час розподілу реакцій за компонентами лексичної й асоціативної структур значення, а також в оцінюванні конотацій реакцій та асоціативних зв'язків S – R лінгвістична інтуїція грає не вторинну роль.

Окрім структурування за семантичними компонентами, АП стимулу у KCS може бути структуроване за асоціативними ознаками і характеристиками. Компоненти асоціативної структури, в залежності від специфіки напрямку досліджень, науковці розуміють у термінах “семантичної сфери реакції” (Т.Є. Недашківська, О.В. Денисевич), слотів “фрейму” (Ч. Філлмор, С.А. Жаботинська, О.Г. Трещева), зон “асоціативного гештальту” (Д.І. Терехова). Проблема класифікації реакцій (а відтак, структурування АП за певними критеріями, які обирає дослідник у межах класифікації) здавна турбує науковців, а принцип класифікування реакцій є традиційним аспектом дослідження АП. Підтвердженням такої популярності класифікування реакцій є опис десятків класифікацій реакцій у праці О.І. Горошко [43]. Зазначимо, що будь-який розподіл реакцій АП уже апріорі представляє собою їх класифікування, питання полягає лише в тому, який саме критерій брати за основу класифікування і в межах якого термінологічного апарату подавати спільні явища. У дослідженнях

когнітивного напрямку, які залучають асоціативний експеримент, використовують термінологію, напрацьовану в багатьох галузях лінгвістики: традиційній семантиці, фреймовій семантиці, психолінгвістиці і психології, соціолінгвістиці і соціології тощо. С.В. Мартінек, наприклад, зауважує, що реакції не просто підтверджують “певну частину семантичної характеристики концепту”, а становлять зовнішню експлікацію властивостей відповідного концепту і – більше того – фрейму(ів), до якого(их) цей концепт входить як складова ширшого фрагменту свідомості носіїв мови й культури. А відтак асоціативні реакції надають змогу виявити не лише властивості певного концепту, але також його зв’язки з іншими концептуальними структурами [115, с.29]. Головне завдання дослідника, на думку С.В. Мартінек, полягає не в тому, щоб створити штучну класифікацію отриманих реакцій, а у реконструкції відповідних концептуальних структур у свідомості мовця [115, с.30].

Інші дослідники беруть до уваги фрейм і говорять по слоти. О.О. Коляденко у концепті СТРАХ за допомогою вільного та скерованого асоціативного експериментів виявляє такі слоти: каузацію (інформацію про причини або джерело виникнення емоції, позначеного стимульним словом), внутрішнє відчуття (внутрішні відчуття експірієнцерів), зовнішній прояв та експірієнцер (суб’єкт емоційного реагування) [88]. Д.І. Терехова, в свою чергу, наслідуючи досвід І.Ю. Марковіної та О.В. Данілової [113], використовує термін “асоціативний гештальт”, який визначає як закріплений словом цілісний образ. Асоціативний гештальт, погоджуємось з думкою Д.І. Терехової, відбиває структуру асоціативних полів, показує їхні спільні та відмінні риси, передає особистісні смисли, оскільки враховує всі, навіть поодинокі, риси [183, с. 19]. За допомогою методики “асоціативного гештальту” Д.І. Терехова аналізує АП слів-стимулів ДЕРЖАВА / ГОСУДАРСТВО / ДЗЯРЖАВА з метою вивчення етнокультурної специфіки образів мовної свідомості у представників східнослов’янських народів та основних стратегій їх асоціювання. Для цього дослідниця виділяє зони “асоціативного гештальту” з підрахуванням обсягу асоціатів у кожній з них: було виділено 24 зони “асоціативного гештальту” для

вищеназваних слів-стимулів, наприклад: *Ознаки, Країна, Влада, Люди, Характеристики, Правознавство, Атрибут, Персоналії, Ставлення, Відсутність, Батьківщина, Будівля, Родина, Релігійні поняття, Політичний устрій, Ремінісценції, Порівняння, Економічні важелі, Географічна карта* тощо [185]. У структурі стимулу НАРОД дослідниця визначила 25 зон асоціативного гештальту.

Узагальнення і критичний аналіз наукового досвіду у завданнях структурування АП і застосування комп'ютерних технологій для стратифікації асоціативів спонукає до пошуку зручної моделі, відносно універсальної і зручної у користуванні під час застосування комп'ютерних інструментів. Оскільки фрейм та асоціативний гештальт, взяті у цілісності для кожного стимулу, є багаторівневими і складними ієрархічними або ж мережевими структурами, застосування їх у модулях KCS можливе (дослідник сам вирішує, яким начинням наповнювати бази системи і які категорії закладати), проте є занадто складним. Аналіз великого масиву асоціацій в АП стимулів суспільно-політичного змісту за їх якісними семантичними і граматичними ознаками призвів до виявлення відносно універсального набору компонентів асоціативної структури, за якими можуть бути співвіднесені реакції, отримані на стимул. Глибинні передумови запропонованої у дисертації класифікації реакцій за асоціативними компонентами полягають не тільки у характері отриманого матеріалу, але й у самій категоризації дійсності, корені якої знаходимо ще у працях Аристотеля і описах Е. Бенвеніста [13]. Е. Бенвеніст зазначає, що потрібно аналізувати визначені мовні та мисленнєві категорії, і ці категорії добре відомі як категорії Аристотеля. Отже, за Аристотелем, кожне з виразів, що не входить у будь-яку комбінацію, позначає або субстанцію; або скільки; або який; або у якому відношенні; або де; або коли; або в якому положенні; або в якому стані; або робити; або підлягати дії. З огляду на ці логічні категорії, експериментальний асоціативний матеріал, надбання в галузі фреймової та лексичної семантики, когнітивістики і психолінгвістики, у дисертації було визначено базову модель структуризації асоціативного значення, ефективну і легку для застосування в програмному забезпеченні KCS для опрацювання АП.

Емпірична модель асоціативної структури стимулу в найзагальнішому вигляді включає такі основні структурні компоненти: 1) Суб'єкти; 2) Об'єкти; 3) Персоналії; 4) Атрибути; 5) Характеристики; 6) Функції, дії; 7) Емоції і оцінки.

Така загальна модель може бути доповнена іншими компонентами залежно від специфічних семантичних ознак стимульного слова. Наприклад, можливо виділяти “Суб'єкти-особи” (R: *я, народ, президент, голова* тощо) і “Суб'єкти – не особи” (R: *державна, країна, партія* тощо). У стимулів, що називають події або мають ознаки процесуальності, можливо виділити компоненти “Причини”, “Наслідки”, “Локалізація”, “Час”, “Країни” тощо. Принцип подібного розподілу реакцій у дослідженні АП імен-подій підтверджено О.Г.Трещевою [193].

Розподіл реакцій за компонентами асоціативної структури і визначення їх обсягу у відсотках за допомогою KCS демонструє найбільш і найменш актуальні вектори сприйняття стимулу мовною свідомістю респондентів на період дослідження. Структурування АП за представленою моделлю значно полегшує опис релевантних характеристик стимульної одиниці і допомагає конструюванню психолінгвістичних значень стимулу з урахуванням усіх його відтінків, що мають місце в мовній картині світу. Однак слід погодитись з думкою О.О. Залевської про те, що необхідно звертати увагу на умовність оперування термінами типу “схеми знань”, “слоти”, “гештальт” і т.п., оскільки вони корисні лише як інструменти опису того, що виникає у людини при “навігації” багатомірною мережею, яку реалізовано згідно закономірностей роботи головного мозку людини (респондента) [70, с. 24].

Поряд із дослідженнями окремих стимулів у різноманітних варіаціях на мікрорівні у KCS передбачено аналіз асоціативного матеріалу на макрорівні – для дослідження цілісних фрагментів MKC. Ці фрагменти є мережами концептів, семантично пов'язаних між собою. Такі концептуальні мережі, як зазначає С.А. Жаботинська, моделюють різні за обсягом поняттєві простори, позначені одиничними мовними знаками та їх угрупованнями, зокрема лексичними полями. Широкі поняттєві простори, відносно яких визначають значення конкретного мовного знака, відомі у когнітивній лінгвістиці як домени [61, с.5].

С.А. Жаботинська представляє доменом власне концепт ОДЯГ і розглядає на його основі пропозиціональні схеми для побудови концептуальної мережі. У дисертації таким доменом виступає суспільно-політичний фрагмент МКС українців – сукупність тематично пов’язаних між собою стимульних лексем, задіяних у ВАЕ.

Аналіз денотативного компоненту МКС реалізовано у дисертації у виявленні за допомогою KCS так званих “семантичних доміант” мовної картини світу, сукупність яких є концептуальним ядром суспільно-політичного фрагмента МКС українців. Таке концептуальне ядро МКС у KCS складає реєстр певної кількості найчастотніших реакцій (у даному разі 19) з усього багатотисячного реєстру (у даному разі з 34 000) асоціатів, отриманих на групу (у даному разі – 100) досліджених стимулів (див. 4.4). Ранжування цих семантичних доміант, елементів концептуального ядра, за індексом яскравості (індексом Апресяна) вказує на міру інтенсивності прояву індивідуальних, колективних чи суспільних цінностей, названих найчастотнішими словами-реакціями, у дослідженому фрагменті.

Аналіз конотативного компонента фрагмента МКС реалізовано у KCS побудовою конотативних площин (кількість елементів такої площини, тобто кількість стимулів будь-якого змісту обирає користувач KCS), у межах яких стимули розміщені у площинах координат і співвіднесені між собою за величинами конотативних коефіцієнтів меліоративності і пейоративності.

3.2.3 Статистичне вимірювання системно-структурних компонентів АП у КС “STIMULUS”. Кількісний аналіз структурних компонентів АП передбачає виведення середньостатистичних та середньоарифметичних показників, а також коефіцієнтів, що характеризують властивості АП стимулів. У KCS для кожного АП обчислено такі показники:

1) індекс яскравості (далі – ІЯ) кожної реакції (далі – R) в АП. Цей коефіцієнт у науковій літературі називають “мірою семантичної близькості”, “індексом Апресяна”, “коефіцієнтом Нобла” і обчислюють за формулою:

$$K = \frac{n-1}{N},$$

де n – кількість слововживань певної реакції, а N – кількість реципієнтів, що дали реакцію на стимул (з огляду на традиційні умови проведення вільного асоціативного експерименту, в яких зараховують одну найпершу відповідь, кількість реципієнтів дорівнює кількості всіх реакцій, наданих на стимул (далі – S) [4, 43, 44, 105]. Й.А. Стернін говорить про індекс яскравості, визначає його як відношення кількості респондентів, які актуалізували (вербалізували) певну сему в експерименті, до загальної кількості респондентів, які прореагували на стимул [176, с. 101], вважає цей показник важливим показником семантичного компонента, оскільки він репрезентує реальне місце цього компонента у значенні слова, виражає ступінь актуальності того чи іншого семантичного компонента для мовної свідомості. У KCS порогом технічного відображення індексу Апресяна реакції є три цифри після цілої частини: АРМІЯ – *захист* 0,092. У блоці роботи системи із семантичними компонентами значення стимулу та зонами асоціативного гештальту KCS обчислює кількість реакцій у кожній зоні (кожній семі) і відображає індекс яскравості R у групі до чотирьох цифр після цілої частини: АРМІЯ – *сильна* 0,1100; *українська* 0,0750 (у зоні “Характеристики”, загальна кількість реакцій на стимул АРМІЯ у цій зоні складає 80 R). Такий підхід зумовлено зменшенням кількості реакцій в окремих зонах у порівнянні з цілим АП. Д.І. Терехова у своїх роботах подає індекс Апресяна для R з порогом відображення в чотири цифри: ЗУБИ – *білі* 0,4267 [189, с. 46];

2) ядро і периферія АП та межа між ними на основі кількісних характеристик реакцій. Індекс Апресяна перебуває у повній взаємозалежності від рангу і кількості реакцій, тобто найвищі показники індексу Апресяна припадають на слова з найвищим рангом, найбільшою кількістю відповідей, вищою частотністю реакцій; і навпаки, найменші показники відповідають словам, які мають низький ранг, найменшу кількість відповідей, нижчу частотність [189, с.38]. На основі ранжування індексів яскравості (індексу Апресяна) R за спадним принципом у KCS виокремлюємо ядро і периферію АП: межу між ядерними і

периферійними реакціями визначаємо за формулою $n/2$, де n – верхня межа частотності певної R на S [83]. Межі між ближньою і дальньою периферією в структурі АП не такі чіткі, вельми залежні від кількісних характеристик і рангу усіх отриманих реакцій на стимул, що формують АП;

3) сумарний індекс яскравості (далі – СІЯ). В умовах застосування комп'ютерних засобів для аналізу асоціативного поля постає проблема подальших лінгвістичних описів отриманого матеріалу. На практичному етапі оперування KCS реакції респондентів вносять в систему саме так, як вони зафіксовані в анкеті. З одного боку, це зумовлено особливостями механізмів асоціювання респондентів, які не можливо не брати до уваги. З іншого боку, такий підхід є легким для дослідника, оскільки в процесі оперування сотнями і тисячами реакцій неможливо зафіксувати в пам'яті усі попередньо введені одиниці. Проте, у подальшому, на аналітичному етапі роботи з KCS та описі змісту АП, виникає питання інтерпретації отриманих даних. Коли реакції, отримані на один стимул, різняться грамами (АРМІЯ – солдат; АРМІЯ – солдати) або категорійно (АРМІЯ – захист; АРМІЯ – захищати; АРМІЯ – захисник), а спільні семантичні ознаки зберігаються, питання інтерпретації стає нагальнішим. Розв'язуючи цю проблему, вважаємо наведені у якості прикладів асоціативні зв'язки $S - R$ – різними зв'язками з окремими індексами яскравості R для кожного (зберігаємо особливості асоціювання респондентів), натомість обчислюємо сумарний індекс яскравості як суму окремих індексів R групи асоціативних зв'язків $S - R$ зі спільною (подібною, однаковою) семантикою. Наприклад, ДЕРЖАВА – *єдність* 0,016 (індекс яскравості реакції); *єдина* 0,011; СІЯ 0,027. За таким принципом сумарного індексу яскравості можливо визначати лейтмотиви змісту АП, що є вельми допоміжним в інтерпретації смислів, які мають місце у мовній свідомості респондентів та експліковані в АП мвної картини світу. Наприклад, в АП стимулу ДЕРЖАВА прослідковуємо мотив сили (*сильна* 0,011, *сила* 0,007, *міцна* 0,007, *міцність* 0,004, *стійкість* 0,002; СІЯ 0,031) і мотив єдності (*ми всі* 0,002, *разом* 0,002, *ми* 0,002, *родина* 0,002; СІЯ 0,008). Такий підхід визначено когнітивістами: Й.А. Стернін вважає СІЯ – сукупним індексом яскравості значення (сукупністю

індексів яскравості сем певного значення) і застосовує його у своїх дослідженнях для сем у когнітивно-семантичному аналізі концептів [176, с. 81];

4) коефіцієнт стереотипності АП стимулу (H), що засвідчує характер АП за ознакою гомогенності / гетерогенності. Цей коефіцієнт визначено у KCS за допомогою формули К. Шеннона [43]:

$$H = - \sum_{i=1}^N p_i \ln p_i; \quad p_i = \frac{n_i}{N},$$

де P_i - статична оцінка ймовірності появи i -ої реакції на певний стимул (з опитаних N респондентів реакція A з'явилася в n випадках). Що варіативніше структура за кількістю i групам реакцій, то вище H , і навпаки, що стереотипніші реакції на стимул, то менше H . Наприклад, коефіцієнт стереотипності АП стимулу ГОЛОСУВАТИ складає 6,986; у стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ $H = 7,095$; у стимулу ІНТЕГРАЦІЯ $H = 5,832$ тощо.

5) загальна кількість реакцій, продукованих на стимул: ЗАКОН – всього 440 реакцій.

б) кількість різних реакцій, продукованих на стимул: ЗАКОН – 240 різних реакцій.

За допомогою KCS може бути здійснено кількісний (поруч із якісним) аналіз структурних компонентів АП.

Кількісний аналіз структурних компонентів АП надає дослідникові такі можливості: 1) визначення відсотків реакцій у компонентах лексичної структури стимулу (ЛСВ / семи), тобто виявлення актуалізованих у мовній картині світу респондентів ЛСВ (сем), семем – актуалізованих сторін структури значення мовної одиниці. KCS відображає відсоток реакцій з порогом у три цифри після цілої частини для висвітлення найтонших відмінностей в актуалізації зон. Втім, в описах АП такі показники можуть бути округленими до двох, однієї цифри чи до цілого числа. Наприклад, для стимулу ЗАКОН виведено такі показники за семантичними компонентами:

Встановлене державною владою загальнообов'язкове правило з юридичною силою: 24,318 % R

Сукупність правил суспільних відносин: 4,773 % R

(перен.) Незаперечне розпорядження, веління: 2,045 % R
Правила в діяльності, що впливають із суті справи: 0,455 % R
Норма поведінки, звичай: 0,682 % R
Об'єктивний зв'язок між предметами; закономірність: 0,455 % R
Основне положення науки: 0,455 % R
Віровчення; сукупність догм релігії: 0,455 % R;

2) визначення відсотків реакцій в інтеріоризованому (опція “Реакція, спільна для декількох сем лексичного значення (далі –ЛЗ)”) чи надлишковому семантичному компоненті (опція “Реакція своєрідна, за межами сем ЛЗ”) структури значення слова. Цей показник є шляхом виміру кількісної співвіднесеності лексичного (за тлумачними словниками) значення слова та його асоціативної структури (за експериментальними асоціативними даними) – ці структури не є ідентичними, проте завжди є взаємопроникаючі – а також міри збігу та відхилення цих структур одна від одної. Наприклад, для стимулу ЗАКОН:

Реакція, спільна для декількох сем ЛЗ: 10,000 % R
Реакція своєрідна, за межами сем ЛЗ: 51,136 % R;

3) визначення відсотків реакцій у компонентах асоціативної структури – зонах асоціативного гештальту (Д.І. Терехова), що співвідносять зі слотами фреймів (Ч. Філлмор [201], С.В. Жаботинська [61]), у термінах традиційної семантики їх позначають як семантичну сферу реакції (Т.Є. Недашківська, Л.В. Кушмар, О.В. Денисевич). Цей показник відображає актуалізацію сторін ментального образу, позначеного стимулом, у мовній картині світу, опосередковано вказує на пріоритети сприйняття реалій та ціннісні орієнтації особистості чи колективу. Наприклад, для стимулу ЗАКОН у KCS виведено такі показники у зонах асоціативного гештальту:

Сутність: 11,136 % R
Суб'єкти: 3,864 % R
Об'єкти: 2,727 % R
Країни: 3,409 % R
Область функціонування: 3,864 % R
Документи: 9,545 % R
Види, типи законів: 3,182 % R
Дії: 6,364 % R
Функції закону: 3,182 % R
Емоційно-оцінні характеристики: 15,909 % R
Емоційно-оцінне ставлення: 30,455 % R

Інше: 6,364 % R

4) визначення відсотка свідомих відмов реагувати на стимул (реакцією є прочерк, виставлений респондентом): для стимулу ЗАКОН – Відмова асоціювати: 3,636 % R; 5) визначення відсотка випадків блокади реагування (реакцією є порожнє місце, відсутність будь-якого допису): для стимулу ЗАКОН – Блокада реагування: 0,682 % R. Блокада реагування може бути розглянута як різновид відмови реагувати, проте, оскільки механізми і форми вираження відмов реагувати є дискусійним питанням і потребує окремих психолінгвістичних і психологічних досліджень, система KCS дає можливість розрізнити обсяг реакцій у таких двох опціях, і ці опції можуть бути об'єднані за бажанням дослідника; 6) визначення відсотка перекладних за типом асоціацій, коли асоціат являє собою іншомовний еквівалент стимулу: СВОБОДА – *freedom* (англ.), наприклад, для стимулу СВОБОДА – Перекладні: 0,909 % R; 7) визначення відсотка випадків повторення стимулу в якості реакції (СВОБОДА – свобода), наприклад, для стимулу СВОБОДА – Повторення стимулу: 0,227 % R.

Окремі модулі KCS дозволяють визначати: 1) відсоток реакцій в АП за кожним типом асоціативного зв'язку S – R; 2) відсоток асоціатів в АП за критерієм мови вираження (україномовні, англomовні, російськомовні, іншомовні асоціати, асоціати-символи); 3) статистичні показники конотацій стимулу, а саме: відсотки нейтральних, позитивно забарвлених (меліоративних) та негативно забарвлених (пейоративних) реакцій в АП; відсотки нейтральних, умовно позитивних, позитивних, умовно негативних, негативних асоціативних зв'язків S – R (далі – АЗ) в АП; коефіцієнт конотацій стимулу на основі кількісних оцінок конотацій реакцій; індекси меліоративності (кількісна характеристика позитивного забарвлення конотацій стимулу) та пейоративності (кількісна характеристика негативного забарвлення конотацій стимулу) стимулів.

Розглянемо ці модулі детальніше.

Оскільки у лінгвістиці впродовж розвитку досліджень сформувано велику кількість класифікацій за критеріями різного плану (детальний опис класифікацій подано у праці О.І. Горошко [43], а один і той самий асоціативний зв'язок S – R

може належати до різних типів у перехресних класифікаціях, у KCS передбачено два окремі блоки (“Тип асоціативного зв’язку 1”, “Тип асоціативного зв’язку 2”) для створення баз і оперування двома видами класифікацій АЗ одночасно, за вибором користувача та метою дослідження.

Типи АЗ S – R у KCS для дослідження лексики суспільно-політичної сфери впливають з усталених класифікацій асоціативних зв’язків S – R. Прийнято вважати, що тип класифікації залежить від характеру того чи іншого дослідження та його завдань. Досить детально ймовірні класифікації асоціативних зв’язків, що зафіксовано у науковій літературі, описані Д.І. Тереховою [189]. Д.І. Терехова пропонує розподіляти реакції на синтагматичні, парадигматичні, тематичні, фонетичні, словотвірні, граматичні, ремінісцентні, фразеологічного типу, персоналії [189, с. 62 – 63].

Л.В. Кушмар у дослідженні лексики економічної сфери в мовній картині світу українців, стикнувшись з емпіричним матеріалом, дещо удосконалює класифікацію Д.І. Терехової та класифікує реакції таким чином: парадигматичні (ЛІМІТ – *обмеження*, ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА – *бренд*, ЗАРОБІТНА ПЛАТА – *гроші*); синтагматичні (ЕКСПОРТ – *машин*, ПІДПРИЄМЕЦЬ – *багатий*); тематичні (ЦІНА – *товар*, ПРИВАТИЗАЦІЯ – *земля*); словотвірні (МОНОПОЛІЯ – *монополіст*); граматичні (ТОРГИ – *торг*); фонетичні (ЕКСПЛУАТАЦІЯ – *конфіскація*); власні назви (ЯКІСТЬ – *Германія*); аббревіатури (НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК – *НБУ*); ремінісцентні (куди входять і фразеологічні) (ФІРМА – *фірма віників не в’яже*); емоційно-оцінні асоціації (ГОТІВКА – *чудово*); вербальні складені реакції (ФЕРМЕР – *людина, яка дуже тяжко працює*); невербальні (НАЦІНКА – *%*); комплексні (ПРЕМІЯ – *200 грн.*) [95].

Досвід опрацювання даних ВАЕ на матеріалі лексики суспільно-політичного змісту і спроба розподілу асоціативів на вищезгаданими класифікаціями, довів, що і такі, на перший погляд, повні та універсальні класифікації не запобігають дискусійності питання. Так, незрозумілим є, чому, наприклад, зв’язок “ЗАРОБІТНА ПЛАТА – *гроші*” відносимо до парадигматичних, адже його так само можна віднести і до синтагматичних за

критерієм утворення словосполучення: “заробітна плата грошима” на відміну від заробітної плати товаром; тематичний зв'язок “ЦІНА – *товар*” легко співвідноситься з парадигматичними та синтагматичними асоціаціями; емоційно-оцінні зв'язки часто бувають вербальними складеними та комплексними і навпаки; власні назви бувають вербальними складеними або аббревіатурами; і, нарешті, вербальні складені можна, за класифікацією Д.І. Терехової, віднести до синтагматичних асоціацій за критерієм спроможності утворити речення.

Така плутанина у пошуку відповідника для кожного асоціата змусила ретельно проаналізувати поняття зв'язку й асоціації з різних поглядів на їх тлумачення (філософське, психологічне, лінгвістичне) та, враховуючи власний практичний досвід, спробувати уніфікувати усталені класифікації, виділити у них два блоки, що послідовно складають у KCS “Тип асоціативного зв'язку 1” і “Тип асоціативного зв'язку 2”. Такий підхід, з одного боку, зберігає традиційний погляд на класифікацію АЗ, з іншого, є вмотивованим удосконаленням сучасних класифікацій. За визначенням філософського словника за ред. І.В. Андрущенко, зв'язок – це *взаємообумовленість* існування явищ, розділених між собою у просторі або часі. Зв'язок класифікують за *формами руху* матерії, *формами взаємообумовленості*, *характеру результатів зв'язку*, *обертання дій*, *типу процесів*, котрі визначає певний зв'язок, *змісту зв'язку* [202, с. 742 – 743]. Філософський енциклопедичний словник за ред. Є.Ф. Губського тлумачить поняття зв'язку в аспекті психологічного погляду на явище, вказує на те, що зв'язок у психології той факт, що сигнали, які сприймають органи чуття, утворюють основу сприйняття, у якому між частинами сприйнятого існує зв'язок, завдяки чому виникає *цілісне утворення*, а не окремі сприйняття [200, с. 407]. Короткий філософський словник-довідник за ред. І.П. Чорного та О.Є. Бродецького дає свої визначення необхідних понять: “зв'язок – *спосіб взаємодії і взаємозалежності* предметів і явищ як умови їх існування” [92, с. 77]; “*асоціація* – у психології та естетиці *зв'язок між елементами* психіки й образами, поява яких викликає нові елементи й образи” [92, с. 34]. “*Асоціація* – *зв'язок між психічними явищами* (відчуттями, уявленнями, думками, почуттями), за якого

актуалізація одного з них зумовлює появу іншого” [152, с. 33] (курсив авторки). Таким чином, зв'язок можливо трактувати як цілісне утворення, що має структуру і зміст. З огляду на природу асоціативних зв'язків S – R, при якій жодна реакція-асоціат не може з'явитися і бути потлумаченою поза стимулом, але з огляду і на те, що асоціат-реакція, взятий окремо, є також “повнокровним” елементом зі своїми якостями, у KCS пропоновано типи класифікацій АЗ за структурним та змістовим аспектами. До структурного блоку, “Типу асоціативних зв'язків 1” з акцентом на формі взаємообумовленості, віднесено саме відношення між стимулом і реакцією зі здатністю останньої утворювати разом зі стимулом структури: парадигми, словосполучення, речення. До змістового блоку, “Типу асоціативних зв'язків 2” з акцентом на структурних та змістових якостях асоціатів-реакцій, віднесено зміст і характер самих асоціатів як елементів зв'язку. Таким чином, пропонована класифікація, реалізована у KCS для дослідження стимулів суспільно-політичного змісту, є такою:

1-рівень: За структурою АЗ: парадигматичні, синтагматичні, вербальні складені, піктографічні (“піктографічні” у цьому ряді зумовлені технічними можливостями опрацювання АЗ за допомогою KCS);

2-й рівень: За змістом АЗ: тематичні (співвіднесення сем стимулу та реакції за відповідними темами відношення), словотвірні, граматичні, фонетичні, емоційно-оцінні, ремінісцентні, власні назви, аббревіатури, невербальні, комплексні, перекладні.

За такого підходу парадигматичні асоціативні зв'язки можуть одночасно бути зазначені як тематичні, фонетичні, словотвірні тощо; емоційно-оцінні, ремінісцентні реакції, реакції-власні назви одночасно будуть, за необхідності, зауважені як вербально складені чи синтагматичні. Наприклад, зв'язок “НАЦІЯ – *Слава нації! – Смерть ворогам!*” кваліфіковано за пропонованою системою як вербальний складений та ремінісцентний; зв'язок “ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР – *Пфф...*” – як синтагматичний та емоційно-оцінний. Це, на нашу думку, значно спрощує процедуру класифікації реакцій і робить аналіз АЗ більш об'єктивним і

ретельним. Наприклад, для стимулу РЕВОЛЮЦІЯ у KCS виведено такі показники зв'язків:

Тип А3 1: Парадигматичний 27,31 % R
Тип А3 1: Синтагматичний 52,26 % R
Тип А3 1: Вербальний складений 12,04 % R
Тип А3 1: Відмова асоціювати 5,38 % R
Тип А3 1: Піктографічний 0,22 % R
Тип А3 2: Тематичний 43,87 % R
Тип А3 2: Словотвірний 0,22 % R
Тип А3 2: Фонетичний 0,43 % R
Тип А3 2: Ремінісцентний 24,52 % R
Тип А3 2: Емоційно-оцінний 16,99 % R
Тип А3 2: Власні назви 6,02 % R
Тип А3 2: Невербальний 5,81 % R
Тип А3 2: Комплексний 1,72 % R
Тип А3 2: Перекладний 0,43 % R

У KCS можливий також аналіз і стратифікація АП з точки зору приналежності реакцій-асоціатів до окремих мовних систем. Мовне наповнення АП стимулу визначено за допомогою розподілу реакцій, наданих на стимул, за їх мовним вираженням. Досвід проведення ВАЕ довів, що на українські стимули респонденти-українці можуть реагувати не тільки українськими реакціями, а також іншомовними, наприклад, англійськими чи російськими, подекуди китайськими і арабськими (вплив фаху респондентів), і символами, малюнками, емотиконами, цифрами і прочерком. KCS визначає обсяг реакцій, виражених певною мовою, у відсотках. Цей модуль відображає структуру АП за критерієм мовного вираження й у KCS є підтвердженим графічним модулем: діаграма унаочнює розподіл різномовних асоціатів в АП стимулу (див. додаток 4).

Наприклад, розподіл асоціатів за критерієм їх мовного вираження в АП стимулу БЕЗПЕКА відображено на рис. 3.1:

Бачимо, що в АП стимулу БЕЗПЕКА наявні, окрім україномовних, англомовні, російськомовні, іншомовні асоціати, а також знаки і символи у якості реакцій на стимул. Статистична обробка кількості різномовних асоціатів в АП стимулу БЕЗПЕКА відображає таку інформацію:

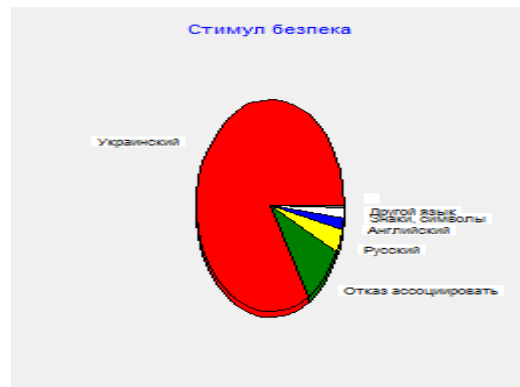

Рис. 3.1. Структура АП стимулу БЕЗПЕКА за критерієм мови вираження асоціатів

Україномовні асоціати (частка у %): 86,94% R

Англомовні асоціати: 1,91 % R; *save, security, Fasten your seat belts*

Іншомовні асоціати: 0,32 % R; [слово японськими ієрогліфами]

Російськомовні асоціати: 3,82 % R; *дом, жизнь морские котики США, страховка, жизнедеятельности, Донбасс* тощо.

Символи і знаки: 1,59 % R; [математичний знак], [малюнок танку], [малюнок щита з написом «щит»], [малюнок, схожий на вила]

Відмова реагувати (%): 9,55 % R

Модуль мовного розподілу асоціатів у АП є важливим у дослідженні феноменів інтерференції та білінгвізму.

Принципи формування статистичних показників конотацій стимулу описано в наступних підрозділах.

Якісний аналіз структури АП стимулу передбачає надання досліднику інформації про змістове наповнення компонентів структури значення, представлених у KCS у модулі кількісного аналізу. У разі якісного аналізу структури АП KCS працює окремо з кожним структурним компонентом АП. Система виводить досліднику перелік конкретних реакцій-асоціатів, зареєстрованих у кожному структурному компоненті. Наприклад, при структуруванні АП за семантичним критерієм, реакції виведено за порядком зменшення індексу яскравості реакції в певному структурному компоненті, при цьому надані загальна кількість R та кількість різних асоціатів у компоненті. Модуль якісного аналізу АП деталізує актуалізацію структурних компонентів, організовує їхній зміст, орієнтує дослідника-користувача KCS у визначенні пріоритетних та периферійних семантичних компонентів у структурі значення лексем-стимулів.

3.2.4 Дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць за допомогою КС “STIMULUS”. Дослідження конотативного компонента значення у КСS реалізовано у таких аспектах: 1) визначення конотативних коефіцієнтів та показників: коефіцієнту конотацій стимулу (K), індексів меліоративності (Im) та пейоративності (Ip) стимулу, відсоткового співвідношення нейтральних / позитивно забарвлених / негативно забарвлених реакцій та асоціативних зв'язків S – R у АП; 2) побудова конотативної структури стимулу, визначення конотативних зсувів у конотативній структурі; 3) аналіз динаміки конотацій стимульної одиниці за період дослідження; 4) побудова конотативних (емоційно-оцінних) площин на основі співвідношення конотацій стимулів в площині координат за коефіцієнтами меліоративності (Im) – вісь X та пейоративності (Ip) – вісь Y.

3.2.4.1 Принципи дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць у КС “STIMULUS”.

Дослідження конотацій стимулів у КСS реалізовано на основі аналізу конотацій усіх реакцій в АП стимулу. Це означає, що конотативність стимульної одиниці визначено конотаціями реакцій, породженими цією стимульною одиницею. Отже, якщо стимул провокує більше реакцій та асоціативних зв'язків S – R з позитивно забарвленими конотаціями, його власний конотативний компонент, ймовірно, має позитивний характер, і навпаки, якщо стимул провокує появу більшої кількості негативно забарвлених реакцій та асоціативних зв'язків S – R, то конотативний компонент стимулу має негативний характер. Аналіз конотацій усіх реакцій та асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу дозволяє виводити коефіцієнт конотацій стимулу (K) як середнє арифметичне кількісних показників конотацій реакцій та асоціативних зв'язків S – R, який може бути додатнім або від'ємним числом. Наприклад, коефіцієнт конотацій стимулу АРМІЯ, за результатами дослідження, склав 0,546, у стимулу БАГАТСТВО цей показник $K = 1,178$, у стимулу БІДНІСТЬ $K = - 0,872$ тощо.

Індекси меліоративності (I_m) та пейоративності (I_p) стимулу визначено у KCS на основі відношення кількості окремо взятих позитивно забарвлених та негативно забарвлених реакцій в АП стимулу до кількості всіх реакцій на стимул [98]. Наприклад, у стимулу ЛІДЕР ці індекси, за результатами аналізу АП, такі: $I_m=0,482$; $I_p=0,103$. У стимулу ПАТРІОТ $I_m=0,705$; $I_p=0,076$. У стимулу ДИКТАТОР $I_m=0,128$; $I_p=0,415$ тощо. Розміщення цих індексів на осях координат і розміщення у координатній площині стимулів з відповідними показниками утворює площину, яку можливо називати емоційно-оцінною або конотативною. Така площина унаочнює співвідношення конотацій стимулів і відображає конотативний компонент на макрорівні, а саме як цілісний блок конотативного компонента фрагмента МКС.

Обчислення у відсотках кількості нейтральних / позитивно забарвлених / негативно забарвлених реакцій та асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу та встановлення їх відсоткового співвідношення дозволяє визначити стимули з високим і низьким ступенем меліоративності / пейоративності. Ці показники співвідносні з коефіцієнтом конотацій стимулу (K), а також з індексами меліоративності (I_m) та пейоративності (I_p). Наприклад, стимул ГАРАНТІЯ має високий ступень меліоративності (73,89 % позитивних АЗ), а стимул ЕКОНОМІКА – низький ступень меліоративності (45,08 % позитивних АЗ); натомість, стимул СЕПАРАТИЗМ має високий ступень пейоративності (85,01 % негативних АЗ), а стимул ВИБОРИ має значно менший ступень пейоративності (42,07 % негативних АЗ).

Графік конотативної структури стимулу побудовано у KCS на основі статистичного підрахунку оцінок конотацій усіх реакцій і асоціативних зв'язків S – R в АП за системою оцінювання конотацій асоціативів та асоціативних зв'язків, описаною у пункті 3.2.4.2 дисертації. Модуль графічного відображення даних у KCS дозволяє унаочнити структуру конотативного компонента стимулів і помітити у ній очевидні (фактичні) або ймовірні (потенційні) конотативні зсуви. Наприклад, у стимулу ЦЕРКВА відмічено позитивний характер конотативної структури, що бачимо на рис. 3.2:

Рис. 3.2. Конотативна структура стимулу ЦЕРКВА

На графіку на осі X відображені такі параметри:

- 1) негативно забарвлені асоціативні зв'язки S – R (точка -1);
- 2) позитивно забарвлені асоціативні зв'язки S – R (точка 1);
- 3) проміжні параметри, що відповідають на графіку проміжним точкам (точка -0,5 і точка 0,5) – параметри умовно негативних і умовно позитивних асоціативних зв'язків S – R відповідно.

На осі Y відображені кількісні характеристики відповідних параметрів.

У тлумачних словниках щодо лексеми ЦЕРКВА не зафіксовано жодних міток, які би свідчили про наявність позитивних конотацій слова. Проте, завдяки психолінгвістичному експерименту і результатам його опрацювання за допомогою KCS, в асоціативній структурі значення цієї лексеми спостерігаємо іншу картину: бачимо фактичний конотативний зсув у бік позитивності, оскільки кількісні показники нейтральних, умовно негативних і негативних зв'язків S – R близькі до 0, а кількісні показники умовно позитивних і позитивних асоціативних зв'язків S – R вищі (0,3 і 0,4 відповідно). Це означає, що в АП стимулу ЦЕРКВА міститься набагато більше позитивно забарвлених реакцій і асоціативних зв'язків S – R, ніж негативно забарвлених, а отже цей стимул у мовній картині світу українців має позитивний характер.

Конотативна структура стимулу НАТО відображена на рис. 3.3:

Рис. 3.3. Конотативна структура стимулу НАТО

Бачимо, що конотативний компонент значення цієї лексеми в мовній картині світу українців має дещо інший характер. Графік засвідчує досить високий показник нейтральних асоціативних зв'язків $S - R$ (приблизно 0,27), значно нижчий показник негативно забарвлених асоціативних зв'язків $S - R$ (приблизно 0,15) і відсутність умовно негативних асоціативних зв'язків $S - R$ в АП стимулу НАТО. Натомість спостерігаємо велику кількість позитивно забарвлених асоціативних зв'язків $S - R$ (показник на рівні 0,27) та високий показник умовно позитивних асоціативних зв'язків $S - R$ (0,20) в АП стимулу. Отже, можливо стверджувати, що у психолінгвістичній структурі значення стимулу НАТО відбувається конотативний зсув у бік позитивності, при цьому велика кількість умовно позитивних асоціативних зв'язків $S - R$, наявних в АП стимулу, свідчить також про потенційний конотативний зсув у бік позитивності, який може стати увиразненим у разі відповідного впливу позамовних чинників на свідомість українців. З іншого боку, наявність в АП стимулу значної кількості негативно забарвлених асоціативних зв'язків $S - R$ (показник на графіку складає 0,15) уможливорює зміну конотативної структури стимулу НАТО в мовній картині світу українців в бік негативізації за протилежних екстралінгвістичних впливів.

Цінність кількісного вимірювання конотацій асоціативних зв'язків $S - R$ в АП стимулу і побудови лінії конотативної структури за допомогою KCS полягає в тому, що надає важливий діагностичний матеріал щодо фактичного емоційно-оцінного сприйняття стимулів мовною свідомістю респондентів, відображає акценти емоційно-оцінного сприйняття стимулу на час дослідження і потенції до змін структури конотативного компонента стимулу, а також слугує основою для

корекції емоційно-оцінного сприйняття певних лексем (стимулів) українцями у разі необхідності.

Динаміку конотацій стимулу за період дослідження вибудовано за принципами, подібними до побудови конотативної структури стимулу, з тією відмінністю, що до уваги взято реакції, отримані у певний часовий проміжок. Проведення ВАЕ з однаковим набором стимульних одиниць у різні часові проміжки, кількісне опрацювання конотацій реакцій і асоціативних зв'язків S – R, отриманих у певні періоди, розташування показників у одній координатній площині дає змогу прослідкувати характер сприйняття стимулу в різний час і побудувати криву динаміки змін. На рис. 3.4 відображено динаміку конотативних компонентів стимулів ВИБОРИ і РЕФОРМА за період 2014 – 2016 рр.

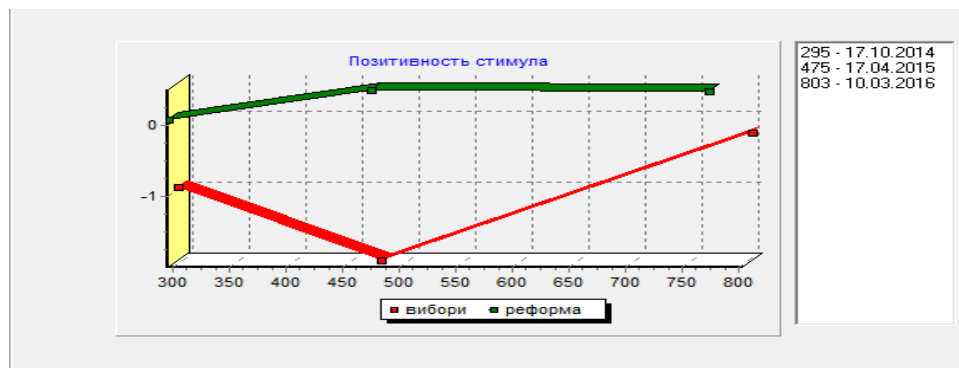

Рис. 3.4. Динаміка конотативних компонентів стимулів ВИБОРИ і РЕФОРМА

На графіку видно, що у період 2014 – 2015 рр. у мовній картині світу українців була позитивна динаміка конотативного компонента стимулу РЕФОРМА і, навпаки, негативна динаміка конотативного компонента стимулу ВИБОРИ. Це означає, що емоційно-оцінне сприйняття українцями стимулу РЕФОРМА покращувалося впродовж періоду з жовтня 2014 року до квітня 2015 року (респонденти продукували більше позитивних асоціативних зв'язків S – R, ніж негативних), а сприйняття стимулу ВИБОРИ у цей період погіршувалося (респонденти продукували більше негативних асоціативних зв'язків S – R, ніж позитивних). У наступний часовий проміжок з квітня 2015 року до березня 2016 року динаміка конотативних компонентів стимулів змінює характер: у стимулу РЕФОРМА залишається стабільно позитивною, у стимулу ВИБОРИ – стає позитивною (крива графіку набуває висхідного напрямку). Слід також зазначити,

що в цілому динаміка конотативного компонента стимулу РЕФОРМА перебуває у позитивній площині (на відрізку від 0 до 1), а динаміка конотативного компонента стимулу ВИБОРИ перебуває у негативній площині (на відрізку від 0 до -2) і навіть при висхідному русі не перетинає нульову межу.

Динаміка конотативних компонентів стимулів, кількісне вимірювання конотацій, набутих стимулами, у часові періоди, графічне відображення цієї динаміки за допомогою KCS віддзеркалює вплив позамовних чинників на мовну картину світу респондентів.

Залучення комп'ютерних технологій і статистичного опису в аналіз результатів асоціативних експериментів і дослідження конотацій стимульних одиниць в такому аспекті потребує певного ступеня формалізації досліджуваних категорій, надання їм математичного вираження, виведення якісної інформації у кількісну. Це зумовлює розроблення системи оцінювання конотацій асоціацій (асоціатів, тобто вербальних чи невербальних реакцій респондентів на стимул) і асоціативних зв'язків $S - R$, яка уможливує введення явища конотації в аналітичний модуль КС "STIMULUS" і є її невід'ємним складником.

3.2.4.2 Система оцінювання конотацій асоціацій та асоціативних зв'язків "стимул – реакція" у КС "STIMULUS". Принципом, покладеним в основу системи оцінювання конотацій асоціацій (R) та асоціативних зв'язків $S - R$ у KCS стало оцінне шкалування. Саме результати оцінного шкалування, на відміну від методу семантичного диференціалу Ч. Осгуда, дозволяють виводити статистичні показники і, водночас, є статистично-математичним і зручним методом, оскільки не залучає семантичні критерії (типу *активний – пасивний, слабкий – сильний* тощо).

Для створення універсальної системи оцінювання конотацій асоціацій (R) і асоціативних зв'язків $S - R$, яка б не була залежною від респондентів (адже практично не можливо ввести всі отримані реакції на стимул у додатковий оцінний експеримент) і могла бути використано для будь-якого стимульного матеріалу без урахування його семантичних характеристик і обсягу реакцій,

необхідна перевірка припущення про те, що будь-яка конотація незалежно від її функціонального змісту і форми вираження може бути підведена під оцінку у тричленній структурі “позитивне / нейтральне / негативне”.

Теоретичне обґрунтування цієї тези впливає з розуміння конотації як такої системи, в якій наявний оцінний компонент. Звичайно, слід зауважити, що оцінка є вельми складним явищем. З одного боку, оцінка є універсальною категорією (навіть чи існує мова, у якій відсутнє уявлення про “гарно / погано” [41 с.51]) і є підґрунтям для емоційно-оцінної концептуалізації дійсності, з іншого боку, оцінка є конституюючим самих концептів, формуючи їх денотативне чи конотативне значення. З третьої сторони, оцінка може бути формальним показником конотації. Осмислення оцінки як складової конотації, яка здатна позначати позитивне і негативне відношення мовця до предметної або референтної інформації, надане Н.Г. Іщенко [74]. За Н.Г. Іщенко, оцінне значення може формуватися у структурі конотації як мовної категорії (залежно від змістовного наповнення лексичних одиниць), так і мовленнєвої категорії (залежно від комунікативних ситуацій); оцінний компонент у контексті може бути актуалізованим, складати смисл знаку або його суттєву частину; оцінний компонент значення знаку – це схвальна або несхвальна вербальна оцінка, а тому цей компонент може бути зведений до двох протилежних оцінок: позитивної (меліоративної) і негативної (пейоративної); іноді позитивна оцінка протиставлена відсутності позитивної оцінки, тобто своєрідному середньому стандарту – нулю, а також контекст слововживання може нівелювати меліоративну оцінку слова і робить його нейтральним. Крім того, існує розмежування оцінного компонента значення й оцінного значення, оскільки в мові виокремлюють тематичну групу слів, що завжди виражають оцінку (прикметники загальної оцінки, наприклад, *добрий, поганий, огидний, жахливий* тощо). Оцінка може виникати у слова під впливом контексту чи ситуативно.

За В.І. Шаховським, оцінка властива семантиці конотації, оскільки семантичний стрижень конотації – це емотивний компонент, а емоція завжди є оцінною і експресивною [210 с. 56].

Н.Г. Ходаковська визначає оцінку в лінгвістичному трактуванні як закріплене в семантичній структурі слова стилістичне співзначення, яке реалізує ставлення носіїв певної національної мови до співвідношення зі словом поняття або предмета: *схвалення / несхвалення, байдужість / небайдужість*. Оцінку дають за різними ознаками (істина / неістина, важливість / неважливість), проте основна сфера оцінних значень пов'язана з ознакою *добре / погано* [207].

Отже, категорія оцінки дійсно є універсальною, тому що не існує людини, яка би не відрізняла добре від поганого. Слово не тільки містить граматичні та лексичні предметні значення, а й водночас висловлює оцінку суб'єкта [32, с. 21]. Оцінити, як зауважує Н.Г. Ходаковська, означає висловити думку про цінності або підкреслити значущість чогось або когось.

Основні лінгвістичні маркери, які звичайно можуть бути співвіднесені з оцінкою, оцінними значеннями, пов'язані з ознаками *добре, погано*, тому цілком доцільно використати для оцінки конотацій будь-якого змісту, форми і рівня вираження тричленну оцінну шкалу “1/ 0 / -1”, де оцінний маркер +1 співвіднесено з ознакою *добре*, -1 співвіднесено з ознакою *погано* і 0 позначає нейтральність. Ознака нейтральності у запропонованій системі оцінювання асоціацій (R) і асоціативних зв'язків S – R має подвійне значення. З одного боку, це – відсутність меліоративності або пейоративності у конотаціях мовної одиниці, тобто, іншими словами, відсутність конотації; з іншого боку нейтральність може виникати внаслідок нівелювання меліоративних чи пейоративних ознак слова у контексті або стосуватися таких лексичних одиниць, конотації яких є амбівалентними і набувають позитивності в одних ситуаціях і негативності в інших.

Експериментальне підтвердження гіпотези було реалізовано авторкою введенням тричленної оцінної шкали “1 / 0 / -1” в якості інструменту у лінгвістичне інтерв'ювання. Респондентам пропонувалося оцінити за цією шкалою, в залежності від їх точки зору на позитивність, негативність чи нейтральність, групу заданих лексем і асоціативних пар S – R (серія експериментів О.Ф. Загородньої з оцінним шкалуванням 2012 – 2013 рр.). На

основі результатів цього оцінного експерименту, а також аналізу низки досліджень, що містять подібні психосемантичні вимірювання, враховуючи дихотомію “*добре / погане*”, було сформовано низку критеріїв, за якими може бути здійснена оцінка конкретних конотацій певних мовних одиниць за оцінною шкалою “1 / 0 / -1”. Ці критерії є невід’ємною складовою системи оцінювання конотацій асоціацій (R) та асоціативних зв’язків S – R для маркування окремих реакцій залежно від знаку їхніх конотативних ознак. Особливо допоміжними вони є в тих випадках, коли конотативність не виражена експліцитно і вельми сильно вплетена в семантику лексеми. Відповідно до запропонованих критеріїв:

Оцінку “1” отримують такі реакції, що:

1) позначають природні процеси і явища, пов’язані з природою світу, і не носять руйнівного характеру (наприклад: *зростати, еволюція, природа, вода, світло, чисте повітря, дерева* тощо);

2) позначають життєво необхідні, а також бажані явища, процеси, характеристики соціального та індивідуально-психологічного життя людини (наприклад: *життя, розум, дружба, захист, батьки, живопис, родина, солодкий, рідний, життєздатний, народжуватись* тощо);

3) відображають гармонію стосунків буття і людини (наприклад: *радість, мир, віра, віддача, духовне, порядок* тощо);

4) позначають діяльність людини, направлену на гармонізацію оточення; явища, пов’язані з такою діяльністю (наприклад: *покращувати, створити, прагнення, варити, прогрес, пошук, професіонал, працювати* тощо);

5) позначають явища, прояви, надбання соціального та індивідуально-психологічного життя людини, а також природні процеси, що позитивно сприймаються як індивідуальною свідомістю, так і соціумом в цілому в межах певного мовно-культурного середовища (наприклад: *усі ми, правильний, благо, земля, радісний, успіх, прибуток, вмілий* тощо);

б) вживані у високому стилі, з позитивною семантикою (наприклад: *храм, тріумф, повелитель* тощо);

7) вживані у розмовному стилі з яскравим, позитивним, емоційним забарвленням (наприклад: *клас!*, *здорово*, *кайф*, *лафа*, *радість ти моя*, *Ах!*, *я “за”!* та ін.) тощо.

Оцінку “-1” отримують такі реакції, що:

1) позначають негативні та небажані явища соціального та індивідуального життя людини, небажані психологічні стани та природні процеси (наприклад: *самотність*, *ні в що не вірить*, *жахіття*, *хаос*, *страх*, *покинтий*, *ворог*, *не пробачливо*, *голод* тощо);

2) позначають руйнівну діяльність суб’єкта в навколишньому середовищі, явища, що пов’язані з такою діяльністю, а також результат такого впливу (наприклад: *помститися*, *воювати*, *втрати*, *зламати*, *вбивство*, *розлад* тощо);

3) позначають процеси, явища життєдіяльності суб’єкта і навколишнього середовища, які в цілому не приймаються як індивідуальною, так і суспільною свідомістю як бажані (наприклад: *брехня*, *помста*, *війна*, *суперечка*, *землетрус*, *грабунок*, *деградувати* тощо);

4) вживані у розмовному стилі і мають негативну забарвленість (розмовна лексика з відтінками нехтування, іронії, насміяння тощо, а також груба лексика, наприклад: *наплювати*, *весь із себе*, *кинути* (в значенні “залишити й піти”), *ідіот*, *пуп землі*, *непотріб* тощо) тощо.

Оцінку “0” отримують такі реакції, що:

1) є неозначеними займенниками, неозначеними прислівниками, частками;

2) відображають явища дійсності, а також поняття, які однаково приймаються та не приймаються за бажані (амбівалентні) (наприклад: *класика*, *голосувати*, *однаковий*, *обов’язково*, *магія*, *пропаганда* тощо);

3) позначають явища, процеси і діяльність, позитивне чи негативне ставлення до яких залежить від їх конкретної реалізації в конкретних умовах (наприклад: *гра*, *викладати* (“навчати”), *точка зору*, *спогади*, *спосіб*, *доля* тощо);

4) позначають явища, характеристики, процеси, що не мають певної міфологеми, не співвідносяться з критерієм “прийняття” – “неприйняття” (наприклад: *стілець*, *аеропорт*, *об’єм*, *банка*, *середній*, *належність*, *фігура* тощо);

5) є загальноживаною, нейтральною лексикою (наприклад: *вулиця, код, світ, шахи, вічний* тощо). При цьому враховані ймовірні переносні значення слів.

Оцінне маркування окремих реакцій в АП стимулів не було би повноцінним без урахування оцінних маркерів асоціативних зв'язків S – R. Асоціативний зв'язок як кореляція “стимул – реакція” (S – R) є тим мінімальним контекстом, в який попадає слово в асоціативному експерименті. Оскільки контекст здатний впливати на оцінку конотації, необхідним виявилось питання укладання оцінної шкали і визначення критеріїв і для оцінного маркування асоціативних зв'язків S – R так само, як це було зроблено щодо окремих асоціатів (R).

На основі тричленної оцінної шкали “1 / 0 / -1” як оцінних маркерів-корелянтів ознак “добре / нейтральне / погане”, респондентам було запропоновано оцінити слова-стимули та слова-реакції, отримані на ці стимули, спочатку як окремі одиниці (першим списком лексем), а потім за цією ж шкалою оцінити асоціативні зв'язки S – R (тобто пари слів, утворені цими лексемами) як цілісні семантичні одиниці (другим списком). Асоціативні зв'язки S – R було дібрано з емпіричного матеріалу, вони були не штучними, а природно сформованими відношеннями S – R. Аналіз результатів експерименту показав, що оцінки, надані на асоціативний зв'язок S – R, в багатьох випадках відрізнялися від оцінок, наданих на його конституанти – стимул і реакцію – окремо. Отже, введення реакції у контекст “стимул – реакція” міг змінювати знак конотації на протилежний або ж знаки конотацій конституантів асоціативної пари S – R зовсім нівелювалися і формували нейтральний асоціативний зв'язок S – R.

Це спостереження призвело до необхідності виведення критеріїв оцінного маркування конотацій і для асоціативних зв'язків S – R як цілісних утворень, які можуть кваліфікуватися як мінімальний контекст, елементарні часточки мовної картини світу, мініструктури мовної свідомості.

Асоціативні зв'язки S – R класифіковано і марковано таким чином:

1) *позитивні* з оцінним маркером “1” (у випадку, коли обидва елементи пари або зв'язок S – R як цілісна одиниця мають незаперечно позитивну конотацію: *відпочинок – курорт, приємний – тепло, ніколи – самовбивство*);

2) *негативні* з оцінним маркером “-1” (у випадку, коли обидва елементи пари або зв'язок S – R як цілісна одиниця мають негативну конотацію: *злість* – *погано*, *небезпека* – *бій*, *страх* – *втрата*);

3) *умовно позитивні* з оцінним маркером “1У” (у випадку “поглинання” більш інтенсивною позитивною конотацією амбівалентних або нейтральних форм: *добробут* – *люди*, *проблема* – *можна вирішити*, *цінні* – *речі*, *вільна* – *сила*, *приємна* – *зустріч*, *вимагати* – *вчасно*, *життя* – *радість*, *романтика* – *свічки* тощо);

4) *умовно негативні* з оцінним маркером “-1У” (у випадку “поглинання” більш інтенсивною негативною конотацією амбівалентних або нейтральних форм: *злість* – *дурниця*, *неприємний* – *звук*, *вона* – *зайва*, *небезпека* – *вогонь*, *вимагаю* – *хабар*, *вірю* – *марно*, *злість* – *сила*, *відпочинок* – *біль* тощо);

5) *нейтральні* з оцінним маркером “0” (у випадку, коли амбівалентність простежується на рівні асоціативного зв'язку як цілісної одиниці: *ніколи* – *не буду* або коли зв'язок формується з нейтральних конститuantів і не набуває відтінків оціночності: *людина* – *люди*, *суспільство* – *люди*, *громадянин* – *людина* тощо).

За такої класифікації позитивні, негативні та нейтральні асоціативні зв'язки S – R працюють в одній площині, оскільки відображають ті настрої, що, існують в свідомості респондентів, відображають їх свідому оцінку денотату. Умовно позитивні та умовно негативні асоціативні зв'язки S – R слід віднести до іншої площини, оскільки вони свідчать про менш усвідомлену оцінку, глибинну, імпліцитну, потенційну схильність респондентів до негативного чи позитивного забарвлення денотату.

Таким чином, система оцінювання асоціацій (R) і асоціативних зв'язків S – R складається з 2-х етапів: I-й етап – *оцінне маркування конотацій реакцій (R)* за тричленною оцінною шкалою: “1 / 0 / -1”, з урахуванням критеріїв маркування конотацій окремих реакцій; II-й етап – *оцінне маркування конотацій асоціативних зв'язків S – R* за п'ятичленною шкалою “1 / 1У / 0 / -1У / -1” (математичне вираження цієї шкали для статистичного підрахунку у KCS таке: “1 / 0,5 / 0 / -0,5 / -1” відповідно) з урахуванням внутрішньозв'язкових процесів посилення,

поглинання чи нівелювання знаків конотацій конститuantів при утворенні асоціативної пари S – R.

Ці два етапи (які складають створену систему оцінки асоціатів та асоціативних зв'язків S – R), закладені у “тіло” операційної систему KCS як інструментарій дослідження конотативного компонента стимульного матеріалу, логічно призводять до третього, операційного, етапу.

III-й етап роботи з системою оцінювання конотацій KCS – це статистичний підрахунок нею присвоєних оцінок та виведення середнього арифметичного як коефіцієнтів конотацій та показників меліоративності та пейоративності (I_m , I_p) стимулів. Цей етап є засвідченням характеру оцінки конотативного компонента у стимульній одиниці, підґрунтям для спостережень динаміки конотацій у синхронії (потенційні конотативні зсуви в структурі конотативного компонента) і діахронії (коли динаміка конотацій прослідкована у межах певного періоду дослідження через серії асоціативних експериментів).

Двокрокове оцінювання конотацій (оцінка реакції окремо і оцінка асоціативного зв'язку S – R) не є надлишковим. По-перше, уже було зазначено складність і системність конотативного компонента. По-друге, таке двокрокове оцінне маркування призводить до врахування найтонших змін у конотаціях, спровокованих впливом контексту, а значить дає змогу врахувати найтонші зміни у конотаціях в будь-якій окремо взятій точці дослідження. Необхідність двокрокового оцінювання конотацій елементів АП стимулу (реакції (R) та асоціативного зв'язку S – R) випливає з мінливості конотацій лексеми поза та у межах контексту. Емпіричні спостереження та експеримент з оцінного шкалування окремих реакцій та асоціативних пар S – R довів значне варіювання конотації реакцій в залежності від супутнього їй стимулу в асоціативній парі S – R. Відсоток позитивних, нейтральних та негативних реакцій в АП стимулу свідчить про *стійкі* пейоративні, нейтральні чи меліоративні ознаки конотативного компонента психолінгвістичної структури значення стимульної лексеми. Відсоток позитивних, умовно позитивних, нейтральних, умовно негативних та негативних асоціативних

зв'язків S – R свідчить про *потенційні* ознаки конотативного компонента психолінгвістичної структури значення стимульної лексеми.

Проілюструємо цю тезу конкретними прикладами, набутими під час проведення ВАЕ зі стимульним матеріалом суспільно-політичного змісту.

В асоціативному зв'язку РЕВОЛЮЦІЯ – *Небесна Сотня* асоціат *Небесна Сотня* кваліфіковано як амбівалентний (померлі, але герої), і він отримує оцінку 0; сам же зв'язок РЕВОЛЮЦІЯ – *Небесна Сотня* отримує оцінку -1, оскільки революція тлумачиться і як кров, і смерть, а *Небесна Сотня* – загиблі люди, отже революція призвела до смерті. Сумарна оцінка цього АЗ за двома аспектами є -1, і сумарна оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ за даним зв'язком є -1. За АЗ РЕВОЛЮЦІЯ – *гідності* оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ +1,5 (асоціат *гідності* позначено маркером 1, а зв'язок РЕВОЛЮЦІЯ – *гідності* – маркером +1У, отже сумарна оцінка стимулу в цьому випадку дорівнює +1,5). Бачимо протилежний знак у психологічній реальності респондентів щодо стимулу РЕВОЛЮЦІЯ. В асоціативному зв'язку КОРДОН – *Росія*, асоціат *Росія* відносимо до маркеру -1 (з огляду на українську суспільну думку 2015 року), зв'язок КОРДОН – *Росія* віднесемо до маркеру 1У, бо мати кордон з державою, з якою на часі ведеться бойовий конфлікт, – це добре, проте ми не можемо маркувати цей зв'язок маркером 1, оскільки слово *Росія* з традиційної лінгвістичної точки зору не є яскраво експресивним (якими є вигуки, оцінні слова тощо), а тому його зазначено як умовно позитивну одиницю. Сумарна оцінка асоціативного зв'язку та стимулу КОРДОН за цим зв'язком дорівнює -0,5. Бачимо, що цілком нейтральне з лінгвістичного погляду слово *кордон* набуває у свідомості респондентів злегка негативних конотацій, оскільки асоціюється з ворожнечею, що цілком виправдовує вплив асоціативного фактору у запропонованій системі опрацювання даних ВАЕ. АЗ ДЕРЖАВА – *Україна: Україна* – маркер +1 (для української свідомості назва власної держави абсолютно позитивна), ДЕРЖАВА – *Україна* – маркер +1У, сумарна оцінка стимулу за зв'язком дорівнює 1,5. АЗ ГОЛОСУВАТИ – *бюлетені: бюлетені* – маркер 0, зв'язок ГОЛОСУВАТИ – *бюлетені* – маркер 0, сумарна оцінка стимулу ГОЛОСУВАТИ за даним зв'язком дорівнює 0. АЗ

РЕВОЛЮЦІЯ – *коктейль Молотова*: *коктейль Молотова* – маркер – 1 (вибухівка, що призвела до жертв), зв'язок РЕВОЛЮЦІЯ – *коктейль Молотова* – маркер – 1, сумарна оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ за даним АЗ дорівнює –2. АЗ ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК – *АТО*: *АТО* – маркер – 1 (багато гине людей), зв'язок ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК – *АТО* – маркер +1У (оскільки захищати державу і національну ідею – патріотично), сумарна оцінка стимулу ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК за даним зв'язком –0,5, оскільки громадянський обов'язок, на відміну від обов'язку, наприклад, відроджувати економіку чи забезпечувати екологічну безпеку, пов'язується з бойовими діями, а значить, вражає свідомість негативними відчуттями. Протилежну тенденцію простежуємо в аналізі конотацій за зв'язком ПОЛІТИКА – *гра*: *гра* – маркер +1 (оскільки гра – це першочергово елемент безтурботного дитинства), зв'язок ПОЛІТИКА – *гра* – маркер –1У (оскільки в ньому виражена небажана психологічна реальність хитрощів, нечесності, бруду в політичних діях, а слово гра не є яскраво експресивним), але сумарна оцінка стимулу ПОЛІТИКА за даним зв'язком дорівнює 0,5, тому що створює умовно позитивну, пом'якшену психологічну реальність, на відміну від негативного зв'язку ПОЛІТИКА – *бруд*, який також мав місце. Цікавими є випадки варіювання оцінок стимулів за АЗ залежно від авторського емоційного навантаження на асоціат. Так, в нашому анкетуванні трапився АЗ ПАРЛАМЕНТ – *пацюки*, який маркувався за такою процедурою: *пацюки* – маркер 0 (нейтральний біологічний вид), зв'язок ПАРЛАМЕНТ – *пацюки* – маркер –1 (наявна яскрава оцінна характеристика негативного змісту), сумарна оцінка стимулу ПАРЛАМЕНТ за цим АЗ складає –1. У іншій анкеті зустрівся ідентичний за змістом, але значно експресивніший зв'язок ПАРЛАМЕНТ – *пацюки!* (підкреслення – респондентське). Такий зв'язок оцінився нами по-іншому: *пацюки!* – маркер –1 (наявна висока негативна експресивність), зв'язок ПАРЛАМЕНТ – *пацюки!* – маркер –1, сумарна оцінка стимулу ПАРЛАМЕНТ за даним зв'язком дорівнює –2. Отже, за двокроковим шкалуванням оцінки стимулів в асоціативних зв'язках S – R варіюються від –2 до +2, і такий підхід не тільки ретельніше об'єктивує результати дослідження

конотативної сторони МКС, але і не дає змоги нівелювати найтонші зміни у психологічних реальностях респондентів, що в цілому робить МКС чіткішою та більш структурованою.

Запропонована методика оцінного маркування і дослідження знаку конотації стимульних одиниць в асоціативному експерименті, реалізована за допомогою KCS, звільняє дослідників від необхідності введення величезної кількості слів в додатковий оцінний експеримент і робить дослідження конотативного компонента незалежним від надзусиль респондентів, хоча водночас представляє собою опрацювання емпіричного, а не словникового матеріалу, отже працює з ультрасучасними даними.

Звичайно, жодна методика не є абсолютно досконалою, тим більше, коли справа стосується критеріїв оцінного маркування. За словами М.В. Ляпон, адекватна постановка проблеми оцінки передбачає "...ситуацію з трьома невідомими: 1) об'єкт оцінки; 2) засіб оцінки; 3) оцінювальний суб'єкт" [41, с. 31]. Як зазначає І.О. Голубовська, найповнішу аксіологічну картину можливо отримати лише при сукупному вивченні всіх компонентів ситуації оцінки. Проте цілком допустимим з певною дослідницькою метою є окремий розгляд "трьох невідомих" або їхнє комбінування на зразок: 1) об'єкт оцінки + оцінний засіб; 2) оцінювальний суб'єкт + об'єкт оцінки. Оцінки, що породжені емотивним і ціннісним компонентами мовної свідомості людини, утворюють еквіполентну бінарну опозицію "позитивне ставлення / негативне ставлення", актуалізація одного з членів якої може здійснюватися за допомогою певних мовних засобів, що належать до різних рівнів мовної системи" [41 с.51].

У запропонованій у дисертації методиці дослідження конотативного компонента із залученням комп'ютерних технологій об'єктом оцінки є реакції на стимул і асоціативні зв'язки S – R, оцінними засобами – тричленна і п'ятичленна оцінні шкали, оцінювальними суб'єктами, що здійснюють оцінювання – дослідник й аналітичний модуль KCS.

За допомогою KCS можливо не тільки підтвердити чи спростувати зафіксовані в лексикографічних джерелах знаки конотацій мовних одиниць або

виміряти їх коефіцієнти. Підрахунок кількості реакцій чи асоціативних зв'язків $S - R$ – відповідно до оцінних маркерів запропонованих шкал дають змогу визначити потенційні конотативні зсуви у конотативній структурі стимульної одиниці. Наприклад, статистичний підрахунок оцінних маркерів у складових АП стимулу ВИБОРИ показав, що стимул ВИБОРИ спровокував у респондентської аудиторії 37 % реакцій з негативними конотаціями, 41% нейтрально маркованих реакцій та майже 22% реакцій з позитивними конотаціями. Підрахунок кількості асоціативних зв'язків $S - R$ у кожній оцінній категорії такий: стимул ВИБОРИ спровокував у респондентів 32% негативно забарвлених зв'язків, майже 10% умовно-негативних АЗ, 33% нейтральних АЗ, майже 17% умовно-позитивних АЗ та всього 8% АЗ з яскраво позитивними конотаціями.

Лексема ВИБОРИ, навіть за відсутності спеціальних міток у словниках, має чітку негативну конотацію у суспільній українській мовній картині світу, про що свідчить велика кількість реакцій і асоціативних зв'язків $S - R$ з негативно забарвленими конотаціями. Таким чином, у структурі значення лексеми ВИБОРИ відбувся чіткий фактичний конотативний зсув у бік негативності. Водночас наявність в АП стимулу ВИБОРИ реакцій з позитивно забарвленими конотаціями, а також певної кількості умовно-позитивних зв'язків свідчить про ймовірний потенційний зсув в бік позитивності за умов міцної підтримки впливу позамовних чинників на українців. Загальний вигляд синхронічної конотативної структури стимулу, побудованої за допомогою KCS за наданими їй оцінними маркерами, зображено на рис.3.5:

Рис.3.5. Конотативна структура стимулу ВИБОРИ у синхронічному зрізі

Бачимо одночасне підтвердження традиційного розуміння лексеми ВИБОРИ як нейтральної, проте наявне яскраве свідчення конотативного зсуву в

бік негативності, а також існування підґрунтя для формування позитивних конотацій даної лексики.

Фільтрування матеріалу за критерієм часу опитувань робить дослідження конотативного компонента об'ємнішим. На аналітичному етапі оперування системою KCS дослідник отримує таку інформацію:

- 1) залежність конотацій стимулу від дати і місяця опитування;
- 2) залежність конотацій стимулу від року опитування.

Виведення конотативних коефіцієнтів на часовій прямій свідчатиме про динаміку конотативного компонента в діахронічному аспекті. Рух конотативного макрокомпонента стимулу ВИБОРИ за період 2014 – 2016 років зображено на рис.3.6:

Рис.3.6. Динаміка конотацій стимулу ВИБОРИ в діахронії за період 2014-2016 рр.

Бачимо, що конотації стимула ВИБОРИ увесь період досліджень 2014-2016 років перебувають у від'ємній площині, тобто є негативними. Проте негативність стимулу ВИБОРИ спадає у 2015 році, майже наближаючись до нейтральності, але у 2016 році негативне сприйняття стимулу різко зростає майже до -2, перебиваючи початок дослідницького періоду, коли негативність стимулу була на рівні -1.

КС “STIMULUS” дає можливість комплексного аналізу конотацій лексем. Крім того, виникає можливість простежити конотацію “у русі”, тобто виявити потенційні зсуви в конотативній структурі лексичних одиниць, які в умовах певного мовного та позамовного (соціального, суспільно-політичного, економічного тощо) впливу можуть стати цілком очевидними і закріпитися на

рівні норми. КС “STIMULUS” дає можливість простежити опосередкований вплив таких чинників через дослідження динаміки конотацій.

Оскільки неможливо ввести весь реєстр реакцій, отриманих в ході дослідження, в додаткові експерименти оцінного шкалування, а метод семантичного диференціалу у такому контексті є надто складним, методика оцінки конотацій елементів АП у КС “STIMULUS” є досить зручним практичним інструментом визначення характеру конотацій лексем з точки зору їх психолінгвістичного значення.

Контрастивні дослідження за допомогою КС “STIMULUS” стають можливими завдяки створенню двох паралельних, ідентичних за набором операцій, блоків презентації аналітичної інформації в аналітичному модулі системи. Досліднику доступне одночасне проглядання АП двох стимулів (в тому числі і різномовних) в усіх структурних компонентах, включно з порівняннями конотативних зсувів та динаміки конотативних компонентів АП.

3.2.4.3 Комп’ютерне моделювання конотативних площин за допомогою КС “STIMULUS”. Конотативні площини у КС будуємо для групи стимулів, які обирає користувач з реєстру стимульних лексем (бажано до 6 одиниць). Для побудови конотативних площин у КС використані індекси меліоративності (I_m) та пейоративності (I_p) кожного стимулу. Ці індекси виступають показниками осей координат, у якій розміщено конотативну площину досліджуваних стимулів: індекс меліоративності розташовано на осі Y , індекс пейоративності розташовано на осі X . Розміщення стимулів у площині координат за показниками меліоративності / пейоративності дають змогу порівнювати конотації лексичних одиниць як однієї мови, так і різних мов. Такі площини можна також називати емоційно-оцінними, оскільки наочне співвідношення конотацій обраних стимулів – конституантів площини – відображає співвідношення емоційно-оцінного сприйняття стимулів респондентами. Конотативні площини можуть бути корисними і у зіставних та контрастивних

дослідженнях конотативного компонента лексичних одиниць, оскільки яскраво унаочнюють співвідношення стимулів за конотативним критерієм.

Приклад співвідношення групи з 4-х стимулів за критерієм характеру їх конотацій в конотативній площині наведено на рис.3.7, де стимули позначено вершинними точками відрізків кривої:

Рис. 3.7. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. ЛІДЕР; 2. ГОЛОСУВАТИ; 3. ВИБОРИ; 4. ПАРЛАМЕНТ

У цій площині за вертикальною віссю розташовані індекси меліоративності (Im) обраних стимулів, а за горизонтальною віссю індекси пейоративності (Ip). Зображена на рис. 3.7 конотативна площина свідчить про те, що у суспільній свідомості на період дослідження за конотативним критерієм вельми наближені лексеми ЛІДЕР і ГОЛОСУВАТИ як позитивні і лексеми ВИБОРИ і ПАРЛАМЕНТ як негативні. Бачимо, що голосування як акт виявлення власної волі є значно позитивнішим і значимим для сучасного українця, ніж вибори, які, загальновідомо, набридають, нічого не змінюють, потребують значних бюджетних витрат і є всіляко фальсифікованими. У протиставленні конотативного шару слів ЛІДЕР і ПАРЛАМЕНТ вбачаємо зосередженість позитивної уваги українців швидше на особистості, позначеній стимулом ЛІДЕР, ніж на безособовій сутності явища ПАРЛАМЕНТ.

Моделювання конотативних площин за допомогою КС “STIMULUS” є важливим, ефективним і зручним засобом аналізу психолінгвістичного забарвлення фрагментів мовної картини світу.

Висновки до розділу 3

В українській лінгвістиці на сучасному етапі бракує інструментів, які би працювали з психолінгвістичною структурою значення лексичних одиниць й аналізували результати асоціативних експериментів. Таким інструментом стає комп'ютерна інформаційно-аналітична система опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS”, розроблена у межах дослідження асоціативних полів лексики суспільно-політичного змісту в українській мові.

КС “STIMULUS” може бути ефективною для використання у різних напрямках лінгвістичної науки, а саме: семантиці, психолінгвістиці, етнолінгвістиці, когнітивній лінгвістиці, соціолінгвістиці та соціальній комунікації, міжкультурній комунікації та перекладі, прикладній та комп'ютерній лінгвістиці, політичній лінгвістиці, а також у психології, галузях маркетингу тощо. Потужності системи дозволяють аналізувати близько 20 параметрів і показників, досліджувати асоціативні поля окремих лексичних одиниць і цілісні фрагменти мовної картини світу. Математичний апарат КС “STIMULUS” заснований на статистичних розрахунках. Складником КС “STIMULUS” для аналізу конотативного компонента значення є авторська система оцінювання конотацій асоціацій та асоціативних зв'язків $S - R$. Сформовано критерії оцінювання асоціатів та асоціативних зв'язків $S - R$, які є невід'ємним додатком КС “STIMULUS”. Робота з КС “STIMULUS” передбачала 3 етапи. I-й етап – підготовчий (формування баз даних), II-й етап – практичний (введення у тіло КС “STIMULUS” результатів анкет респондентів з лінгвістичним опрацюванням кожної реакції за заданими на I-му етапі параметрами: мова реакції, лексичний і асоціативний компоненти значення стимулу, тип асоціативного зв'язку $S - R$, оцінювання конотацій реакцій тощо); III-й етап – аналітичний (лінгвістичний аналіз статистичних показників, графіків, діаграм з метою вилучення інформації для опису результатів дослідження). КС “STIMULUS” забезпечує *аналіз денотативного й конотативного компонентів* значення стимулів (мікрорівень) і цілісного фрагмента (макрорівень) мовної картини світу. Денотат фрагмента мовної картини світу реалізований у концептуальному ядрі (найчастотніших

реакціях з усього експериментального обсягу, семантичних доміантах), конотат – у моделюванні конотативних площин, що відображають психолінгвістичне забарвлення фрагмента мовної картини світу.

Дослідження *денотативного компонента значення стимулу на мікрорівні* у КС “STIMULUS” здійснено за таким алгоритмом: 1) структурування лексичного і асоціативного значення одиниць за компонентами (семами, зонами асоціативного гештальту, слотами фрейму); 2) визначення актуалізованих компонентів значення (за обсягами реакцій); 3) установлення характеру взаємодії лексичного й асоціативного значення, виділення зон їх накладання і розмежування (ядра і периферії) в асоціативному полі кожного стимулу (за обсягами реакцій).

Дослідження *конотативного компонента* окремих лексем значення стимулу *на мікрорівні* у КС “STIMULUS” реалізовано у двох аспектах: 1) *статичному* – аналіз *експлікованих та потенційних зсувів* у конотативній структурі значення; 2) *динамічному* – аналіз динаміки конотативного компонента за період дослідження.

Аналіз *змістового плану цілісного фрагмента мовної картини світу на макрорівні* у КС “STIMULUS” побудовано шляхом визначення найчастотніших реакцій (концептуального ядра мовної картини світу); *конотативного* – шляхом побудови конотативних площин для груп стимулів на основі зіставлення індексів пейоративності та меліоративності обраних стимулів. Ще один аспект аналізу асоціативних полів за допомогою КС “STIMULUS” – це виявлення *типів асоціативних зв'язків S – R*. У дисертації представлено дворівневу класифікацію, за якою кожен асоціативний зв'язок схарактеризований за змістом (специфікою реакції) і структурою (формою вираження реакції). Мовну структуру асоціативного поля становлять асоціати, обчислені за обсягами реакцій кожною мовою. Модуль *візуального супроводу результатів* у КС “STIMULUS” представлено у вигляді діаграм, графіків, площин координат. Застосування КС “STIMULUS” у дослідженні асоціативних полів лексичних одиниць значно розширює можливості аналізу компонентів значення лексичних одиниць та фрагментів мовної картини світу та спонукає до постановки нових наукових завдань.

РОЗДІЛ 4
СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ
СТИМУЛІВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗМІСТУ
В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Побудову асоціативних полів суспільно-політичної лексики за допомогою КС “STIMULUS” здійснено за алгоритмом: *I-й крок* – проведення вільного асоціативного експерименту; *II-й крок* – введення отриманих у процесі вільного асоціативного експерименту результатів у КС “STIMULUS” з лінгвістичним опрацюванням; *III-й крок* – побудова асоціативних полів за допомогою КС “STIMULUS” (автоматизований розподіл асоціатів на ядро та периферію за частотністю, вираженою індексом яскравості асоціату); *IV-й крок* – структурування асоціативних полів за компонентами значень, мовою вираження реакцій, типами асоціативних зв’язків S – R, визначення структури та динаміки конотативного компонента стимулів, побудова конотативних площин із групами стимулів; виокремлення концептуального ядра суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців.

4.1 Ядро і периферія асоціативних полів лексичних одиниць суспільно-політичного змісту

Традиційно дослідження асоціативних полів стимулів реалізується в аналізі його змісту, виділенням ядерних (найчастотніших) і периферійних елементів АП. Представимо ядерні та периферійні елементи АП українських суспільно-політичних лексичних одиниць на прикладах стимульної вибірки. Цифри біля слів-реакцій позначають індекс яскравості асоціату, обчислений за допомогою КС “STIMULUS”.

ДЕРЖАВА. Ядерним елементом асоціативного поля стимулу ДЕРЖАВА є топонім *Україна* (як окремий асоціат) з високим індексом яскравості (ІЯ) 0,250.

Топонім Україна в різних формах вираження, а також у складі реакцій-словосполучень (*єдина Україна 0,002; Ukraine 0,002; Україна незалежна 0,002; [малюнок контурів України] – піктографічний асоціат – 0,002; Украина (рос.) 0,002*) має місце в усіх сегментах асоціативного поля стимулу ДЕРЖАВА. Сумарний індекс яскравості цього асоціату (СІЯ) сягнув 0,260. Єдиний топонім, що має місце в АП стимулу ДЕРЖАВА – на дальній периферії – це асоціат Польща з малим ІЯ – 0,002. Інших назв держав в АП стимулу ДЕРЖАВА не зафіксовано. Отже, держава для української мовної свідомості – це, передусім, Україна. Таку національну спрямованість сприйняття підтверджують й інші асоціати на кшталт *Батьківщина 0,013 (батьківщина 0,007; СІЯ 0,020), дім 0,009, моя 0,004, рідна 0,004, країна в якій живу 0,002, моя країна :) 0,002, родина 0,002; своя 0,002; люблю свою державу (рос.) 0,002*. Окрім того, ДЕРЖАВА для українців – *українська 0,013, ненька 0,002 і рідна земля 0,002*. Близька периферія АП стимулу ДЕРЖАВА вказує на сприйняття держави як території (*країна 0,064*), якою керують (*президент 0,040* (серед персоналій названий тільки *Порошенко 0,002*), *влада 0,029, уряд 0,020*), яка належить народу (*народ 0,020, нація 0,011*) і є незалежною (*незалежність 0,020; незалежна 0,018; СІЯ 0,038*), єдиною (*єдність 0,016, єдина 0,011; СІЯ 0,027*), бідною (*бідна 0,013*), але сильною (*сильна 0,011*). Мотив сили (*сильна 0,011, сила 0,007, міцна 0,007, міцність 0,004, стійкість 0,002; СІЯ 0,031*) і єдності (*ми всі 0,002, разом 0,002, ми 0,002, родина 0,002; СІЯ 0,008*) в час, коли держава не в найкращому стані (асоціати *бідна 0,013; безлад 0,007; криза 0,004; війна 0,004; корупція 0,004; ображена 0,002; знедолена 0,002; нічого не делает (рос.) 0,002; беззаконие (рос.) 0,002; існує лише на словах 0,002; беззахисна 0,002; занепад 0,002; без минулого і майбутнього 0,002; жалость 0,002; нещасна 0,002; брехня 0,002; біль 0,002; на межі краху 0,002; многострадальная (рос.) 0,002; СІЯ 0,060*) просотує АП стимулу. В цьому вбачаємо надію українського суспільства на відновлення держави при вдалому управлінні і сильному лідерові.

КРАЇНА. Сегменти ядра та близької периферії АП стимулу КРАЇНА за змістом схожі до відповідних сегментів стимулу ДЕРЖАВА. Так, ядерним

виступає асоціат *Україна* 0,390, при чому спостерігається така ж тенденція просотування цим топонімом усього АП (*Украина* 0,005; *прапор України* 0,002; *Ukraine* 0,002; *country Ukraine* 0,002; *[малюнок України]* 0,002; *моя Україна* 0,002; *У* 0,002; *країна У* 0,002; СІЯ 0,019). Можна також стверджувати, що українська мовна свідомість сприймає державу як країну, а країну як державу, розуміючи під цим українську землю, оскільки пари ДЕРЖАВА – *країна* 0,064 і КРАЇНА – *державна* 0,016 мають високий індекс яскравості і є семантично близькими. Схожими також є мотиви незалежності країни, батьківщини, народу, єдності, про що свідчать асоціати близької периферії стимулу КРАЇНА (*незалежна* 0,014 *батьківщина* 0,021, *Батьківщина* 0,009 – СІЯ 0,030; *єдина* 0,019; *народ* 0,030 *нація* 0,009 – СІЯ 0,039). Проте в АП стимулу КРАЇНА не помічаємо такого яскравого мотиву влади, президенту та уряду, як в АП стимулу ДЕРЖАВА, країна асоціюється українцями з рідною землею, територією та нацією більше, ніж з політичними атрибутами (*територія* 0,023; *земля* 0,012; *рідна земля* 0,005; *территориально очерченна граница (рос.)* 0,002; *незалежна територія* 0,002; *люди* 0,023; *нація* 0,009; *сім'я* 0,005), хоча поодинокі асоціати *президент* 0,002 і *Порошенко* 0,002; *політика* 0,002 таки зустрічаються в АП. В АП стимулу КРАЇНА в порівнянні з АП стимулу ДЕРЖАВА вдвічі менше асоціатів, що вказують на занепад і розвій (*хаос* 0,005; *захоплена* 0,002; *залежна* 0,002; *кошмар* 0,002; *жальність (рос.)* 0,002; *занедбана* 0,002; *слабка* 0,002; *смуток* 0,002; *бідна* 0,002; *тупенька* 0,002; *анти* 0,002; *війна* 0,002; *біль* 0,002; СІЯ 0,029 в порівнянні з СІЯ ДЕРЖАВА 0,060), натомість значно більше різноманітних топонімів, що свідчить про те, що стимул КРАЇНА сприймається українцями географічно ширше за стимул ДЕРЖАВА. Серед топонімів зафіксовано такі: *Польща* 0,005; *Італія* 0,005; *Канада* 0,002; *Австрія* 0,002; *Америка* 0,002; *США* 0,002; *Англія* 0,002; *Європа* (КРАЇНА = Європа) 0,002; *Європи* 0,002 (КРАЇНА – Європи); *Німеччина* 0,002; *країна У* 0,002 (ремнісцентна реакція, що позначає казкову країну (вбачаємо вплив телебачення на свідомість респондентів), з іншого боку опосередковано вказує на Україну (У)).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ. У контексті суспільно-політичної ситуації в Україні 2013 – 2016 р. р, курсу української влади на інтеграцію в Європейський Союз та відстоювання українським народом прав і свобод в умовах політичної боротьби вбачаємо необхідним дослідження психологічної структури значення оніма ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ та експлікованих реакцій, особистісних смислів та суспільних очікувань щодо предмету політичного і національного інтересу за період дослідження. Ядерними елементами АП цього стимулу виступають реакції, що позначають географічну локалізацію Європейського Союзу (*Європа 0,042*), популярну в політичному і масмедійному просторі аббревіатуру *ЄС 0,039*, власну державу-учасницю і винуватицю подій досліджуваного періоду – *Україна 0,033*, та методи суспільно-політичної боротьби у контексті прагнення до інтеграції – *Майдан 0,030*. Асоціати близької периферії стимулу чітко вказують на те, що українська мовна свідомість вбачає у Європейському Союзі своє майбутнє (*майбутнє 0,021*), мріє про співпрацю (*мрія 0,012; інтеграція 0,012; договір 0,012; угода 0,009; прагнення 0,009*), бачить в такій ситуації поліпшення своїх умов (*краще життя 0,015; добробут 0,006; євро 0,006; мир 0,006*). Серед найголовніших аксіологічних очікувань результатів співпраці українська мовна свідомість вбачає такі: *безвізовий режим 0,012; розвиток 0,009; свобода 0,006*. При детальному розгляді сегменту дальньої периферії АП, однак, бачимо полярність думок щодо політичного процесу євроінтеграції. Частина українців активно підтримує новий політичний курс, зазначаючи його переваги: *ціль 0,006; відкриті кордони 0,006; цивілізація 0,006; можливості 0,006; достаток 0,006; культура 0,006; вищі зарплати 0,003; рівні дороги 0,003; обов'язки 0,003; покращення життя 0,003; високий рівень забезпечення 0,003; підтримка 0,003; можливість розвитку 0,003; подорожі 0,003; прагнення народу 0,003; ДА 0,003; крик душі 0,003; підписання 0,003; ЄВУ (Євровибір України) 0,003; асоціацію 0,003; позитив 0,003; необхідність 0,003; норм 0,003; розквіт 0,003; угоди 0,003; спасіння 0,003; права 0,003; вікно 0,003; порядок 0,003; шлях розвитку 0,003; стабільність 0,003; процвітання 0,003; перспектива 0,003; гуманізм 0,003; ЄС - наше майбутнє 0,003; Україна в ЄС 0,003; конвенції 0,003; гроші 0,003*

євростандарт 0,003; щастя 0,003; розумний 0,003; да 0,003; yes 0,003; супер 0,003; хороша нагода для України 0,003; вільність 0,003; мета 0,003; демократія 0,003; захист прав людини 0,003; нарешті 0,003; право 0,003; ЄС – це круто 0,003 – СІЯ (включаючи асоціати ядра і близької периферії) складає 0,336.

Інша частина українців висловлює неабиякі сумніви та категоричне несприйняття курсу на євроінтеграцію, вбачаючи в цьому руйнацію, розпад, небажані цінності і невіру в українське рівноправ'я в ЄС в порівнянні з іншими країнами-учасниками: *війна 0,006 невизначеність 0,006; по телевізору 0,006; далеко 0,006; як кажуть гарне життя 0,003 (експлікація сумніву); мечта 0,003 (орфографію респондента, що вказує на зневажливу емоцію, збережено); наивність (рос.) 0,003; ілюзії 0,003; хз (хто знає, не знаю) 0,003; геи (рос.) 0,003; не візьме 0,003 не для України 0,003 не круто 0,003; ніби буде краще жити 0,003; марні мрії 0,003; консервативная організація (рос.) 0,003; АТО 0,003; краще самі б жили 0,003; відхилення 0,003; розпад 0,003; ловушка (рос.) 0,003; упасть в пропасть (рос.) 0,003; зникнення національних цінностей 0,003; ненавиджу 0,003; не знаєш чого очікувати від них 0,003; протиріччя 0,003; багато знань – мало моральності 0,003; по (англ.) 0,003; кидалово (рос.) 0,003; бардак 0,003; не в нас 0,003; нічого особливого 0,003; хомутец в ЕС (рос.) 0,003; зло 0,003; занепокоєний 0,003; погіршення життя 0,003; кредит 0,003; зрада 0,003; Україна туди не потрапить 0,003; використання 0,003; пастка 0,003; ЛНР 0,003; європейські ціни 0,003; фальшивість 0,003; відсутність свободи 0,003; біль 0,003; не понимаю этого (рос.) 0,003; війна в стране (рос.) 0,003; Небесна Сотня 0,003; жидаы (рос.) 0,003 – СІЯ 0,162. Проте порівняння сумарних індексів асоціатів двох тенденцій сприйняття євроінтеграції (0,336 та 0,162) вказує на переважання позитивного ставлення вдвічі над негативним.*

Безперечним символом Європейського союзу для української мовної свідомості став його прапор, що відображене в цілому ряді асоціатів різної форми вираження, як вербальних, так і піктографічних з переважанням піктограм (наприклад, *[малюнок зірочок прапору ЄС] 0,006; [малюнок зірочки] 0,006; синій колір 0,003; [малюнок прапора Європейського Союзу] 0,003; [малюнок зірочки,*

що приєднується до ряду інших зірочок] 0,003; прапор Союзу 0,003; прапор ЄС 0,003; [малюнок зірок прапору ЄС] 0,003; *прапор ЄС* 0,003; прапор 0,003; прапор Євросоюзу 0,003; [малюнок прапору ЄС] 0,003; 12 зірочок 0,003) – СІЯ 0,045.

Особливістю АП стимулу стала чимала кількість аббревіатур: ЄС 0,039 (а також асоціати, в яких аббревіатура ЄС є складовим компонентом); АТО 0,003; ЄВУ (Євровибір України) 0,003; ЛНР 0,003; НАТО 0,003; СНГ 0,003 – СІЯ 0,072. Серед персоналій названі Ангела Меркель і Саркозі, серед країн – Україна, Франція, Британія, Німеччина, Польща, Швейцарія, Росія, інші топоніми – Євразія, Захід.

ПРЕЗИДЕНТ. Найчастотнішою, ядерною, асоціацією на цей стимул виявилось ім'я чинного президента України Петра Порошенка (*Порошенко* 0,087; а також на периферії модифікації імені: *Петро* 0,005; *П. Порошенко* 0,005; *Порох* 0,005 – СІЯ 0,102), котрий грав головну роль на політичній арені увесь період дослідження (2013 – 2016). Поруч фіксовані імена інших гравців українського і світового політикуму зазначеної посади: *Янукович* 0,019 (*Янукович* :(((0,005; *Янукович (фу)* 0,005 – СІЯ 0,029); *Путін* 0,010; *Обама* 0,005. Особливістю АП стимулу стає велика кількість асоціатів, що є символічні та метафоричні позначення імен президентів. Так, в українській мовній свідомості досліджуваного періоду П. Порошенко яскраво асоціюється з власним шоколадним бізнесом (при цьому такі асоціати мають місце не тільки на дальній периферії АП, але і у вагоміших сегментах: ядрі на навколо ядерній зоні), а В. Янукович – із втечею, вбивствами та крадіжками. Так, СІЯ асоціатів на позначення бізнесу П.Порошенка складає 0,160 (*Рошен* 0,058 (ядерна); близька периферія – *Roshen* 0,029, *цукерки* 0,029, *шоколадка* 0,024; дальня периферія – *ням-ням-ням* 0,005; *цукерка* 0,005; *цукерочка* 0,005; *засць шоколадний* 0,005). Евфемічні звертання до персоналії В. Януковича та різка критика його дій і негативне ставлення до нього виливаються в СІЯ 0,080 (*брехун* 0,010; *зłodий* 0,010; *офшор* 0,005; *сором* 0,005; *зрада* 0,005; *підступ* 0,005; *хабарник* 0,005; *зрадник* 0,005; *пусть уходит с поста (рос.)* 0,005; *офшори* 0,005; *втікає* 0,005;

вор 0,005; убийця (рос.) 0,005; бігун 0,005). Таким чином, у період державного перевороту українська мовна свідомість існує в полярному світі: одна частина українців обернена в минуле, реагує на президента В.Януковича, інша частина українців вбачає президентом П. Порошенка і реагує на його особистість. При цьому українці сприймають президента персоніфіковано і відштовхуються від особистості, а не від посади як такої із фіксуванням обов'язків і функцій. В АП стимулу значно менше асоціатів на позначення абстрактних функцій, ніж таких, що звертаються до особистості. Серед асоціатів-реакцій на посаду бачимо такі: *лідер 0,024; голова 0,024; гарант 0,014; керівник 0,014; влада 0,010; вибори 0,010; глава (рос.) 0,010; мати повноваження 0,005; верховний управитель 0,005; головний 0,005; ще круче ніж депутат 0,005; начальник 0,005; крісло 0,005; легітимний 0,005; країни 0,005; легітимный 0,005; Верховна Рада 0,005; вето 0,005; кабмін 0,005; голова Верховної Ради 0,005; легітимність 0,005; країна 0,005; гарант Конституції 0,005; посада 0,005 – СІЯ 0,830* (Бачимо, що серед визначних характеристик посади президента українці визначають лідерство, управління, гарантії і законність). Натомість всю периферію АП просотують емоційно-оцінні, подекуди занадто грубі асоціати, що виражають крайню невдоволеність українського суспільства поточною ситуацією президентства в Україні (напр., *чмо 0,014; нецензурне (авт. заміна вульгаризму) 0,010; брехун 0,010; ніхто 0,010; козел 0,010; Лев чи Осел 0,005; Гандон!!! 0,005; лайно 0,005; маріонетка 0,005; нецензура 0,005; брехня 0,005; пешка (рос.) 0,005 – СІЯ 0,089*). Присутні також асоціати, що критикують дії омріяного П.Порошенка (*старається але не може 0,005; слабак 0,005; середнячок 0,005; лицемір 0,005; ненадійний 0,005; неуверенный 0,005; розчарування 0,005; немічний 0,005; відсторонюється 0,005; не зробив те що мав 0,005; ненадійність 0,005 – СІЯ 0,055*).

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР. У АП стимулу спостерігаються тенденції, схожі з тенденціями в АП стимулу ПРЕЗИДЕНТ, а саме: реагування на особистість більше, ніж на посаду і функції, полярність звертання до особистостей минулого і майбутнього прем'єрів, велика кількість евфемізмів і емоційно-оцінних асоціатів

негативного змісту. Ядерним асоціатом стало ім'я прем'єра періоду політичного перевороту А. Яценюка (*Яценюк 0,210*), а модифікації його імені та евфемістичні (метафоричні) прізвиська просотують всі сегменти АП. СІЯ імені (*Сеня (рос.) 0,007; Яйценюк 0,005; Сєня 0,005; Яценюк – крыса 0,002; Яценюк – полный говнюк 0,002; Яцик 0,002; Яценюк, краще б був інший 0,002; Яценюк хитрий 0,002; Яценюк – брехло 0,002; Арсенчик 0,002*) включаючи ядерний асоціат та асоціації, де прізвисько є складовою, складає 0,236. СІЯ евфемізмів (*заєць 0,032; кролик 0,021; кролік 0,016; окуляри 0,014; очки 0,002 (рос.) ; куля в лоб 0,011; зайчик 0,011; єврей 0,007; морковка (рос.) 0,005; морква 0,005; Заєць 0,005; криса 0,005; Кролик 0,002; єврей (рос.) 0,002; зайчик-єврейчик 0,002; Пуля в лоб! 0,002; заяць 0,002; щур 0,002*) складає 0,146. Інші персоналії, що мають місце в АП стимулу, це Азаров (близькопериферійні реакції: *Азаров 0,057, Азіров 0,021, а також емоційно підкреслене Азіров :) 0,005 – СІЯ 0,083*), Ю. Тимошенко (*Тимошенко 0,011*(близька периферія), *Юля Тимошенко 0,002; коса 0,002 – СІЯ 0,015*). Були вказані також *Арбузов 0,002 ; Луценко 0,002; Табачник 0,002; Берлусконі 0,002; Меркель 0,002; Тетчер 0,002*. Особливою стратегією сприйняття концепту ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР є асоціація особистостей з їх знаковими атрибутами або висловами. Так, А.Яценюк тісно пов'язується в свідомості українців з особливостями зовнішності (окуляри), телевізійним карикатурним образом (кролик, морква), національністю та національною рисою хитрості (єврей), висловами (куля в лоб); М. Азаров – з особливостями його української вимови та гумористичним посиленням на неї в комічному телевізійному образі (Азіров); Ю.Тимошенко – з рисою іміджу (коса). Особливостями АП стимулу є наявність великої кількості зоонімів: кролик, заєць, щур, криса, олень, козел, суслик, лівинець, – котрі експлікують зневажливе ставлення українців до чільних представників посади в українському політикумі. Негативні оцінки відображені також у цілому ряді відверто грубих пейоративів здебільшого в сегменті дальньої периферії: *зрадник 0,009; дебіл 0,007; козел 0,005; ідіот 0,005; чмо 0,005; брехун 0,005; шахрай 0,005; урод 0,005; ганьба 0,005; [нецензурне] 0,005; нецензурне 0,005; брехня 0,005; ледащо 0,002; не дуже 0,002; бидлота брехлива 0,002;*

забагато кредитів 0,002; лжець 0,002; не чесний 0,002; нема нормального 0,002; скотиняка 0,002; "ну ви й вибрали" 0,002; ужас 0,002; підла людина 0,002; пфф... сцикун 0,002; пешка 0,002; брехло 0,002; бездумність 0,002; жид 0,002; злодій 0,002; дурість 0,002; злочинець 0,002; шестірка президента 0,002; не влаштовує 0,002; ха-ха-ха 0,002; тимчасовий 0,002; чувак 0,002; хабарник!!! 0,002; у відставку 0,002; тупенький 0,002; бездіяльність 0,002; нічого не робить 0,002; говорять багато 0,002; жсах 0,002; пффф 0,002; грошохльоб 0,002; маріонетка 0,002; [малюнок стрілки вниз] 0,002; не лідер 0,002; вор (рос.) 0,002; поменяють срочно 0,002; корупція 0,002; хитрий 0,002; нецирий 0,002 – СІЯ 0,148. Асоціатів, що вказують на функції і сутність посади прем'єра, – вкрай мало, СІЯ складає 0,095, що є порівняно низьким коефіцієнтом (голова 0,011; влада 0,007; Верховна Рада 0,007; України 0,007; чиновник 0,007; важлива людина 0,005; вибори 0,005; головнокомандуючий 0,002; людина виконуюча обов'язки 0,002; обличчя держави 0,002; міністерство 0,002; фактична голова правління 0,002; голова уряду 0,002; страны 0,002; зам. головного 0,002; після головного 0,002; багата людина 0,002; держава 0,002; кабмін 0,002; країна 0,002; пост 0,002; помічник 0,002; ухвалення рішень 0,002; рішення приймає 0,002; закони 0,002; професіонал 0,002; очільник 0,002; країни 0,002; управленец (рос.) 0,002; глава 0,002). Натомість ідеального представника посади українці вбачають розумним, мудрим, чесним, таким, що приймає рішення і є лідером країни.

ДЕПУТАТ. Особливістю АП стимулу є те, що його складають, фактично, виключно пейоративні асоціати. Нецензурний асоціат з ІЯ 0,075 складає ядро стимулу, що є унікальним випадком серед усіх досліджених стимулів. Тільки окремі асоціати пов'язують сутність посади з її атрибутами і очікуваннями від неї, і СІЯ таких асоціатів невелике 0,185 (мандат 0,015; влада 0,015; людина 0,010; гроші 0,010; України 0,010; Верховна Рада 0,010; портфель 0,005; чесний 0,005; міста 0,005; недоторканий 0,005; неприкосновенный (рос.) 0,005; недоторканність 0,005; лідер 0,005; багатий 0,005; костюм 0,005; обранець 0,005; закон 0,005; парламент 0,005; кабмін 0,005; народний 0,005; урядовець 0,005; уряд 0,005; фракція 0,005; країна 0,005; галстук 0,005; мандати 0,005;

президент 0,005; директор 0,005; прем'єр 0,005; посада 0,005) у порівнянні з СІЯ 1,140 яскраво засуджувальних асоціатів. Серед тенденцій поведінки депутата, що різко засуджені українським суспільством, – брехня (СІЯ в АП 0,050), нівелювання сили закону (СІЯ в АП 0,075) та нечесне поводження з грошима (СІЯ в АП 0,065): *брехун 0,030; злодій 0,030; крадій 0,025; корупція 0,015; хабар 0,015*. Засуджується також керованість депутатів (*слуга 0,005; продажний 0,005; запроданець 0,005; СІЯ 0,015*) та неробство (*відсижування 0,005; дармоїд 0,005; обіцянки 0,005; СІЯ 0,015*). Серед персоналій депутатів названі *Ляшко 0,020 (Ляшко :) 0,005; СІЯ 0,025; Москаленко 0,005; Балаший 0,005; Кличко 0,005*. В АП також наявні зооніми: *козел (СІЯ в АП 0,030), півень (СІЯ в АП 0,015), свиня 0,015, собака, баран, пацюк*, – та метафоричні асоціати *циркач 0,005, клоун 0,005*. Отже, сприйняття концепту ДЕПУТАТ в період 2013 – 2016 р.р. українською мовною свідомістю вкрай негативне.

ВЕРХОВНА РАДА. Ядерні асоціати стимулу вказують на те, що цей орган державної влади асоційований в українській мовній картині світу, насамперед, з депутатами, Україною і цирком: *депутати 0,080 (СІЯ в АП 0,090), України 0,042 (Україна 0,005; СІЯ 0,047), цирк 0,042 (клоуни 0,014; цирк Шапито (рос.) 0,005 збіговисько клоунів 0,005; СІЯ в АП 0,066)*. Негативне ставлення до депутатів, що має місце в АП стимулу ДЕПУТАТ, прослідковуємо і в АП стимулу ВЕРХОВНА РАДА: *стадо 0,014; збіговисько 0,009; збір придурків 0,005; зборище (рос.) 0,005; центр крадіїв 0,005; кодро 0,005; збіговисько клоунів 0,005; стадо баранів 0,005; купа дурнів 0,005; зборище лохів 0,005; собрание гадюк 0,005 – СІЯ 0,068*. І в цьому АП бачимо нецензурні асоціати (*нецензурне 0,009; нецензурно 0,009; СІЯ 0,018*), мотиви неробства (*бездельники (рос.) 0,009; бездільники 0,005; нічого не роблять 0,005; СІЯ 0,019*), асоціати, пов'язані з порушенням закону (*злодії 0,009; банда 0,005; беззаконність 0,005; СІЯ 0,019*), нечесністю в грошових операціях (*хабар 0,009; хабарники 0,005; корупція 0,005; де стипендія? 0,005; СІЯ 0,024*), обманом (*ложь (рос.) 0,009; ВРУ (метафоричне) 0,005; СІЯ 0,014*). Виникає мотив зради: *зрада 0,019; Верховна Зрада 0,005; СІЯ 0,024*. Верховна Рада в свідомості українського суспільства – це, окрім цирку, *курятник 0,009; свинарник*

0,005; *божевільня* 0,005; *дурка* 0,005; *театр* 0,005. Традиційно зустрілися зооніми: *свині* 0,009; *вівці* 0,005; *стадо баранів* 0,005; *козли* 0,005. Такий негативізм сприйняття спричинений, звісно, поведженням депутатів в українському політикумі, а також поведінка в залі засідань, за котрою спостерігали українці і котра відбилася в свідомості та експлікована рядом асоціатів у АП: *бокс* 0,009; *бійка* 0,009; *бійки* 0,005; *блокування* 0,005; *яйце* 0,005; *хаос* 0,005; СІЯ 0,038.

З іншого боку, Верховна Рада сприйнята як будівля, що розташована в певному місці, хоча СІЯ таких асоціатів значно менший, а саме 0,085: *Київ* 0,028; *Киев (рос.)* 0,009 (СІЯ 0,037); *Маріїнський парк* 0,005; *Марієнка* 0,005 (СІЯ 0,010); *будинок* 0,014; *зал* 0,009; *гарна будівля* 0,005; *гарний купол зверху* 0,005; *кругла* 0,005 (СІЯ 0,038). Невелика кількість асоціатів ставить Верховну Раду в ряд з іншими органами влади: *Міська рада* 0,005; *Белый Дом* 0,005; *Кабінет Міністрів* 0,005; *Дума* 0,005. Для українців Верховна Рада – це парламент 0,014 (близька периферія). Певна кількість периферійних асоціатів пов'язує Верховну Раду з її безпосередньою функцією – політикою: *законодавство* 0,009; *політика* 0,009; *політики* 0,009; *орган* 0,009; *законодавець* 0,005; *правління* 0,005; *президент* 0,005; *прапори* 0,005; *влада* 0,005; *закон* 0,005; *заклад* 0,005; *посада* 0,005; *рішення* 0,005; *орган вади* 0,005 (СІЯ 0,086), – та бізнесом: *бізнесмени* 0,005; *бізнес* 0,005 (СІЯ 0,010).

Серед персоналій в периферійній зоні АП названі: *Литвин* 0,005; *Ляшко* 0,005; *Садовий* 0,005; *Гройсман* 0,005.

ПАРЛАМЕНТ. В АП стимулу ПАРЛАМЕНТ спостерігаються схожі з АП стимулу ВЕРХОВНА РАДА тенденції асоціювання. Це свідчить про наближення семантики двох стимулів. Таке наближення підтверджено і перехресними елементами АП в асоціативних парах: ВЕРХОВНА РАДА – *парламент* 0,014 (близька периферія); ПАРЛАМЕНТ – *Верховна Рада* 0,018 (близька периферія), і однаковими асоціатами в АП, і схожими мотивами асоціювання. Так, спільними асоціатами близької периферії є асоціати *депутати* 0,029; *цирк* 0,026. В інших сегментах зустрічаємо інші спільні асоціати: *політика* 0,013; *бійка* 0,009; *будівля*

0,007; крадії 0,007; стадо 0,007; президент 0,004; Шаніто 0,004; свинарник 0,002; банда 0,002; шахраї 0,002; бізнес 0,002; Білий Дім 0,002; ВРУ 0,002 тощо. Багато периферійних асоціатів апелюють до асоціювання з членами парламенту, виражають нищівну критику останніх: зборище 0,004; 450 муму 0,002; зброд 0,002; шури продажні 0,002; товсті дядьки в піджаках 0,002; зміїне кубло 0,002; купка людей з непомірними амбіціями 0,002; нечесні люди з кров'ю на руках 0,002; збіговисько 0,002; пузаті керівники 0,002; збір поганих людей 0,002; безголови 0,002; нероби 0,002; там сидять йолопи 0,002; зборисько 0,002; нестримані, перелякані люди 0,002; кучка богачів 0,002; функціонери под флагом (рос.) 0,002; СІЯ 0,038. Схожі з мотивами АП стимулу ВЕРХОВНА РАДА, бачимо мотиви засудження фінансової нечесності (воры (рос.) 0,002; хабарі 0,002; хабар 0,002; шахраї 0,002; ворюги 0,002; центр корупції 0,002; СІЯ 0,012), обману (брехня 0,007; брехуни 0,004; СІЯ 0,011), порушення закону (банда 0,002), бездіяльності (бездіяльність 0,002; відсутній 0,002; не працює 0,002; нероби 0,002; безвідповідальний 0,002; немає сенсу в його існуванні 0,002; бездієвий 0,002; безвладдя 0,002; ніякий 0,002; не слухає народ 0,002; СІЯ 0,020), неадекватної поведінки на робочому місці (бійка 0,009; бійки 0,004; мордобійка 0,002; драка 0,002; мордобой (рос.) 0,002; СІЯ 0,019), зради (предательство (рос.) 0,002; зрада 0,002; СІЯ 0,004), керованості (шури продажні 0,002; продажність 0,002; продажний 0,002; СІЯ 0,006), безладу (безлад 0,013; хаос 0,002; СІЯ 0,015). Метафоричне асоціювання парламенту з установами представляє наступний ряд: цирк 0,026 (СІЯ в АП 0,034); дурдом 0,004; лавочка 0,002; театр 0,002; курятник 0,002; смітник з бомжами 0,002; зоопарк 0,002; колгосп 0,002; ринг 0,002; свинарник 0,002; базар 0,002; бордель 0,002. Згадані також установи Верховна Рада 0,018 (близька периферія), Кабінет Міністрів 0,002; Білий Дім 0,002. Зневажливе ставлення до членів парламенту виражене рядом зоонімів (тенденція, схожа з АП попередніх стимулів): козли 0,007; гієни 0,002; шури продажні 0,002; зміїне кубло 0,002; свиньї (рос.) 0,002; шакали 0,002; пацюки 0,002 (пацюки (підкреслення емпатичне, респондентське) 0,002; СІЯ 0,004).

Відмінними рисами АП стимулу ПАРЛАМЕНТ є асоціювання його з урядом, владою, політикою, законом, змінами в більшій мірі, ніж це спостерігалось в АП стимулів ДЕПУТАТ і ВЕРХОВНА РАДА. На близькій периферії зазначені асоціати: *уряд 0,048; влада 0,029; вибори 0,015; політика 0,013; засідання 0,009*; в інших сегментах – апелювання до законотворчої діяльності (*закон 0,007; закони 0,004; законодавчі дії 0,002; законодавчий орган 0,002; СІЯ 0,015*), реформування (*реформи 0,004; зміни 0,004; зміни в законі 0,002; СІЯ 0,010*), хоча сумарний індекс яскравості цих груп стимулів менший за відповідний показник за групами асоціатів на позначення небажаних явищ і характеристик парламенту. В АП стимулу зустрічаємо ряд асоціатів на позначення осіб за родом діяльності: *депутати 0,029 (депутат 0,004; СІЯ в АП 0,033), міністри 0,004; олігархи 0,004; президент 0,004; королева 0,004; спікер 0,002; чиновник 0,002; прем'єр-міністр 0,002; клоуни 0,002 (метафоричне)*. Персоналії представлені такими прізвищами: *Ляшко 0,007* (асоційований також з атрибутом *Вила 0,002* і висловом, підхопленим українцями: *комуняку на гілляку! 0,002*); *Яценюк 0,004; Мурашко 0,002*.

Стимул ПАРЛАМЕНТ асоціюється в мовній свідомості українців з парламентами інших країн (*Англія 0,002; Parliament (англ.) 0,002; London (англ.) 0,002; угорський парламент 0,002; США 0,002; Америка 0,002; Білий Дім 0,002 європейський 0,002; Євросоюз 0,002*), а також виступає ремінісценцією для цигаркової продукції (*сигарети 0,022; цигарки 0,007; сігарети 0,002; сигареты (рос.) 0,002; СІЯ 0,033*).

УРЯД. Ядерними асоціатами на стимул виступають асоціати *влада 0,098; держава 0,053*. Уряд пов'язаний в українській мовній свідомості і з парламентом, і з Верховною Радою: *парламент 0,042; Верховна Рада 0,033 (СІЯ в АП 0,053; ВРУ (Верховна Рада України) 0,007; Рада 0,007; рада 0,004; ВР 0,002*). Досить яскравим є акцент на політиці як функції уряду (*політика 0,044; закон 0,016; правління 0,013; вибори 0,009* (близька периферія)), проте мотиви брехні, крадіжок і безладу прослідковуємо і в цьому АП: *брехня 0,038; корупція 0,018; безлад 0,018; крадії 0,018; зрада 0,009* (близька периферія АП). Периферійний

сегмент АП містить асоціати на позначення фінансової нечесності СІЯ 0,066 (корупція 0,018 (корупціонери! 0,002; корупціонери 0,002; СІЯ 0,022); крадії 0,018 (крадій 0,004; грабіжники 0,004; вор (рос.) 0,002; воры (рос.) 0,002 крадіжка 0,002; СІЯ 0,032); хабарники 0,004 (взятки (рос.) 0,002; хабар 0,002; СІЯ 0,008); шахраї 0,004), обману (брехня 0,038 брехуни 0,002 вранье (рос.) 0,002; обман (рос.) 0,002; ВРУ 0,007 (метафоричне) СІЯ 0,051), порушення закону (бандити 0,007; бандиты (рос.) 0,002; зlodій 0,002; зlodії 0,002; злочинці 0,002; тюрма 0,002; СІЯ 0,017), зради (зрада 0,009; Юди 0,002; зрадники 0,002; 5 колона 0,002; СІЯ 0,015), неробства і некомпетентності (нічого не робить 0,004; бездіяльність 0,004; бездельники (рос.) 0,002; дармоеды (рос.) 0,002; недієздатний 0,002; вигляд ніби щось роблять 0,002; безвладдя 0,002; невідповідальний 0,002; розгільдяї 0,002; зборище некомпетентних 0,002; толку ноль 0,002; безпомічний 0,002; неграмотність 0,002; безвідповідальність 0,002; безглуздий 0,002; некомпетентність 0,002; дурні 0,002; неосвічений 0,002; СІЯ 0,040). В АП стимулу значно менше зоонімів (свині 0,004; мавпи 0,002; козли 0,002; барани 0,002; гади 0,002; СІЯ 0,012), проте значно більше персоналій: Яценюк 0,024; Порошенко 0,013; Янукович 0,009; Азаров 0,002; Путін 0,002; Тягнибок 0,002; Клічко 0,002; Курочка 0,002 – СІЯ 0,056.

ЛЮДИ. Ядерні асоціати на стимул – народ 0,081; суспільство 0,051. Сприйняття людей як частини народу та суспільства просотує всі рівні АП: СІЯ відношення до народу і населення країни 0,045 (жителі 0,010; громадяни 0,010; населення 0,010; нація 0,010; держави 0,005), СІЯ відношення до соціуму 0,030 (соціум 0,010; соціум (рос.) 0,005; человечество (рос.) 0,005; у суспільстві 0,005; громада 0,005). З одного боку, люди в свідомості українців – частинка природи (еволюція 0,005; біооб'єкти 0,005; біоістоти 0,005; найдосконаліші створіння 0,005; СІЯ 0,020) з іншого – елемент соціально-економічного механізму (дешева робоча сила 0,005; маси 0,005; їх мільярди 0,010; ресурс 0,005; рушійна сила 0,005; їх мільярди хай їм грець (пісня) 0,005; їх мільйони 0,005; сіра маса 0,005; СІЯ 0,045). Яскравим є віддзеркалення стосунків людей з навколишнім світом, існування у ньому: життя 0,030; земля 0,015; світ 0,015; тварини 0,010; звірі

0,005; *худоба* 0,005. З одного боку, маса людей у своїй єдності – це *сила* 0,020; *світло* 0,005. Бачимо групу асоціатів, що віддзеркалює спільність як особливу рису людей: *друзі* 0,010; *разом* 0,005; *ми всі* 0,005; *ми* 0,005; СІЯ 0,025. Цінністю людського існування стає *свобода* 0,010. З іншого боку, тенденція осуду конформізму також яскраво виражена в АП частотними асоціатами: *стадо* 0,025; *натовп* 0,010; *бидло* 0,010; *зомбі* 0,005; *зазомбовані* 0,005; *80% спорчені або не розуміють суті* 0,005. Несприйняття сірості українською мовною свідомістю підкреслено і рядом периферійних асоціатів. В цьому АП на периферії зустрічаємо деякі зооніми, що метафорично вказують на чисельність і недолугість людей у своїй масі: *кури* 0,005; *миші* 0,005, *свині* 0,005, – і подібні до такого смислу асоціати: *кораблі* 0,005; *как тучи (рос.)* 0,005 (ремінісцентне). Особливістю АП стимулу ЛЮДИ є довгий ряд асоціатів, що позначають характеристики людей і вказують на емоційне сприйняття членів соціуму, що випереджає прагматичне: *бідні* 0,030; *добрі* 0,025; *вільні* 0,025; *обмануті* 0,010; *неосвічені* 0,005; *чесні* 0,005 *примітивні* 0,005; *прості* 0,005; *несвідомі* 0,005; *щасливі* 0,005; *не винні* 0,005; *залежні* 0,005; *рідні* 0,005; *добрыє (рос.)* 0,005; *розумні* 0,005; *слабкі* 0,005; *сліпі* 0,005; СІЯ 0,155. Такий підхід підкреслює “філософію серця”, притаманну українській нації: важливо, який ти, а не те, що ти вмієш.

НАТО. НАТО українці мислять в трьох основних аспектах. По-перше (за рейтингом навколо ядерних асоціатів) , це захист і безпека : *захист* 0,048; *безпека* 0,024; *допомога* 0,024; *оборона* 0,014; *безпечність* 0,005; *помощь (рос.)* 0,005; *воєнна безпека* 0,005; *військова забезпеченість* 0,005; *військова допомога* 0,005; *захист від загрози* 0,005; *безпечність* 0,005; СІЯ 0,135. По-друге, це зброя, війна, військові тощо: *зброя* 0,043; *війна* 0,029; *армія* 0,019; *оружие* 0,010; *військовий блок* 0,010; *война (рос.)* 0,005; *мілітаризованість* 0,005; *військовий* 0,005; *військова* 0,005; *об'єднана армія* 0,005; *армия (рос.)* 0,005; *війська* 0,005; *армія Європи* 0,005; *АТО!* 0,005; *АТО* 0,005; *воєнні сили* 0,005; *збройні сили* 0,005; *військові сили* 0,005; *NATO vs АТО* 0,005; СІЯ 0,181. По-третє, це організація, союз, альянс: *об'єднання* 0,034; *ЄС* 0,034; *організація* 0,034; *союз* 0,029; *ООН*

0,010; альянс 0,010; Національна Асамблея 0,005 – СІЯ 0,156. Як бачимо, з трьох стратегій сприймання стимулу акцент на мілітаризмі НАТО найстійкіший. Займають свідомість українців і стосунки НАТО з Україною: *Україна* 0,005; *Ющенко* 0,005; *АТО* 0,005 (СІЯ в АП 0,020); СІЯ 0,030. Тут бачимо більше пересторог, хвилювань і скепсису ніж активного схвалення. Так, позитивне сприймання представлене рядом асоціатів з СІЯ 0,060 (*бажання* 0,005; *потрібно вступити* 0,005; *добро* 0,005; *ага* 0,005; *вхід* 0,005; *наше спасіння* 0,005; *делегація* 0,005; *зв'язки* 0,005; *співпраця* 0,005; *ввійти* 0,005; *партнери* 0,005; *партнерство* 0,005), завдяки розумінню НАТО як представника сили і кваліфікації: *сила* 0,014; *могутній* 0,005; *потужність* 0,005; *могутність* 0,005; *високий рівень* 0,005; СІЯ 0,034. Проте несхвалення і скепсис виражене рядом асоціатів з більшим СІЯ 0,119 (*брехня* 0,014; *[малюнок схожий на випучені очі]* 0,005; *зависимість (рос.)* 0,005; *чуже* 0,005; *опасність (рос.)* 0,005; *зрада* 0,005; *нецензурне* 0,005; *далеке* 0,005; *це добре але не беруть* 0,005; *?!* 0,005; *ілюзія* 0,005; *трата ресурсів* 0,005; *погано, принесли демократію в Ірак* 0,005; *байдужість* 0,005; *клоун* 0,005; *ні фіга не робить* 0,005; *штовханьня* 0,005; *не працює* 0,005; *цирк* 0,005; *бізнес на війнах* 0,005; *не ввійдемо* 0,005; *ни то, ни се (рос.)* 0,005). Сприймання НАТО як далекого і чужого, окрім прямих асоціатів, підкріплене називанням ряду топонімів, що перебивають за чисельністю топонім Україна: *Америка* 0,019; *Європа* 0,019; *США* 0,019; *Россія* 0,005; СІЯ 0,062. Ядерним асоціатом цього стимулу стала відмова реагувати з високою частотністю (“–” 0,120), що може підкреслювати тенденцію чужості явища українському світогляду, незважаючи на позитивні риси і більше неохочий, ніж активно схвальний потяг до співпраці.

МАЙДАН. Стимул сприйнято на сучасному етапі у двох аспектах: як головна площа країни і метафорично, перенесенням стимулу на революційні події 2014 року, тобто майдан закарбувався в українській мовній свідомості як революція. Про такі тенденції яскраво свідчать ядерні асоціати: *революція* 0,120; *Незалежності* 0,110. Сема революції значно передує семі локалізації. СІЯ асоціатів на позначення революційних подій складає 0,690, що охоплює майже все АП. Це такі асоціати, як: *смерть* 0,04; *кров* 0,028; *боротьба* 0,023; *війна*

0,014; Небесна Сотня 0,014; свобода 0,014; вогонь 0,014; гідність 0,014; протест 0,009; герої 0,009; мітинг 0,009; АТО 0,009; зміни 0,009; жертви 0,009; війна (рос.) 0,009; перемога 0,009; дим 0,005; поразка 0,005; визволення 0,005; тощо.

Друга стратегія сприйняття стимулу, як площі, має в АП значно менший СІЯ 0, 276: *Незалежності 0,110; площа 0,028; Київ 0,014; Незалежність 0,014; бруківка 0,009; караоке 0,005; Згоди 0,005; незалежності 0,005; Хрещатик 0,005.*

В АП, окрім називання ультрасучасних реалій революції 2014 року з СІЯ 0,082 (*Небесна Сотня 0,014; сотня 0,005 (СІЯ 0,019); гідність 0,014; символ національної гідності 0,005; Революція Гідності 0,005 (0,024); АТО 0,009; Європа 0,005; Євромайдан 0,005; ЄС 0,005; Євромайдан 0,005 (СІЯ 0,020); 2 роки 0,005; слава нації 0,005*), згадуються також події Помаранчевої Революції 2004 р., хоча і зі значно меншим СІЯ 0,010: *помаранч 0,005; 2004 р. 0,005.*

Ставлення до революційних подій 2013 – 2014 р. р. в українській мовній свідомості має подвійну природу. З одного боку, бачимо потужну підтримку Майдану як символу боротьби за незалежність і правду: *боротьба 0,023; сила 0,018; свобода 0,014; люди 0,014; гідність 0,014; протест 0,009; герої 0,009; зміни 0,009; спроба 0,005; стоїть 0,005; гордість 0,005; разом і до кінця 0,005; пам'ять 0,005; надія 0,005; воля народу 0,005; за честь 0,005; зміна 0,005; символ національної гідності 0,005; прагнення змін 0,005; правда 0,005; рух за справедливість 0,005; козаки 0,005; життя 0,005; за незалежність 0,005; відстоювання свободи 0,005; вільність 0,005; обіда 0,005; СІЯ 0,205.*

З іншої сторони бачимо яскравий акцент на жертвах, болю і розчаруванні, що принесло з собою протистояння: *кров 0,028; війна 0,014; вогонь 0,014; АТО 0,009; жертви 0,009; війна (рос.) 0,009; програли 0,005; поразка 0,005; безрезультатний 0,005; месиво 0,005 тощо – СІЯ 0,218.*

РЕВОЛЮЦІЯ. Стимул викликав чотири стратегії асоціювання: 1) звертання до Революції Гідності 2013 – 2014 р.р.; 2) звертання до Помаранчевої революції 2004 р.; 3) звертання до Жовтневої революції 1917 р.; 4) згадка про Французьку революцію.

Революція Гідності віддзеркалена в АП рядом асоціатів, що позначають реалії, котрі з'являлися під час революційних подій. Ядро АП – це асоціати, які, передусім, відображають першу стратегію: *гідності 0,084(гідність 0,043; СІЯ 0,127); Майдан 0,047*. У ядрі також зафіксована базова сема, що позначає сутність революції в цілому: *переворот 0,043*. Назва третьої революції 2013-2014 р. р. передається асоціатами різної форми вираження, написання тощо, що мають місце в усіх сегментах АП і просотують його: *гідності 0,084(гідність 0,043; СІЯ 0,127); Майдан 0,047; Гідності 0,022; Євромайдан 0,009; Революція Гідності 0,006; 2014 року 0,002; 2013 - 2014 рр. 0,002; гідності! 0,002; "... Гідності" 0,002; СІЯ 0,219*. Окрім того, перша стратегія відображена ще і цілим рядом асоціатів, що позначають ставлення і сподівання, а також фіксують хід подій революції: *майдан 0,028; мітинг 0,017; мітинги 0,002; Небесна Сотня 0,004; Коктейль Молотова 0,002; голос народу 0,004; крик душі 0,002; вигук народу 0,002; страйки 0,004; страйк 0,002; досягти мети 0,002; національна ідея 0,002; сміливість 0,002; майданівці 0,002; прагнення 0,002; переворот в країні 0,002; беремо все в свої руки 0,002; Вільна Країна 0,002; заколот 0,002; незгода 0,002; протест 0,002; супротив 0,002; бунт 0,002; повстання проти влади 0,002; непокора 0,002*.

Звертання до Помаранчевої революції 2004 р. фіксується в асоціатах кольору та персоналій: *Помаранчева 0,022; помаранчева 0,015; Ющенко 0,013; Ющенко, Ющенко [малюнок посмішки] 0,002; Оранжева 0,002; помаранцева 0,002; помаранчевий 0,002; помаранчевий прапор 0,002; 2005-2006 рр. 0,002; 2004 оранжева 0,002; помаранчевий прапор 0,002; Оранжевая (рос.) 0,002; СІЯ 0,068*.

Звертання до Жовтневої революції 2017 р. зафіксоване лише в декількох асоціатах, але вказує на певну сталість української мовної свідомості, адже впродовж 100 років після подій зберігається у ній: *Жовтнева 0,006; 1917 р. 0,002; револьвер 0,002; Червоний 0,002; червоний прапор 0,002; СІЯ 0,014*.

Згадка про Французьку революцію відображена в асоціаті: *Франція 0,002*.

Українці усвідомлюють революцію у контексті змін і свободи: *1) зміни 0,032; зміна 0,017; перемены (рос.) 0,002; переміни 0,002; зміна на краще 0,002;*

великі зміни 0,002; зміна влади 0,004; реформи 0,002; зміна суспільної думки 0,002; за краще життя 0,002; спроба покращення 0,002; боротьба за краще майбутнє 0,002; зміни на краще 0,002; СІЯ 0,073; 2) свобода 0,013; за свободу 0,004; свобода думки 0,002; відстоювання своїх прав і свобод 0,002; відстоювання прав і свобод 0,002; відстоювання свободи 0,002; відстоювання своїх прав 0,002; відстоювання своїх інтересів 0,002; СІЯ 0,029.

Проте, цілий ряд асоціатів віддзеркалює негативні реалії революційних подій, пов'язані з кров'ю і смертю, зрадою тощо (СІЯ 0,097) : 1) смерть 0,026; 2) війна 0,017; война (рос.) 0,004; громадянська війна 0,002; СІЯ 0,023; 3) жертви 0,006; втрати 0,002; СІЯ 0,008; 4) вогонь 0,004; кров 0,004; кров, вогонь, смерті 0,002; кров, влада, зрада, розчарування 0,002; СІЯ 0,012; 5) бій 0,002; битва 0,002; СІЯ 0,004; 6) зрада 0,002; розчарування 0,002; брехня 0,002; СІЯ 0,006; 7) вбивство 0,002; убийство (рос.) 0,002; люди, мітинг, брехня, вбивство, смерть 0,002; вбивства 0,002; СІЯ 0,008; біль 0,002; злоба 0,002; глупість (рос.) 0,002; ужасная (рос.) 0,002; небезпека 0,002.

ДЕМОКРАТІЯ. Ядерним компонентом АП стимулу виявлено відмову асоціювати “ – ” з індексом яскравості 0,110. Значимі асоціати, з яких виводимо характер усвідомлення стимулу, містяться у периферійному сегменті.

Демократія в українській мовній свідомості розуміють як свободу з однієї сторони (свобода 0,051; громадянська свобода 0,002; свобода народу 0,002; незалежність 0,014; свобода слова 0,032; Свобода слова 0,002; вільна думка 0,002; гласність і плюралізм 0,002; воля думки 0,002; свобода вибору 0,012; свобода волевиявлення 0,002; свобода дій 0,002; свобода народу 0,002; вільна держава 0,002; СІЯ 0,129) і владу народу – з іншої (влада народу 0,026; народ 0,023; народовладдя 0,007; Владу народу! 0,002; влада народу! 0,002; СІЯ 0,060). Значимим для української мовної свідомості є *вибір* 0,026, котрий, з одного боку, мислиться як риса демократії, а з другого є волевиявленням: українці обирають демократію.

Ідеалом демократичної країни для українців є США, хоча респонденти згадали й інші топоніми: 1) *США* 0,035; *Америка* 0,019; СІЯ 0,054; 2) *Європа*

0,016; *Европа (рос.) 0,002; СІЯ 0,018; 3) Україна 0,009; це в Україні! 0,002; в Україні 0,002; СІЯ 0,013; Греція 0,005; Захід 0,005 КНДР 0,002; Стародавня Греція 0,002; в Англії 0,002.*

Демократія мислиться українцями у контексті інших цінностей і означається через ці цінності: 1) незалежності (*незалежність 0,014; вільність 0,005; вільна країна 0,002; народ - вільний 0,002; СІЯ 0,023*); 2) рівності (*рівність 0,012; рівноправність 0,005; рівність прав 0,005; рівноправство 0,002; СІЯ 0,024*); 3) справедливості (*справедливість 0,009; справедлива влада 0,002; СІЯ 0,011*); 4) прав (*право 0,007; право слова 0,005; право голосу 0,002; дотримання права 0,002; СІЯ 0,016*); 5) чесності (*чесність 0,005*); 6) закону (*закон 0,002; законність 0,002; СІЯ 0,004*); 7) розвитку (*розвиток 0,002; економічний розвиток 0,002; СІЯ 0,004*).

Встановлення демократичного устрою пов'язане з політикою та владою: *політика 0,012; влада 0,009.*

Цілий ряд асоціатив свідчить про сумніви щодо вкорінення демократії у суспільстві, осуд негативних сторін її прояву в суспільній поведінці та некоректне розуміння сутності явища (СІЯ 0,202): *немає 0,009; ілюзія 0,009; обман 0,007; свавілля 0,005; утопія 0,005; її немає 0,005; міф 0,005; неможлива 0,005; псевдо-свобода 0,005; вона є? 0,005; не сама лучша політика 0,002; залежність 0,002; абсурд 0,002; у США так захоплюють країни з нафтою 0,002; пффф 0,002; безвладдя 0,002; влада більшості 0,002; недосяжність 0,002; свобода не дуже розумна 0,002; видавати себе іншими, аніж є 0,002; архаїзм 0,002; зламана машинка 0,002; да, да, да, канєшна 0,002; добре але не дієве 0,002; таке 0,002; сміх 0,002; часткова 0,002; бред 0,002; брехня 0,002; вона взагалі існує? 0,002; що попало 0,002; беззаконність 0,002; безвідповідальність 0,002; казка 0,002; байки все тих же [нецензурне] 0,002; лише на папері 0,002; велика ілюзія для великих людей 0,002; демо-версія 0,002; неможливо (рос.) 0,002; війна в Іраку 0,002; підстава 0,002; багатослів'я 0,002; бардак 0,002; немає її 0,002; сам за себе 0,002; в Україні не існує 0,002; нецензурне [малюнок нецензурний] 0,002; сміття 0,002; нема 0,002; слабкість 0,002; відсутність 0,002; нема такої 0,002;*

фіктивна 0,002; наче свобода 0,002; якої немає 0,002; цікаво 0,002; не завжди 0,002; це все політика 0,002; те, чого не вистачає нам 0,002; не існує 0,002; не чують 0,002; думають про себе 0,002; нііі 0,002; цирк 0,002; театр 0,002; депутатія 0,002; псевдо демократія 0,002; не про нас 0,002; не в нас 0,002; стадо людей 0,002; умовність 0,002; вівці 0,002; нерівність 0,002; не буде 0,002; фігня 0,002; безлад 0,002; а єсть ли она? 0,002; вседозволеність 0,002; у чому сенс 0,002; словоблудие 0,002; не у нас 0,002; СІЯ 0,202.

Стимул породив також ряд асоціатів на позначення форм правління, протилежних демократії (*диктатура 0,002; деспотія 0,002; режим 0,002; авторитаризм 0,002; авторитарність 0,002; охлократія 0,002; монархія 0,002; СІЯ 0,014*), а також асоціати-звертання до історичного минулого демократії (*Платон 0,002; Аристотель 0,002*).

СПРАВЕДЛИВІСТЬ. У ядрі стимулу бачимо відмову асоціювати з великим індексом яскравості “-“ 0,130, а також асоціати *чесність 0,074; чесний 0,005; честность (рос.) 0,005*. Справедливість українська мовна свідомість пов’язує, у першу чергу, зі справедливістю закону і суду: *суд 0,054; СУД 0,005; суддів 0,005; покарання 0,005; кара 0,005; "суд" 0,005 Феміда 0,005; СІЯ 0,084; закон 0,015; законність 0,005; конституція 0,005; Конституція 0,005; законів 0,005; СІЯ 0,035*. Справедливість означається через інші суспільні і моральні цінності: *рівність 0,030; рівноправ'я 0,005; правда 0,015; порядок 0,005; обов'язок 0,005; дружба 0,005 СІЯ 0,060; віра 0,010; совість (рос.) 0,005; по совісті 0,005; доброта 0,005; мораль 0,005; хоробрый 0,005; довіра 0,005; мудрість 0,005; честь 0,005; СІЯ 0,050*. Бачимо, що у суспільних цінностях найбільше відзначається рівність, а в моральних – віра і совість, як наслідки і причини справедливості. Українська мовна свідомість визначає справедливість на рівні життя особистості і держави: *в житті 0,010; людина 0,010; особа 0,005; папа 0,010; сім'я 0,005; ум 0,005; характер 0,005; у кожному з нас 0,005; я 0,005; СІЯ 0,060; Достойне життя !!! [з підкресленням] 0,005; народ 0,005; влада 0,005; “влада” 0,005; за державу 0,005; СІЯ 0,025*. В АП чітко прослідковується як віра у встановлення справедливості, так і розчарування і невіра у неї завдяки впливу соціальних

факторів. Так, віра в справедливість позначена таким рядом асоціатів: *восторжествуєт (рос.) 0,005; восторжествуєт! (рос.) 0,005; восторжествуєт! 0,005; восторжествовала (рос.) 0,005; переможе 0,005; інколи 0,005; має бути 0,005; буде 0,005; потрібне 0,005; правильно 0,005; добре 0,005; СІЯ 0,055.* Розчарування в існуванні справедливості позначене набагато більшим рядом асоціатів: *немає 0,040; не існує 0,020; відсутність 0,015; відсутня 0,010; несправедливість 0,010; не існує! 0,005; нігде (рос.) 0,005; не буває 0,005; забуто для нашої країни 0,005; нема 0,005; міф 0,005; мечты (рос.) 0,005; теорія 0,005; відсутність її у сучасному світі переважно 0,005; ілюзія 0,005; рідкість в Україні 0,005; бред (рос.) 0,005; не може бути хорошою для всіх 0,005; коли вже? 0,005; давно не та 0,005; брехня 0,005; мало 0,005; після смерті 0,005; не завжди 0,005; обман 0,005; лоу (low) 0,005; байдужість 0,005; СІЯ 0,195.*

4.2 Взаємодія лексичного й асоціативного значень суспільно-політичної лексики на сучасному етапі

Асоціації, продуковані респондентами на стимул, містять не тільки загальновідомі знання про об'єкт, позначений стимулом, а й особистісні смисли респондентів. Логічним є неспівпадання асоціативної і лексичної структур значень стимулів. З одного боку, асоціативна структура значення має бути ширша за структуру лексичну, з іншого боку, обов'язковим є їх переплетення і зони взаємодії. У дисертації проаналізовано міру такого неспівпадання і взаємодії структур значення на матеріалі лексики суспільно-політичного змісту. У процесі опрацювання АП кожен асоціат був співвіднесений із семами дефініцій стимулів, виділених за тлумачними словниками. За допомогою KCS було обчислено обсяги асоціатів, віднесених до окремих сем лексичного значення стимулу.

Досвід розподілу асоціатів за компонентами лексичного значення показав, що не кожен асоціат може бути безпосередньо співвіднесений з такими компонентами. Як відомо, асоціати, надані на стимул, вельми різноманітні за змістовими, граматичними і формальними характеристиками. У АП завжди

трапляються асоціати, що за своїми семантичними ознаками можуть бути співвіднесені не з одною, а з двома-трьома семами лексичного значення слова, і ці семи можуть міститися у різних лексико-семантичних варіантах багатозначного слова. З іншого боку, в АП наявні асоціати з яскраво вираженими конотативними характеристиками, або такі, семантика яких вельми віддалена від семантики стимулу і яскраво відображає особистісний досвід респондентів. Така різнорідність асоціативної структури АП спонукала до виділення окремих категорій асоціатів: 1) асоціації, спільні для декількох сем лексичного значення стимулу; 2) асоціації своєрідні, за межами сем лексичного значення стимулу.

Формалізація цих категорій асоціатів і введення відповідних параметрів у комп'ютерну граматику KCS дозволило обчислити як обсяги зон накладання асоціативної структури значення на лексичну, так і обсяги зон переважання асоціативної структури над лексичною, зафіксованою у дефініціях тлумачних словників.

Розглянемо таку структуру АП на прикладі стимулу АРМІЯ. У лексичному значенні стимулу було виділено декілька сем на основі тлумачних дефініцій: 1) сукупність збройних сил держави; 2) сухопутні збройні сили; 3) з'єднання різних родів військ для війни; 4) (*застаріле*) сухопутні війська без привілеїв гвардії; 5) (*переносне*) маса людей зі спільною справою. Прикладами асоціатів, співвіднесених з кожним компонентом лексичного значення, можуть стати такі: 1) сукупність збройних сил держави: *збройні сили, служба, України, Збройні сили України, українців, сильна українська, сила держави* тощо (12,5 % отриманих асоціатів можливо співвіднести з цим компонентом ЛЗ); 2) сухопутні збройні сили: *беркут, пішки, танк* тощо (0,6% ас.); 3) з'єднання різних родів військ для війни: *війна, АТО, військо, война (рос.), 95-та бригада, оборона; боль, страх, слезы (рос.); борці за країну* тощо (12,9 % ас.); 4) (*застаріле*) сухопутні війська без привілеїв гвардії: 0%; 5) (*переносне*) маса людей зі спільною справою: *ополченцы (рос.)* (0,2 %).

До категорії асоціатів, спільних для декількох сем лексичного значення стимулу, відносимо, наприклад, такі: *сила, солдати, зброя, камуфляж, воїни,*

хлопці, люди зі зброєю, вооруженные люди (рос.), техника (рос.) тощо. До категорії асоціатів своєрідних, за межами сем лексичного значення стимулу, відносимо такі реакції: *захист, захисники, сильна, мужність, порядок, гідність, смерть, слабка, брат, гордість, страх, воля, віра, бідна, хоробрість, охорона, честь, герої, батько, могутність, наша, сила духу, бред (рос.); Яйця! Сталь!; цвіт, визволителі, недієздатна, надійність, втрата* тощо. За результатами аналізу АП стимулу АРМІЯ: 17,36% асоціатів віднесені до категорії спільних; 26,36% – загальний обсяг асоціатів, які можливо співвіднести з окремими компонентами лексичного значення стимулу; 54,39 % асоціатів необхідно віднести до категорії своєрідних. Такий розподіл асоціатів у межах аналізу співвідношення асоціативної та лексичної структур значення стимулу дозволяє виділити, за аналогією зі структурними компонентами АП, три структурні зони: 1) *ядро накладання* асоціативної і лексичної структур значення; 2) *периферію накладання* асоціативної і лексичної структур значення; 3) *зону переважання* асоціативної структури над лексичною.

Наочно структуру взаємодії лексичної й асоціативної структур зображено на рис. 4.1.:

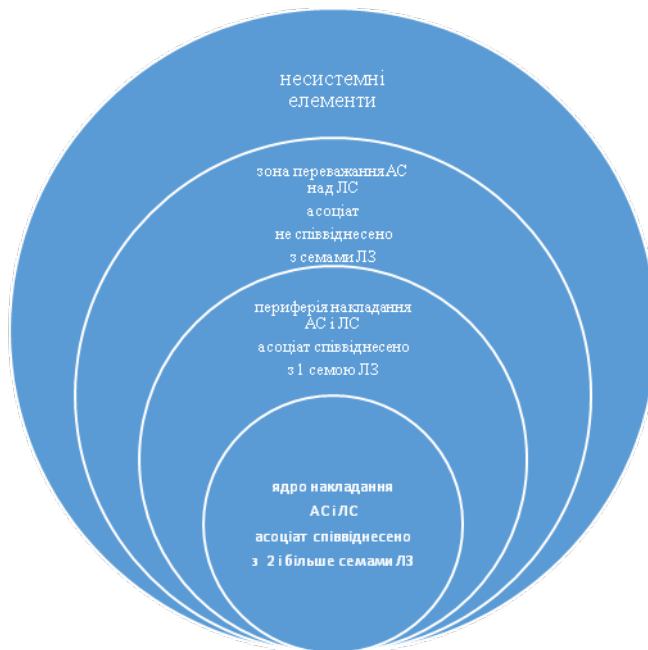

Рис. 4.1. Співвідношення асоціативної структури (АС) і лексичної структури (ЛС) значення стимулу

Відповідно, ядро накладання складатимуть асоціати, віднесені до категорії спільних асоціатів, тобто таких асоціатів, які мають спільні семантичні характеристики з двома і більше семами лексичного значення стимулу; периферію накладання структур складатиме обсяг реакцій, співвідносних з окремими семантичними компонентами лексичного значення; зону переважання асоціативної структури над семантичною складатимуть асоціати, віднесені до категорії своєрідних асоціатів, тобто таких, зміст яких суттєво відрізняється від змісту семантичних компонентів лексичного значення стимулів.

Аналіз АП стимулів суспільно-політичного змісту виявив, що обсяги асоціатів у зонах взаємодії асоціативної та лексичної структур стимулів дуже не співрозмірні, варіюються від стимулу до стимулу і залежать, на нашу думку, як від обсягу лексичної структури (моносемантичні / полісемантичні стимули), так і від впливів екстралінгвістичних чинників на характер сприймання стимулів респондентами.

У реєстрі досліджених стимулів суспільно-політичного змісту були виявлені стимули з надто малою ядерною зоною накладання асоціативної структури значення на лексичну, яка виявилась менше 1%. З іншого боку, визначено стимули з надто великою зоною переважання асоціативної структури значення над лексичною, такою, що складає 50% і більше.

Ядерна зона накладання асоціативної структури на лексичну варіюється, в середньому, в межах 1% – 20 %, хоча у деяких стимулів ці показники відхиляються від крайніх меж.

Так, з ядерною зоною накладання менше 1% виявлено стимули (7 одиниць): БЕЗПЕКА, ГРОМАДЯНСТВО, ЖИТТЯ, ІНФОРМАЦІЯ, КРЕДИТ, МІТИНГ, СПІЛЬНОТА.

Стимулів з ядерною зоною накладання у 1% – 5 % значно більше (33 одиниці): БАГАТСТВО, БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ, БОРОТЬБА, ВЕРХОВНА РАДА, ВИМАГАТИ, ДЕМОКРАТІЯ, ДЕПУТАТ, ДЕРЖАВА, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, ДОМОВИТИСЬ, ЗАХИСТ, КОНСТИТУЦІЯ, КОНФЛІКТ, КОРДОН, ЛЮДИ, МАЙДАН, НАТО, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ,

НЕДОТОРКАНИЙ, ОБМІН, ПАРТНЕРСТВО, ПІКЕТУВАННЯ, ПРАВА, ПРАВО, РАСИЗМ, РЕВОЛЮЦІЯ, СПІВПРАЦЮВАТИ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СУСІДИ, УСТРІЙ.

Виявлено стимули з ядерною зоною накладання структур більше 20%. Це такі (9 одиниць): БЮДЖЕТ (25,62%), ГРОМАДЯНИН (22,52%), ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА (44,17%), ДИКТАТОР (31,13%), ДОГОВІР (31,65%), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (35,46%), МОБІЛЬНІСТЬ (25,71%), РЕФОРМА (30,56%), СУСПІЛЬСТВО (25,98%).

Периферійна зона накладання асоціативної структури на лексичну виявилася залежною від ядерної прямо пропорційно: що менша ядерна зона, то більша периферійна, і навпаки. Периферійна зона взаємодії структур досліджених стимулів суспільно-політичної сфери варіюється в межах 14% – 79 %.

Проаналізовано загальний обсяг накладання асоціативної структури на лексичну (це зона ядра і периферії накладання разом) у досліджених стимулів. Слід сказати, що загальний обсяг взаємодії асоціативної і лексичної структур є досить великою зоною, що займає від 24% до 80% АП. Лише у 3 зі 100 стимулів зафіксована зона накладання структур, обсягом менша за 24%: ДЕПУТАТ (14,57%), ПІКЕТУВАННЯ (17,89%), СТАБІЛЬНІСТЬ (14,22%). Натомість майже п'ята частина досліджуваних стимулів має зону взаємодії структур 70% і більше. Це такі стимули як: БАГАТСТВО (70,55%), БОРОТЬБА (76,85%), ВІДДАНІСТЬ (76,78%), ВОЛОДІТИ (78,33%), ГРОМАДЯНСТВО (73,35%), ДЕРЖАВА (70,0%), ЕКОНОМІКА (76,97%), ЖИТТЯ (73,54%), ЗАХИСТ (77,29%), ІНВЕСТИЦІЇ (70,19%), КЕРУВАТИ (70,87%), КОНСТИТУЦІЯ (77,37%), КРАЇНА (72,69%), МІЖНАРОДНИЙ (77,40%), ПРАВО (79,39%), ПРАПОР (76,48%), РЕСУРСИ (76,92%), РОЗВИТОК (72,46%), СОЦІАЛЬНИЙ (72,91%), а також стимули з найбільшою зоною взаємодії структур: ОБМІН (80,48%), СУСПІЛЬНИЙ (81,64%), ПРАВА (82,93%), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (84,24%).

Особливої уваги заслуговує зона переважання асоціативної структури значення над лексичною. Така зона зафіксована в усіх без виключення АП стимулів. Обсяг її також нерівномірний від стимулу до стимулу. В цілому, обсяг

зони переважання асоціативної структури над лексичною коливається від 12 –15% до 67%. Хоча зустрічаються стимули, де така зона складає менше 10% АП. Так, стимулами з мінімальною перевагою асоціативної структури над лексичною виявлено такі (5 одиниць): ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (7,85%), МАЙДАН (3,67%), НАЦІОНАЛЬНИЙ (5,48%), СОЦІАЛЬНИЙ (9,85%), СУСПІЛЬНИЙ (4,92%).

Майже у п'ятій частині стимулів (у 18 зі 100) асоціативна структура переважає лексичну майже вдвічі і складає 50% і більше: АРМІЯ (54,39%), БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ (65,78%), ВЕРХОВНА РАДА (66,51%), ВИБОРИ (62,12%), ВЛАДА (50,21%), ДЕМОКРАТІЯ (58,01%), ДОБРОБУТ (66,99%), ЗМІНИ (65,20%), ІНФОРМАЦІЯ (52,56%), ПАРЛАМЕНТ (57,71%), ПІКЕТУВАННЯ (59,62%), ПОЛІТИКА (62,04%), СЕПАРАТИЗМ (65,31%), СУСІДИ (59,71%), УКРАЇНЕЦЬ (66,50%), УМОВИ ЖИТТЯ (50,46%) і ДЕПУТАТ (80,91%), СТАБІЛЬНІСТЬ (80,88%).

У деяких стимулів (у 8 зі 100) зони накладання структур (далі – ЗНС) і переважання асоціативної структури над семантичною (далі – ЗПС) виявились рівномірними: ГОЛОСУВАТИ (ЗНС 48,60%; ЗПС 44,39%), ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА (ЗНС 44,18%; ЗПС 47,46%), ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА (ЗНС 45,63%; ЗПС 45,15%), ЄДНІСТЬ (ЗНС 44,16%; ЗПС 47,62%), МІТИНГ (ЗНС 48,21%; ЗПС 48,21%), ПАТРІОТ (ЗНС 45,69%; ЗПС 46,53%), РАБСТВО (ЗНС 47,17%; ЗПС 47,17%), ХАБАР (ЗНС 46,26%; ЗПС 45,33%).

Підтверджено припущення, що асоціативна структура значення лексичної одиниці є ширшою за лексичне значення цієї одиниці.

4.3 Характеристика і зміст семантико-структурних компонентів асоціативних полів суспільно-політичної лексики, актуалізовані зони значення

АП стимулів у дисертації структуровано за допомогою KCS за двома параметрами: лексико-семантичним і асоціативним. Так, кожен асоціат АП був віднесений одночасно до відповідної семи лексико-семантичного значення

(виокремлені на основі дефініцій у тлумачних словниках) і зони асоціативного гештальту (виокремлені на основі фактичних рядів асоціатів за базовою моделлю для комп'ютерного аналізу: 1) Суб'єкти, 2) Об'єкти, 3) Персоналії, 4) Характеристики 5) Атрибути 6) Функції і дії 7) Емоції і оцінки, – яку було доповнено варіативними зонами залежно від семантичних особливостей стимулу). Зони лексичної та асоціативної структур, які містять найбільшу кількість віднесених асоціатів за результатами опитування, є актуалізованими і свідчать про вектор усвідомлення стимулу (лексичних одиниць – конститuantів мовної картині світу) українцями на період дослідження. Такі актуалізовані зони лексичних одиниць суспільно-політичної сфери вдало відображають вплив екстралінгвістичних чинників на свідомість респондентів. Розглянемо ці семантико-структурні компоненти на прикладах стимулів суспільно-політичного змісту.

ДЕРЖАВА. У лексичній структурі стимулу найактуальнішими є семи: *Країна* (44,7 % асоціатів співвідносяться з цією семою) та *Апарат політичної влади* (13,3 % ас.). Отже, для українців держава означає, в першу чергу, країну, а потім суб'єкт політичної влади. При цьому сема *Влада, керівництво* (5,8 % ас.) містить значно малу кількість асоціатів, і лише 2% з невеликим асоціатів співвідносні з семою *Міцність* (2,4% ас.), отже семантична характеристика міцності держави в лексико-семантичній структурі стимулу є найменш актуальною. Серед зон асоціативного гештальту респонденти виділили зони *Назви, країни* (28,4 % ас.), *Емоційно-оцінні характеристики* (26,2 % ас.) та *Атрибути* (25,6 % ас.). Серед країн респонденти називають Україну і Польщу; значимі державні атрибути – це незалежність 0,0700 (цифри позначають індекс яскравості у групі/зоні); *єдність* 0,0520; *влада* 0,0430; *прапор* 0,0430; *територія* 0,0350; *герб* 0,0260; *закон* 0,0260; *гімн* 0,0260. Оцінні характеристики держави в мовній свідомості українців такі, наприклад: *незалежна* 0,0680; *бідна* 0,0510; *єдина* 0,0420; *сильна* 0,0420; *міцна* 0,0250; *рідна* 0,0170; *вільна* 0,0170; *велика* 0,0170; *ображена* 0,0085; *знедолена* 0,0085 тощо. Керівництво країни в очах респондентів заслуговує на значно меншу увагу, так само, як і населення

(Керівництво (8,7 % ас.); Населення (6,4 % ас.)), а ось зона Події не набрала і 2% асоціатів (1,6 % ас.). Керівництво держави – президент 0,4400; уряд 0,1800; політики 0,0510; Порошенко 0,0260; а населення - народ 0,2800; нація 0,1000; суспільство 0,1000; патріот 0,0690; люди 0,0690; громадянин 0,0340; ми всі 0,0340 тощо. Серед визначних подій у державі респонденти зазначили: війна 0,2900; захист 0,2900; криза 0,1400; розпадеться (рос.) 0,1400; зміни 0,1400. Асоціати зони Події, а також асоціати Польща, Порошенко, ображена, знедолена, патріот найяскравіше віддзеркалюють вплив суспільно-політичних суперечностей в Україні на семантику стимулу ДЕРЖАВА. Можна також твердити, що стимул сприймається респондентами більшою мірою емоційно, ніж діяльнісно, про що свідчить кількість асоціатів у відповідних зонах.

КРАЇНА. У лексичній структурі стимулу КРАЇНА яскраво актуалізований компонент Єдність території (33% асоціатів), компонент Населення – 8% асоціатів, тоді як компонент Апарат політичної влади містить лише 5% асоціатів. Отже, КРАЇНА для українця – це, перш за все, земля і люди, і аж потім – держава і політика. Це підтверджено й асоціативною структурою. Зони “Назви” (43 %), “Емоційно-оцінні характеристики” (27 %) та “Атрибути” (19 %) актуалізовані, а ось зони “Події” (2 %) і “Персоналії” (0,23 %) містять зовсім мало асоціатів. Серед емоційно-оцінних характеристик країни у мовній картині світу українців такі: рідна 0,150, моя 0,077, єдина 0,068, незалежна 0,051, найкраща 0,043, вільна 0,026, могутня 0,0085, гарна 0,0085, рідна серцю 0,0085, слабка 0,0085, занедбана 0,0085, ненька 0,0085 тощо. Серед атрибутів країни українці називають: територія 0,120, держава 0,072, земля 0,060, мова 0,036, столиця 0,024, кордон 0,024, патріотизм 0,024, герб 0,012, небокрай 0,012, пісні 0,012, звичаї 0,012, культура 0,012 тощо. Для українців КРАЇНА, перш за все, – Україна (Україна 0,900, Украина 0,011, country Ukraine 0,0053, [малюнок України] 0,0053, Ukraine 0,0053, У 0,0053; сумарний індекс яскравості оніма в асоціативній зоні 0,932), хоча називали й інші країни і землі: Польща 0,011, Італія 0,011, Канада 0,0053, Австрія 0,0053, Америка 0,0053, Англія 0,0053, США 0,0053, Європа 0,0053, Німеччина 0,0053. Респонденти мислять в

політичному розрізі більше, ніж в соціальному та економічному. Так, актуальними зонами у лексичній структурі виявлено зони Об'єднання країн (19,4 % ас.) і Спільна політика і діяльність (17,9 % ас.). Сема, що позначає соціально-економічну діяльність містить вдвічі менше асоціатів: Економічна і соціальна інтеграція (6,7 % ас.). Трохи більше, ніж 2 % асоціатів містять семи на позначення економічного і валютного союзу та солідарності держав ЄС: Економічний та валютний союз (2,1 % ас.); Солідарність держав-членів ЄС (2,1 % ас.). А ось Євросоюз як спільний ринок, здається, зовсім не цікавить українців: Спільний ринок (0,6 % ас.). Постає питання нівелювання самої суті, причин і принципів утворення Європейського Союзу для української мовної свідомості, адже за політичною інтеграцією завжди має слідувати функціонування у новоутворенні. У асоціативній структурі значення стимулу асоціати розподілено за іншими зонами. Найактуальнішим для українців стали оцінки Євросоюзу і нашої ролі у процесах євроінтеграції: зона Емоції, оцінки, ставлення, сподівання (25, 2 % ас.: наприклад, *майбутнє 0,0840; мрія 0,0480; круто 0,0480; нарешті 0,0120; відсутність свободи 0,0120; yes (англ.) 0,0120; хороша нагода для України 0,0120; вищі зарплати 0,0120; покращення життя 0,0120; високий рівень забезпечення 0,0120; можливість розвитку 0,0120; не круто 0,0120; марні мрії 0,0120; ловушка (рос.) 0,0120; краще самі б жили 0,0120* тощо). Увага до зрозумілих українству предметних атрибутів Євросоюзу превалює над атрибутами-правами: Атрибути-предмети, явища (16,1 % ас., наприклад: *віза 0,1300; євро 0,0380; добробут 0,0380; достаток 0,0380; рівні дороги 0,0190; порядок 0,0190; паспорт 0,0190; прапор 0,0190*); Атрибути-права (5,2 % ас., наприклад: *безвізовий режим 0,1800; свобода 0,1200; мир 0,1200; подорожі 0,0590; хороші умови життя 0,0590; права 0,0590; безпека 0,0590; стабільність 0,0590; НАТО 0,0590; євростандарт 0,0590; вільність 0,0590; захист прав людини 0,0590*). Певною мірою українці звертають увагу на країн-учасників ЄС та механізми здобуття можливостей євроінтеграції: Країни (14,8 % ас., називаються *Україна, Британія, Євразія, France (англ.), Німеччина, Швейцарія, Польща, Росія*); Механізми здобуття (9,3 % ас., наприклад: *Майдан*

0,3200; об'єднання 0,1300; угода 0,0970; договір 0,0970; інтеграція 0,0650; АТО 0,0320; війна 0,0320. Звернемо увагу, що виборювання асоціації з Євросоюзом войовничими методами (*Майдан, війна, АТО*) превалює над дипломатичними (*об'єднання, угода, договір, інтеграція*). З одного боку, це віддзеркалення суспільної гостроти тогочасного періоду, часу Революції Гідності та війни за територію України, з іншого – може свідчити про схильність до боротьби більшу, ніж до поміркованих дій. Ця теза може бути доведена тим, що у зоні Дії набагато менше асоціатів (6,7 % ас.): *підтримка 0,0450; прагнення 0,0450; відхилення 0,0450; розпад 0,0450; підписання 0,0450; життя 0,0450; політика 0,0450; [малюнок зірочки, що приєднується до ряду інших зірочок] 0,0450; потрачено 0,0450; відмова 0,0450; не візьме 0,0450; кредит 0,0450; збори депутатів 0,0450; використання 0,0450* тощо. Дивним стає факт (на тлі суспільної зацікавленості у євроінтеграції) зовсім малої кількості асоціатів у зонах Причини інтеграції (5,5 % ас.) і Наслідки (2,1 % ас.). Серед причин українці називають краще життя і розвиток (*краще життя 0,2900; розвиток 0,1200; ніби буде краще жити 0,0590; прагнення народу 0,0590; крик душі 0,0590; можливості 0,0590; як кажуть гарне життя 0,0590; шлях розвитку 0,0590; процвітання 0,0590*), проте наслідками Євросоюзу мислять негативні явища з огляду на шлях України до євроінтеграції: *зникнення національних цінностей 0,1400; протиріччя 0,1400; можливості 0,1400; погіршення життя 0,1400; ЛНР 0,1400; війна в стране (рос.) 0,1400*. Отже, зазначаємо надто суперечливе розуміння сутності Європейського Союзу українцями: багато боротьби, сумнівів, емоційних оцінок, разом з тим патологічне прагнення до добробуту з рук “доброго дядечка”.

ПРЕЗИДЕНТ. Актуальнішою семою у лексичній структурі стимулу є сема на позначення голови держави в порівнянні з головою організації: Голова держави, обраний на строк (27,4 % ас.); Виборний голова, керівник установи (17,3 % ас.). У асоціативній структурі актуальними є зони емоційних оцінок, дій, персоналій: Емоції і оцінки (28,4 % ас.); Дії (20,7 % ас.); Персоналії (14,4 % ас.) Серед емоцій і оцінок превалюють негативні, діями позначений бізнес президента, дії неправомірні і суперечливі з законом, а також неспроможність до

успішного керівництва (*Рошен 0,2600; офшори 0,0230; борги 0,0230; старається але не може 0,0230; вибори 0,0230; вето 0,0230; відсторонюється 0,0230* тощо); серед персоналій - *Порошенко 0,6000; Янукович 0,1300; Путін 0,0670; Янукович :(((0,0330; Обама 0,0330*. Такому баченню президента-особистості протистоїть образ президента-ідеала, асоціати на позначення якого (значно менша кількість) розподілена у зонах: Функції (10,1 % ас.: *голова 0,2400; керівник 0,1400; гарант 0,0950; лідер 0,0950; голова Верховної Ради 0,0480; начальник 0,0480; управляючий (рос.) 0,0480; кабмін 0,0480; управитель державою 0,0480; гарант Конституції 0,0480; представник 0,0480*) і Характеристики (4,8 % ас.: *серйозний 0,2000; головний 0,1000; вірний 0,1000; легітимний 0,1000; опора 0,1000*).

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР. У лексичній структурі цього стимулу, як слова моносемантичного, розподілу асоціатів за семами не спостерігається: Особа, що очолює уряд 54,2 % ас. В асоціативній структурі більшість асоціатів співвідносні з двома зонами: Емоційно-оцінні характеристики (35,2 % ас.) і Персоналії (35,5 % ас.), котрі є найактуальнішими. Емоційно-оцінні характеристики мають негативний характер, серед персоналій названі: *Яценюк 0,5900; Азаров 0,1600; Тимошенко 0,0320; Арбузов 0,0065; Берлусконі 0,0065; Меркель 0,0065; Луценко 0,0065; Табачник 0,0065; Тетчер 0,0065*. Зони асоціативного гештальту на позначення атрибутів прем'єр-міністра, а також його функцій і дій містять значно меншу кількість асоціатів: Атрибути (8,0 % ас.: *окуляри 0,1700; Верховна Рада 0,0860; влада 0,0860; чесність 0,0570; морковка 0,0290; гарний піджак 0,0290; костюм 0,0290; коса 0,0290; держава 0,0290; кабмін 0,0290; країна 0,0290; сідина з окулярами 0,0290* тощо); Функції, дії (4,1 % ас., наприклад: *голова 0,1100; бездіяльність 0,0560; фактична голова правління 0,0560; голова країни 0,0560; забагато кредитів 0,0560; головнокомандуючий 0,0560; помічник 0,0560; ухвалення рішень 0,0560* тощо). Найменш актуальними зонами асоціативного гештальту стимулу стали зони Країни (1,1 % ас.: *України 0,4000; Італія 0,2000; США 0,2000*) і Події (1,6 % ас.: *куля в лоб 0,4300; вибори 0,1400; відставку 0,1400*). Отже, для українців характерне сприймання прем'єр-міністра

особистісно та занадто емоційно, тоді як його функціям, атрибутам і подіям з його участю лишається мало уваги.

ДЕПУТАТ. Актуальною зоною лексичної структури стимулу виявлена сема Член органу держ влади, обраний виборцями (12,6 % ас.). Сема Обрана або виділена особа для виконання доручення містить надто малу кількість асоціатів (0,5 % ас.). У асоціативній структурі актуальною, переважною зоною є зона Емоції і оцінки (64,3 % ас.), яка містить велику кількість негативних емоційно-оцінних асоціатів. Можна твердити, що розуміння стимулу ДЕПУТАТ у респондентів надто емоційне, оскільки інші зони асоціативного гештальту містять зовсім малу кількість асоціатів: Атрибути (9,5 % ас.); Дії (7,5 % ас.). Серед атрибутів депутата респонденти називають *мандат 0,1600; гроші 0,1100; влада 0,1100; Верховна Рада 0,1100; міста 0,0530; костюм 0,0530; недоторканність 0,0530; портфель 0,0530; країна 0,0530; галстук (рос.) 0,0530*. Дії депутата цілком негативного змісту, за виключенням хіба що законотворчої діяльності: *корупція 0,2000; хабар 0,2000; війна 0,0670; хабарництво 0,0670; закон 0,0670; ВРУ 0,0670; обіцянки 0,0670; відсижування 0,0670; люстрація 0,0670*. Зовсім мало уваги респонденти приділяють персоналіям (на відміну від стимулу ПРЕЗИДЕНТ) і країнам: Персоналії (4,5 % ас.: *Ляшко 0,4400; Москаленко 0,1100; Янукович 0,1100; Балашій 0,1100; Кличко 0,1100*); Країни (1,0 % ас.: *Україна* – єдиний асоціат цієї зони). Серед характеристик депутата українці відзначають такі: *недоторканий 0,1300; лідер 0,1300; багатий 0,1300; народний 0,1300; полный (рос.) 0,1300; балакучість 0,1300* (у цій зоні міститься 4,0 % ас.)

ВЕРХОВНА РАДА. У лексичній структурі стимулу розподіл за семами набуває таких позицій: 1) Орган, що обирається 13,2 % ас.; 2) Найвищий орган державної влади 8,9 % ас.; 3) Орган, що здійснює законодавство 6,1 % ас. В асоціативній структурі емоції і оцінки знову превалюють: Емоції і оцінки (45,8 % ас.), – і також є негативними. Значно меншу, проте порівняно велику кількість асоціатів віднесено до зони Суб'єкти (15,1 % ас.). Серед суб'єктів респонденти називають депутатів, політиків, бізнесменів, законодавців, можновладців; зустрічаються також суб'єкти - не особи: *Дума 0,0310; парламент 0,0310; ВР*

0,0310; *Міська рада* 0,0310; *Белый Дом (рос.)* 0,0310. Близько 8% асоціатів містять зони Країни (8,5 % ас.), Атрибути (8,0 % ас.), Дії (8,0 % ас.). У зоні Країни міститься назва нашої держави, а також топонім Київ; серед атрибутів для респондентів визначні такі: *парламент* 0,1200; *зал* 0,1200; *будинок* 0,1200; *гроші* 0,0590; *450* 0,0590; *кнопки* 0,0590; *костюми* 0,0590; *Маріїнський парк* 0,0590; *прапори* 0,0590; *орган* 0,0590; *дім* 0,0590. У зоні Дії зустрічаємо асоціати, що позначають негативні дії можновладців, за виключенням хіба що декількох асоціатів: *бокс* 0,1200; *бійка* 0,1200; *хабар* 0,1200; *корупція* 0,0590; *зрада* 0,0590; *зібрання* 0,0590; *блокування* 0,0590; *бізнес* 0,0590; *война (рос.)* 0,0590; *ложь (рос.)* 0,0590; *рішення* 0,0590; *збори* 0,0590. Зони Персоналії (2,4 % ас.) і Характеристики (0,9 % ас.) стали найменш актуальними для респондентів.

ПАРЛАМЕНТ. У лексичній структурі стимулу сема, що позначає парламент як законодавчий орган на виборних засадах виявилась більш актуальною за сему на позначення представницької основи парламенту: Законодавчий орган держави на виборних засадах (10,6 % ас.); Найвищий законодавчий представницький орган конституційної держави (6,2 % ас.). В асоціативній структурі найбільш актуальною зоною (схоже зі стимулами ДЕПУТАТ, ВЕРХОВНА РАДА) стає зона на позначення емоційно-оцінного ставлення до явища: Емоційно-оцінні характеристики (34,4 % ас., наприклад: *цирк* 0,0770; *безлад* 0,0380; *ніякий* 0,0064; *не слухає народ* 0,0064 тощо, оцінки мають негативний характер); Емоційно-оцінна реакція (6,2 % ас., наприклад: *розпустити* 0,0710; *no comments (англ.)* 0,0360; *розформування* 0,0360; *помінять* 0,0360; *пора змінити* 0,0360 тощо). Певною мірою респонденти відзначили атрибути парламенту та його функції і дії: Атрибути (17,2 % ас., наприклад: *влада* 0,1200; *Верховна Рада* 0,0900; *будівля* 0,0380; *гроші* 0,0380; *палата* 0,0260; *красивий декор* 0,0130; *трибуна* 0,0130; *регламент* 0,0130 тощо); Функції, дії (10,4 % ас., наприклад: *політика* 0,1300; *засідання* 0,0850; *вибори* 0,0640; *бійка* 0,0640; *реформи* 0,0430; *вибір* 0,0210; *сесія* 0,0210; *вибори уряду* 0,0210; *законодавчий орган* 0,0210; *рішення* 0,0210; *зміни в законі* 0,0210; *управління на благо народу* 0,0210; *управління людьми* 0,0210; *знову війни* 0,0210

тощо). 11 % асоціатів містить зона Суб'єкти за статусом (11,2 % ас.), і зовсім неактуальними виявились зони Персоналії (1,5 % ас.) та Країни (1,8 % ас.). Суб'єктами парламенту респонденти визнають таких осіб: *депутати 0,2500; уряд 0,0590; олігархи 0,0390; королева 0,0390; "верхушка" государства (рос.) 0,0390; президент 0,0390; міністри 0,0390*. Персоналіями-політичними діячами парламенту періоду дослідження, актуальними для українців, названі: *Ляшко 0,4300; Яценюк 0,2900; Мурашко 0,1400*. Країнами, що асоціюються з явищем парламенту, в АП стимулу зазначені: *Америка 0,1300; Англія 0,1300; Угорщина (угорський парламент 0,1300); США 0,1300; Євросоюз 0,1300; Україна 0,1300*. Отже, зустрічаємо емоційний, абстрактний, майже не персоніфікований образ парламенту в українській мовній картині світу, який у більшій мірі асоційований з переліком закордонних країн, ніж з Україною, вочевидь з-за негативної оцінки парламентаріїв нашої держави.

УРЯД. Актуальною семою у лексичній структурі стає сема на позначення уряду як його членів: Члени органу державної влади (20,2 % ас.); Орган державної влади (17,7 % ас.). У асоціативній структурі актуальними зонами асоціативного гештальту стають зони емоційно-оцінних характеристик і атрибутів уряду: Емоційно-оцінні характеристики (37,9 % ас.); Атрибути. Об'єкти (29,7 % ас.). Емоційно-оцінні характеристики мають негативний характер, серед атрибутів уряду респонденти називають такі: *влада 0,2400; держава 0,1800; парламент 0,1400; Верховна Рада 0,1100; країна 0,0600; костюм 0,0150; Кабінет Міністрів 0,0150; гроші 0,0150; трибуна 0,0075* тощо. Менше, ніж на власні оцінки та атрибути урядовців, респонденти звертають увагу на функції і дії уряду: Функції, дії (13,9 % ас.). Серед функцій згадані безпосередні обов'язки уряду, наприклад: *політика 0,3200; влада 0,1300; закон 0,1100; правління 0,0950; керівництво 0,0320; вибори 0,0320; засідання 0,0160; регулювання 0,0160; коаліції 0,0160; бюджет 0,0160; виконавча гілка 0,0160* тощо. Персоналії уряду майже не цікавлять українців, лише близько 6 % асоціатів у цій групі: *Яценюк 0,4100; Порошенко 0,2200; Янукович 0,1500; Путін 0,0370; Азаров 0,0370; "Юле!" 0,0370; Тягнибок 0,0370; Клічко 0,0370; Курочка 0,0370*. Серед суб'єктів

уряду названі *президент 0,1800; депутати 0,1800; правительство (рос.) 0,0590; політики 0,0590; начальство 0,0290; міністр 0,0290* тощо. У цій зоні зафіксовано більше 7 % асоціатів: Суб'єкти за статусом, члени (7,5 % ас.).

ЛЮДИ. У лексичній структурі стимулу виділяємо дві актуальні семи: Особи з характерними або спільними ознаками (10,1 % ас.) і Суспільні істоти, що мають свідомість, мову тощо: (8,6 % ас.). Сема цього стимулу на позначення народу містить значно менше асоціатів: Жителі країни, народ (додаткове) (3,5 %). В асоціативній структурі найактуальнішою зоною асоціативного гештальту стимулу виявлено зону Суб'єкти (29,3 % ас.). Ця зона містить такі асоціати як, наприклад: *народ 0,2800; суспільство 0,1700; натовп 0,0340; соціум 0,0340; жителі 0,0340; громадяни 0,0340; населення 0,0340; спільнота 0,0340; нація 0,0340; человечество (рос.) 0,0170; громада 0,0170; ми всі 0,0170* тощо. Важливою для респондентів стає зона емоціональних оцінок оточення, кількість асоціатів в котрій значно переважає кількість асоціатів у зоні на позначення емоційних переживань і внутрішнього стану людини: Оцінки, ставлення до себе і оточення (26,8 % ас.); Емоції, внутрішні переживання (1,5 % ас.). Отже, українці ладні оцінювати оточення більше, ніж дослухатися до внутрішнього світу своєї особистості. В оцінках переважають негативні, наприклад: *стадо 0,0940; бідні 0,0570; сила 0,0380; обмануті 0,0380; зазомбовані 0,0190; будьте людяними 0,0190; 80% спорчені або не розуміють суті 0,0190; свині 0,0190; добрі 0,0190* тощо. Серед внутрішніх емоцій названі віра і щастя: *віра 0,3300; щасливі 0,3300*. Увага до характеристик і атрибутів людей у відповідних зонах переважає над кількістю асоціатів в зоні Дії, що може свідчити про певну пасивність на тлі надто високої емоційності: Характеристики (12,6 % ас.); Атрибути (10,1 % ас.); Дії (6,6 % ас.). Серед дій названі такі: *життя 0,3100; еволюція 0,0770; разом 0,0770; страждають 0,0770; голос 0,0770; робота 0,0770; пісня 0,0770; жертва 0,0770; сльози 0,0770*. Атрибути людей – це, на думку респондентів, *земля 0,1500; світ 0,1500; життя 0,1000; сила 0,1000; свобода 0,1000; думки 0,1000; повітря 0,0500; свідомість 0,0500; мова 0,0500; держави 0,0500; майбутнє 0,0500*. За характеристиками люди є *вільні 0,2000; добрі 0,1600; бідні*

0,1200; чесні 0,0400; ресурс 0,0400; прості 0,0400; різні 0,0400; рідні 0,0400; розумні 0,0400; заможні 0,0400; друзі 0,0400.

Виявлення актуалізованих зон асоціативної та лексичної структур значення стимулів імпліцитно засвідчує вплив позамовних чинників на мовну країну світу українців та окреслює ціннісні орієнтири респондентів (додаток 2).

4.4 Концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу сучасних українців

Можливості КС “STIMULUS” не обмежені тільки дослідженням денотативного і конотативного компонентів окремих стимулів. Було реалізовано також аналіз цілого домену МКС суспільно-політичного змісту в його семантичному (концептуальному) і емоційному (конотативному) аспектах. Конотативний аспект дослідження домену МКС продемонстровано в побудові конотативних площин, показниками осей координат яких виступають коефіцієнти пейоративності та меліоративності конотацій досліджуваних стимулів. Семантичний (концептуальний) аспект реалізований у визначенні ключових понять, вузлів фрагмента суспільно-політичного змісту. Було проаналізовано увесь масив асоціатів (34 тис.), отриманих на повний список (100) стимулів, з метою виділення найчастотніших реакцій, до яких спонукає респондентів суспільно-політична сфера в сучасних умовах. Цей масив асоціатів розуміємо як асоціативне макрополе, в якому виявлено структурні елементи, подібні до структурних елементів асоціативних полів окремих стимулів: ядра і периферії. Найчастотніші асоціації макрополя можуть бути розглянуті як макроядро – концептуальне ядро – певного фрагмента мовної картини світу респондентів, його найбільш актуальний зміст. Ці ядерні асоціати в усьому масиві реакцій можливо розглядати як семантичні доміанти суспільно-політичного фрагменту МКС українців. О.С.Ахманова тлумачить термін семантичної доміанти як один із членів синонімічного ряду, який обирають в якості представника головного значення, який підкорює собі всі співзначення та домінує над ними [9, с. 401]. Оскільки ядерні асоціати, а також

асоціати навколо ядерної зони (найближчі периферійні) є найбільш частотними в АП, то їх домінування над рештою асоціатів, що в усій сукупності формують значення лексичної одиниці (в цьому випадку психологічну структуру значення), впливає з їх природи. Саме домінування і наявність семантики, яка в макрополі (фрагменті МКС) виявлена найактуальнішою для респондентів, головною за змістом, дозволяє розглядати вузли фрагмента МКС як семантичні доміанти мовної картини світу українців, а сукупність таких доміант – концептуальним ядром МКС.

За результатами дослідження, 19-ма найчастотнішими реакціями (з 34 000 отриманих), які є вузлами, концептуальним ядром суспільно-політичного фрагмента МКС українців на період 2013 – 2016 рр., виявлено такі: *Україна, гроші, народ, свобода, президент, український, Росія, банк, Європа, закон, нація, об'єднання, зло, дружба, бідність, армія, стадо, майбутнє, паспорт*. Якщо представити суспільно-політичний фрагмент МКС (34 тис. реакцій) як асоціативне поле макрорівня і застосувати до нього принципи розподілу на ядро і периферію за аналогією з асоціативним полем мікрорівня – окремого стимулу, як описано вище, тоді у суспільно-політичному фрагменті МКС українців лексеми *Україна, гроші* – є ядерними, а решта вищевказаних – близькопериферійними. При цьому вищенаведений список семантичних доміант надано у порядку спадання частотності елементів у суспільно-політичному фрагменті МКС українців, хоча, з огляду на загальну кількість реакцій, включених в аналіз семантичних доміант, заключні елементи ряду – *майбутнє, паспорт* – також мають високу частотність. Семантичні доміанти є, на наш погляд, найважливішими аксіологічними поняттями (стосовно суспільно-політичної сфери) сучасної української мовної картини світу. Визначені 19 концептуальних вузлів суспільно-політичного фрагмента української МКС на досліджуваний період свідчать про чітку орієнтацію сучасних українців молодого віку на національні цінності і етнічну самоідентифікацію (ас. *Україна, український, народ, нація, паспорт*), матеріальний добробут (ас. *гроші, банк*), побудову міжнародних відносин (ас. *Україна, Європа, Росія*), волелюбство (ас. *свобода*),

міцну державну владу (президент, закон, армія), соціальну згуртованість (ас. *об'єднання, дружба*), звернення до майбутнього (ас. *майбутнє*).

Разом з тим, серед семантичних доміант фрагмента МКС суспільно-політичного змісту бачимо такі, що позначають явища реального світу, які викликають занепокоєння українців: ас. *зло, бідність, стадо*. Ці семантичні доміанти можуть вповні опосередковано засвідчувати націленість української мовної свідомості на добро, добробут і незалежність за принципом критичного ставлення, оскільки ці поняття за своєю лексичною та асоціативною природою наділені пейоративними конотаціями. Іншими словами, українці, критикуючи зло, бажають добра, непокоючись бідністю, виступають за фінансову безпеку (слово-реакція “*гроші*” перебуває у зоні ядра суспільно-політичного фрагмента МКС) і воліють бути незалежними, критикуючи конформізм суспільства пейоративом “*стадо*”.

Розширення технічних можливостей КС “STIMULUS” дозволить виводити в аналітичному модулі системи 50 і 100 семантичних доміант – елементів концептуального ядра фрагмента МКС на потребу науковців для детального аналізу результатів у відповідному напрямку.

4.5 Мовна структура асоціативних полів суспільно-політичної лексики на сучасному етапі

Аналіз 100 асоціативних полів українських лексичних одиниць суспільно-політичної сфери виявив, що асоціативні поля не є монолінгвальними утвореннями. Окрім україномовних асоціатів, які, втім, складають питому частку, в асоціативному полі містяться також асоціати російською, англійською, а подекуди й іншими мовами, а також символи і знаки. Використання КС “STIMULUS” надає можливість обчислити питомі частки різномовних асоціатів в АП для визначення їх неоднорідної мовної структури. Розглянемо роботу аналітичного модуля КС “STIMULUS” для аналізу мовного вираження АП

на прикладі АП стимулу ДОБРОСУСІДСТВО. Співвідношення часток асоціатів різними мовами відображено на діаграмі рис. 4.2.:

Рис. 4.2. Співвідношення асоціатів різними мовами в АП стимулу ДОБРОСУСІДСТВО

Бачимо, що питому вагу АП складають асоціати українською мовою, їх обсяг склав 77,74%. Україномовні асоціати зазвичай є ядерними елементами, а також складають більшу частину периферії. Реакції іншими мовами, а також символи і знаки перебувають в периферійній частині АП. Іноді асоціати російською мовою займають навколоядерну зону АП, проте це не є абсолютним правилом. В АП стимулу ДОБРОСУСІДСТВО асоціати російською мовою складають майже 9%, локалізовані у периферійній частині: *конечно, идеализм, долгое нахождение рядом, улыбка, печенье, общежитие, край света, Инна, родственники*. Менше 1% АП стимулу складають англійські асоціати (0,63 %; *connecting people*), а також символи і знаки (0,94 %; [малюнок насупленого обличчя]; *Росія :)*; *ремонт в 7 ранку*; [малюнок дівчат і хлопців, що тримаються за руки]; *гарний настрій :)*).

Особливої уваги заслуговує, на нашу думку, явище відмови асоціювати. У таких випадках реакції-лакуні присвоєний символ “ – ”, і вона кваліфікована у системі KCS як “Відмова реагувати” за всіма етапами введення даних у тіло KCS. Масову частку таких відмов підраховує KCS. Відмова асоціювати як особливий тип зв’язку є дискусійним явищем і має стати предметом окремого обговорення. На діаграмі, яка демонструє склад АП стимулу ДОБРОСУСІДСТВО, ясно видно, що відмова реагувати на стимул – це майже п’ята частина АП і за підрахунком частотності такий тип зв’язку S – R в цьому АП складає 21%.

Проаналізуємо АП стимулу ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА.

Рис. 4.3. Співвідношення асоціатів різними мовами в АП стимулу ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА

Україномовні асоціати в цьому полі складають 82,09 %, російськомовні – 7,76 % (*подстава, благотворительность, обездоленным, показатель бедности страны, Наварасея, отвод глаз, неуклюже, Донбассу* тощо), англomовні – 1,19 % (*Organic*). Символи і знаки складають майже 2 % (1,79 %; [*малюнок вантажівки з написом Росія*]; “*Росія*” =)); [*малюнок три тире в два рівні як трикутник*]; 80% *показуха; +*), а відмова реагувати – 12,54 %. Окрім вищеописаних асоціатів у цьому АП з’являються асоціати іншими мовами, а саме арабською, що зафіксовано на діаграмі у секторі “Інша мова” (0,30 %; [*слово арабською мовою*]). Поява російськомовних асоціатів в АП стимулу, на наш погляд, зумовлений україно-російською двомовністю населення України, яка ще досі перебуває у мовній картині світу українців (і колективній мовній свідомості української молоді) пережитком радянського минулого. Англomовні асоціати в АП ілюструють результат сучасних тенденцій до необхідності володіння англійською мовою в умовах світової глобалізації та європеїзації українського суспільства. Іншомовні елементи АП засвідчують впливи екстралінгвістичних чинників на мовну картину світу: оскільки в експерименті брали участь студенти-філологи відповідних лінгвістичних спеціальностей, в умовах академічного експерименту засвоєння студентами під час навчання арабської, китайської, німецької мови наклало відбиток на процес асоціювання.

Проаналізовані АП стимулів дали змогу визначити, що більшу частку АП складають асоціати українською мовою, обсяг їх складає більше 80% в кожному АП (у середньому 84% – 86%). Трохи менше, ніж 80% україномовних асоціатів зафіксовано лише у 13 АП зі 100: ВТРУЧАННЯ (77,33%), ДОБРОСУСІДСТВО (77,74%), ДОМОВИТИСЬ (79,60%), ІНТЕГРАЦІЯ (69,21%), МОБІЛЬНІСТЬ (79,31%), НАТО (77,88%), ОДНОСТАЙНІСТЬ (72,36%), ПАРЛАМЕНТ (78,85%), ПІКЕТУВАННЯ (71,15%), РАСИЗМ (73,44%), СОЦІАЛЬНИЙ (77,34%), СПРАВЕДЛИВІСТЬ (73,76%), УСТРІЙ (77,78%). З іншої сторони, у 9 АП з решти обсяг україномовних асоціатів досягає 90% і більше. Такий високий рівень асоціатів українською мовою мають АП стимулів: ДЕРЖАВА (92,22%), АРМІЯ (91,21%), БЛАГОДІЙНІСТЬ (90,67%), БОРОТЬБА (90,28%), ЗАХИСТ (90,78%), КРАЇНА (91,67%), НАРОД (93,24%), РЕСУРСИ (91,17%), УКРАЇНЕЦЬ (91%). Бачимо, що це стимули, семантика яких тісно пов'язана з державністю, народом та особливо актуальними на період дослідження явищами захисту національних інтересів і джерел виживання. Можемо припустити, що цей факт свідчить про певну піднесеність національного в українській мовній свідомості в період гострих суспільно-політичних змін на Україні 2013 – 2016 рр., а також про те, що деякі стимули своєю семантикою можуть провокувати особливі стратегії асоціювання респондентів. Спостереження за особливостями процесу асоціативного реагування на україномовні стимули в анкетах деяких респондентів (ці респонденти зазначили своєю рідною мовою російську), виявили зміну мовної стратегії асоціювання на деякі стимули списку. Зафіксовані випадки раптового україномовного реагування респондента (рідна мова – російська) на деякі окремі стимули списку при основному російськомовному реагуванні: наприклад, ПРАПОР – *жовто-блакитний*, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ – *понад усе*, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – *УКРОП*, ЄДНІСТЬ – *Україна* тощо. Цей факт опосередковано підтверджує взаємозв'язок семантики стимулу з процесами асоціювання та мовним наповненням АП.

Російськомовні асоціати зафіксовані в усіх без виключення АП стимулів, хоча обсяг їх різний від стимулу до стимулу. Частка російськомовних асоціатів в

АП стимулів складає в середньому 4 % – 8 %, хоча і тут спостерігаємо відхилення від загальної тенденції. Так, у деяких стимулів ця частка менша за 4%: БЕЗПЕКА (3,82%), ДЕМОКРАТІЯ (3,71%), ЗАХИСТ (3,72%), ІНТЕГРАЦІЯ (3,31%), КОНСТИТУЦІЯ (3,70%). У інших стимулів навпаки частка асоціатів російською мовою вища за 8%: ВИБОРИ (8,59%), ДОБРОСУСІДСТВО (8,78%), КРЕДИТ (8,36%), РАСИЗМ (8,13%), УМОВИ ЖИТТЯ (8,05%), УРЯД (8,65%), СТАБІЛЬНІСТЬ (9,31%), КОНФЛІКТ (10,53%), ДОМОВИТИСЬ (11,44%), ХАБАР (12,62%). Слід зазначити, що зміст російськомовних асоціатів, як правило, є схожим на зміст україномовних асоціатів в АП, респонденти не виявили особливих стратегій асоціювання російською мовою, відмінних від реагування українською. Особливим, на наш погляд, хіба що є російськомовне реагування на стимули на позначення національного, де семантика національного українського зберігається, але набуває іншомовного вираження: НАЦІОНАЛЬНИЙ – *украинский*; НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – *украинец, украинская, украинка*; НАЦІЯ – *только украинская*; НАРОД – *Украины, украинский*. Проте слід зазначити, що така стратегія акцентування українського не відрізняється від стратегії україномовного реагування на ці стимули. Іншим значимим явищем, на нашу думку, у російськомовному реагуванні є віддзеркалення екстралінгвального впливу на формування АП. Таким виявлено вплив гострої суспільно-політичної ситуації в Україні зазначеного періоду (2013 – 2016 рр.) на мовну картину світу українців незалежно від рідної мови респондентів і мови їхнього реагування на стимули. Можливо стверджувати, що вплив суспільної кризи на українців виявився аж надто сильним. Це яскраво ілюструє поява відповідних асоціативних зв'язків навіть у такій малій частці АП як 4 % – 8 % російськомовного реагування. Прикладами цих актуальних зв'язків слугують такі: БЕЗПЕКА – *Донбасс*, БОРОТЬБА – *война на востоке*, ВТРУЧАННЯ – *территория Украины, Крым, Россия*; ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА – *Наварасея, Донбассу*; ДОМОВИТИСЬ – *война, Минск, в Минске, перемирие*, ЕМІГРАЦІЯ – *внутренняя, переселенец*; ЗМІНИ – *в стране*, КОРДОН – *Крым*, КРАЇНА – *Российская власть*, МАЙДАН – *война, бесполезно*, НАРОД – *борьба*, НАТО – *Россия*,

ПАТРИОТ – *все во благо України, націоналіст*, ПРАПОР – *Донецкая республика*, ПРЕЗИДЕНТ – *пусть уходит с поста, неуверенный, вор, убийца*; ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР – *Яценюк-крыса, лжец, поменять срочно*; СЕПАРАТИЗМ – *предательство, война, лицемерие, быдло, убожество, наказать, Крым – наши, хорошие условия для жизни, Донбасс, восток, русские, это Путин, измена, расшатывание, ругательство*; УКРАЇНЕЦЬ – *Крым наши, не убивает своих сородичей*; УМОВИ ЖИТТЯ – *европейские цены с африканскими зарплатами, направлено на снижение количества населения*.

Асоціати англійською мовою зафіксовані в АП 64 стимулів зі 100. Цей факт свідчить про досить значний вплив англійської мови на мовну картину світу української молоді, зважаючи на те, що англійська мова не є для українців рідною. Частка англійськомовних асоціатів в АП стимулів коливається в межах 1 % – 2 %: БАГАТСТВО (1,17%), БЕЗПЕКА (1,91%), ВЛАДА (0,43%), ГАРАНТІЯ (0,32%), ДЕМОКРАТІЯ (0,46%), ДЕРЖАВА (0,22%), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (0,91%), ІНТЕГРАЦІЯ (0,43%), НАЦІОНАЛЬНІСТЬ (0,47%), ПРЕЗИДЕНТ (0,96%), РЕВОЛЮЦІЯ (0,22%), СПІВПРАЦЮВАТИ (1,96%), СПРАВЕДЛИВІСТЬ (1,49%) та ін. Разом з тим, у деяких стимулів частка англійськомовних асоціатів більша за 2%, наприклад: ІНВЕСТИЦІЇ (2,40%), МОБІЛЬНІСТЬ (2,19%), ОБМІН (2,38%), РАСИЗМ (2,50%), ІНФОРМАЦІЯ (3,26%).

Жодної англійськомовної асоціації не зафіксовано в АП таких стимулів: АРМІЯ, БІДНІСТЬ, БОРОТЬБА, БЮДЖЕТ, ВИБОРИ, ВІДДАНІСТЬ, ВОЛОДІТИ, ГРОМАДА, ГРОМАДЯНИН, ГРОМАДЯНСТВО, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК, ДЕПУТАТ, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, ДИКТАТОР, ДОБРОБУТ, ДОГОВІР, КОНФЛІКТ, МАЙДАН, МІЖНАРОДНИЙ, МІТИНГ, НАТО, НАЦІЯ, ОДНОСТАЙНІСТЬ, ПАРТНЕРСТВО, ПАТРИОТ, ПОЛІТИКА, ПРАПОР, РЕФОРМА, СЕПАРАТИЗМ, СУСІДИ, СУСПІЛЬСТВО, УКРАЇНЕЦЬ, УРЯД, УСТРІЙ, ЦЕРКВА.

У АП 7 стимулів (у деяких – окрім англійськомовних асоціатів) зафіксовані асоціати арабською, китайською, японською, італійською мовами. Частка іношомовних асоціатів в АП надто мала (здебільшого менше 0,5%): БАГАТСТВО

(0,29%), ВІДДАНІСТЬ (0,62%), ВЛАДА (0,21%), ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА (0,30%), ПРАВО (0,31%), УМОВИ ЖИТТЯ (0,31%), РЕСУРСИ (0,28%). Поява цих асоціатів зумовлена, на нашу думку, впливом екстралінгвального чинника спеціальності і роду занять (в експерименті брали участь студенти-філологи відповідних спеціальностей), стратегія іншомовного асоціювання є зовсім непродуктивною, а зміст асоціатів є недоступним авторці для тлумачення.

Іншою вагомою часткою АП з точки зору мовного вираження асоціатів є частка асоціатів-символів і асоціатів-знаків. Продуктування символічних асоціатів виявилось також продуктивною стратегією асоціювання, оскільки лише в АП 11 (зі 100) стимулів символів і знаків не зафіксовано (це такі стимули: ВЛАДА, ВОЛОДІТИ, ДИКТАТОР, ЕМІГРАЦІЯ, ЖИТТЯ, ЗМІНИ, МІЖНАРОДНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, СПІВПРАЦЮВАТИ, СТАБІЛЬНІСТЬ, СУСІДИ). У решти АП частка символів і знаків у середньому складає 1% – 2%, хоча у деяких стимулів ця частка більша, наприклад: ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА (2,43%), ІНТЕГРАЦІЯ (2,65%), КРЕДИТ (2,39%), ОБМІН (2,38%), ПРАПОР (2,28%), УМОВИ ЖИТТЯ (2,17%), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (3,94%), НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (4,35%). До опції “Символи і знаки” ми відносимо такі асоціати, які або самі були символами і знаками, або містили їх як складову.

Особливого статусу в АП набуває, на наш погляд, відмова реагувати на стимул. У такому випадку респонденти зазначали прочерк під відповідним номером почутого стимулу. Питання, чи є відмова реагувати особливим типом зв'язку, коли надлишкова емоційність респондента в момент сприймання стимулу призводить до лакун, чи слід вважати відмову реагувати на стимул відсутністю зв'язку S – R і виключити його з АП, є дискусійним. У дисертації розглядаємо відмову реагувати як особливий тип зв'язку, що має місце у процесах асоціювання, і тому включаємо його в АП, обчислюємо частку таких відмов серед інших сегментів АП. На користь такого розуміння відмов слугують експерименти К.Г. Юнга, а також психологічні аспекти механізмів реагування та дослідження у галузі функціональної семантики. Так, збільшення латентного періоду (часу між сприйманням стимулу та реакцією-відповіддю) у випадках, коли слова-стимули

пов'язані з травмуючими для респондента обставинами, доведено дослідженнями Карла Г. Юнга [239]. Дійсно, в умовах перебігу асоціативного експерименту, коли стимули зачитувані інтерв'юером з інтервалом 3 – 5 секунд, збільшення латентного періоду у респондентів внаслідок надмірної емоційності щодо слова-стимулу легко трансформується у відмову асоціювати за браком часу і необхідністю реагувати на наступний стимул. З іншого боку, з психологічного тлумачення феноменів витіснення, забування, відмови [152, с. 57, 59, 129], виводимо, що відмова асоціювати вказує на психологічну блокаду негативного для свідомості поняття, небажання вписувати його в матрицю власних психологічних значень лексичних одиниць, тимчасове “забування” асоціативного ряду під час перебігу опитування, психологічну відмову знайти семантичний маркер стимула у вигляді значущого асоціату. Така блокада одних стимулів в МКС може компенсуватися феноменом гіперзначущості [152, с. 147] інших стимулів, що провокують у респондентів не один, а цілий ряд асоціатів поспіль, і це є вказівкою на добре розвинений і багатогранно актуалізований психологічний образ слова-стимулу (наприклад, зв'язки “ЛІДЕР – *умный, справедливый, честный* (рос.)”, “БЛАГОДІЙНІСТЬ – *АТО, жертви, травми, гроші*” тощо).

Нарешті, і функціональна семантика спирається на тлумачення пауз як таких, що спричинені інтенсивною емоційністю. В.Г. Гак зазначає, що велику емотивну силу, безперечно має потік експресивних висловлень, проте існує і інший прийом, що має не меншу силу у вираженні емоцій [38, с. 20 – 31]. У риториці відмічено виразність фігур мовчання [58, с. 243]. Дійсно, стверджує В.Г. Гак, відсутність позначаючого не завжди вказує на те, що відсутнє позначуване; відсутність позначаючого може вказувати на те, що мовець не здатний підібрати відповідного позначаючого. Тому іноді в текстах, особливо драматичних творах, має місце пауза, мовчання як прояв особливо інтенсивного почуття [38, с.24 – 25]. Таке розуміння пауз, за В.Г. Гаком, підтвержене також і дослідженнями емоцій у галузі психології. Емоційний стан, емоції у структурі людської діяльності виконують мобілізуючу або компенсаторну функцію. Мобілізуючий характер емоцій проявлений у підготовці нервової системи

людини до діяльності, у тому числі і мовленнєвої. Разом з тим, емотивний елемент може виконувати і компенсаторну функцію; його використовують, коли мовцю “не вистачає слів”, щоб висловити своє ставлення до об’єкта чи дати йому оцінку [38, с.30]. Тобто, відсутність відповіді ймовірно тлумачити як сповнення мовця надлишковими, інтенсивними емоціями щодо позначуваного. Отже, відмова реагувати на стимул може бути не лакуною у знанні про зміст сприйнятого слова, а особливим асоціативним зв’язком S – R надмірно емоційного характеру, хоча відсутність яскравого, усвідомленого, осмисленого (що виражається у відповідях-асоціатах на відміну від відповідей-відмов) розуміння змісту слова у випадку відмови реагувати на стимул не можна виключити з трактування причин відмови.

У проаналізованих АП стимулів відмови реагувати наявні у кожному з них. Частка відмов реагувати в АП стимулів може досягати 20% і більше, при тому, що у значної кількості досліджених стимулів суспільно-політичного змісту відмова реагувати саме як особливий тип зв’язку має місце у ядрі або на ближній периферії АП, у навколоядерній зоні. Таким чином, відмову реагувати містять АП 57 стимулів зі 100 (тобто 57% досліджених стимулів), при цьому у 9 стимулів, таких як ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОБОВ’ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, НАТО, ОДНОСТАЙНІСТЬ, ПАРЛАМЕНТ, ПЕРЕГОВОРИ, ПІКЕТУВАННЯ, відмова реагувати є єдиним елементом у ядерній зоні (за принципами визначення ядра АП у KCS). Співвідношення відмов реагувати у сегментах АП з їх кількісною відсотковою характеристикою представлено у таблиці 4.1:

Таблиця 4.1

Співвідношення відмов реагувати в АП стимулів суспільно-політичної сфери

Стимул	Коефіцієнт частотності відмов реагувати	Обсяг відмов реагувати в АП (%)	Стимул	Коефіцієнт частотності відмов реагувати	Обсяг відмов реагувати в АП (%)
Відмова реагувати в ядерній зоні АП					
безпека	0,041	9,55	мобільність	0,100	22,88
бідність	0,053	13,04	НАТО	0,120	25,48

влада	0,058	12,61	національність	0,100	20,05
володіти	0,064	14,78	ація	0,068	14,71
втручання	0,120 (єдиний ядерний асоціат)	26,09	одностайність	0,160	35,18
гарантія	0,073	15,61	парламент	0,110	24,67
голосувати	0,065	13,08	партія	0,110	23,74
грумада	0,085	18,41	партнерство	0,073	16,10
громадянство	0,063	14,42	патріот	0,063	12,84
громадянський обов'язок	0,110 (єдиний ядерний асоціат)	23,41	переговори	0,063	13,66
гуманітарна допомога	0,057	12,54	пікетування	0,200 (єдиний ядерний асоціат)	41,78
демократія	0,110 (єдиний ядерний асоціат)	25,52	політика	0,081	16,67
державна допомога	0,083	17,48	права	0,059	11,71
диктатор	0,068	14,79	рабство	0,052	10,85
добробут	0,068	15,53	расизм	0,130	26,56
добросусідство	0,091	21,0	революція	0,049	10,54
договір	0,032	7,91	реформа	0,110	21,35
домовитись	0,055	13,43	розвиток	0,034	7,25
європейський союз	0,048	12,73	сепаратизм	0,075	15,63
єдність	0,061	12,12	соціальний	0,130	29,56
життя	0,029	7,35	співпрацювати	0,078	16,67
закон	0,039	8,18	спільнота	0,044	19,90
інтеграція	0,190 (єдиний ядерний асоціат)	43,05	справедливість	0,130	30,20
інформація	0,014	4,19	стабільність	0,044	9,31
керувати	0,044	8,74	сусіди	0,087	17,96
конкуренція	0,071	15,69	суспільний	0,089	20,98
лідер	0,083	17,19	умови життя	0,050	12,69
люди	0,086	17,68	устрій	0,130	29,80
міжнародний	0,063	14,90			
Відмова реагувати в зоні ближньої периферії АП					
Стимул	Коефіцієнт частотності відмов реагувати	Обсяг відмов реагувати в АП (%)	Стимул	Коефіцієнт частотності відмов реагувати	Обсяг відмов реагувати в АП (%)
армія	0,017	3,56	країна	0,029	5,09
багатство	0,017	4,66	кредит	0,027	5,97

Безпечні харчові продукти	0,047	10,91	майдан	0,032	6,42
благодійність	0,020	4,26	мітинг	0,029	6,05
боротьба	0,014	4,17	народ	0,014	3,38
бюджет	0,031	7,19	національний	0,037	8,68
Верховна Рада	0,024	5,66	недоторканий	0,054	13,30
вибори	0,042	9,25	незалежність	0,041	8,24
вимагати	0,055	12,94	обмін	0,057	11,90
відданість	0,037	10,53	право	0,018	5,23
громадянин	0,062	13,25	прапор	0,030	6,16
депутат	0,025	7,04	президент	0,024	6,0
держав	0,02	5,11	прем'єр-міністр	0,069	14,19
економіка	0,045	8,86	ресурси	0,017	5,41
еміграція	0,024	6,16	свобода	0,034	7,27
захист	0,028	6,51	суспільство	0,081	17,47
зміни	0,049	10,78	тероризм	0,037	8,22
інвестиції	0,038	8,65	українець	0,030	6,0
конституція	0,060	12,93	уряд	0,031	6,43
конфлікт	0,014	3,35	хабар	0,014	3,74
кордон	0,038	7,52	церква	0,045	9,25
корупція	0,029	7,69			

Закономірно, що обсяг відмов реагувати в АП стимулів більший у тих стимулів, у яких відмова реагувати є у ядрі з високим коефіцієнтом частотності, і менша у таких, у яких відмови зафіксовані на периферії. Галасливим є факт появи таких АП, де відмова реагувати на стимул посідає місце в ядрі та є єдиним ядерним зв'язком S – R. Це означає, що або значення слова недостатньо сформоване і усвідомлене колективом, або сам стимул викликає таке напруження у суспільства, що єдиною найпоширенішою реакцією є ігнорування будь-якого осмислення і сприйняття. Ясно, що зміст стимулу може бути виведений з периферії АП і не є абсолютно відсутнім, проте відмова у ядрі як єдиний зв'язок S – R, на нашу думку, виступає особливим маркером, так званою сигнальною кнопкою, що змушує задуматись над особливостями стану суспільної свідомості, мовної картини світу українців, особливо коли справа стосується стимулів, які позначають актуальні пропаговані цінності. Такими маркерами за кількістю відмов у дисертації виявлено стимули ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, ПІКЕТУВАННЯ. При яскравому видимому піднесенні національного духу на період дослідження 2013 – 2016 рр.,

пропагування демократичних ідеалів, націленості на євроінтеграцію, боротьби з втручанням у національні справи України інших держав, патріотизму, масових мітингів факт великої кількості відмов реагувати на вищеописані стимули є досить неочікуваним. Високим рівнем відмов (більше 25%) в АП відмічені також стимули НАТО, ОДНОСТАЙНІСТЬ, РАСИЗМ, СОЦІАЛЬНИЙ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, УСТРІЙ. Натомість, найзрозумілішими і найприйнятнішими поняттями для українців (в АП кількість відмов не досягає або злегка перевищує 5%) виявлено такі: АРМІЯ, БАГАТСТВО, БЛАГОДІЙНІСТЬ, БОРОТЬБА, ДЕРЖАВА, ІНФОРМАЦІЯ, КОНФЛІКТ, КРАЇНА, НАРОД, ПРАВО, ХАБАР. Дещо суб'єктивним, проте таким, що кличе до роздумів, може стати трактування вищенаведених рядів стимулів. При детальному розгляді семантики ряду стимулів з найбільшою кількістю відмов і ряду, навпаки, з найменшою кількістю відмов, можна виявити, що українській молоді зрозуміліші і ближчі поняття особистісного і державного рівня, тоді як поняття світового масштабу стають незрозумілими і такими, що так чи інакше ігноруються і відхиляються з причин, які необхідно вивчати у психологічних і соціологічних дослідженнях.

4.6 Типи асоціативних зв'язків “стимул - реакція” в асоціативних полях стимулів суспільно-політичного змісту

Для стратифікації асоціативних полів суспільно-політичної лексики за критерієм типу асоціативних зв'язків S – R було виведено дві класифікації на основі аналізу елементів асоціативних полів стимулів суспільно-політичного змісту, отриманих під час проведення вільного асоціативного експерименту.

В основу першої класифікації з умовною назвою “Тип асоціативного зв'язку 1” покладені відношення між стимулом і реакцією і форма асоціату. Таким чином, АЗ розподілено на такі типи: 1) синтагматичні; 2) парадигматичні; 3) вербальні складені (складені з двох чи більше слів); 4) піктографічні (асоціати-малюнки, символи, емотикони, або такі, що містять ці елементи у своєму складі); 5) відмова асоціювати (прочерк як особливий вид реакції).

В основу другої класифікації з умовною назвою “Тип асоціативного зв’язку 2” покладений зміст не стільки відношення між стимулом і реакцією, скільки специфіка самого асоціату (реакції), його зміст. На цьому рівні класифікації АЗ розподілено таким чином: 1) тематичні; 2) словотвірні; 3) фонетичні (включно з асоціатами-редуплікаціями, коли респондент повторював стимул замість власної реакції); 4) ремінісцентні; 5) емоційно-оцінні; 6) власні назви; 7) комплексні (асоціати, що включають вербальний і невербальний елементи – символ, пунктуаційний знак, емотикон, цифри тощо); 8) перекладні (асоціати, що представляли собою іншомовні еквіваленти стимулу, здебільшого англійські і російськомовні еквіваленти); 9) аббревіатури (асоціати, що являли собою аббревіатури або включали їх у себе); 10) граматичні (граматичні видозміни стимулу типу НАРОД – народи); 11) невербальні (асоціати-малюнки, символи, емотикони і такі, що містили ці елементи як складову, а також прочерк, як асоціат, що позначив відмову асоціювати). Таким чином, кожний АЗ отримував послідовно своє значення за першою і другою класифікацією.

Статистичний підрахунок кількості АЗ певного типу в АП лексичних одиниць суспільно-політичного змісту дозволив визначити масові частки типів асоціативних зв’язків S –R. Аналіз АП 100 стимулів суспільно-політичного змісту дозволив виявити у них такі тенденції: парадигматичні зв’язки складають від 0,3% до 41% АП; частка синтагматичних зв’язків в АП більша за частку парадигматичних і складає від 34 до 86 %; вербально складених асоціатів у АП лексики суспільно-політичної сфери налічено від 4% до 32%; частка піктографічних асоціатів мала, а саме від 0,3% до 3%. Найбільшу кількість парадигматичних зв’язків (41,48%) спровокував стимул СУСПІЛЬСТВО, а найбільшу кількість синтагматичних (86,54%) – стимул ПРЕЗИДЕНТ. За найбільшою кількістю вербально складених асоціатів (31,74%) відзначено АП стимулу ПРАПОР (такі асоціати як: *синьо-жовтий з індексом яскравості 0,130; жовто-блакитний 0,087; жовто-синій 0,027; блакитно-жовтий 0,018; символ країни 0,007; символ держави 0,007; небо і земля 0,005; символ нескореного духу 0,002; національна символіка 0,002; синє небо, жовте поле 0,002; з зірочками*

0,002; атрибут государства (рос.) 0,002; червоно-чорний 0,002; різні кольори 0,002; символ незалежності 0,002; символ народу 0,002; поля з колоссям 0,002; Донецкая республика (рос.) 0,002; обвішали вже все що можна 0,002; символ волі 0,002 тощо), а найбільшу кількість піктографічних асоціатів зафіксовано в АП стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: це асоціати – малюнки (серед яких лідером за частотністю є малюнки зірок і прапору Європейського Союзу) і асоціати-символи, а також асоціати з емотиконами, наприклад: [малюнок зірок прапору ЄС] 0,009; [малюнок зірочки] 0,006; [малюнок зірочки, що приєднується до ряду інших зірочок] 0,003; [малюнок прапора Європейського Союзу] 0,003; ? 0,003; веселка :) 0,003.

За другим рівнем класифікації, в основу якої покладено характер асоціату, визначено такі масові частки кожного типу АЗ (аналіз АП 100 стимулів суспільно-політичного змісту): 1) тематичні з масовою часткою від 23% до 84%; 2) словотвірні (0,2% - 8,9%); 3) фонетичні (0,2% - 5%); 4) ремінісцентні (0,3% - 24,5%); 5) емоційно-оцінні (2,8% - 68%); 6) власні назви (0,2% – 43 %); 7) комплексні (асоціати, що включають вербальний і невербальний елементи – символ, пунктуаційний знак, емотикон, цифри тощо) з масовою часткою від 0,3% до 5,5 %; 8) перекладні (0,2% – 5,6 %); 9) аббревіатури (0,2 – 23 %); 10) граматичні (0,3% – 1,7 %); 11) невербальні (включають асоціати-піктограми і асоціат-прочерк, що позначає відмову асоціювати) з масовою часткою від 2,3% до 27 %.

Бачимо, що найбільшу частку в АП лексики суспільно-політичного змісту займають тематичні АЗ, тобто такі зв'язки, в яких асоціат представляє собою слово чи групу слів, що позначають відтінок значення стимулу і можуть бути згідно цього тематично орієнтованими. Велику частку в АП також мають емоційно-оцінні АЗ та АЗ, експліковані власними назвами; достатньо велику частку в АП склали ремінісцентні АЗ, а також АЗ-аббревіатури і невербальні АЗ. Частка словотвірних, фонетичних, комплексних, і граматичних АЗ залишається малою, такі зв'язки S – R не є головними стратегіями асоціювання респондентів.

Найбільшу кількість тематичних зв'язків (84 %) зафіксовано в АП стимулу ПРАВО, найбільша кількість емоційно-оцінних зв'язків (66,83%) зафіксована в

АП стимулу ДЕПУТАТ (респонденти надто емоційно сприйняли цей стимул, в АП налічується велика кількість пейоративів, що виражають несхвалення дій чинних депутатів).

Найбільшу кількість абревіатур (23,01%) визначено в АП стимулу БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ (найпоширенішою абревіатурою з великою частотністю в АП цього стимулу стала абревіатура *ГМО* у різних варіаціях (*без ГМО, не ГМО, без вмісту ГМО* тощо), її сумарний індекс яскравості в АП цього стимулу склав 0,227; проте в АП цього стимулу є інші асоціати-абревіатури, або такі, що містять абревіатури у своєму складі: *ЕКО 0,006; Е124 0,003; Е621 0,003; ДСТУ 0,003; для АТО 0,003; ЄС 0,003; ЕСО 0,003; СОТ 0,003; країни СНГ 0,003*).

Найбільшу кількість власних назв (42,82%) зафіксовано в АП стимулу КРАЇНА. Це, зокрема, назви країн, такі асоціати, як: *Україна (Украина (рос.); Ukraine (англ.)) 0,399; Польща 0,005; Італія 0,005; Америка (США) 0,004; Європа 0,004; Канада 0,002; Австрія 0,002; Англія 0,002; Німеччина 0,002*. В АП цього стимулу серед власних назв зустрілося також прізвище: *Порошенка 0,002*.

Найбільшу кількість ремінісцентних АЗ (25,52%) серед усіх проаналізованих 100 АП лексики суспільно-політичного змісту визначено в АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ. Цей факт не викликає подиву, оскільки опитування респондентів відбувалося у хвилюючі революційні роки 2013 – 2016, коли всюди лунали революційні заклики і гасла. Тож, в АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ яскраво відзначився вплив екстралінгвального чинника, про що свідчать такі асоціати, як: *Гідності (АЗ: РЕВОЛЮЦІЯ – Гідності) 0,159; Майдан 0,047; Євромайдан 0,009; Небесна Сотня 0,004; Вільна Країна 0,002; Правий Сектор 0,002; Коктейль Молотова 0,002; треба жити по-новому (пов'язано з блоком Порошенко - зауваження респондентське) 0,002; 2014 року 0,002* (цей асоціат віднесено до типу “Комплексні”). Таке швидке всотування новітніх мовних конструкцій свідчить про значну мобільність мовної свідомості українців і динамізм їхньої мовної картини світу. Перспективою є дослідження, чи є така фіксація новітнього досвіду в мовній картині світу швидкоплинною чи відносно стійкою: аналіз АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ, побудованого за результатами нового опитування –

вільного асоціативного експерименту 2018 року – може дати відповідь на це питання. Слід сказати, що АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ досі містить елементи, які засвідчують досвід перебування опитаних українців в умовах інших революцій або досвід навчання історичних фактів під час здобуття освіти. Так в АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ, окрім найсучасніших ремінісценцій Революції Гідності, зафіксовано:

1) згадки про Помаранчеву Революцію 2004 року (*Помаранчева 0,037; Ющенко 0,013* (цей АЗ віднесено до типу “Власні назви”, такий і подібні асоціати тут наведено в якості ілюстрації певної інертності мовної свідомості); *Оранжева 0,002; помаранцева 0,002* (збережено орфографію респондента); 2005-2006 р. р. *0,002; 2004 оранжева 0,002; помаранчевий прапор 0,002; Оранжевая 0,002; Ющенко, Ющенко [малюнок посмішки] 0,002; оранжевий 0,002*);

2) згадки про Жовтневу революцію 1917 року (*Жовтнева 0,006; 1917 р. 0,002; револьвер 0,002; Червоний 0,002; червоний прапор 0,002*);

3) ремінісценції з української історії (*Хмельницький 0,002*);

4) згадки про революції в інших країнах (*Че Гіварра 0,004; Куба 0,002; Франція 0,002*).

Сприймання революції не як безпосередньої суспільно-політичної події, а опосередковано, через продукти кінематографу і шоу-бізнесу та інше, також мало місце в АП стимулу РЕВОЛЮЦІЯ: асоціати *Я - Революція пісня Світлани Лободи 0,002; Свєта Лобода 0,002; С.Лобода 0,002; Матріца 0,002; Єралаш 0,002; не теория Дарвина (рос.) 0,002*.

Найбільшу частку словотвірних АЗ (8,87 %) спровокував стимул ВОЛОДІТИ (*реакції володар 0,015; вільне володіння мовою 0,005*); фонетичні зв'язки найбільше відзначені у стимулу УСТРІЙ (5,05 %), що репрезентовано реакціями *устрій* (редуплікація) *0,020; устриця 0,005; устрица (рос.) 0,005; Стрий місто 0,005; благоустрій 0,005; устав 0,005*.

Найбільшу кількість комплексних реакцій (5,49 %) викликав стимул НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. Це здебільшого асоціати, що позначають дату святкування Дня Незалежності в Україні, а також дату прийняття незалежності: *1991 р. 0,021; 1991*

рік 0,009; 24 серпня 0,005; 24 августа (рос.) 0,002; 24 серпня 1991 р. 0,002. Зустрілися також комплексні АЗ, що позначають вік або термін: 24 р. 0,002; 20 років 0,002; 23 роки 0,002; 20 лет 0,002.

Найбільша кількість перекладних АЗ (5,61 %) зафіксована в АП стимулу ХАБАР (єдиний асоціат *взятка* (рос.) 0,056, проте з великою частотністю, містить ближню периферія АП). Перекладні АЗ зафіксовані і в АП інших стимулів, проте в значно меншій кількості. Наприклад, в АП стимулів БЕЗПЕКА (*security* (англ.) 0,006; всього 0,64 % асоціатів такого типу в АП цього стимулу), ВИМАГАТИ (*требовать* (рос.) 0,010; всього 0,50 % АЗ), ГРОМАДЯНИН (*гражданин* (рос.) 0,002; всього 0,22 % АЗ цього типу), ДЕМОКРАТІЯ (*democracy* (англ.) 0,002; всього 0,23 % АЗ), ДЕРЖАВА (*государство* (рос.) 0,002; всього 0,22 % АЗ), ЄДНІСТЬ (*Unity* (англ.) 0,002; всього 0,43 % АЗ), ЖИТТЯ (*Life* (англ.) 0,005; *Vita* (лат.) 0,005; всього 0,98 % АЗ), ЗАКОН (*law* (англ.) 0,002; всього 0,23 % АЗ), ЗАХИСТ (*Protect* (англ.) 0,005; *protection* (англ.) 0,005; всього 1,40 % АЗ), КЕРУВАТИ (*run* (англ.) 0,005; всього 0,49 % АЗ), КОНКУРЕНЦІЯ (*competition* (англ.) 0,003; всього 0,23 % АЗ), КОРДОН (*border* (англ.) 0,002; всього 0,66 % АЗ), КРАЇНА (*страна* (рос.) 0,002; всього 0,23 % АЗ), ЛЮДИ (*people* (англ.) 0,005; всього 0,51 % АЗ), НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (*independence* (англ.) 0,002; всього 0,92 % АЗ), ПАРЛАМЕНТ (*Parliament* (англ.) 0,002; всього 0,22 % АЗ), ПРАПОР (*флаг* (рос.) 0,005; всього 0,23 % АЗ), РЕВОЛЮЦІЯ (*revolution* (англ.) 0,002; всього 0,43 % АЗ), РОЗВИТОК (*development* (англ.) 0,005; всього 0,48 % АЗ), СВОБОДА (*freedom* (англ.) 0,007; всього 0,68 % АЗ), СОЦІАЛЬНИЙ (*social* (англ.) 0,010; всього 0,99 % АЗ), СПІЛЬНОТА (*community* (англ.) 0,005; всього 1 % АЗ), СПРАВЕДЛИВІСТЬ (*fair* (англ.) 0,005; всього 0,50 % АЗ). Наявність перекладних асоціатів і асоціативних зв'язків такого типу свідчить про вплив інших мов, а саме англійської і російської, на мовну картину світу респондентів.

Найбільша частка граматичних АЗ (1,75 %) зафіксована в АП стимулу ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, це такі асоціати, як *обов'язки* 0,004; *обов'язки людини* 0,002; *обов'язки громадянина* 0,002.

Найбільшу кількість невербальних асоціатів (асоціати-пиктограми і символи включно з відмовою асоціювати) спровокував стимул ІНТЕГРАЦІЯ (26,82 % АЗ). У АП цього стимулу наявна велика кількість відмов асоціювати. Відмова асоціювати як особливий тип реакції, репрезентований прочерком, посіла місце у ядрі АП стимулу ІНТЕГРАЦІЯ, її індекс яскравості склав 0,190. Іншими невербальними реакціями в АП цього стимулу стали пиктограми ([малюнок зірочки] 0,006; [малюнок обличчя що дивується і посміхається] 0,003; [малюнок квадрата що під'єднується до інших трьох квадратів] 0,003; [малюнок квадратика] 0,003), а також символи (? 0,007) та емотикони (:) 0,003).

За типами асоціативних зв'язків S – R виявлено *високопродуктивні*: синтагматичні (в кожному АП коливається в межах 34 – 86 % від загального обсягу), тематичні (23 – 84 %), емоційно-оцінні (2,8 – 67 %); *середньопродуктивні*: власні назви (0,2 – 43 %), парадигматичні (0,3 – 41 %), вербальні складені (4 – 32 %), невербальні (2,3 – 27 %), ремінісцентні (0,3 – 24,5 %), відмова реагувати (2 – 24 %), аббревіатури (0,2 – 23 %) та *низькопродуктивні*: словотвірні (0,2 – 8,9 %), перекладні (0,2 – 5,6 %), комплексні (0,3 – 5,5 %), фонетичні (0,2 – 5 %), пиктографічні (0,3 – 3%), граматичні (0,3 – 1,7 %) асоціативні зв'язки.

Аналіз типів асоціативних зв'язків у АП стимулів допомагає виявити не тільки мовні факти сполучуваності асоціатів зі стимулами, але й вплив позамовних чинників на мовну картину світу. Перспективами цього напрямку аналізу є дослідження типів асоціативних зв'язків S –R у стимулів інших тематичних сфер для встановлення стійких закономірностей появи тих чи інших типів АЗ та їх кількісних співвідношень в АП стимулів.

4.7 Дослідження конотативного компонента значення лексичних одиниць суспільно-політичного змісту за допомогою КС “STIMULUS”

4.7.1 Конотативні зсуви в лексичних одиницях суспільно-політичного змісту під впливом

екстралінгвістичних чинників. Аналіз конотативного компонента стимулів за допомогою КС “STIMULUS” на основі аналізу конотативного компонента асоціатів АП та статистичного підрахунку обсягу пейоративних та меліоративних асоціативних зв’язків S – R дає змогу виявити не тільки позитивні та негативні стимули з огляду на характеристику їх конотацій та визначити ступінь пейоративності / меліоративності стимулів у мовній картині світу, але і побачити потенційні зсуви в бік того чи іншого знаку, імпліцитну схильність стимулу до зміни характеру конотацій під впливом екстралінгвальних чинників або такі зміни, фактичні, які уже відбулись у конотаціях стимулів в українській мовній картині світу досліджуваного періоду. За допомогою аналітичного модуля KCS було побудовано структури конотативного компонента значення та виявлено фактичні і потенційні зсуви у конотативній структурі значення стимулів.

Розглянемо структуру конотативного компонента стимулу ПАТРІОТ.

Аналіз конотативної структури стимулу ПАТРІОТ відображає позитивність конотацій, що демонструє графік на рис. 4.4:

Рис.4.4. Структура конотативного компонента стимулу ПАТРІОТ

Бачимо, що коефіцієнт пейоративності конотацій у стимулу ПАТРІОТ досить низький: 0,05 у порівнянні з коефіцієнтом меліоративності 0,50. Проміжні точки кривої (на осі X розташовані на рівні маркерних точок – 0,5 і 0,5) набувають коефіцієнтів 0,01(пейоративний компонент структури) та 0,30(меліоративний компонент структури). Ці точки на осі X позначають умовно негативні і умовно позитивні зв’язки S – R, тобто такі, позитивність / негативність котрих наявна, проте на відміну яскравих експресивних чи емоційно-оцінних

зв'язків S – R, виражена імпліцитно, здебільшого засобами семантики на відміну від засобів стилістики (очевидної належності певному стилю) і морфеміки (суфіксально-префіксальних морфем інтенсивності ознаки, пестливості тощо). Можливо припустити, що такі проміжні елементи конотативної структури достовірно відображають потенційні конотації лексичних одиниць, які, ймовірно, можуть міцніти під екстралінгвальним впливом на колективну свідомість.

Статистичний підрахунок кількості асоціативних зв'язків S – R з позитивним та негативним знаком демонструє, що в АП стимулу ПАТРИОТ є 51,6 % позитивних зв'язків S – R; 28,6 % умовно позитивних зв'язків S – R; 11,2 % нейтральних зв'язків S – R та лише 6,3 % негативних зв'язків S – R і 2,3 % умовно негативних зв'язків S – R. Отже, кількість позитивних асоціативних зв'язків в цілому (80,2 %) значно більша за кількість негативних і нейтральних асоціативних зв'язків в конотативному компоненті АП стимулу ПАТРИОТ, що дозволяє віднести стимул до психологічно меліоративних понять. Такий висновок підтверджено коефіцієнтом конотацій стимулу ПАТРИОТ: $K = 1,214$, що є досить високим додатнім числом.

Можливо стверджувати, що, незважаючи на певну кількість негативно забарвлених асоціатів та асоціативних зв'язків S – R, для в українській мовній картині світу ПАТРИОТ – цілком позитивне поняття, що, з одного боку, зумовлено семантикою стимулу, ключовими семами котрого є любов до народу і країни, а з іншого – хвилею піднесення патріотизму в карколомні для України 2013 – 2016 роки опитування.

Аналіз конотативного компонента АП 100 стимулів суспільно-політичного змісту допоміг виявити серед стимулів слова з високим ступенем меліоративності, у яких загальний обсяг позитивних асоціативних зв'язків S – R досягає 80 % і більше, а коефіцієнт конотацій (K), який обчислено як відношення суми оцінок усіх асоціатів та асоціативних зв'язків S – R (визначено у KCS за допомогою системи оцінювання асоціацій та асоціативних зв'язків) АП до їх кількості, є додатнім числом більше 1. Такими стимулами виявлено (18 стимулів): БАГАТСТВО (**82,51 %**: 54,81 % позитивних зв'язків; 27,70 % умовно позитивних

зв'язків; $K = 1,178$), БЕЗПЕКА (**82,48 %**: 59,55 % позитивних зв'язків; 22,93 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,188$), БЛАГОДІЙНІСТЬ (**84,99 %**: 54,77 % позитивних зв'язків; 30,22 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,216$), ВІДДАНІСТЬ (**86,07 %**: 65,02 % позитивних зв'язків; 21,05 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,217$), ВОЛОДІТИ (**81,28 %**: 30,05 % позитивних зв'язків; 51,23 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,106$), ДОБРОБУТ (**86,89 %**: 75,73 % позитивних зв'язків; 11,17 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,527$), ДОГОВІР (**80,38 %**: 32,59 % позитивних зв'язків; 47,78 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,128$), ЄДНІСТЬ (**86,15 %**: 51,30 % позитивних зв'язків; 34,85 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,303$), ЗАХИСТ (**88,37 %**: 60,47 % позитивних зв'язків; 27,91 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,188$), ІНВЕСТИЦІЇ (**87,02 %**: 54,81 % позитивних зв'язків; 32,21 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,341$), НАЦІОНАЛЬНИЙ (**87,67 %**: 37,90% позитивних зв'язків; 49,77% умовно позитивних зв'язків; $K = 1,320$), НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (**81,46 %**: 38,22 % позитивних зв'язків; 43,25% умовно позитивних зв'язків; $K = 1,100$), ПАРТНЕРСТВО (**83,90 %**: 63,41% позитивних зв'язків; 20,49 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,341$), ПАТРІОТ (**80,21 %**: 51,58 % позитивних зв'язків; 28,63 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,214$), РЕСУРСИ (**84,05 %**: 37,61 % позитивних зв'язків; 46,44 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,127$), РОЗВИТОК (**90,34 %**: 79,71 % позитивних зв'язків; 10,63 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,420$), СВОБОДА (**81,82 %**: 36,36 % позитивних зв'язків; 45,45 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,053$), СПІВПРАЦЮВАТИ (**88,73 %**: 60,78 % позитивних зв'язків; 27,94 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,512$). Бачимо, що такий кількісний аналіз елементів АП стимулів засвідчує наявність імпліцитної позитивності у семантиці вищенаведених слів, хоча ця позитивність не виражена формально у вигляді спеціальних словникових міток і формальними засобами додаткової експресії, але для носіїв мови позитивність цих понять відчутна на рівні лінгвістичної інтуїції. Велика кількість позитивних зв'язків S – R (яскраво-експресивних, оцінних тощо) в АП цих стимулів підтверджує позитивне сприймання наведених слів в українській мовній картині світу. Звичайно, для того, щоб оцінити стимул

релевантно, необхідно враховувати обсяг не тільки позитивних, але і негативних, і нейтральних зв'язків S – R, і робити висновки з цілісної картини конотацій. Наприклад, серед двох стимулів БАГАТСТВО і БЕЗПЕКА, саме БЕЗПЕКА сприйнята респондентами позитивніше. Це доводить, як і різниця коефіцієнтів конотацій, так і те, що АП стимулу БАГАТСТВО містить більше негативних асоціативних зв'язків S – R, ніж АП стимулу БЕЗПЕКА: БАГАТСТВО (**13,41 %** : 9,04 % негативних зв'язків; 4,37 % умовно негативних зв'язків; 4,08 % нейтральних зв'язків); БЕЗПЕКА (**8,28 %**: 5,73 % негативних зв'язків; 2,55 % умовно негативних зв'язків; 9,24 % нейтральних зв'язків). Коефіцієнт конотацій у системі оцінювання конотацій асоціатів та асоціативних зв'язків S – R, представленої у дисертації, є тим показником, який здатний ранжувати стимули за градусом меліоративності / пейоративності, оскільки враховує усі знаки асоціатів та асоціативних зв'язків S – R.

З огляду на проведений аналіз, бачимо, що БЛАГОДІЙНІСТЬ і ВІДДАНІСТЬ в українській мовній картині світу позитивні рівною мірою, а, наприклад, ЄДНІСТЬ позитивніша за ЗАХИСТ. Найбільш позитивними для українців є ДОБРОБУТ і СПІВПРАЦЮВАТИ, а також РОЗВИТОК. А ось ІНВЕСТИЦІЇ позитивніші за НЕЗАЛЕЖНІСТЬ і СВОБОДУ.

До вищеописаних стимулів високого ступеня меліоративності (назвемо ці стимули позитивними стимулами 1-го рангу) можемо віднести також такі (8 стимулів): ГАРАНТІЯ (**73,89 %**: 54,14 % позитивних зв'язків; 19,75 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,027), ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК (**75,27 %**: 33,04 % позитивних зв'язків; 42,23 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,010), ДОМОВИТИСЬ (**75,12 %**: 65,67 % позитивних зв'язків; 9,45 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,072), КРАЇНА (**75,93 %**: 12,27 % позитивних зв'язків; 63,66 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,068), МІЖНАРОДНИЙ (**77,40 %**: 39,90 % позитивних зв'язків; 37,50 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,063), МОБІЛЬНІСТЬ (**71,47 %**: 42,01 % позитивних зв'язків; 29,47 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,110), ПЕРЕГОВОРИ (**78,05 %**: 44,88 % позитивних зв'язків; 33,17 % умовно позитивних зв'язків; K = 1,000), УКРАЇНЕЦЬ (**77,50 %**:

69,50 % позитивних зв'язків; 8,00 % умовно позитивних зв'язків; $K = 1,318$). Отже стимулами 1-го рангу позитивності визначено 26 одиниць.

До позитивних стимулів 2-го рангу віднесено такі, у яких коефіцієнт конотацій перебуває у межах від 0,5 до 1 (перелік надано у порядку зниження позитивності у таблиці 4.2; 31 стимул):

Таблиця 4.2

Позитивні стимули 2-го рангу

Стимул	Коефіцієнт конотації К	Позитивні АЗ	Умовно позитивні АЗ	Всього позитивних АЗ
НАЦІОНАЛЬНІСТЬ	$K = 0,994$	8,16 %	59,91 %	68,07 %
ЦЕРКВА	$K = 0,967$	40,00 %	30,75	70,75 %
ПРАВО	$K = 0,962$	37,85 %	35,38 %	73,23 %
СОЦІАЛЬНИЙ	$K = 0,931$	23,65 %	39,90 %	63,55 %
ЗМІНИ	$K = 0,929$	53,43 %	17,65 %	71,08 %
НАРОД	$K = 0,918$	37,20 %	28,02 %	65,22 %
ОБМІН	$K = 0,914$	19,05 %	63,81 %	82,86 %
ЖИТТЯ	$K = 0,895$	55,39 %	15,20 %	70,59 %
ПРАВА	$K = 0,893$	34,15 %	47,80 %	81,95 %
ГРОМАДЯНСТВО	$K = 0,870$	12,54 %	49,53 %	62,07 %
КЕРУВАТИ	$K = 0,854$	23,30 %	58,74 %	82,04 %
НАЦІЯ	$K = 0,854$	17,42 %	43,89 %	61,31 %
ГРОМАДЯНИН	$K = 0,849$	24,06 %	31,35 %	55,41 %
ПРАПОР	$K = 0,842$	8,45 %	70,78 %	79,22 %
СПІЛЬНОТА	$K = 0,803$	20,90 %	40,30 %	61,19 %
ІНФОРМАЦІЯ	$K = 0,784$	29,77 %	43,26 %	73,02 %
БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ	$K = 0,782$	47,49 %	23,60 %	71,09 %
ЛІДЕР	$K = 0,777$	28,57 %	38,62 %	67,19 %
СУСПІЛЬНИЙ	$K = 0,775$	23,28 %	35,74 %	59,02 %
ДЕРЖАВА	$K = 0,744$	15,11 %	48,22 %	63,33 %
ГРОМАДА	$K = 0,729$	23,88 %	31,84 %	55,72 %
ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА	$K = 0,722$	40,60 %	34,33 %	74,93 %
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ	$K = 0,718$	36,36 %	19,09 %	55,45 %

СОЮЗ				
КОНСТИТУЦІЯ	K = 0,707	11,09 %	50,58 %	61,66 %
ДОБРОСУСІДСТВО	K = 0,672	44,83 %	20,06 %	64,89 %
ІНТЕГРАЦІЯ	K = 0,629	18,21 %	40,07 %	58,28 %
СТАБІЛЬНІСТЬ	K = 0,625	49,51 %	18,14 %	67,65 %
ОДНОСТАЙНІСТЬ	K = 0,606	36,18 %	21,61 %	57,79 %
АРМІЯ	K = 0,546	27,62 %	35,36 %	62,97 %
УСТРІЙ	K = 0,510	11,11 %	45,45 %	56,57 %
РЕФОРМА	K = 0,500	14,16 %	48,54 %	62,70 %

До позитивних стимулів 3-го рангу віднесено стимули, у яких коефіцієнт конотацій перебуває в межах від 0 до 0,5 (перелік надано у порядку спадання позитивності у таблиці 4.3; 20 стимулів):

Таблиця 4.3

Позитивні стимули 3-го рангу

Стимул	Коефіцієнт конотації K	Позитивні АЗ	Умовно позитивні АЗ	Всього позитивних АЗ
СПРАВЕДЛИВІСТЬ	K = 0,493	46,04 %	12,38 %	58,42 %
НАТО	K = 0,445	28,85 %	21,15 %	50,00 %
ГОЛОСУВАТИ	K = 0,442	14,72 %	37,38 %	52,10 %
БОРОТЬБА	K = 0,412	30,56 %	25,93 %	56,48 %
ЗАКОН	K = 0,334	14,32 %	39,09 %	53,41 %
ДЕМОКРАТІЯ	K = 0,319	22,27 %	23,43 %	45,71 %
НЕДОТОРКАНИЙ	K = 0,288	20,69 %	17,24 %	37,93 %
ЛЮДИ	K = 0,278	21,72 %	26,26 %	47,98 %
СУСПІЛЬСТВО	K = 0,272	10,70 %	25,33 %	36,03 %
РЕВОЛЮЦІЯ	K = 0,265	22,15 %	27,31 %	49,46 %
БЮДЖЕТ	K = 0,258	22,50 %	39,06 %	61,56 %
УМОВИ ЖИТТЯ	K = 0,257	35,91 %	10,53 %	46,44 %
СУСІДИ	K = 0,243	26,70 %	13,11 %	39,81 %
ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА	K = 0,243	40,78 %	11,17 %	51,94 %
КОНКУРЕНЦІЯ	K = 0,106	18,46 %	16,92 %	35,38 %
ПАРТІЯ	K = 0,103	6,85 %	21,92 %	28,77 %
КОРДОН	K = 0,092	3,98 %	26,11 %	30,09 %
МІТИНГ	K = 0,031	5,38 %	34,98 %	40,36 %

МАЙДАН	K = 0,023	20,64 %	26,61 %	47,25 %
ЕКОНОМІКА	K = 0,006	7,48 %	37,60 %	45,08 %

Аналітичний огляд місця стимулів суспільно-політичного змісту за критерієм конотацій (в цьому випадку – позитивних) виявив неочікуване в мовній картині світу українців. Наприклад, ДОБРОБУТ – стимул 1-го рангу позитивності, а СПРАВЕДЛИВІСТЬ – 3-го. Значущість КРАЇНИ (1-й ранг) для української молоді переважає значущості ЖИТТЯ (2-й ранг), така ж ситуація з цінностями СВОБОДА і НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (1-й ранг). Революційні явища (МАЙДАН, РЕВОЛЮЦІЯ, МІТИНГИ), а також НАТО і ДЕМОКРАТІЯ в українській мовній картині світу умовно займає 3-тє місце, а ГАРАНТІЯ і БАГАТСТВО – 1-ше. Політичні реалії інтеграції у світовий простір (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ІНТЕГРАЦІЯ – 2-й ранг позитивності) у мовній картині світу українців передують економічним потребам держави (ЕКОНОМІКА – 3-й ранг позитивності з дуже низьким коефіцієнтом меліоративності). Також очевидний пріоритет міжнародного над національним: МІЖНАРОДНИЙ – 1-й ранг, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, НАРОД, НАЦІЯ – 2-й ранг позитивності.

Розглянемо стимули з переважанням негативних асоціативних зв'язків S – R та розподілимо їх за рангами негативності.

До 1-го рангу негативності віднесемо стимули з високим обсягом негативних асоціативних зв'язків S – R та з коефіцієнтом конотацій (K) нижчим за -1. До таких, за результатами дослідження, слід віднести слова-стимули (перелік наданий в порядку спадання негативності; 4 стимули):

СЕПАРАТИЗМ (**85,01 %**: 57,60 % негативних зв'язків; 27,41 % умовно негативних зв'язків; K = -1,246)

ТЕРОРИЗМ (**89,24 %**: 66,86 % негативних зв'язків; 22,38 % умовно негативних зв'язків; K = -1,232)

РАБСТВО (**85,85 %**: 61,79 % негативних зв'язків; 24,06 % умовно негативних зв'язків; K = -1,050)

ДЕПУТАТ (69,35 %: 64,82 % негативних зв'язків; 4,52 % умовно негативних зв'язків; $K = -1,005$)

До стимулів 2-го рангу негативності віднесено стимули з коефіцієнтом конотацій, що перебуває у межах від -1 до $-0,5$ (перелік надано в порядку спадання негативності у таблиці 4.4; 9 стимулів):

Таблиця 4.4

Негативні стимули 2-го рангу

Стимул	Коефіцієнт конотації К	Негативні АЗ	Умовно негативні АЗ	Всього негативних АЗ
КОНФЛІКТ	$K = -0,990$	70,81 %	13,40 %	84,21 %
ПОЛІТИКА	$K = -0,912$	49,54 %	14,12 %	63,66 %
БІДНІСТЬ	$K = -0,872$	63,29 %	19,32 %	82,61 %
РАСИЗМ	$K = -0,855$	38,75 %	39,38 %	78,13 %
КОРУПЦІЯ	$K = -0,846$	71,63 %	7,69 %	79,33 %
ДИКТАТОР	$K = -0,740$	33,55 %	37,97 %	71,52 %
ХАБАР	$K = -0,584$	59,35 %	7,48 %	66,82 %
ВТРУЧАННЯ	$K = -0,567$	38,82 %	28,26 %	67,08 %
ПАРЛАМЕНТ	$K = -0,520$	30,18 %	11,67 %	41,85 %

До стимулів 3-го рангу негативності, відповідно, віднесено стимули, коефіцієнт конотацій яких від $-0,5$ до 0 (перелік надано в порядку спадання негативності у таблиці 4.5; 9 стимулів):

Таблиця 4.5

Негативні стимули 3-го рангу

Стимул	Коефіцієнт конотації К	Негативні АЗ	Умовно негативні АЗ	Всього негативних АЗ
ВИМАГАТИ	$K = -0,473$	46,27 %	21,89 %	68,16 %
ПКЕТУВАННЯ	$K = -0,464$	22,07 %	22,54 %	44,60 %
ВЕРХОВНА РАДА	$K = -0,425$	42,45 %	9,91 %	52,36 %
УРЯД	$K = -0,415$	31,71 %	5,32 %	37,03 %
ВЛАДА	$K = -0,392$	33,97 %	11,75 %	45,73 %
КРЕДИТ	$K = -0,361$	46,57 %	8,96 %	55,52 %
ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР	$K = -0,333$	21,05 %	17,85 %	38,90 %

ЕМІГРАЦІЯ	K = -0,152	14,22 %	38,86 %	53,08 %
ВИБОРИ	K = -0,152	32,16 %	9,91 %	42,07 %

Співвідношення кількості позитивних / негативних / нейтральних зв'язків S – R дає інформацію про конотативні зсуви, що уже певною мірою наявні у структурі значення слів, хоча на рівні лексикографічному іще не зафіксовані і можуть бути зафіксовані не скоро. Втім, таке явище найяскравіше ілюструє динаміку мови і залежність її від мовця у найзагальнішому трактуванні.

Конотативні зсуви у конотативному компоненті значення лексичних одиниць суспільно-політичного змісту розділено на *фактичні* (такі, що уже наявні) і *потенційні* (які можуть стати очевидними під дією позамовних чинників).

Конотативні зсуви найчіткіше проявляють себе у тих стимулів, обсяг нейтральних реакцій в АП яких – високий. Співвідношення кількості негативних / позитивних реакцій в АП свідчать про тенденцію позитивного чи негативного забарвлення слова, а з тим і явища, позначуваного лексемою, в мовній картині світу українців-сучасників. Висока кількість нейтральних реакцій (25 % і більше) закріплює мовний рівень: лексеми є лінгвістично нейтральними (відносна нейтральність лексикографічного значення, відсутність спеціальних стилістичних міток, тощо) і, певною мірою, нейтральні психолінгвістично, оскільки їх нейтральність стабільніша і вища, ніж цей аспект в інших розглянутих лексемах. Такими в дослідженні АП лексики суспільно-політичного змісту, з огляду на аналіз АП, стали такі слова-стимули, як: ВИБОРИ (33,26 % нейтральних ас.), ВЛАДА (25,43 % нейтральних ас.), ГОЛОСУВАТИ (25,93 % нейтральних ас.), ГРОМАДА (36,82 % нейтральних ас.), ГРОМАДЯНИН (40,40 % нейтральних ас.), ГРОМАДЯНСТВО (33,54 % нейтральних ас.), ЕМІГРАЦІЯ (29,38 % нейтральних ас.), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (27,88 % нейтральних ас.), ІНТЕГРАЦІЯ (34,11 % нейтральних ас.), КОРДОН (50,22 % нейтральних ас.) тощо (порівняйте з такими, як, наприклад ЖИТТЯ (8,82 % нейтральних ас.), ЗАХИСТ (5,58 % нейтральних ас.), ІНВЕСТИЦІЇ (5,29 % нейтральних ас.) тощо). У таких стимулів характер

зсуву визначає кількісне превалювання одного типу реакцій (позитивні / негативні) над іншими.

Серед стимулів з високим обсягом нейтральних конотацій в АП фактичний конотативний зсув в бік позитивності все ж таки відбувся у таких лексем суспільно-політичного змісту, як (23 одиниці): ГОЛОСУВАТИ, ГРОМАДА, ГРОМАДЯНИН, ГРОМАДЯНСТВО, ДЕМОКРАТІЯ, ДЕРЖАВА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЗАКОН, ІНТЕГРАЦІЯ, КОНСТИТУЦІЯ, КОРДОН, МОБІЛЬНІСТЬ, НАТО, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, НАЦІЯ, НЕДОТОРКАНИЙ, ПАРТІЯ, СОЦІАЛЬНИЙ, СПІЛЬНОТА, СУСІДИ, СУСПІЛЬНИЙ, СУСПІЛЬСТВО, УСТРІЙ.

З іншого боку, фактичний конотативний зсув у бік негативності відбувся у таких лексем суспільно-політичного змісту (8 одиниць): ВИБОРИ, ВЛАДА, ЕМІГРАЦІЯ, ПАРЛАМЕНТ, ПІКЕТУВАННЯ, ПОЛІТИКА, ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, УРЯД.

Потенційні конотативні зсуви прослідковано у тих стимулів, в АП яких наявна висока кількість умовно позитивних чи умовно негативних реакцій на тлі меншої кількості власне негативних / власне позитивних / нейтральних асоціатів. У таких стимулів реальний конотативний зсув відбуватиметься, на наш погляд, при посиленні впливу екстралінгвістичних чинників тої чи іншої природи, тоді, коли почутий стимул провокуватиме у респондентів чіткіші позитивні чи негативні емоції. До стимулів суспільно-політичного змісту з потенційним конотативним зсувом у дисертації віднесено такі:

1) з позитивною потенцією конотацій (33 одиниці): АРМІЯ, БЮДЖЕТ, ВОЛОДІТИ, ГОЛОСУВАТИ, ГРОМАДЯНСТВО, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК, ДЕРЖАВА, ДОГОВІР, ЕКОНОМІКА, ЗАКОН, ІНТЕГРАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЯ, КЕРУВАТИ, КОНСТИТУЦІЯ, КРАЇНА, ЛІДЕР, МІТИНГ, НАЦІОНАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, НАЦІЯ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ОБМІН, ПРАВА, ПРАПОР, ПРЕЗИДЕНТ, РЕВОЛЮЦІЯ, РЕСУРСИ, РЕФОРМА, СВОБОДА, СОЦІАЛЬНИЙ, СПІЛЬНОТА, УСТРІЙ.

2) з негативною потенцією конотацій (4 одиниці): ДИКТАТОР, ЕМІГРАЦІЯ, КОНКУРЕНЦІЯ, РАСИЗМ.

Цікавими і галасливими, на наш погляд, є випадки, коли конотативні зсуви відбуваються в протилежну від стереотипізованого сприйняття та семантичних особливостей слова, сторону. Це бачимо, скажімо, на прикладах стимулів РЕВОЛЮЦІЯ і МІТИНГ, які набувають позитивного забарвлення в сучасних умовах існування українців, а також стимулів КОНКУРЕНЦІЯ і ЕМІГРАЦІЯ, у яких виявлене деяке негативне забарвлення.

Серед інших стимулів подібного стану виділяємо стимули, у яких на тлі високого акценту в бік позитивності або негативності, зумовлених семантикою, з'являється відсоток асоціатів протилежного знаку. Наприклад, у стимулу ХАБАР проявлена певна позитивна потенція конотативного компонента значення (23,83 % ас. позитивного спрямування: 9,81% позитивних, 14,02 % умовно позитивних), а у стимулу ЦЕРКВА – негативна потенція (19,14 % ас. негативного спрямування: 9,25 % негативних, 9,89 % умовно негативних). Таке ж явище спостерігаємо в АП стимулів ТЕРОРИЗМ, СЕПАРАТИЗМ, РАСИЗМ, РАБСТВО, БІДНІСТЬ, ДИКТАТОР з однієї сторони (обсяг позитивних реакцій 3 – 5%) , і УКРАЇНЕЦЬ, ПАТРІОТ, БАГАТСТВО, БЕЗПЕКА, БЛАГОДІЙНІСТЬ, ВІДДАНІСТЬ, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ДОБРОБУТ, ЖИТТЯ, ЗАХИСТ, ІНВЕСТИЦІЇ, ІНТЕГРАЦІЯ, ЛІДЕР – з іншої (обсяг негативних реакцій подекуди досягає 10%). Це означає, що приблизно 3 – 5% респондентів схвалюють негативні реалії суспільно-політичного життя, знаходять у них певні хороші сторони, і 10%, а подекуди і більше, респондентів схильні бачити в цілком позитивних, на перший погляд, реаліях негативні сторони. При відповідному впливові ці тенденції цілком можуть розвиватися, набувати яскравості і змінювати психологічно усталений знак конотацій стимулу на протилежний.

Наочно стан конотативного компонента значення та потенційні конотативні зсуви (засвідчені високим ступенем умовно позитивних чи умовно негативних асоціативних зв'язків S – R на тлі меншої кількості позитивних і негативних

реакцій) представлено на графіках в аналітичному модулі KCS (докладно див. додатки 6, 7). Стан конотативного компонента значення за аналізом АП стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ відображено на рис. 4.5. Розташування крайніх точок (на рівні -1 і 1) підтверджує превалювання меліоративності конотативного компонента над пейоративністю: показник пейоративності (на рівні -1 на осі X) сягає приблизно 0,14, тоді як показник меліоративності (на рівні 1 на осі X) є 0,35. При досить високому показникові нейтральності (на рівні 0 на осі X), який сягає 0,26, зафіксовано також значний показник кількості умовно позитивних асоціатів у конотативній структурі (проміжна точка між 0 і 1 на осі X), а саме 0,18, тоді як показник кількості умовно негативних асоціатів зовсім незначний.

Рис.4.5. Структура конотативного компонента стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Характер розташування 5 точок конотаційної структури стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ на відповідних показниках яскравої чи потенційної меліоративності / пейоративності засвідчує фактичний конотативний зсув у бік позитивності в конотативній структурі стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ в мовній картині світу українців періоду 2013 – 2016 рр.

Розглянемо конотативну структуру стимулу ВЛАДА, яка зображена на рис. 4.6:

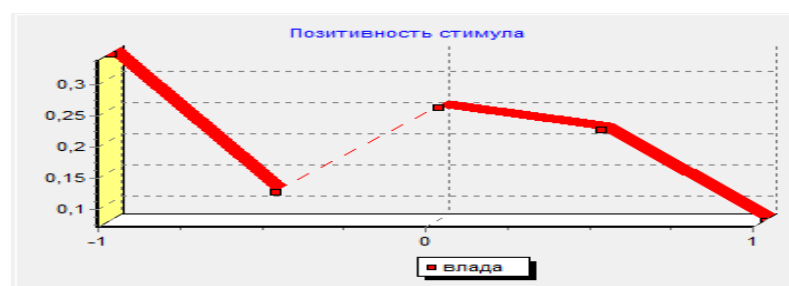

Рис. 4.6. Структура конотативного компонента стимулу ВЛАДА

Бачимо, що показник, який вказує на нейтральність – досить високий (0,25). Між тим положення крайніх точок відображає превалювання пейоративності (показник приблизно 0,34) над меліоративністю (показник менший за 0,1). До того ж у конотативній структурі стимулу помітний показник наявності умовно негативних асоціатів (близько 0,1), що разом з високим показником яскравої пейоративності (0,34) засвідчує фактичний конотативний зсув у бік пейоративності конотацій. Звернення до змісту АП стимулу ВЛАДА підтвердить цей висновок, адже характер асоціатів АП яскраво вказує на негативне сприйняття стимулу сучасними українцями (див. пункт 4.1). Наявний у конотативній структурі стимулу ВЛАДА показник умовно позитивних асоціатів, котрий сягає близько 0,21 на графіку, цілком може стати точкою відліку подальших трансформаційних змін у конотативній структурі стимулу. Оскільки АП стимулу ВЛАДА все-таки містить асоціати з позитивними конотаціями і позитивне сприйняття влади українцями все-таки існує, відповідний екстралінгвістичний вплив на носіїв мови, позитивізація іміджу влади в суспільстві може докорінно змінити реакції українців на цю реалію життя, і, відповідно, зміняться реакції на стимул і трансформується його конотативна структура.

За допомогою KCS були зіставлені конотативні структури у деяких парах з 2-х стимулів. Порівняння конотативних структур стимулів дає інформацію про наближення і розбіжності, а часом – і протилежність характеру конотативних структур стимулів. Деталізація розбіжностей і варіативність порівняння стимулів потребують окремого ретельного аналізу. В межах дисертації розглянуто загальні тенденції і надано лише деякі приклади співвідношень структур досліджуваних стимулів (див. додаток 7).

Розглянемо конотативні структури стимулів ДЕРЖАВА і КРАЇНА. На рис. 4.7 видно, що конотативні структури цих стимулів у високій мірі наближені одна до одної, майже повторюють одна одну. Зближення конотативних структур підтверджено також і на семантичному рівні при розгляді і зіставленні семантики асоціатів в АП відповідних стимулів. Проте, незначні відхилення в лініях графіків

та розбіжності в показниках меліоративності / пейоративності призводять до висновку, що країна дещо позитивніше сприймається респондентами, ніж держава, оскільки АП стимулу КРАЇНА містить трохи більше умовно позитивних асоціатів і трохи менше нейтральних, ніж АП стимулу ДЕРЖАВА.

Рис. 4.7. Структури конотативних компонентів стимулів ДЕРЖАВА і КРАЇНА

Цілком ясно, що абсолютно повторюваних конотативних структур не може бути, оскільки АП кожного стимулу – унікальне явище. В будь-якому разі розбіжності будуть присутні. Графіки конотативних структур наочно відображають більший чи менший ступінь розбіжностей в конотативних структурах стимулів, що порівнюються. Так, найбільш наближеними одна до одної є конотативні структури таких пар стимулів (див. додаток 7):

ПАРЛАМЕНТ і УРЯД, ГРОМАДА і СПІЛЬНОТА, МІЖНАРОДНИЙ і НАЦІОНАЛЬНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ і СУСПІЛЬНИЙ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ і СВОБОДА, БЕЗПЕКА і ГАРАНТІЯ, КОРУПЦІЯ і ХАБАР, КОНФЛІКТ і РАБСТВО, РАБСТВО і ТЕРОРИЗМ.

У парі стимулів ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА і ЗАХИСТ бачимо деякі відмінності в конотативних структурах (рис. 4.8). Лінії і точки графіків вказують на те, що у конотативних структурах цих стимулів відбувся конотативний зсув у бік позитивності, проте ЗАХИСТ сприймається українцями позитивніше за гуманітарну допомогу. На користь цього висновку свідчить майже повна відсутність показників пейоративних, умовно пейоративних та нейтральних асоціатів, а також високий показник меліоративних асоціатів (близько 0,58) в конотативній структурі стимулу ЗАХИСТ, тоді як у лінії графіку стимулу ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА бачимо вищий показник пейоративних асоціатів

(0,11), вищий показник нейтральних (0,08), нижчий показник меліоративних асоціатів (0,4), ніж у конотативній структурі стимулу ЗАХИСТ.

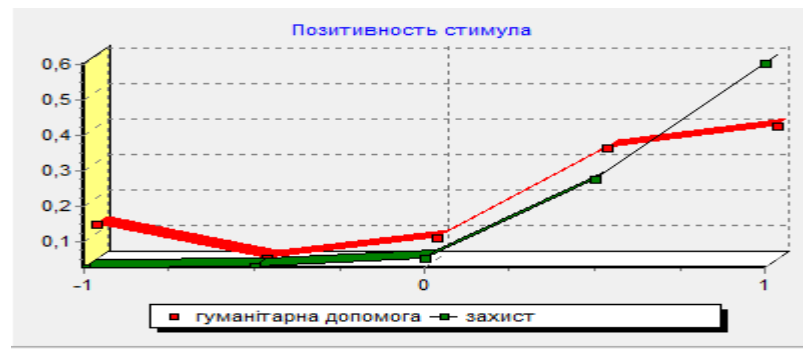

Рис. 4.8. Структури конотативних компонентів стимулів ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА і ЗАХИСТ

Наявність показника умовно меліоративних асоціатів (0,3) створює передумови для посилення конотативного зсуву конотативної структури стимулу ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА у бік меліоративності, і тоді конотативна структура стимулу ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА більшою мірою наблизиться до структури конотацій стимулу ЗАХИСТ.

У парі стимулів СПРАВЕДЛИВІСТЬ і СТАБІЛЬНІСТЬ, конотативні структури яких зображені на рис. 4.9, бачимо, що, згідно сприйняття респондентів, стабільність сприйнято позитивніше за справедливість.

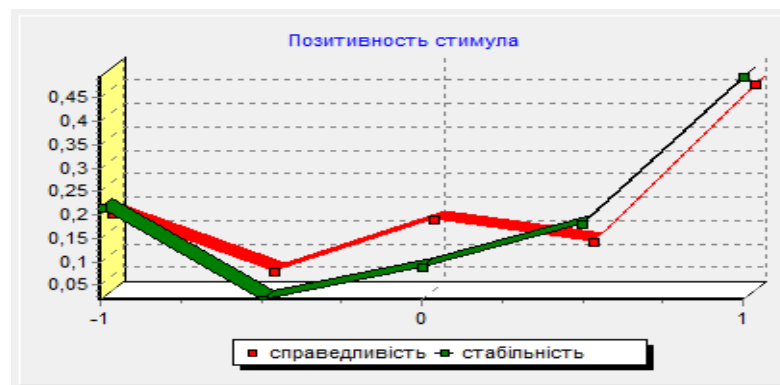

Рис. 4.9. Структури конотативних компонентів стимулів СПРАВЕДЛИВІСТЬ і СТАБІЛЬНІСТЬ

На це вказує нижчий показник нейтральних асоціатів (0,1), відсутність умовно пейоративних асоціатів та вищий показник умовно меліоративних

асоціатів (0,2) у конотативній структурі стимулу СТАБІЛЬНІСТЬ, ніж відповідні показники в структурі конотативного компонента стимулу СПРАВЕДЛИВІСТЬ.

Протилежними виявлено конотативні структури стимулів ЕМІГРАЦІЯ та ІНТЕГРАЦІЯ, що яскраво ілюструє рис. 4.10:

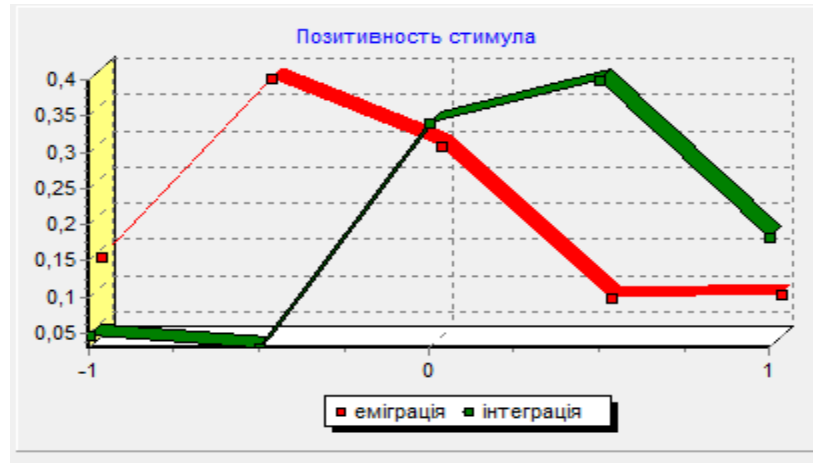

Рис. 4.10. Структури конотативних компонентів стимулів СПРАВЕДЛИВІСТЬ і СТАБІЛЬНІСТЬ

Отже, з огляду аналізу АП стимулів, еміграція в українській мовній свідомості швидше негативне явище на відміну від інтеграції. Про це свідчать розбіжності в показниках усіх типів асоціатів в АП відповідних стимулів. Схожу тенденцію помічаємо і в таких парах стимулів, як: ДИКТАТОР і ЛІДЕР, ВИМАГАТИ і ВОЛОДІТИ (див. додаток 7).

4.7.2 Динаміка конотативного компонента значення суспільно-політичної лексики за період дослідження під впливом різких суспільно-політичних змін. Оскільки сприйняття тих чи інших реалій, а значить і лексичних одиниць, що позначають ці реалії, не є статичним і вельми підпорядковане впливу екстралінгвістичних чинників на свідомість респондентів, досить цікавим є дослідження динаміки такого сприйняття за певний період часу. Дослідження динаміки конотативного компоненту значення за період дослідження у дисертації ґрунтувалося: 1) на аналізі асоціатів, продукованих респондентами за певний період; 2) обчисленні кількості пейоративних та меліоративних асоціатів S – R в АП з урахуванням оцінок конотацій асоціатів та асоціативних зв'язків S – R у точках опитування та

виведення їх середньоарифметичного за кожний період опитування як конотативного коефіцієнту; 3) побудові графіків, що відображають динаміку сприйняття стимулів на основі оцінних характеристик конотацій асоціатів в АП. На графіках за віссю Y розташовані коефіцієнти конотацій стимулів, визначені оцінними характеристиками асоціатів та асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу; вісь X є темпоральною, на ній відзначено часові точки в періодах опитування. Аналіз динаміки структур конотативних компонентів досліджених стимулів суспільно-політичного змісту призвів до виділення 5 категорій динаміки стимулів:

- 1) стабільні стимули, з нульовою динамікою конотативного компонента (7% стимулів від загальної кількості протестованих);
- 2) стимули з висхідною динамікою конотативного компонента (21%);
- 3) стимули зі спадною динамікою конотативного компонента (32%);
- 4) стимули з флюктуаційною висхідною динамікою конотативного компонента (20%);
- 5) стимули з флюктуаційною спадною динамікою конотативного компонента (20%).

До першої категорії потрапили стимули, сприйняття яких лишилося незмінним впродовж усього періоду дослідження (2014 – 2016 рр.). Це такі, як (7 одиниць): ДОГОВІР, НАЦІОНАЛЬНИЙ, МОБІЛЬНІСТЬ, ПРАВА, КОНФЛІКТ, РАСИЗМ, ТЕРОРИЗМ (див. додаток 8). Слід зазначити, що деякі стимули є стабільно позитивними у мовній картині світу респондентів впродовж усього періоду дослідження (ДОГОВІР, НАЦІОНАЛЬНИЙ, МОБІЛЬНІСТЬ, ПРАВА), деякі – стабільно негативними (це може бути зумовлено семантикою досліджуваних стимулів): КОНФЛІКТ, РАСИЗМ, ТЕРОРИЗМ. Приклади стабільного конотативного компонента деяких стимулів бачимо на рис. 4.11–4.15:

Рис. 4.11. Динаміка конотативного компонента стимулу ДОГОВІР

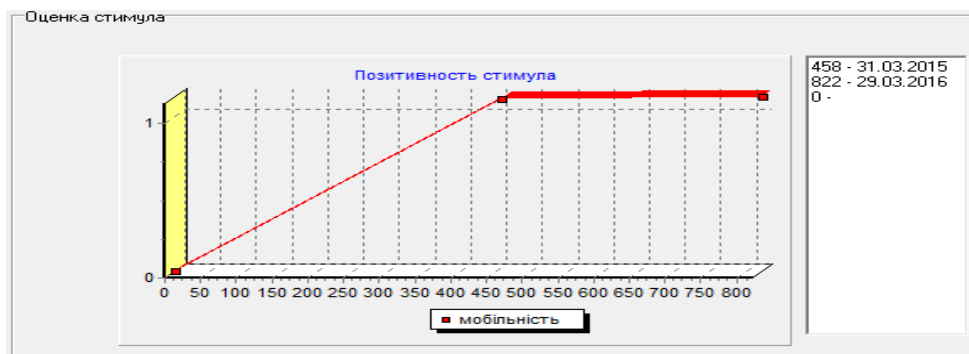

Рис. 4.12. Динаміка конотативного компонента стимулу МОБІЛЬНІСТЬ

З наведених графіків динаміки конотацій видно, що позначка конотації стимулу ДОГОВІР перебуває на позначці 1 як у 2015 році, так і через рік, у березні 2016 року. Конотації стимулу МОБІЛЬНІСТЬ навіть дещо позитивніші, займають місце на позначці вище 1 і також мають сталий характер у 2015 – 2016 рр. Конотації стимулу ПРАВА у 2015 році займають місце на позначці 0,9, перебувають у позитивній площині; у квітні 2016 року зафіксовано зовсім незначне зниження коефіцієнту позитивності (на 0,05), що дозволяє вважати характер конотацій цього стимулу у досліджуваній період сталим.

Протилежну за оцінкою конотацій картину бачимо на графіках, які

Рис.4.13. Динаміка конотативного компонента стимулу ПРАВА

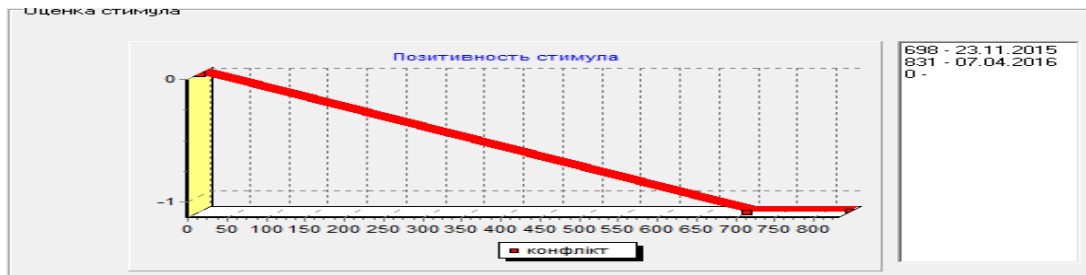

Рис. 4.14. Динаміка конотативного компонента стимулу **КОНФЛІКТ**

Рис. 4.15. Динаміка конотативного компонента стимулу **ТЕРОРИЗМ**

демонструють сталу динаміку конотацій стимулів **КОНФЛІКТ** і **ТЕРОРИЗМ** у від'ємній площині. Конотації цих стимулів залишаються на позначці нижче -1 як у 2015, так і у 2016 році.

Стимули, динаміка сприйняття яких висхідна (21 одиниця), це: ІНВЕСТИЦІЇ, РЕФОРМА, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, БОРОТЬБА, ВТРУЧАННЯ, РЕВОЛЮЦІЯ, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ОБМІН, СУСПІЛЬНИЙ, ВІДДАНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ГАРАНТІЯ, БЕЗПЕКА, ПАРТНЕРСТВО, КОРУПЦІЯ, КРЕДИТ, РОЗВИТОК, БЮДЖЕТ, ГРОМАДЯНСТВО, УМОВИ ЖИТТЯ, ІНФОРМАЦІЯ. У АП цих стимулів у кожній точці опитування зафіксовано прерогативу асоціатів з меліоративним забарвленням над асоціатами з пейоративним забарвленням, а кількість меліоративних асоціатів збільшується на кінець періоду дослідження. Наприклад, на графіку, що представляє динаміку конотативного компонента стимулу ІНВЕСТИЦІЇ (див. додаток 8, рис. 8-20) бачимо, що у жовтні 2015 року конотацію стимулу зафіксовано на позитивній позначці 1, а у квітні 2016 року кількість меліоративно забарвлених асоціатів і асоціативних зв'язків $S - R$ в АП збільшується, і, відповідно, коефіцієнт конотації зростає. Динаміка конотативного

компоненту стимулу РЕВОЛЮЦІЯ (див. додаток 8, рис. 8-26) має такий характер: в жовтні 2014 року конотації в суспільній свідомості мають негативний характер, на графіку її маркер в цей період опитування зафіксований на позначці нижче 0; у квітні 2015 року кількість меліоративних асоціатів та асоціативних зв'язків в АП цього стимулу помітно зростає, конотативний компонент перетинає нульову позначку і виходить у позитивну площину, а в березні 2016 року позитивність конотацій ще більше зростає. Така динаміка, на наш погляд, спровокована суспільною думкою про революцію як Революцію Гідності, адже стимулювання саме такого сприйняття революційних подій в Україні було значно посилене у засобах масової інформації досліджуваного періоду. У стимулу РОЗВИТОК (див. додаток I, рис. I 51) конотативна характеристика в жовтні 2015 року є вельми позитивною, маркер конотативного компонента на графіку розташований на позначці вище 1, а у квітні 2016 року в АП цього стимулу з'являється ще більше меліоративних асоціатів та асоціативних зв'язків S – R , а маркер конотацій на графіку пересувається вище. Цікавою є динаміка конотативного компонента стимулу КРЕДИТ (рис. 4.16):

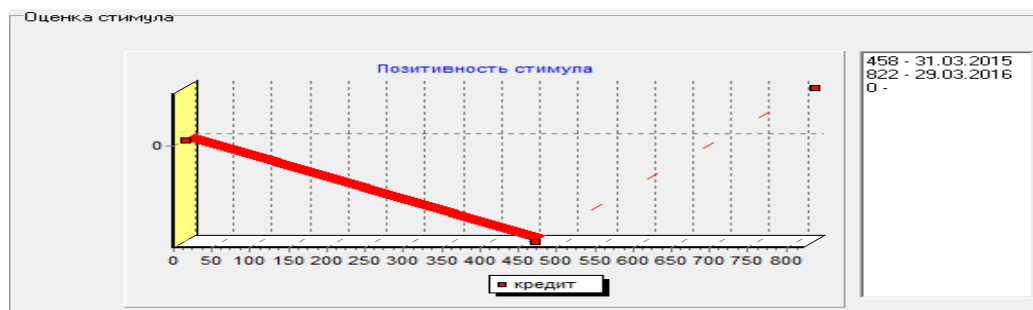

Рис. 4.16. Динаміка конотативного компонента стимулу КРЕДИТ

У березні 2015 року маркер конотації перебуває у від'ємній площині за віссю Y, сягає -1, але уже через рік, у березні 2016 року, конотація цього стимулу в суспільній свідомості перетинає нульовий рубіж і стає позитивною. Це говорить про те, що масове тиражування позитивного іміджу легкодоступних кредитів на тлі загального падіння рівня життя населення в післяреволюційний та воєнний період створює передумови до позитивного сприйняття кредиту не як заборгованості, а як методу збагачення чи, принаймні, утримання свого існування на більш-менш стабільному рівні навіть завдяки необхідності брати у борг. Ця

риса суспільної свідомості стає ще яскравішою на тлі визначення грошей як однієї з базових і найбажаніших суспільних цінностей, оскільки асоціат *гроші* входить у число 19 семантичних домінант (концептуальне ядро) мовної свідомості українців досліджуваного періоду (див. пункт 4.4).

Визначною на тлі суспільно-політичних зрушень в Україні досліджуваного періоду є динаміка конотативного компонента стимулу **БОРОТЬБА** (рис. 4.17). У жовтні 2015 року позначка конотації цього стимулу є нейтральною, на рівні 0, проте у квітні 2016 засвідчено стрімке зростання меліоративності конотації на 6 позицій (з 0 до 0,6), тобто у зрізі квітневого опитування респонденти спродували набагато більше меліоративних асоціатів та асоціативних зв'язків S – R на цей стимул, що підносить явище боротьби в суспільній свідомості цього періоду на рівень суспільної цінності.

Рис. 4.17. Динаміка конотативного компонента стимулу **БОРОТЬБА**

Динаміка конотативного компонента стимулу **ВТРУЧАННЯ** (рис. 4.18) має висхідний характер, проте перебуває у від'ємній площині. Так, у березні 2015 року конотація стимулу сягає позначки -0,8, що великою мірою зумовлено, ймовірно, несприйняттям втручання Російської Федерації у внутрішні справи України та посяганням на її територію. У березні 2016 року конотація стимулу дещо змінюється, більша кількість меліоративно або нейтрально забарвлених асоціатів та асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу в цей період призводить до зростання коефіцієнту конотації з -0,8 до -0,4, хоча зберігається тенденція негативного сприйняття стимулу.

Рис. 4.18. Динаміка конотативного компонента стимулу **ВТРУЧАННЯ**

Динаміка конотативного компонента стимулу **СПРАВЕДЛИВІСТЬ**, що позначає одну з базових демократичних цінностей, також має висхідний характер (рис. 4.19), хоча коефіцієнти позитивності неочікувано низькі. Так, у жовтні 2015 року позначка конотації на графіку не сягає 1 (порівняємо з конотаціями стимулу **ДОГОВІР**), а у квітні 2016 хоч і перетинає межу 1, але майже не віддаляється від неї. Така динаміка може свідчити про те, що розуміння справедливості у суспільній мовній свідомості не є всеохопно позитивним і бажаним, або про те, що існують неабиякі сумніви респондентів щодо існування справедливості у цей досліджуваний період, зумовлені розчаруваннями і зневірою у суспільно-політичній сфері побутування, і це, передусім, яскраво визначено у змісті АП стимулу (див. пункт 4.1).

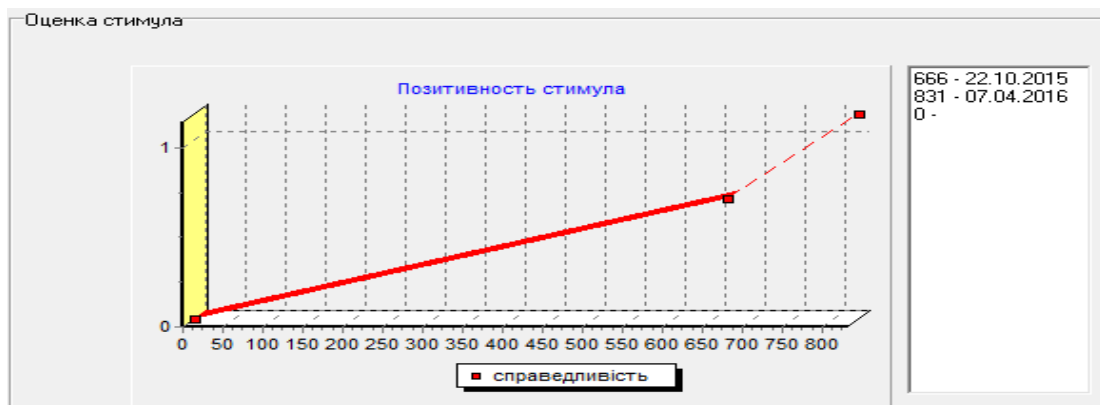

Рис. 4.19. Динаміка конотативного компонента стимулу **СПРАВЕДЛИВІСТЬ**

Стимулами зі спадною динамікою конотацій виявились такі (32 %; 32 одиниці), які також можливо розділити на групи в залежності від розташування позначок конотацій на графіках:

1) ДЕРЖАВА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЛЮДИ, УКРАЇНЕЦЬ, НАТО, СПІВПРАЦЮВАТИ, ПЕРЕГОВОРИ, ЗМІНИ, ЗАХИСТ, ІНТЕГРАЦІЯ, МІЖНАРОДНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, ОДНОСТАЙНІСТЬ, СТАБІЛЬНІСТЬ, ПРАВО, КОНСТИТУЦІЯ, БАГАТСТВО, ДОБРОБУТ, ПРАПОР, БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, ГРОМАДА, РЕСУРСИ (23 % стимулів – 23 одиниці; конотації тримаються позначок вище 0);

2) РАБСТВО, ХАБАР, КОНКУРЕНЦІЯ, БІДНІСТЬ, МАЙДАН, ЕМІГРАЦІЯ, НЕДОТОРКАНИЙ (7% стимулів – 7 одиниць; конотації тримаються позначок нижче 0);

3) СУСІДИ, ДОБРОСУСІДСТВО (2% стимулів – 2 одиниці; конотації перетинають нульову межу і переходять з однієї площини в іншу).

Спадна динаміка конотативних компонентів стимулів першої групи, на наш погляд, зумовлена розчаруванням суспільства у функціонуванні явищ, позначених цими стимулами, у досліджуваний період. Цей факт не може пройти непоміченим, адже в цю групу попадають стимули, що позначають більшість демократичних цінностей, а також загальнолюдські і національні цінності, явища інтеграції в світовий простір, процеси улагодження політичних справ на міжнародному рівні. Розглянемо динаміку конотативного компонента стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (рис.4.20).

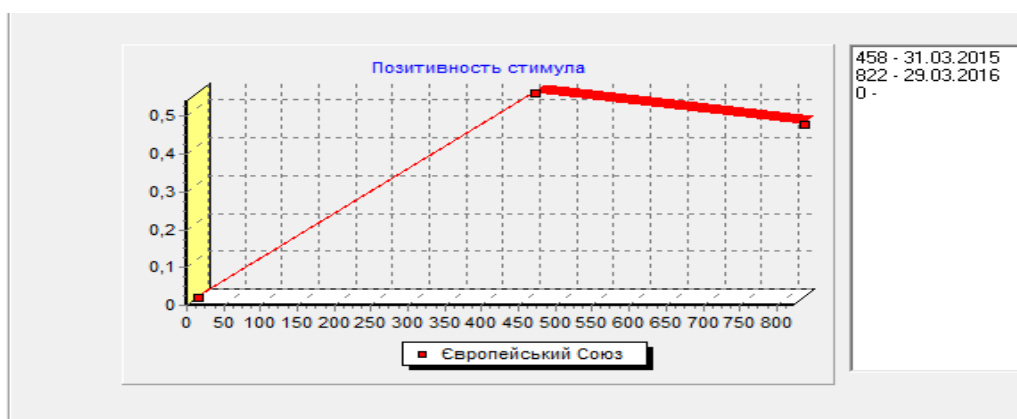

Рис. 4.20. Динаміка конотативної структури стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Бачимо, що у березні 2015 року конотація стимулу тримається на позначці 0,5, а у березні 2016 року коефіцієнт позитивності спадає майже до 0,4. Подібна ситуація з конотативним компонентом стимулу НАТО (рис.4.21): у

жовтні 2015 року конотація перебуває на позначці 0,16, а у квітні 2016 року позитивність стимулу спадає до позначки 0,14.

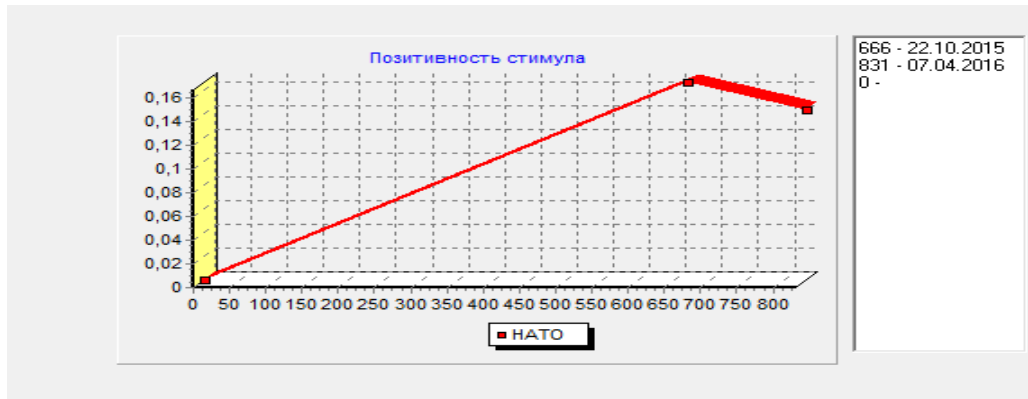

Рис. 4.21. Динаміка конотативного компонента стимулу НАТО

Неочікуваним результатом стала спадна динаміка конотативних компонентів стимулів ІНТЕГРАЦІЯ та ЕМІГРАЦІЯ (рис. 4.22а) на тлі посилення в Україні інтеграційних процесів та еміграційного руху в досліджуваний період.

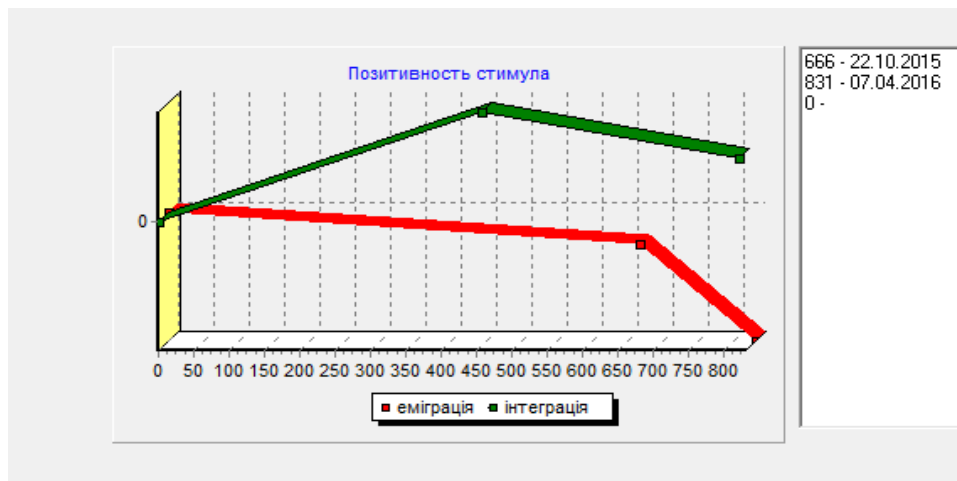

Рис. 4.22а. Динаміка конотативних компонентів стимулів ЕМІГРАЦІЯ та ІНТЕГРАЦІЯ

На графіку видно, що конотації стимулу ІНТЕГРАЦІЯ (верхня лінія) перебувають у додатній площині, вище позначки 0, а конотації стимулу ЕМІГРАЦІЯ (нижня лінія) – у від'ємній площині, нижче позначки 0. Отже, АП стимулу ІНТЕГРАЦІЯ містить більше меліоративно забарвлених асоціатів та асоціативних зв'язків S – R, ніж стимул ЕМІГРАЦІЯ, у двох темпоральних точках опитування. В обох стимулів спостерігаємо спадну динаміку конотативного компонента з 2015 по 2016 рік, причому АП стимулу ЕМІГРАЦІЯ у 2016 році значно більше насичене асоціатами та асоціативними зв'язками-пейоративами,

оскільки у жовтні 2015 року позначка конотацій перебуває на $-0,2$, а у квітні 2016 року конотація, як видно на рис. 4.22б,

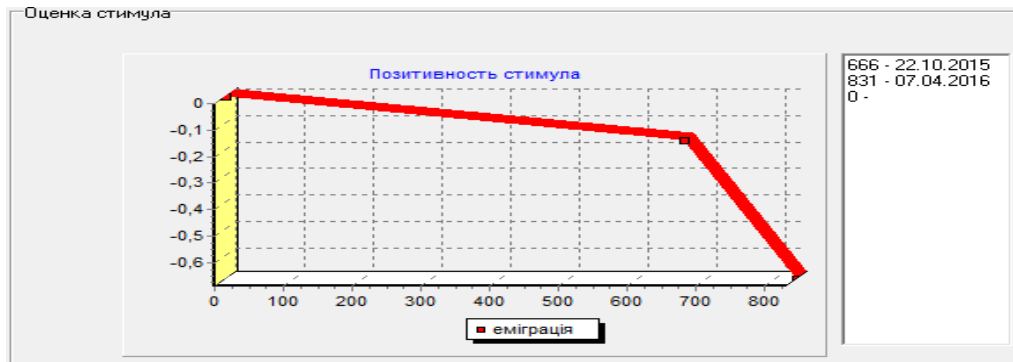

Рис. 4.22б. Динаміка конотативного компонента стимулу ЕМІГРАЦІЯ

перебуває на позначці $-0,7$ (падіння позитивності на 5 позицій). У стимулу ІНТЕГРАЦІЯ падіння позитивності не таке виразне: з $0,6$ до $0,3$ (3 позиції) (рис. 4.23):

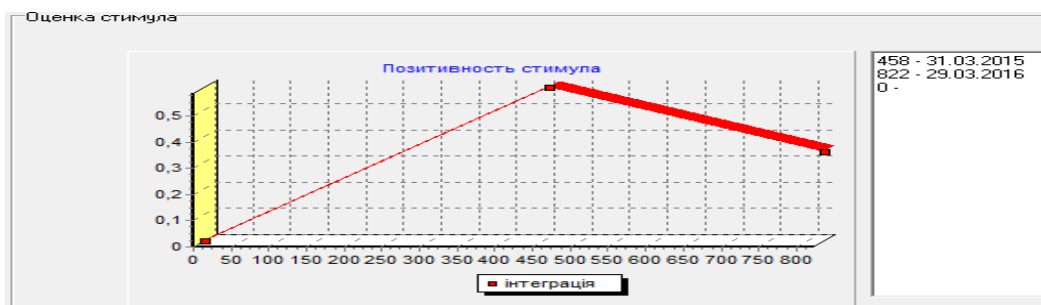

Рис. 4.23. Динаміка конотативного компонента стимулу ІНТЕГРАЦІЯ

Певна кількість стимулів мають флюктуаційну динаміку конотативного компонента, яка за тенденцією може бути висхідною і спадною.

Стимули з флюктуаційною висхідною динамікою конотативного компонента за період дослідження (20% стимулів; 20 одиниць): КРАЇНА, УРЯД, ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, ВЕРХОВНА РАДА, ДЕПУТАТ, ПРЕЗИДЕНТ, ПОЛІТИКА, ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ, ДИКТАТОР, ЛІДЕР, ВОЛОДІТИ, ВИБОРИ, ЄДНІСТЬ, ЕКОНОМІКА, СЕПАРАТИЗМ, ВЛАДА, ЗАКОН, КОРДОН, УСТРІЙ, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ. Флюктуаційна висхідна динаміка конотативного компонента означає, що вона є нерівномірною: у середині досліджуваного періоду є спадною, а на кінцеву фазу періоду дослідження припадає позитивніше сприйняття цього стимулу мовною свідомістю респондентів, адже АП стимулу в цей період опитування містить більшу кількість позитивно забарвлених асоціатів та

асоціативних зв'язків S – R. У цій групі стимулів можемо виділити такі стимули, динаміка котрих міститься у від'ємній площині системи координат (УРЯД, ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, ВЕРХОВНА РАДА, ДЕПУТАТ, ДИКТАТОР, ВИБОРИ, ЕКОНОМІКА, СЕПАРАТИЗМ, ВЛАДА, КОРДОН) і такі, що перебувають у додатній площині, тобто динаміка котрих є позитивною (КРАЇНА, ЛІДЕР, ВОЛОДІТИ, ЄДНІСТЬ, ЗАКОН, УСТРІЙ, НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, ІНФОРМАЦІЯ).

Рис. 4.24. Динаміка конотативного компонента стимулу ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР

На рис. 4.24 зображено динаміку конотативного компонента стимулу ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР. Бачимо, що у жовтні 2014 року конотації стимулу були негативні, у квітні 2015 відбулось значне погіршення сприйняття цього стимулу (майже до позначки -2), а у березні 2016 року має місце стрімке відновлення позитивності до попереднього рівня, вище -1. Така динаміка може свідчити про розчарування респондентів щодо позначуваної стимулом реалії у 2015 році і на відновлення певних надій на покращення її функціонування у 2016 році.

Рис. 4.25. Динаміка конотативного компонента стимулу ЄДНІСТЬ

З флуктуаційною спадною динамікою виявились такі стимули (20 % стимулів; 20 одиниць): ПАРЛАМЕНТ, НАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, СПІЛЬНОТА, НАРОД, АРМІЯ, ПАТРІОТ, ГРОМАДЯНИН, ГОЛОСУВАТИ, ВИМАГАТИ,

ДОМОВИТИСЬ, КЕРУВАТИ, МІТИНГ, ПІКЕТУВАННЯ, ДЕМОКРАТІЯ, СВОБОДА, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ЖИТТЯ, БЛАГОДІЙНІСТЬ, ЦЕРКВА.

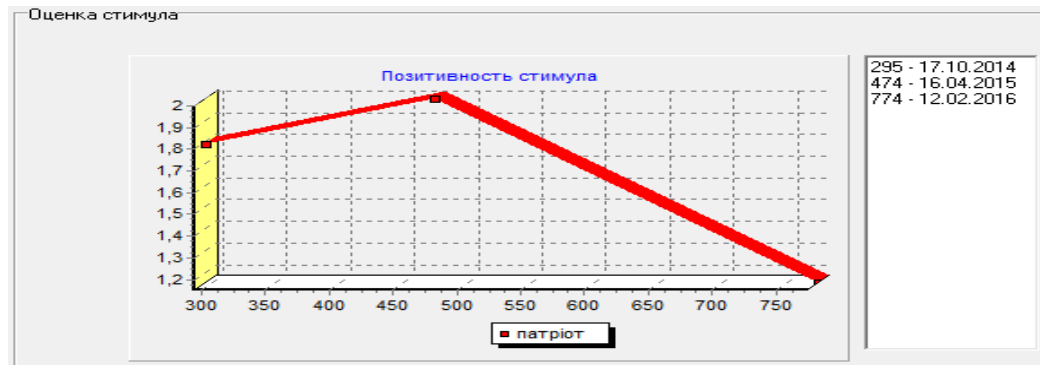

Рис. 4.26. Динаміка конотативного компонента стимулу ПАТРІОТ

На рис. 4.26 бачимо динаміку конотативного компонента стимулу ПАТРІОТ. У жовтні 2014 конотації стимулу розміщено на позначці 1,8; у 2015 році відбувається покращення сприйняття стимулу і його позитивізація у зв'язку з піднесенням суспільної думки і патріотичних настроїв у суспільстві, конотації сягають позначки 2; у лютому 2016 року динаміка виявляє спадний характер, конотації перебувають на позначці 1,2 (падіння позитивного сприйняття стимулу на 8 позицій).

У динаміці конотативного компонента стимулу АРМІЯ (рис. 4.27) за період дослідження 2014 – 2016 років бачимо злет і спад. У жовтні 2014 року конотації знаходяться на позначці 0, у квітні 2015 року відбувається стрімкий злет позитивного сприйняття стимулу, конотації перебувають на позначці вище 1, приблизно 1,5, проте у березні 2016 відбувається спад позитивного сприйняття і конотації перебувають на позначці 0,5. Таким чином, спочатку в суспільній свідомості активізовано позитивний образ армії у зв'язку з піднесенням національної боротьби, проте у 2016 році відбувається розчарування, і кількість позитивно забарвлених асоціатів та асоціативних зв'язків S – R в АП стимулу у цей період зменшується.

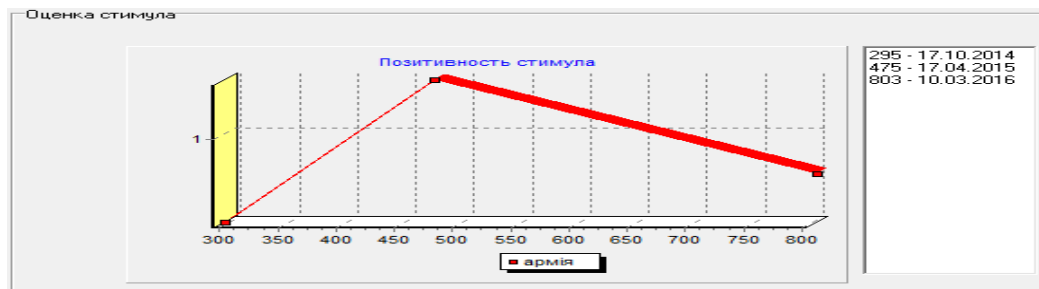

Рис. 4.27. Динаміка конотативного компонента стимулу АРМІЯ

Неочікуваним стає спадна динаміка конотативного компонента у стимулів СВОБОДА, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ДЕМОКРАТІЯ, БЛАГОДІЙНІСТЬ, ЦЕРКВА (рис. 18 – 21). Незважаючи на позитивну семантику цих стимулів, ставлення до реалій, позначених ними, у суспільній свідомості не є однорідним.

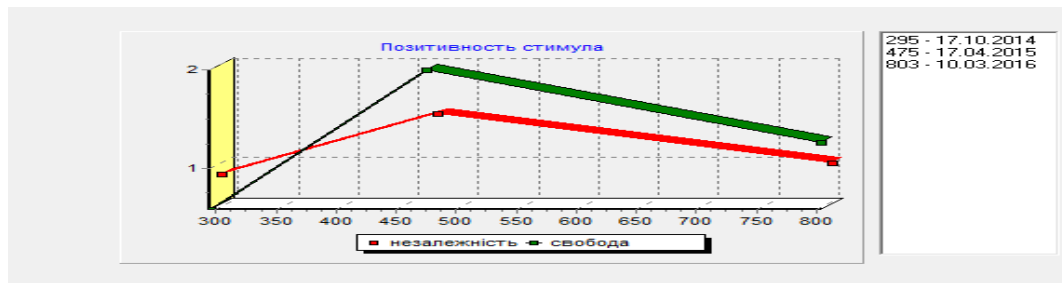

Рис.4.28. Динаміка конотативних компонентів стимулів НЕЗАЛЕЖНІСТЬ і СВОБОДА

Динаміка конотативних компонентів стимулів НЕЗАЛЕЖНІСТЬ і СВОБОДА, так само як і їх семантика, і зміст АП, наближені одна до одної. Зіставлення цих стимулів в одній площині відображає психологічне превалювання одного стимулу над іншим у різні періоди опитування. Так, у жовтні 2014 року стимул НЕЗАЛЕЖНІСТЬ спровокував у респондентів більше позитивних асоціатів та асоціативних зв'язків S – R , ніж стимул СВОБОДА, але у 2015 – 2016 роках ситуація дещо змінюється, і стимул СВОБОДА стає більш позитивно значущим для респондентів. Цікавим є той факт, що у квітні 2015 року конотації стимулу СВОБОДА вельми позитивні і позначка конотацій сягає майже 2 (у стимулу НЕЗАЛЕЖНІСТЬ позначка конотацій у цей період 1,5); проте у березні 2016 року кількість позитивних асоціатів і асоціативних зв'язків S – R у цих стимулів меншає, а позначки конотацій спадають до 1(НЕЗАЛЕЖНІСТЬ) і приблизно 1,2 (СВОБОДА). Динаміка конотацій цих стимулів демонструє вплив

екстралінгвістичних чинників (суспільно-політичного протистояння зазіханням на українські землі та відстоювання українцями власної волелюбності) на зміст АП стимулів, що позначають вищеописані реалії.

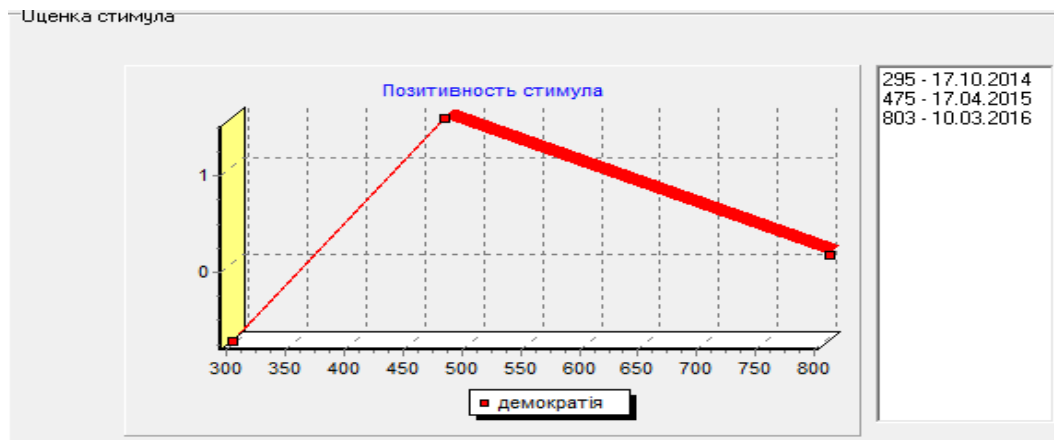

Рис. 4.29. Динаміка конотативного компонента стимулу **ДЕМОКРАТІЯ**

Динаміка конотативного компонента стимулу **ДЕМОКРАТІЯ** також засвідчує вплив суспільно-політичних змін на мовну картину світу респондентів досліджуваного періоду. У жовтні 2014 року респонденти продукували менше позитивно забарвлених, більше нейтральних та негативно забарвлених асоціативів і асоціативних зв'язків $S - R$, а конотації перебували на позначці нижче 0, приблизно -1; у квітні 2015 року відбувається стрімка позитивізація сприйняття стимулу, а позначка конотацій піднімається до 1,5, тобто аж на 2,5 позиції. У березні 2016 року відбувається падіння позитивного сприйняття до нейтральної позиції (до позначки 0), отже бачимо розчарування респондентів у реалізації реалії, позначеної стимулом, у цей період.

Позитивна семантика стимулу **БЛАГОДІЙНІСТЬ** (рис. 4.30) обумовлює високу позитивізацію сприйняття стимулу у 2015 році, коли в суспільстві відбувався сплеск благодійності та зборів коштів на благочинні справи, у лютому 2016 року відбувається спад, стимул спровокував меншу кількість позитивних асоціативів та асоціативних зв'язків $S - R$, і, відповідно, більшу кількість негативних і нейтральних зв'язків $S - R$ та асоціативів.

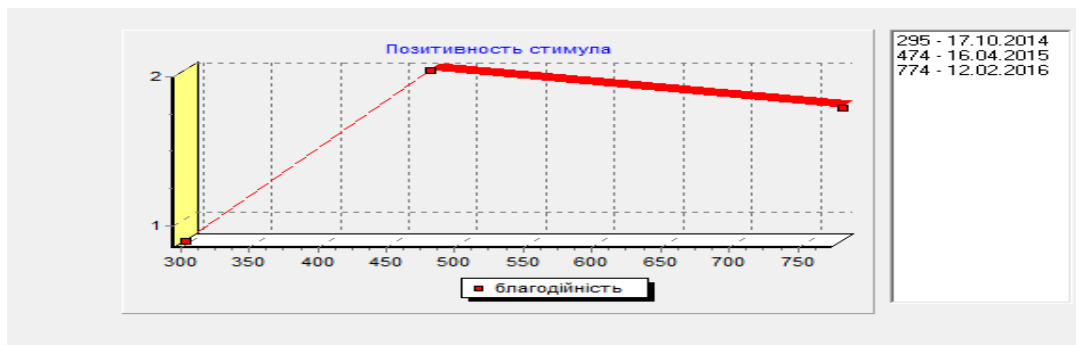

Рис. 4.30. Динаміка конотативного компонента стимулу БЛАГОДІЙНІСТЬ

Дивним є спадна динаміка конотативного компонента стимулу ЦЕРКВА (рис. 4.31). У жовтні 2014 року сприйняття стимулу позитивне, конотації перебувають на позначці 1,1; у квітні 2015 року відбувається позитивізація сприйняття стимулу ЦЕРКВА, позначка конотацій посувається майже до 2 (піднесення на 9 позицій); проте у березні 2016 року піднесення, набуте у 2015 році, швидко згасає, конотації повертаються на позначку 1,1 (спад на 9 позицій).

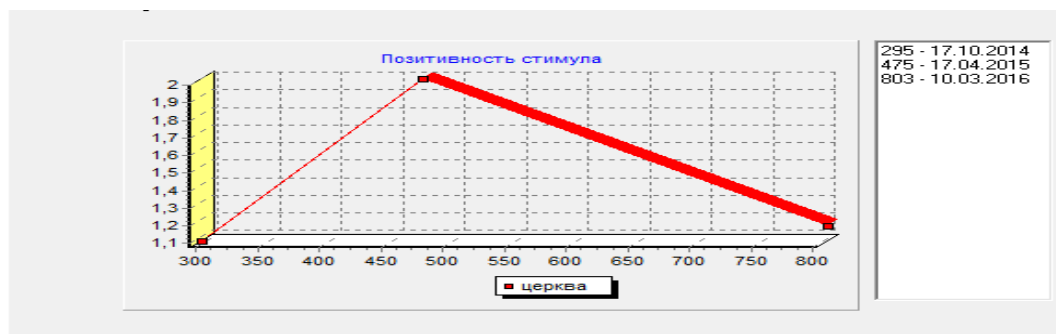

Рис. 4.31. Динаміка конотативного компонента стимулу ЦЕРКВА

Стимули з флуктуаційною спадною динамікою конотативного компонента, як і стимули з іншими характеристиками динаміки, розділено на 3 групи:

1) стимули, динаміка яких перебуває у додатній площині координат, тобто в цілому є позитивною впродовж усього досліджуваного періоду (13 одиниць): НАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, ГРОМАДА, СПІЛЬНОТА, ПАТРІОТ, ГРОМАДЯНИН, ГОЛОСУВАТИ, МІТИНГ, СВОБОДА, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ЖИТТЯ, БЛАГОДІЙНІСТЬ, ЦЕРКВА;

2) стимули, динаміка яких перебуває у від'ємній площині, тобто в цілому є негативною у досліджуваній період (3 одиниці): ПАРЛАМЕНТ, ВИМАГАТИ, ПІКЕТУВАННЯ;

3) стимули, динаміка яких пересувається з однієї площини в іншу і перетинає нульову межу (2 одиниці): НАРОД, ДОМОВИТИСЬ.

Динаміка конотативного компонента стимулу ДОМОВИТИСЬ у листопаді 2015 року є позитивною, конотації перебувають на позначці більше 1, у березні 2016 року ледь відчутний спад позитивного сприйняття стимулу (на 1 позицію), проте у листопаді 2016 року спад позитивного сприйняття вельми стрімкий: з позначки 1 до позначки -2 (спад на 31 позицію у порівнянні з листопадом 2015 року).

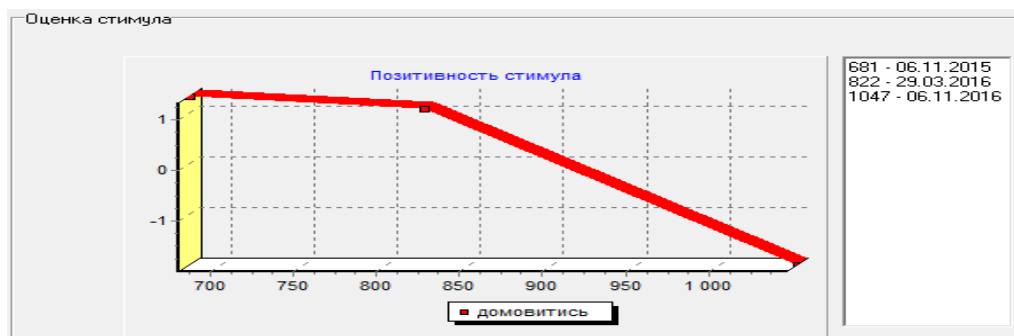

Рис. 4.32. Динаміка конотативного компонента стимулу ДОМОВИТИСЬ

Аналіз динаміки конотацій 100 стимулів суспільно-політичної сфери за досліджуваний період призводить до сумних висновків, а саме що стимулів зі спадною динамікою конотацій більше (52 %), ніж стимулів з висхідною динамікою конотацій (41%), а стимулів зі стабільною динамікою зовсім незначна кількість (7%). При цьому стимули зі стабільною динамікою позначають реалії, вплив екстралінгвістичних чинників на які у досліджуваний період є незначним. Превалювання спадної динаміки сприйняття стимулів над висхідною може свідчити про невдоволення українцями суспільно-політичними подіями в Україні досліджуваного періоду і про їх розчарування явищами після значних піднесень настрою і надій.

4.7.3 Лексика суспільно-політичного змісту у конотативних площинах. За допомогою KCS було побудовано конотативні площини для груп стимулів суспільно-політичного змісту на основі обчислених індексів конотацій I_m (математичне відношення позитивно забарвлених асоціативних зв'язків $S - R$ до загальної кількості зв'язків в АП

стимулу) та I_p (математичне відношення негативно забарвлених асоціативних зв'язків $S - R$ до загальної кількості зв'язків в АП стимулу). Такі конотативні площини відображають психолінгвістичне забарвлення суспільно-політичного фрагмента МКС українців.

Приклади конотативних площин зображено на рис. 4.33. – 4.40. Індeksi конотаций на площинах розташовані так: індекс пейоративності – на осі X; індекс меліоративності – на осі Y. Таким чином, що вище розташована точка, що позначає стимул, то позитивніше сприймається стимул респондентами; що віддаленіша точка, що позначає стимул, від осі Y, то негативніше сприймається стимул. Перелік стимулів під рисунком надано у порядку розташування точок, що позначають стимули, зліва направо. Індeksi меліоративності (I_m) та пейоративності (I_p), обчислені у KCS за даними ВАЕ, виведено праворуч від графіку.

Рис. 4.33. Співвідношення конотаций стимулів (зліва направо):
1. КРАЇНА; 2. НАЦІЯ; 3. ДЕРЖАВА; 4. СУСПІЛЬСТВО

З конотативної площини, зображеної на рис. 4.33, видно, що НАЦІЯ та ДЕРЖАВА у суспільній мовній свідомості є позитивнішими за СУСПІЛЬСТВО в цілому. Найвищий ранг позитивності у стимулу КРАЇНА, який є позитивнішим за стимул ДЕРЖАВА. На рис. 4.34 зіставлено стимули, що позначають керівні органи й організації.

Рис. 4.34. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):

1.ЦЕРКВА; 2.ПАРТІЯ; 3. ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР; 4. АРМІЯ; 5.УРЯД; 6.ПАРЛАМЕНТ

У суспільній мовній свідомості ЦЕРКВА і АРМІЯ в досліджуваній період набувають найбільшої позитивності, певну, хоч і невелику, позитивність має стимул ПАРТІЯ, а ось стимули ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, УРЯД і ПАРЛАМЕНТ найменш позитивні у цій групі.

У тематичній підгрупі “Населення” (рис. 4.35), найпозитивнішими виявились стимули УКРАЇНЕЦЬ і НАРОД, а найнегативнішим стимул СУСІДИ. Це можливо пояснити піднесенням національної самосвідомості в досліджуваній період та негативним сприйняттям порушення українських кордонів з боку сусідньої держави.

Рис. 4.35. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):

1. СПІЛЬНОТА; 2. ГРОМАДА; 3. УКРАЇНЕЦЬ; 4. НАРОД; 5. ЛЮДИ; 6. СУСІДИ

Серед дій у підгрупі “Суспільно-політичні дії” (рис. 4.36) українцями найпозитивніше відзначені співпраця, володіння і вміння домовлятися.

Рис. 4.36. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. СПІВПРАЦЮВАТИ; 2. КЕРУВАТИ; 3. ВОЛОДІТИ; 4. ДОМОВИТИСЬ; 5. ВИМАГАТИ

Стимули СПІВПРАЦЮВАТИ, ВОЛОДІТИ і ДОМОВИТИСЬ мають найвищі коефіцієнти меліоративності у групі стимулів конотативної площини (рис. 4.36), а ось стимули КЕРУВАТИ і ВИМАГАТИ мають найнижчі коефіцієнти меліоративності, натомість має місце пейоративність цих стимулів, при якій стимул ВИМАГАТИ є найнегативнішим у мовній картині світу українців на період дослідження.

У політичних діях (рис. 4.37) українці найбільш позитивно відзначають ІНВЕСТИЦІЇ, позитивними є також стимули ДОГОВІР і ПЕРЕГОВОРИ, а стимул ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА має найвищий коефіцієнт пейоративності і найнижчий коефіцієнт меліоративності з усіх стимулів у цій групі, що, очевидно, вказує на сумніви респондентів у допомозі держави.

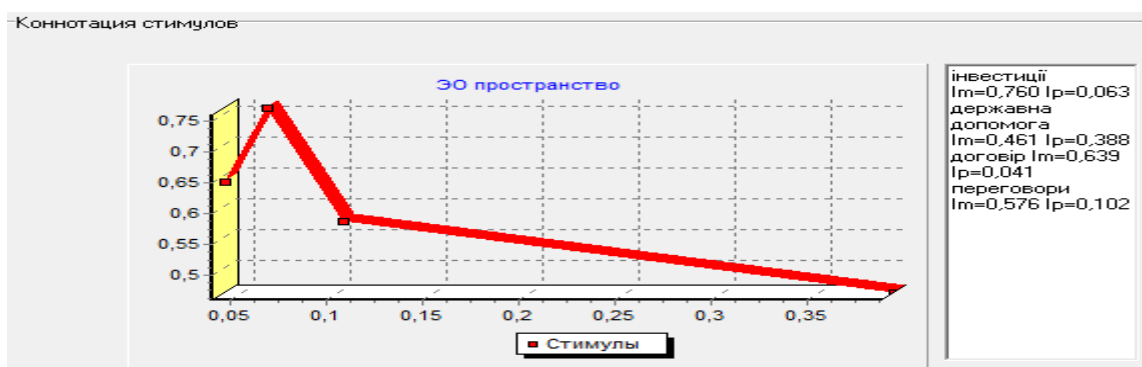

Рис. 4.37. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. ДОГОВІР; 2. ІНВЕСТИЦІЇ; 3. ПЕРЕГОВОРИ; 4. ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА

У революційних діях (рис. 4.38, 4.39) українці відзначили найбільш позитивними дії, позначені стимулами ЗМІНИ, БОРОТЬБА (рис. 4.38), РЕФОРМА, ГОЛОСУВАТИ, РЕВОЛЮЦІЯ (рис.4.39). З іншого боку, найбільш негативними для респондентів виявлено стимули ВТРУЧАННЯ (рис. 4.38),

ПІКЕТУВАННЯ (рис. 4.39). Стимули МАЙДАН (рис. 4.38) і МІТИНГ (рис. 4.39) викликали неоднозначну реакцію у респондентів, коефіцієнти меліоративності та пейоративності у цих стимулів майже рівноцінні.

У групі стимулів, що позначають політичні цінності (рис. 4.38 – 4.39), найбільш позитивними в українській мовній картині світу є ЄДНІСТЬ, НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (рис. 4.38), СТАБІЛЬНІСТЬ і СПРАВЕДЛИВІСТЬ (рис. 4.39). Цікавим фактом є те, що стабільність цінується українцями більше за справедливість, про що свідчить розташування цих стимулів у конотативній площині.

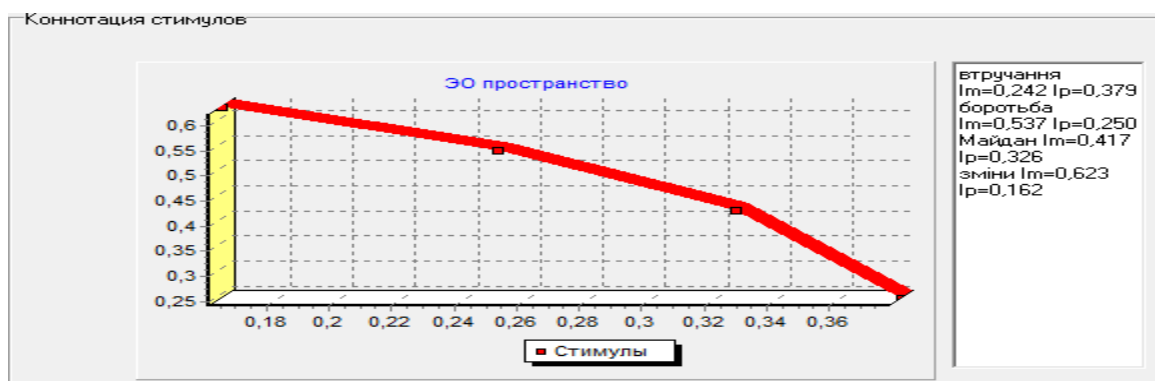

Рис. 4.38. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. ЗМІНИ; 2. БОРОТЬБА; 3. МАЙДАН; 4. ВТРУЧАННЯ

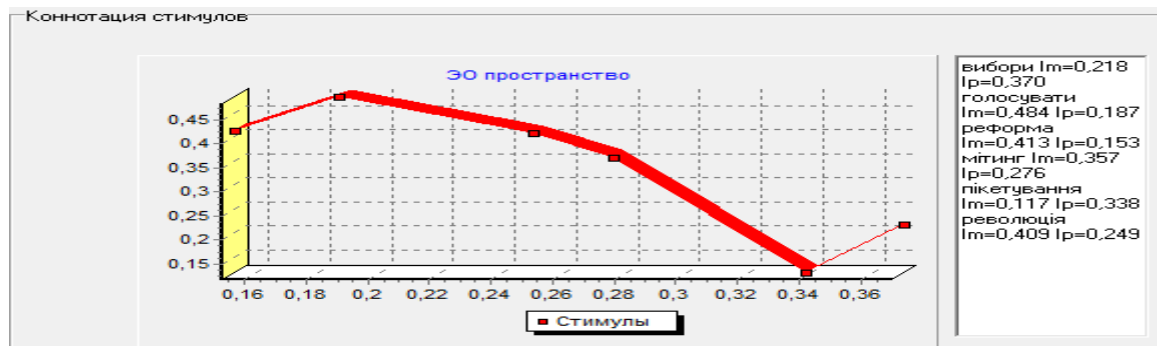

Рис. 4.39. Співвідношення конотацій симулів (зліва направо):
1. РЕФОРМА; 2. ГОЛОСУВАТИ; 3. РЕВОЛЮЦІЯ;
4. МІТИНГ; 5. ПІКЕТУВАННЯ; 6. ВИБОРИ

Неочікуваним фактом стало те, що стимули ДЕМОКРАТІЯ (рис. 4.40) і ПРАВО (рис. 4.41) в українській мовній картині світу набувають негативних рис, хоча в період дослідження саме ці цінності були найбільш стимульованими у засобах масової інформації.

Рис. 4.40. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. ЄДНІСТЬ; 2. СВОБОДА; 3. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ; 4. ДЕМОКРАТІЯ

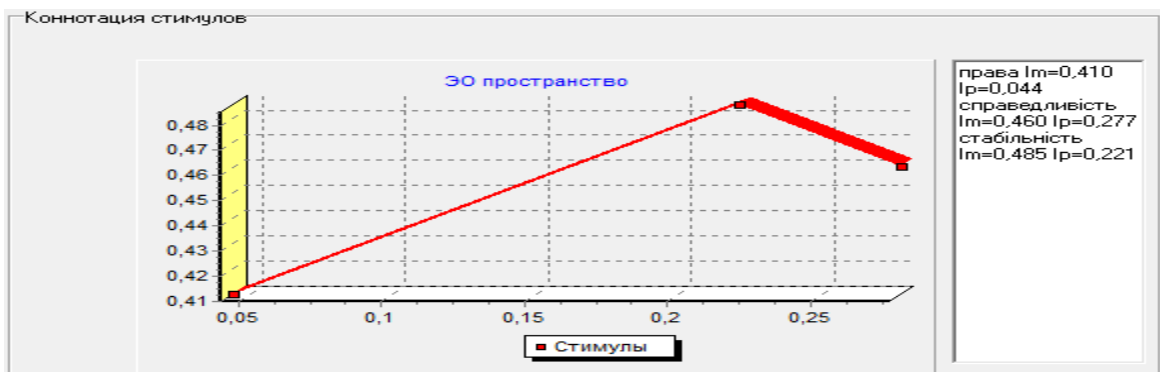

Рис. 4.41. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. ПРАВО; 2. СТАБІЛЬНІСТЬ; 3. СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Серед соціальних цінностей українці найбільш прихильні до понять БЕЗПЕКА, ГАРАНТІЯ, ЖИТТЯ, про що свідчать особливості конотативних коефіцієнтів та розташування стимулів на позначення цих понять у конотативних площинах (рис. 4.41, 4.42). Українцям притаманне прагнення до захищеності і стабільності, які можливо досягти у єдності з однієї сторони та незалежності з іншої. Характерною рисою мовної картини світу українців стає упереджене ставлення до сусідів та невіра у добросусідство, які, певно, зумовлені негативним досвідом спілкування з державою-сусідом Росією у період дослідження (2013 – 2016 рр.) з одного боку, та національно-культурними особливостями українських сусідських відношень – з іншого. Стимул ДОБРОСУСІДСТВО є найменш позитивним серед соціальних цінностей (рис. 4.42), його індекс пейоративності $I_p = 0,182$ – найвищий з усіх подібних індексів у стимулів представленої конотативної площини:

Рис. 4.42. Співвідношення конотацій стимулів (зліва направо):
1. БЕЗПЕКА; 2. ПРАВО; 3. ГАРАНТІЯ; 4. ЖИТТЯ; 5. ДОБРОСУСІДСТВО

Конотативні площини унаочнюють конотації стимулів (лексичних одиниць фрагмента мовної картини світу) і відображають специфіку конотативного компонента фрагмента МКС (див. додаток 9).

Висновки до розділу 4

В асоціативних полях суспільно-політичної лексики виділено ядрну і периферійну зони. Особливістю цих структурних компонентів лексичних одиниць суспільно-політичної сфери є те, що велика кількість АП (57%) містить у ядрі відмову реагувати (“ – ”) як особливий тип реакції; з них у 9% (стимули ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОБОВ’ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, НАТО тощо) рівень відмов реагувати дуже високий (0,11 – 0,2), за принципом виокремлення ядра у КС – єдиний ядерний компонент, що може свідчити про болісний досвід переживання українцями понять, позначених цими стимулами.

У структурах лексичного й асоціативного значення лексичних одиниць суспільно-політичної сфери, експлікованих АП, виділено актуалізовані зони. Увагу приділено таким видам асоціатів як 1) реакції, спільні для декількох сем лексичного значення стимулу; 2) реакції своєрідні, за межами сем лексичного значення стимулу. Обчислено обсяги зон накладання асоціативної структури значення на лексичну, обсяги зон переважання асоціативної структури над лексичною. У співвідношенні асоціативної і лексичної структур значення

виділено три структурні зони: 1) ядро накладання асоціативної і лексичної структур значення (1% – 20 %; у 7 стимулів менше 1 %: БЕЗПЕКА, ГРОМАДЯНСТВО, ЖИТТЯ, ІНФОРМАЦІЯ, КРЕДИТ, МІТИНГ, СПІЛЬНОТА; у 9 % – більше 20%: БЮДЖЕТ, ГРОМАДЯНИН, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ДИКТАТОР, ДОГОВІР, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, МОБІЛЬНІСТЬ, РЕФОРМА, СУСПІЛЬСТВО; 2) периферія накладання асоціативної і лексичної структур значення (14% – 79 %, залежить від ядерної прямо пропорційно: що менша ядерна зона, то більша периферійна, і навпаки); 3) зона переважання асоціативної структури над лексичною (від 12 – 15% до 67%; 5 стимулів з мінімальною перевагою асоціативної структури над лексичною (здебільшого 3 – 7 %): ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, МАЙДАН, НАЦІОНАЛЬНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ (9,85%), СУСПІЛЬНИЙ; у 18 стимулів – асоціативна переважає на 50% і більше: АРМІЯ, БЕЗПЕЧНІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ, ВЕРХОВНА РАДА, ВИБОРИ, ВЛАДА, ДЕМОКРАТІЯ тощо; у 8 стимулів (ГОЛОСУВАТИ, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, ЄДНІСТЬ – зони накладання структур і переважання асоціативної структури над лексичною – рівномірні. В цілому, асоціативна структура значення лексичної одиниці є ширшою за лексичне значення цієї одиниці.

Концептуальне ядро суспільно-політичного фрагмента МКС українців на період 2013 – 2016 рр. представлено 19-ма найчастотнішими реакціями з понад 34 000 отриманих під час експерименту: *Україна, гроші, народ, свобода, президент, український, Росія, банк, Європа, закон, нація, об'єднання, зло, дружба, бідність, армія, стадо, майбутнє, паспорт.*

Асоціативні поля лексичних одиниць суспільно-політичної сфери є полілінгвальними утвореннями. Окрім україномовних асоціатів, які складають питому частку (84 – 86% від загального обсягу АП), в АП є асоціати російською (4 – 8%), англійською (зафіксовано у 64 стимулів зі 100, обсяг 1 – 2%), іншими мовами (в АП 7 стимулів зафіксовані асоціати арабською, китайською, японською, італійською мовами; обсяг менше 0,5%), символи і знаки (в АП 11 стимулів; 1 – 2%). Визначено 9 стимулів з обсягом україномовних асоціатів в АП

90% і більше: ДЕРЖАВА, АРМІЯ, БЛАГОДІЙНІСТЬ, БОРОТЬБА, ЗАХИСТ тощо. Помічено стратегії асоціювання респондентів, детальний розгляд яких вимагає нових досліджень.

Проаналізовано типи асоціативних зв'язків “стимул – реакція” в суспільно-політичному фрагменті мовної картини світу українців: *високопродуктивні* – синтагматичні (у кожному асоціативному полі коливається в межах 34 – 86 % від загального обсягу), тематичні (23 – 84 %), емоційно-оцінні (2,8 – 67 %) асоціативні зв'язки “стимул – реакція”; *середньопродуктивні* – власні назви (0,2 – 43 %), парадигматичні (0,3 – 41 %), вербальні складені (4 – 32 %), невербальні (2,3 – 27 %), ремінісцентні (0,3 – 24,5 %), відмова реагувати (2 – 24 %), аббревіатури (0,2 – 23 %); *низькопродуктивні* – словотвірні (0,2 – 8,9 %), перекладні (0,2 – 5,6 %), комплексні (0,3 – 5,5 %), фонетичні (0,2 – 5 %), піктографічні (0,3 – 3%), граматичні (0,3 – 1,7 %). Частка синтагматичних зв'язків S – R в АП більша за частку парадигматичних і складає від 34 % до 86 %; найбільшу кількість парадигматичних зв'язків (41,48%) спровокував стимул СУСПІЛЬСТВО, а найбільшу кількість синтагматичних (86,54%) – стимул ПРЕЗИДЕНТ. За найбільшою кількістю вербально складених асоціатів (31,74%) відзначено АП стимулу ПРАПОР, найбільшу кількість піктографічних асоціатів зафіксовано в АП стимулу ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ тощо.

Обчислено коефіцієнти конотацій українських лексичних одиниць суспільно-політичного змісту та виділено 3 ранги позитивності конотацій стимулів: *I-й ранг позитивності* (К більше 1) – 26 стимулів: БАГАТСТВО, БЕЗПЕКА, БЛАГОДІЙНІСТЬ, ВІДДАНІСТЬ, ПАТРІОТ, РЕСУРСИ, РОЗВИТОК, СВОБОДА тощо; *II-й ранг позитивності* (К від 0,5 до 1) – 31 стимул: НАЦІОНАЛЬНІСТЬ, ЦЕРКВА, ПРАВО, ЗМІНИ, ОБМІН, ГРОМАДЯНСТВО тощо; *III-й ранг позитивності* (К від 0 до 0,5) – 20 стимулів: СПРАВЕДЛИВІСТЬ, НАТО, ГОЛОСУВАТИ, БОРОТЬБА, ЗАКОН, ДЕМОКРАТІЯ, РЕВОЛЮЦІЯ тощо; 3 ранги негативності конотацій стимулів: *I-й ранг негативності* (К нижче -1) – 4 стимули: СЕПАРАТИЗМ, ТЕРОРИЗМ, РАБСТВО, ДЕПУТАТ; *II-й ранг негативності* (К від -0,5 до -1) – 9 стимулів: КОНФЛІКТ, ПОЛІТИКА, БІДНІСТЬ,

КОРУПЦІЯ, ХАБАР тощо; *III-й ранг негативності* (К від -0,5 до 0) – 9 стимулів: ВИМАГАТИ, ВЕРХОВНА РАДА, КРЕДИТ, ЕМІГРАЦІЯ тощо.

В АП стимулів суспільно-політичного змісту зафіксовано *фактичні* конотативні зсуви: у бік позитивності у 23 лексичних одиниць (ГОЛОСУВАТИ, ГРОМАДА, ГРОМАДЯНИН, ГРОМАДЯНСТВО, ДЕМОКРАТІЯ, ДЕРЖАВА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ тощо), у бік негативності у 8 одиниць (ВИБОРИ, ВЛАДА, ЕМІГРАЦІЯ, ПАРЛАМЕНТ тощо). Потенційні конотативні зсуви прослідковано у 33 стимулів (позитивна потенція конотацій) – ІНФОРМАЦІЯ, КЕРУВАТИ, КОНСТИТУЦІЯ, КРАЇНА, ЛІДЕР, МІТИНГ тощо, та у 4 стимулів (негативна потенція конотацій) – ДИКТАТОР, ЕМІГРАЦІЯ, КОНКУРЕНЦІЯ, РАСИЗМ.

Визначено, що конотативному компоненту лексичних одиниць суспільно-політичного змісту властива динаміка. Виявлено 5 типів динаміки конотацій: 1) *нульова* (7 стимулів: ДОГОВІР, НАЦІОНАЛЬНИЙ, МОБІЛЬНІСТЬ, ПРАВА, КОНФЛІКТ, РАСИЗМ, ТЕРОРИЗМ); 2) *висхідна* (21 стимул: ІНВЕСТИЦІЇ, РЕФОРМА, ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА, БОРОТЬБА, ВТРУЧАННЯ, РЕВОЛЮЦІЯ тощо); 3) *спадна* (32 стимули: ДЕРЖАВА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЛЮДИ, УКРАЇНЕЦЬ, НАТО, СПІВПРАЦЮВАТИ, ЗМІНИ, ЗАХИСТ, ІНТЕГРАЦІЯ, МІЖНАРОДНИЙ тощо); 4) *флуктуаційна висхідна* (20 стимулів: КРАЇНА, УРЯД, ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР, ВЕРХОВНА РАДА, ДЕПУТАТ, ПРЕЗИДЕНТ, ПОЛІТИКА тощо); 5) *флуктуаційна спадна* (20 стимулів: ПАРЛАМЕНТ, НАЦІЯ, СУСПІЛЬСТВО, СПІЛЬНОТА, НАРОД, АРМІЯ, ПАТРІОТ тощо). Превалюють стимули зі спадною динамікою конотацій (52 стимули зі спадною динамікою у порівнянні з 41 стимулом з висхідною динамікою). За допомогою КС “STIMULUS” змодельовано 23 конотативні площини, що відображають психолінгвістичне забарвлення суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців.

ВИСНОВКИ

Теоретичними засадами дисертації є такі положення: 1) мовна картина світу – це когнітивна мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць (В.В. Жайворонок) суспільно-політичного змісту, які є її динамічним фрагментом; 2) у зв'язку з цим найбільш ефективним методом аналізу такого фрагмента мовної картини світу є вільний асоціативний експеримент, за допомогою якого у роботі сконструйовано асоціативні поля суспільно-політичної лексики в українській мові; 3) під асоціативним полем розуміємо сукупність вербальних і невербальних реакцій на певне слово-стимул, здобутих у ході вільного асоціативного експерименту (Т.В. Бісовецька); 4) результати вільного асоціативного експерименту опрацьовано за допомогою авторської комп'ютерної інформаційно-аналітичної системи “STIMULUS”.

Розроблена комплексна методика із залученням КС “STIMULUS” виявилася ефективною для вимірювання ступеня асоціативного відображення суспільно-політичної дійсності в мовній свідомості українців.

Визначено ядро та периферію 100 асоціативних полів суспільно-політичного змісту таких одиниць-стимулів, як АРМІЯ, БЕЗПЕКА, ВЕРХОВНА РАДА, ВЛАДА, ГРОМАДЯНИН, ДЕМОКРАТІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ЗАКОН тощо. Визначено, що 57% стимулів містять у ядрі відмову реагувати “ – ” як особливий тип реакції, з них у 9 % відмова реагувати – ядерний елемент високої (0,11 – 0,2) частотності (стимули ВТРУЧАННЯ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК, ДЕМОКРАТІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, НАТО, ОДНОСТАЙНІСТЬ, ПАРЛАМЕНТ, ПЕРЕГОВОРИ, ПІКЕТУВАННЯ), що може свідчити про болісний досвід українців у переживанні реалій, позначених цими стимулами.

Установлено співвідношення лексичної й асоціативної структур значення суспільно-політичних лексичних одиниць: ядро (варіюється 1– 20 % від обсягу асоціативного поля), периферія (14% – 79 % від обсягу асоціативного поля) накладання таких структур одна на одну, зона переважання асоціативної структури над лексичним значенням (від 12 – 15 % до 69 % від обсягу асоціативного поля).

Суспільно-політичний фрагмент мовної картини світу має концептуальне ядро, виявлене за допомогою системи “STIMULUS” і представлене 19-ма найчастотнішими реакціями з 34 тис. отриманих під час вільного асоціативного експерименту (аксіологічний стрижень сучасної української колективної мовної свідомості).

Унаочнено мовну структуру асоціативних полів суспільно-політичної лексики. Визначено, що асоціативні поля – полілінгвальні утворення, в суспільно-політичному фрагменті вони містять україномовний (84% – 86% від загального обсягу асоціативного поля), російськомовний (4 – 8 %), англкомовний (1– 2 %), іншомовний (виявлений в асоціативних полях 7 стимулів: БАГАТСТВО, ВІДДАНІСТЬ, ВЛАДА, ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА тощо) і складає менше 0,5 %) компоненти, а також символи і знаки (виявлений в асоціативних полях 89 стимулів і складає 1 – 2 %) та відмову реагувати як особливий тип зв'язку між стимулом і реакцією.

Проаналізовано типи асоціативних зв'язків “стимул – реакція” в суспільно-політичному фрагменті мовної картини світу українців: **високопродуктивні – синтагматичні** (у кожному асоціативному полі коливається в межах 34 – 86 % від загального обсягу), **тематичні** (23 – 84 %), **емоційно-оцінні** (2,8 – 67 %) асоціативні зв'язки “стимул – реакція”; **середньопродуктивні – власні назви** (0,2 – 43 %), **парадигматичні** (0,3 – 41 %), **вербальні складені** (4 – 32 %), **невербальні** (2,3 – 27 %), **ремінісцентні** (0,3 – 24,5 %), **відмова реагувати** (2 – 24 %), **абрєвіатури** (0,2 – 23 %); **низькопродуктивні – словотвірні** (0,2 – 8,9 %), **перекладні** (0,2 – 5,6 %), **комплексні** (0,3 – 5,5 %), **фонетичні** (0,2 – 5 %), **пиктографічні** (0,3 – 3%), **граматичні** (0,3 – 1,7 %).

Обчислено коефіцієнти конотацій українських лексичних одиниць суспільно-політичного змісту та виділено **3 ранги позитивності конотацій** стимулів: **I-й ранг позитивності** (К більше 1) – 26 стимулів; **II-й ранг позитивності** (К від 0,5 до 1) – 31 стимул; **III-й ранг позитивності** (К від 0 до 0,5) – 20 стимулів; **3 ранги негативності конотацій** стимулів: **I-й ранг**

негативності (К нижче -1) – 4 стимули; *II-й ранг негативності* (К від -0,5 до -1) – 9 стимулів; *III-й ранг негативності* (К від -0,5 до 0) – 9 стимулів.

Визначено *фактичні конотативні зсуви* в асоціативній структурі значення стимулів у бік позитивності (23 стимули) та у бік негативності (8 стимулів), *потенційні конотативні зсуви* (33 стимули з позитивною потенцією конотацій: ВОЛОДІТИ, ДОГОВІР, ЕКОНОМІКА тощо; 4 стимули з негативною потенцією конотацій: ДИКТАТОР, ЕМІГРАЦІЯ, КОНКУРЕНЦІЯ, РАСИЗМ).

Графічно відображено динаміку конотативних компонентів асоціативних значень стимулів за період дослідження 2013 – 2016 р.р. під впливом суспільно-політичних змін в Україні; виявлено 5 типів динаміки: *нульова* (7 стимулів), *висхідна* (21 стимул), *спадна* (32 стимули), *флуктуаційна висхідна* (20 стимулів), *флуктуаційна спадна* (20 стимулів).

Змодельовано 23 конотативні площини АП на основі зіставлення в системі координат обсягів позитивно і негативно забарвлених конотацій асоціатив в асоціативному полі стимулу. Конотативні площини унаочнюють психолінгвістичне забарвлення суспільно-політичного фрагмента мовної картини світу українців.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в удосконаленні авторської комп'ютерної інформаційно-аналітичної системи опрацювання результатів асоціативних експериментів “STIMULUS” (українізація і полілінгвальність інтерфейсу, розширення роботи фільтрів, розроблення модуля опрацювання результатів асоціативних експериментів для дослідження характеристик окремої особистості й малої соціальної групи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : монография. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
2. Апресян Ю.Д. Избранные труды в 2-х т. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва: Школа “Языки русской культуры”, 1995. 767 с.
3. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Москва, 1974. 251 с.
4. Апресян Ю.Д. Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики. *Проблемы структурной лингвистики*. Москва: Наука, 1963. С. 102–149.
5. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. I – XV. 896 с.
6. Архангельский А.Я. Программирование в Delphi для Windows. Москва: Издательство БИНОМ, 2007. 1239 с.
7. Ассоциативные эксперименты и словари онлайн. URL: <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/> (дата звернення 07.10.2016).
8. Ассоциации информационных технологий: эксперимент на русском и французском языках. URL: http://it-claim.ru/Library/Books/Association_IT/CONTENTS.HTM (дата звернення 07.10.2016).
9. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стер. Москва: КомКнига, 2007. 570 с.
10. Бабенко И. И. Об ассоциативности как универсальном коммуникативном свойстве слова. *Вестник Томского гос. пед. ун-та*, 2004. . Серия: Гуманитарные науки (Филология). Вып. 1 (38). С. 25–28.
11. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.

12. Барабаш-Ревак О.В. Проблематика мовної картини світу в поглядах сучасних польських лінгвістів. *Мова і культура*. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. Вип. 10. Т. VI (106). С.244 – 248.
13. Бенвенист Э. Категории мысли и категории языка. *Общая лингвистика*. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/benvenist-74g.htm> (дата звернення 07.10.2016).
14. Бендикс Э.Г. Эмпирическая база семантического описания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вип. XIV. Москва: Прогресс, 1983. С. 75 – 107.
15. Бердникова Д.В. Языковая картина мира как часть концептуальной картины мира. *Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в неязыковых вузах: материалы Межфакультетской научно-методической конференции*. Higher School of Economics Publishing House, 2012. С. 271 – 278.
16. Белан Д. Абстрактні іменники у політичних слоганах (на матеріалі експериментальних досліджень політичних слоганів передвиборчої кампанії 2012 року). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/5995/6-10.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 25.09.2015)
17. Бісовецька Т.В. Асоціативно-тематичні поля номінацій соціального статусу людини в українській, польській та німецькій мовах: семантико-генетичний аспект : дисс... канд.. філол. наук. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Рівне, 2010. 223 с.
18. Бісовецька Т.В. Номінативні одиниці на позначення родинних стосунків в українській, німецькій та польській мовах (за даними вільного асоціативного експерименту). *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер.: Філологічні науки, 2009. - Вип. 81(3). С. 210 – 214.
19. Бірюкова О.О. Суспільно-політична лексика: дискурсивні стратегії пом'якшення та дискредитації. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*, 2012. Вип. 26. С. 17–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvnz_2012_26_4 (дата звернення 25.09.2015).

20. Блумфилд Л. Язык [пер. с англ. Е.С. Кубряковой и В.П. Мурат ; ком. Е.С. Кубряковой ; под ред. и с предисл. М. М. Гухман]. Москва: Прогресс, 1968. 607 с.
21. Болдырев Н.Н. Категоризация событий и специфика национального сознания. *Язык и национальное сознание*. Воронеж, 1998. С. 29–30.
22. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С.18–36.
23. Болдырев Н.Н. Концептуальные структуры и языковые значения. *Филология и культура: материалы междунар. конф.* (Тамбов, 12 – 14 мая 1999). Тамбов, 1999. С. 62–69.
24. Болдырев Н.Н. Системные и функциональные связи языковых единиц как результаты категоризирующей деятельности языкового сознания. *Связи языковых единиц в системе и реализации*. Тамбов, 1998. С. 5–16.
25. Бондар М.В. Семантичні конотації в концептосфері української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2004. Вип. 9. С. 52 – 57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2004_9_12. (дата звернення 29.09.2015)
26. Босова Л.М. Концептуальная картина мира как основа понимания смысла речевого произведения. URL: http://elib.altstu.ru/elib/books/Files/pa1999_1/pages/30/pap_30.html (дата звернення 31.11.2014)
27. Бурдейна О.Р. Асоціативний зв'язок концепту insularity з концептами solitariness, isolation та narrow-mindedness. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна*. 2013. Вип. 38. С. 45 – 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_38_16(дата звернення 10.09.2015).
28. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів: Вища Школа, вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1979. 120 с.
29. Бююль Ахим, Цёфель Петр. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: Пер. с нем. Спб.: "ДиаСофтЮП", 2005. 608 с.

30. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996. 412 с.
31. Василюк Ф.Е. Структура образа. *Вопросы психологии*. 1993. № 5. С. 5–19.
32. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. 312 с.
33. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва, 1947. 614 с.
34. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. Москва : Наука, 1980. 250 с.
35. Воронцова Е.А. Понятие визуальной картины мира. *Аналитика культурологии: Электронное научное издание*. URL: <http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/870-3-2.html> (дата звернения 16.01.2015).
36. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва, 1934. 416 с.
37. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. *Семантическая структура слова*. Москва: Наука, 1971. 216 с.
38. Гак В.Г. Синтаксис эмоции и оценок. *Функциональная семантика: Оценка, экспрессивность, модальность*. Москва, 1996. С. 20 – 31.
39. Герас Ю.А. Когнитивная и языковая картина мира в лингвистической семантике. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, 2008. с.140 – 144. Доступно также в Интернет: Герас Ю.А. Когнитивная и языковая картина мира в лингвистической семантике. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnaya-i-yazykovaya-kartiny-mira-v-lingvisticheskoy-semantike> (дата звертания 18.05.2017);
40. Герц Г. Принципы механики, изложенные в новой связи. *Жизнь науки. Антология вступлений к классическому естествознанию* / сост. С.П. Капица. Москва: Наука, 1973. С. 206–210.

41. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. 2 вид., випр. і доп. Київ: Логос, 2004. 284 с.
42. Гончарова Н.Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-kak-obekt-lingvisticheskogo-opisaniya> (дата звернення 18.05.2017).
43. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков : Изд. группа “РА – Каравелла”, 2001. 316 с. URL: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=97> (дата звернення 28.10.2016).
44. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма. *Монографія*. Москва; Харьков: ИНЖЭК, 2003. 440 с.
45. Горошко Е.И. Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента (методологические аспекты). URL: <http://www.textology.ru/goroshko/problem.html> (дата звернення 02.10.2014).
46. Горошко Е.И. От психолінгвістики 2.0 до психолінгвістики 3.0: Quo Vadis?. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 3. С. 108–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2009_3_15 (дата звернення 12.10.2016).
47. Грабовий П. Мовна картина світу як об’єкт лінгвокультурологічних досліджень. URL : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1961/1/Grabovyi_Tezy.pdf (дата звернення 18.05.2017).
48. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. 452 с.
49. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 17–33.
50. Денисевич О.В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження особливостей формування мовної картини світу *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 92–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_15 (дата звернення 14.05.2015).

51. Денисевич О.В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету. *Волинь – Житомищина*. 2010. № 22(2). С. 334–340. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22\(2\)__44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22(2)__44) (дата звернення 14.05.2015).

52. Денисевич О.В. Проблеми дослідження рекламної лексики у мовній картині світу українців. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. т. 2. С. 189–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_2_35(дата звернення 14.05.2015).

53. Денисевич О.В. Психосемантичні особливості асоціативного поля стимула реклама. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 8. С. 100 – 106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_8_16 (дата звернення 14.05.2015).

54. Денисевич О.В. Реклама: від реакції до стимулу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 24. С. 58 – 61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_24_21(дата звернення 14.05.2015).

55. Деякі теоретичні засади функціонального вивчення суспільно-політичної лексики української мови. *Наука і сучасність*. / зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Т. XXIX. Київ: Логос, 2001. 286 с.

56. Довбня Л. Інноваційна суспільно-політична лексика України: семантико-словотвірна мотивація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 53. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_38.

57. Дягілева Ж.А. Конотація в семантичній структурі фразеологічних одиниць з компонентом *freund* у німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 63–65. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_34_23 (дата звернення 15.07.2015).

58. Дюбуа Ж., Эделин .Ф, Клинкаенберг Ж.-М., Мэнге Ф., Пир Ф., Тринон А. *Общая риторика*. Москва, 1986. 392 с.

59. Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка. *Новое в лингвистике*. Вип. 1. Москва: Изд. ин. лит-ры, 1960. С. 111–134.

60. Ерліхман А.М. Асоціативний компонент значення у реалізації імпліцитності (на матеріалі англословних п'єс ХХ століття). *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна*. 2013. Вип. 35. С. 111–113. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_35_37 (дата звернення 01.10.2016).
61. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 3–11.
62. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
63. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. URL:http://linguistics_dictionary.academic.ru/1669/концептуальная_картина_мира (дата звернення 28.12.2014).
64. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва, 1982. 157 с.
65. Залевская А.А. Введение в психолінгвістику: учебник. 2-е изд. испр. и доп. Москва : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2007. 560 с.
66. Залевская А.А. Значение слова и метафора “живой поликодовый гипертекст”. *GISAP. Philological Sciences*.с. 23 – 25.
67. Залевская А.А. Когнитивизм, когнитивная психология, когнитивная наука и когнитивная лингвистика. *Когнитивная лингвистика. Современное состояние и перспективы развития*. Ч.1. Тамбов, 1998. С. 6–9.
68. Залевская А.А. Когнитивный подход к слову и тексту. *Языковое сознание: содержание и функционирование / материалы XIII международного симпозиума по психолінгвістике и теории коммуникации*. Москва, 2000. С. 91.
69. Залевская А.А. Межъязыковые сопоставления в психолінгвістике. Калинин: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1979. 83 с.
70. Залевская А.А. Принципы навигации в живом поликодовом гипертексте *GISAP. Philological Sciences*. С. 23 – 26.
71. Залевская А.А. Проблемы организации внутреннего лексикона человека. Калинин: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1977. 83 с.

72. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. 206 с.
73. Запорожец А.Н., Акчалова С.Г. Ассоциативный эксперимент как метод изучения концептов. URL: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2013/Pedagogica/2_136088.doc.html (дата звернення 23.06.2015).
74. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*, 2010. Том 2, № 3. С. 47 – 50.
75. Іщенко Н.Г. Прагматичне значення похідних іменників. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. №14 (249). С. 78 – 84.
76. Ильясов Ф.Н. Репрезентативность результатов опроса в маркетинговом исследовании URL: <http://www.iliassovfn.narod.ru/article/reprez.html>(дата звернення 01.03.2015).
77. Исследования URL: <http://www.quans.ru/research/control/select-calc/>(дата звернення 02.03.2015).
78. Калькулятор выборки : расчет выборки количественного маркетингового исследования URL: <http://marketolog.biz/surin/calculator.htm> (дата звернення 02.03.2015).
79. Караулов Ю.Н. Семантический гештальт ассоциативного поля и образы сознания. *Языковое сознание. Содержание и функционирование*. Москва, 2000. С. 107 – 109.
80. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. №1, 1972. С. 57–68.
81. Касевич В.Б. О когнитивной лингвистике. *Общее языкознание и теория грамматики*. Санкт-Петербург, 1998. С. 14–21.
82. Катц Дж. Семантическая теория. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1981. Вып. 10. *Лингвистическая семантика*. С. 33–49.
83. Клименко А.П. Вопросы психолингвистического изучения семантики. Минск : Высшая школа, 1970. 208 с.

84. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. № 5–6, 2004. С. 12–22.
85. Красных В.В. Строение языкового сознания: фрейм-структуры. *Когнитивная семантика*. Часть 1. Тамбов, 2000. С. 53–55.
86. Красовська К.В. Зв'язок концептуальної та мовної картини світу з етнічною ментальністю. *Вопросы духовной культуры. Филологические науки*. С.120 – 123. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34967/32-Krasovska.pdf?sequence=1> (дата звернення 18.05.2017).
87. Кривенко Г.А. Языковая картина мира в процессе моделирования объективной действительности. *Филологические науки / 7. Язык, речь, речевая коммуникация*. URL : http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50524.doc.htm (дата звернення 13.04.2015).
88. Коляденко О.О. Концептуалізація емоції страху (за матеріалами асоціативного експерименту). URL : <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id169> (дата звернення 28.04.2015).
89. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. Москва, 1969. 108 с.
90. Косовский Б.И. Типы значений слова. *Методы изучения лексики*. Минск : Изд-во Белорус, ун-та, 1975. С. 18–27.
91. Корольова А.В. Діахронічний вектор дослідження структур свідомості й мислення. *Вісник КНЛУ Серія Філологія*. Том 14. № 1. 2011. С. 52–57.
92. Короткий філософський словник-довідник: українсько-англо-німецько-франц. словник-довідник / за ред. І.П. Чорного та О.Є. Бродецького. Чернівці, 2006. 288 с.
93. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* / отв. ред Б.А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 141–172.
94. Кутуза Н.В., Ковалевська Т.Ю. Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт, 2011. 80 с.

95. Кушмар Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.
96. Ладо Р. Лингвистика поверх границь культур. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV : Контрастивная лингвистика*. Москва, 1989. С. 34–35.
97. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Пер. с англ. Р.И.Розиной. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка*. Москва, 1988. С. 12–21.
98. Левицкий В.В., Стернин И.А. Экспериментальные методы в семасиологии. Воронеж, 1989. 192 с.
99. Лендвай Э. Лексическая семантика русского языка. Budapest, 1998. 208 с.
100. Леонтьев А.А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах *Словарь ассоциативных норм русского языка*. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1977. С. 5 – 17.
101. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Москва: Наука, 1969. 296 с.
102. Леонтьев А.А. Психолингвистический аспект языкового значения. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва: Наука, 1976. С. 156–169.
103. Леонтьев А.А. Психологическая структура значения. *Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования*. Москва: Наука, 1971. С. 7–19.
104. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. Москва, 1965. 246 с.
105. Леонтьев А.А., Шахнарович А.М. Психолингвистические проблемы семантики. Москва : Наука, 1983. 284 с.
106. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. 304 с.
107. Лінгвістичний портал Mova.info URL: <http://www.mova.info/>

108. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української літературної мови. (Семантична структура слова). Харків: Вища школа, вид-во при Харк. ун-ті, 1976. 113 с.
109. Лисиченко Л.А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. № 5 – 6, 2004. С. 36–41.
110. Лосев А. Ф. Языковая структура. Москва, 1983. 385 с.
111. Манюх Н.Б. Асоціативний потенціал концепту Батьківщина у процесі вивчення української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 23. С. 84 – 86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_31 (дата звернення 15.10.2016).
112. Маслова В.А. К построению психолингвистической модели коннотации. *Вопросы языкознания*. №1, 1989. С. 108–120.
113. Марковина И.Ю., Данилова Е.В. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения “ассоциативного гештальта” текстов оригинала и перевода. *Языковое сознание и образ мира*. Москва : “Сарма”, 2000. С. 116–132.
114. Мартине А. Нейтрализация и синкретизмы. *Восточные языки*. № 2. 1969.
115. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 25–32.
116. Мартінек С. Український асоціативний словник: від стимулу до реакції. Український асоціативний словник: у двох томах. Том 1. Львів: Вид. центр Львівського держ ун-ту ім І. Франка, 2007. 466 с.
117. Мартінек С. Український асоціативний словник: від реакції до стимулу. Український асоціативний словник: у двох томах. Том 2. Львів: Вид. центр Львівського держ ун-ту ім І. Франка, 2007. 466 с.
118. Марфіна Ж. Мовна асоціація як поняття психолінгвістики та лінгвостилістики. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34 Ч. II. С. 366–372.

119. Марчук У.Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2009. 20 с.

120. Мізін К.І. Національна мовна свідомість крізь призму компаративно-асоціативних концептополів: психолінгвістичний експеримент (на матеріалі німецької та української мов). URL : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10671.html> (дата звернення 14.08.2018).

121. Мінчак Г.Б. Конотація в семантичній структурі ідеологічно забарвлених номінативних одиниць. *Українське мовознавство*. Вип. 38. Київ: Київський ВПЦ університет, 2008. С. 106–109.

122. Мінчак Г.Б. Мовні контрасти як засіб увиразнення конотативної семантики ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української публіцистики періоду незалежності). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 19. № 1. 2016. С. 79–84.

123. Мінчак Г.Б. Реідеологізація ідеологічно маркованої лексики в українському публіцистичному дискурсі періоду незалежності. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 19. № 2. 2016. С. 66–74.

124. Мироненко О.В. Національно-прагматичні конотації іменувань політичних діячів у сучасній українській публіцистиці. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 5. С. 107–112. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_5_20. (дата звернення 08.10.2015)

125. Михайленко Л.Л. Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кн. XX – пч. XXI століття (на матеріалі мови українських засобів масової інформації): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні НАН України. Київ, 2009. 19 с.

126. Михайлович О.П. Проблеми експериментального дослідження конотації спеціальної лексики. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2011. № 4. С. 161 – 167. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2011_4_24 (дата звернення 08.10.2015).

127. Морковкин В.В., Морковкина А.В. Русские агнонимы. Москва, 1996. 416 с.
128. Науково-освітній кластер CLAIM (Computer Linguistics, Artificial Intelligence, Multimedia and more). URL: <http://it-claim.ru/> (дата звернення 06.10.2016)
129. Недашківська Т.Є. Прикладний аспект психолінгвістичних досліджень: *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 8. С. 127–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_8_20 (дата звернення 06.08.2015).
130. Недашківська Т.Є. Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 126–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_21 (дата звернення 06.08.2015).
131. Недашківська Т.Є. Специфіка концептуалізації сучасних понять публічної сфери (прикладний аспект). *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 2. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_2_6 (дата звернення 06.08.2015).
132. Недашківська Т.Є. Психічне, логічне і лінгвальне у парадигмі картини світу. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 6. С. 51–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_6_10 (дата звернення 06.08.2015).
133. Недашківська Т.Є., Самійлик С.В. Проблема формування стимульного списку для психолінгвістичного дослідження. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* / зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О.М., 2015. Вип. 18(г). С. 61–73.
134. Недашківська Т.Є. Вільний асоціативний експеримент як метод наукового дослідження та можливості його застосування для вивчення проблем державної служби: *Вісник НАДУ* (8). С. 71–79. (Неопублікований). 2013. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/10618> (дата звернення 06.08.2015).
135. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Издательство ИКАР. Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. 2009. URL: http://methodological_terms.academic.ru/606 (дата звернення 13.03.2015)

136. Овчинникова И.Г. Диалог субкультур (концепты деньги и бизнес в сознании молодых россиян). *Я и другой в пространстве текста*. Вып. 2. Пермь-Любляна. 2009. С. 261.

137. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) / сост. В.С. Безрукова. Екатеринбург, 2000. 937 с.

138. Павиленис Р.И. Понимание речи и философия языка. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Москва: Прогресс, 1986. С. 380–388.

139. Павиленис Р.И. Проблема смысла: Современный логико-функциональный анализ языка. Москва: Мысль. 1983. 286 с.

140. Панько Т.И. Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков. Львов. 1984. 178 с.

141. Пациорковский В.В., Пациорковская В.В. SPSS для социологов: учебное пособие. Москва : ИСЭПН РАН. 2005. 433 с. URL : <http://computersbooks.net/index.php?id1=4&category=rukovodstvo-po-po&author=paciorkovskiy-vv&book=2005&page=1> (дата звернення 16.02.2015).

142. Песина С.А. Языковая картина мира в философском и лингвистическом осмыслении. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2005. С. 258–261. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-kartina-mira-v-filosofskom-i-lingvisticheskom-osmyslenii> (дата звернення 18.01.2014).

143. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании. Москва, 1983. 208 с.

144. Пищальникова В.А. Проблема смысла художественного текста. Новосибирск, 1992. 132 с.

145. Планк М. Единство физической картины мира. Москва: Наука, 1966. 284 с.

146. Плисак Д.В. Асоціативний потенціал англійських медичних термінів у художньому дискурсі: лінгвокогнітивний вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 167–

169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_29_56(дата звернення 16.05.2016).
147. Плотников Б.А. Основы семасиологии. Минск: Выш. шк., 1984. 223 с.
148. Полевые структуры в системе языка / [под ред. З. Д. Поповой]. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. 196 с.
149. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ, Восток – Запад. 2007. 315 с. URL: http://sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Kognitivnaja_lingvistika/Kognitivnaja_lingvistika_2007.pdf (дата звернення 01.10.2017)
150. Потебня А.А. Мысли и язык. Харьков, 1892. 228 с.
151. Протченко И.Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи (социолингвистический аспект). 2-е изд., доп. Москва, 1985. 271 с.
152. Психологічна енциклопедія / авт.-упорядн. О.М. Степанов. Київ: Академвидав. 2006. 424 с.
153. Птуха В.А. Конотація як результат взаємозв'язку мови і культури. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 391 – 398. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2011_9_61(дата звернення 01.10.2017).
154. Розина Р.И. Когнитивные тенденции в таксономии. Категоризация мира в языке и тексте. *Вопросы языкознания*. 1994. № 6. С. 60–78.
155. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/849/КАРТИНА_МИРА (дата звернення 18.05.2017).
156. Рудніченко Н.М. Дискурс електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2009. 20 с.
157. Рузин И.Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов. *Вопросы языкознания*. 1996. № 5. С. 39–50.
158. Русский ассоциативный словарь. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. В 3-х частях, 6-ти книгах / Ю.Н. Караулов, Ю.А.

Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова. Кн. 1, 3, 5. Прямой словарь: от стимула к реакции. Книга 2, 4, 6. Обратный словарь: от реакции к стимулу. Москва. 1994, 1996, 1998.

159. Русский ассоциативный словарь. В 2 т. / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Т. I. От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов. Москва: АСТ-Астрель, 2002. 784 с. Т. II. От стимула к реакции: Более 100 000 реакций. Москва: АСТ-Астрель. 2002. 992 с.

160. Сайти оплачуваних опитувань для маркетингових та наукових досліджень. URL : http://www.first-step.org.ua/stranisa_s_oprosnikami.html, <http://www.rin.ru/panel/> (дата звернення 01.02.15).

161. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.

162. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва. 1993. 350 с.

163. Сівков І.В. Суспільно-політична лексика в Корані. *Східний світ*. 2006. № 2. С. 145–158. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2006_2_21.

164. СИБАС – Русская региональная ассоциативная база данных (Сибирь и Дальний Восток) (2008–2016) (авт.-сост. И.В. Шапошникова, А.А. Романенко). URL: <http://adictru.nsu.ru>, <http://adictru.nsu.ru/about> (дата звернення 07.10.2016).

165. Слєпінїна Н.О. Асоціації: від теорії до практики . *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, т. 1. С. 71–79. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mik_2013_16_1_13.pdf (дата звернення 07.07.2015).

166. Сніжко Н.В., Сніжко М.Д. “Ідеографічний тезаурус” як інформаційно-довідкова система при вивченні закономірностей структурно-функціональної організації лексики. *Мовознавство*. 1996. № 4–5. С. 23–28.

167. Сніжко Н.В. Ідеографічний тезаурус як модель лексико-семантичної системи (за наслідками автоматизованого аналізу українських іменників). *Мовознавство*. 1995. № 6. С. 28–35.

168. Снісаренко Я.С. Суспільно-політична лексика: проблеми визначення та вивчення. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного*

університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки. 2009. Вип. 81(4). С. 31–35. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81\(4\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81(4)__10).

169. Снісаренко Я.С. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 26. С. 136–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvnz_2012_26_15.

170. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. Москва: Изд-во МГУ. 1980. 176 с.

171. Соколовська Ж.П. Картина світу та ієрархії сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.

172. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / пер. с фр. яз. под ред. А.А. Холодовича; ред. М.А. Оборина. Москва: Прогресс. 1977. 696 с.

173. Спиридонова Л.К. Асоціативний експеримент як засіб дослідження образу світу. *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 15 –158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_1_30 (дата звернення 07.05.2016).

174. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Языки русской культуры. 1997. 824 с.

175. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж: Изд-во ВГУ. 1985. С. 37–40.

176. Стернин И.А., Рудакова А.В. Психолінгвістическое значение слова и его описание. “Ламберт”. 2011. 192 с.

177. Сторожева Е.М. Коннотация и ее структура. URL: <http://www.lib.csu.ru/vch/091/111.pdf> (дата звернення 07.05.2016).

178. Сурмач О.Я. Асоціативний експеримент при виявленні активності власних назв як вербалізаторів концепту “wealth” в англійській мові. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2011. Вип. 19. С. 192–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2011_19_28 (дата звернення 12.09.2014).

179. Сурмач О.Я. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях: *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_29_10 (дата звернення 20.04.2015).

180. Тараненко К.В. Асоціативний експеримент як метод дослідження прагматики антонімії української мови: *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2014. Вип. 15. С. 79–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2014_15_11(дата звернення 16.09.2016).

181. Тараненко О.О. Конотація. *Українська мова : енциклопедія* / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. С. 248.

182. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука. 1986. 144 с.

183. Терехова Д.І. Голос народу – голос Божий (психолінгвістичний аналіз асоціативних полів стимулів *народ і народ* в українській і російській мовах. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія*. Вип. 20. 2010. С. 17–24.

184. Терехова Д.І. Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наукові записки*. Вип. XXVI. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград, 2000. С. 236–246.

185. Терехова Д.І. Основні стратегії асоціювання східних слов'ян (на прикладі аналізу асоціативних полів слів *держава / государство / дзяржава*): *Проблеми зіставної семантики*. 2013. Вип. 11. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2013_11_8 (дата звернення 21.09.2016).

186. Терехова Д.І. Психолінгвістичний підхід до вивчення образу світу східних слов'ян. *Русский язык и литература в школе и вузе : проблемы изучения и преподавания* : сб. науч. тр. Горловка : Изд-во ГГПИИЯ. 2010. С 313 – 316.

187. Терехова Д.І. Психолінгвістичні засади вивчення семантики слова. Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : матеріали наук.-практ. конф. / за ред. В.К. Зернової. Полтава. 2010. С. 485–488.

188. Терехова Д.І. Урахування соціолінгвістичних чинників у психолінгвістичному дослідженні. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: зб. наук. праць. Міністерство освіти і науки України, КНЛУ. Відп. ред. Н.М. Корбозерова. Київ : Вид. центр КНЛУ. 2009. Вип. 22. С. 399–411.

189. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект). Монографія. Київ: Вид. центр КДПУ, 2000. 245 с.
190. Тойм К. Ассоциативный эксперимент в психодиагностике в XIX веке . Уч. зап. Тарт. ун-та, 1978. Вып. 465. С. 106–121.
191. Толчєєва Т.С. Асоціативна семантика сигніфікативних артефактів-міфонімів англійської мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Київ: вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. С. 27 –278.
192. Толчєєва Т.С. Форми репрезентації етномовної свідомості в різних лінгвокультурах. Сучасні дослідження з іноземної філології. Вип. 8. 2010. Ужгород : “ТІМПАНИ”. С. 513–515.
193. Трещева Е.Г. Имена ситуаций-событий и типология их ассоциативных полей. Автореф. дисс. ...канд. філол. наук.10.02.19 – теория языка. Саратов, 2012. 22 с.
194. Труфанова Н.В. Специфика влияния текстов массовой культуры на психологические и культурные ориентиры молодежи (по результатам ассоциативного эксперимента). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (5). С. 98–103.
195. Туровська Л.В. Суспільно-політична лексика у творах Т.Г. Шевченка. *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя*. Сер. : Філологічні науки. 2014. Кн. 4. С. 65–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2014_4_15 (дата звернення 27.09.2016).
196. Українець Л.А. Конотація фонетичних одиниць авангардної поезії М. Семенка. *Українське мовознавство*. 2010. Вип. 40. С. 70–76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Um_2010_40_12 (дата звернення 21.10.2016).
197. Українець Л. А. Конотація як лінгвістична категорія: загальна характеристика та проблеми інтерпретації. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 15. С. 71–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2013_15_14.c.71 (дата звернення 21.10.2016).

198. Уфимцева Н.В. Языковое сознание: этнопсихолінгвістическа парадигма дослідження. *Методологія сучасної психолінгвістики*. Москва, Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. С.162–174.
199. Федорів М.І. Структура лексичного значення похідних іменників німецької та української мов. *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 38. 2015. С. 335–337.
200. Філософський енциклопедичний словник, 2010. URL: dic.academic.ru; https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2434/Филос.енциклопед.словарь2010 (дата звернення 31.10.2016).
201. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 52–92.
202. Философский словарь / И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба [сост.]. Київ: А.С.К. 2006. 1056 с.
203. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. Москва: ИНФРА-М. 2007. 576 с.
204. Форманова С.В. Прикметники на позначення негативної оцінки: асоціативний експеримент. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5(2). С. 163–167. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2015_5\(2\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2015_5(2)_40) (дата звернення 28.09.2016).
205. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд., стер. Москва: Академия. 2008. 320 с.
206. Фрумкина Р.М. “Теории среднего уровня” в современной лингвистике *Вопросы Языкознания*. 1996. № 2. С. 55–67.
207. Ходаковська Н. Г. Стилiстичнi конотацiї та їх мовна характеристика *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського нац. лінгв. ун-ту. Філологія, педагогіка, психологія*. 2012. Вип. 24. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2012_24_7 (дата звернення 28.02.16).
208. Холявко І.В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років 20 ст. (семантико-функціональний аналіз): автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Кіровоград, 2004. 20 с.

209. Черкасова Г.А. Русский сопоставительный ассоциативный словарь. Москва, 2008. URL: <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/RSPAS/zapusk.htm> (дата звернення 07.10.2016).
210. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка): дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19 Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та. 1987. 192 с.
211. Шаховский В.И. Текст как способ экспликации эмоциональности языкового сознания. *Языковое сознание. Содержание и функционирование*. Москва. 2000. С. 274–275.
212. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. Волгоград : Изд-во ВГПИ, 1983. 96 с.
213. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Київ: Артєк. 1998. 336 с.
214. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии / Пер. с англ. Санкт-Петербург: Евразия. 1998. 528 с.
215. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград, 1974. 428 с.
216. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии. *Избранные работы по языкознанию и фонетике*. Т. 1. Ленинград, 1958. 180 с.
217. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. Москва: Наука, 1974. 254 с.
218. Экспериментальный некоммерческий проект Sociation.org – игра в ассоциации с коллективным разумом. URL : <http://sociation.org/>
219. Яценко Н.О. Політичні інновації в мовах сучасних засобів масової інформації. Відділ наукової термінології. Інститут української мови НАН України. URL: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id81> (дата звернення 11.06.2015).
220. Яцкевич О.О. Концепт “воля” в українській мовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків. 2009. 19 с.

221. Bartmiński, J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. *Język a kultura*. 1998. №12. p. 63 – 83.

222. Bobicev, V., Maxim, V. Associative dictionary online RETRO'2013 < 27/06—03.07.13<Ukraine, Crimea, Peschanoye. URL: http://www.retro.crimea.edu/publications/2013_2_bobicev_maxim.pdf (дата звернення 08.10.2016).

223. Bousfield, W.A., The Occurrence of Clustering in the Recall of Randomly Arranged Associates. *Journal of General Psychology*. 1953. No. 49. P. 229–240.

224. Bousfield, W.A., Cohen, B.U., Whitmarsh, G.A., Associative Clustering in the Recall of Words of different Taxonomic Frequencies of Occurrence. *Psychological Report*. 1958, v. VI.

225. Brown, P. Language as a model for culture: Lessons from the cognitive sciences. In R. G. Fox, & B. J. King (Eds.), *Anthropology beyond culture* (pp. 169-192). Oxford: Berg. (2002). URL: <http://www.mpi.nl/publications/escidoc-60005?searchterm=concept> (дата звернення 25.10.2016).

226. Croijmans, I., Majid, A. Not All Flavour Expertise is Equal: The Language of Coffee and Wine Experts. *Plus-one* 20 June 2016. URL: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0155845> (дата звернення 05.10.2016).

227. Deese, J. Form Class and Determinants of Associations. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*. 1962. Vol. 1.

228. Deese, J. On the Structure of Associative Meaning. *Psychological Review*. 1962. Vol. 69.

229. Deese, J. *The Structure of Association in Language and Thought*. Baltimore, 1965.

230. Dicționar semantic bazat pe relații de asociere (Victoria Bobicev, conf. univ. PhD, Victoria Maxim, conf. univ. PhD). URL: <http://lilu.fcim.utm.md/asociere/> (дата звернення 08.10.2016).

231. Dolscheid, S., Hunnius, S., Casasanto, D., & Majid, A. The sound of thickness: Prelinguistic infants' associations of space and pitch. In N. Miyake, D.

Peebles, & R. P. Cooper (Eds.), Proceedings of the 34th Annual Meeting of the Cognitive Science Society (CogSci 2012) (pp. 306-311). Austin, TX: Cognitive Science Society. URL:

<http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:1347608:11/component/escidoc:1508802/paper0065.pdf> (дата звернення 05.10.2016).

232. Edinburgh Associative Thesaurus. URL: <http://www.eat.rl.ac.uk/> (дата звернення 08.10.2016).

233. Erdmann, K. *Die Bedeutung des Wortes*. Leipzig. 1925. 107 p.

234. Ganushchak, L. Y., Krott, A., & Meyer, A. S. Lexical representations of SMS shortcuts. *Talk presented at the Meeting at the University of Manchester of the Experimental Psychology Society 2010*. Manchester, UK. 2010-07-07 - 2010-07-09. URL: <http://www.mpi.nl/publications/escidoc-677616?searchterm=associative> (дата звернення 05.10.2016).

235. Greimas, A. *Semantique Structurale*. – Paris, 1966

236. Hintz, F., Meyer, A. S., & Huettig, F. Event knowledge and word associations jointly influence predictive processing during discourse comprehension. *Poster presented at the 28th Annual CUNY Conference on Human Sentence Processing*, Los Angeles (CA, USA). 2015. URL: http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2125344:3/component/escidoc:2125342/erp_poster_hintz_meyer_huettig.pdf (дата звернення 05.10.2016).

237. Ipsen, G. *Der alte Orient und die Indogermanen*. “Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft”. Heidelberg, 1924.

238. Jolles, A. *Antike Bedeutungsfelder*. “Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur”, Bd 58, 1934.

239. Jung, C. *Studies in Word – Association*. New-York. 1919.

240. Kent, A., Kobin H. Kendrick. Imperative Directives: Orientations to Accountability. *Research on Language and Interaction*. Volume 49, 2016. Issue 3. URL: <http://www.mpi.nl/news/recent-publications-1/August%202016> (дата звернення 05.10.2016).

241. Kent, G.H., Rosanoff, A.J. A study of association in insanity. *American Journal of Insanity*. 67 (37–96). 317–390. 1910. URL: <http://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/ajp.67.2.317> (дата звернення 08.10.2016).

242. Kevin, J., Lam Y., Ton Dijkstra, Shirley-Ann Rueschemeyer. Feature activation during word recognition: action, visual, and associative-semantic priming effects. *Front. Psychol.*, 27 May 2015. URL: <http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2168403:5/component/escidoc:2168401/fpsyg-06-00659.pdf> (дата звернення 02.09.2016).

243. Kiss, G.R., Armstrong, C., Milroy, R., and Piper, J. An associative thesaurus of English and its computer analysis. In *Aitken, A. J., Bailey, R. W. and Hamilton – Smith, N. (Eds), The Computer and Literary Studies*. Edinburgh: University Press. 1973. URL: http://www.eat.rl.ac.uk/Kiss_EAT_Chapter_1973.pdf (дата звернення 28.08.2016).

244. Langacker, R. W. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. 2nd ed. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2002., с. 62.

245. Postman, L.J., Keppel, G. *Norms of word association*. Academic Press. 1970.

246. Max Planck Institute for Psycholinguistics. URL: <http://www.mpi.nl/> (дата звернення 25.03.2016).

247. Monaghan, P., Ya-Ning Chang, Stephen Welbourne, Marc Brysbaert. Exploring the Relations between word frequency, language exposure, and bilingualism in a computational model of reading. *Journal of Memory and Language*. Volume 93, April 2017, pages 1 – 21. URL: http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2346242:2/component/escidoc:2346241/Monaghan_etal_2017.pdf (дата звернення 01.10.2016).

248. Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barrett, K. C. *SPSS for introductory statistics: Use and Interpretation*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 2004.

249. Nelson, D.L., McEvoy, G.L., and Schreiber, T.A. The University of South Florida word association, rhyme, and word fragment norms. 1998. URL: <http://w3.usf.edu/FreeAssociation/> (дата звернення 23.07.2016).

250. Newman J. Give : a cognitive linguistic study. (*Cognitive linguistics research*; 7) / J. Newman. 2nd ed. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1996., С. XI.

251. Osgood, Ch.E. Conservative Words and Radical Sentences in the Semantics of International Politics. *G. Abcarian and J.W. Soule (eds). Social Psychology and Political Behavior: Problems and Prospects*. Columbus (OH): Charles E. Merrill. 1971.

252. Porzig, W. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. "Beitrage zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur", Bd 58, 1934.

253. Palermo and Jenkins Word Association Norms. U of Minnesota Press. 1964.

254. Russel, W. A., Jenkins, J. J. The complete Minnesota Norms for Responses to 100 Words from Kent-Rosanoff Word Association Test. Minneapolis. 1954.

255. Schmidt, J., Esthe Janse. Perception of Emotion in Conversational Speech by Younger and Older Listeners. *Frontiers in Psychology*. URL: <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2016.00781/abstract> (дата звернення 03.10.2016).

256. Shiri Lev-Ari, Sharon Peperkamp. How the demographic makeup of our community influences speech perception .*The Journal of the Acoustical Society of America*. URL: <http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/139/6/10.1121/1.4950811> (дата звернення 07.10.2016).

257. Trautsholdt M., Experimentelle Untersuchungen über die Assoziation der Vorstellungen. *Wundt's philosophische Studien*. 1883. b.1.

258. Thumb, A. und Marbe, K. Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung. Leipzig. 1901.

259. Ziehen, Th., Die Ideenassoziationen des Kindes, Berlin. 1898.

260. Ullman S. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford, 1964.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

261. Абетка укр. політики: Довідник / Авт-упорядник М. Томенко та ін. Київ: Смолоскип. 1997. 218 с.

262. Англо-франко-німецько-український словник термінології Європейського союзу / В. Єрмоленко (голов.ред.). Київ: К.І.С.: Молодіжний гуманітарний центр, 2007. 226 с.

263. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 1440 с.

264. Енциклопедія політичної думки / За ред. Д.Міллера, перекл. з англ. за ред. Н. Лисюк, ред. кол.: К Сігов та ін. Київ: Дух і літера, 2000. 472 с.

265. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови: худож. оформлювач С.А. Пяткова. Харків: Фоліо. 2003. 540 с.

266. Капто А.С. Мир: Энциклопедия в 2-х т. / РАН Институт социально-политических исследований. Кафедра ЮНЕСКО по социальным и гуманитарным наукам. Москва: Академия. 2008

267. Кобжев О.М. Німецько-рос.-укр. словник (економіка, організація, управління): понад 120 000 термінів / О.М. Кобжев. Суми: Довкілля, 2002. 440 с.

268. Коллін П.Г. Англо-укр. словник політичних термінів / Пер. з англ. М.Ю. Довгопола. Харків: Каравела, 2002. 343 с.

269. Короткий оксфордський політичний словник: Пер. с англ. / І. Маклін, А. Макмілан (ред.). 2-е вид. Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”. 2006. 789 с.

270. Крамаревский А. Англо-русский политический словарь = English – Russian political directory: в 2 т. Москва: Альтерпрес, Київ: Вира-Р, 2000.

271. Максимчук В.С. Німецько-російсько-укр. словник спеціальних термінів зі сфери соціального захисту населення / В.С. Максимчук, В.В. Гусева. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини “Україна”. Київ: Університет “Україна”. 2007. 182 с.

272. Польсько-російсько-укр. словник: більше 13 000 слів / Упор. С.Й. Левінська. Київ: Рад. Школа. 1991. 478 с.

273. Словник української мови: в 11 томах (СУМ 11). URL: <http://sum.in.ua/>

274. Словник української мови: в 20 томах (СУМ20). URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>

275. Термінологічний укр.-рос.-англ. Словник-довідник економіста-міжнародника. Навч. посіб. / уклад. М.С. Галов та ін. Запоріжжя: Інтер-М. 2011. 360 с.